

Kwartalnik
Instytutu Nauk o Wychowaniu
Akademii Ignatianum w Krakowie
ISSN: 1896-2327

Tom 35 (2015) numer 1
(styczeń–marzec)
Kwartalnik EETP

**EDUKACJA
ELEMENTARNA**
w Teorii i Praktyce

**Czas wolny dzieci w wieku
przedszkolnym i wczesnoszkolnym**

The Quarterly
of the Institute
of Educational Sciences,
Jesuit University
Ignatianum in Krakow
Vol. 35 (2015) no. 1
(January–March)
Elementary Education
in Theory and Practice
**Child's Free Time in Preschool
and Early School Education**

Wydawca

Instytut Nauk o Wychowaniu, Wydział Pedagogiczny,
Akademia Ignatianum w Krakowie
ul. Kopernika 26, 31-501 Kraków

Kwartalnik dofinansowany ze środków przeznaczonych na działalność statutową Wydziału Pedagogicznego Akademii Ignatianum

Zespół redakcyjny

Marzena Chrost, Magdalena Ciechowska, Jolanta Karbowiczek (red. nac.), Tatiana Kondrak, Anna Królikowska, Anna Malina, Jadwiga Mielczarek, Ewa Miśkowiec, Elżbieta Miterka, Irena Pulak, Bożena Sieradzka-Baziur, Barbara Surma, Martyna Szczotka (zastępca red. nac.), Katarzyna Szewczuk (sekretarz red.), Marzena Szurek, Maria Szymańska, Beata Topij-Stempińska, Krystyna Zabawa, Ewa Zmuda

Rada Naukowa

Prof. zw. dr hab. Krystyna Chałas; Prof. zw. dr hab. Ivan Dimitrov (Bułgaria); Prof. zw. dr hab. Władysław Kubik SJ; Prof. zw. dr hab. Zbigniew Marek SJ; Prof. zw. dr hab. Iwona Nowakowska-Kempna; Prof. zw. dr hab. Stanisław Palka; Prof. zw. dr hab. Marian Śnieżyński; Doc. PhDr. Ludmila Belasova, PhD (Słowacja); Prof. PhDr. Helena Grecmanova, PhD (Czechy); Prof. nadzw. dr hab. Wanda Grelowska; Doc. PaedDr. Ján Gunčaga, PhD (Węgry); Doc. PaedDr. Tomáš Jablonský, PhD (Słowacja); Prof. nadzw. dr hab. Anna Klim-Klimaszewska; PaedDr. Beata Akimjakova, PhD (Słowacja); PaedDr. Monika Krajcovicova, PhD (Słowacja); Doc. PhDr. Alojz Kostelansky, PhD. (Słowacja); Prof. PhDr. Maria Kozuchova, CSc. (Słowacja); PaedDr. Monika Minova, PhD (Słowacja); Dr Małgorzata Pamuła; Doc. PhDr. Eva Smelová, PhD (Czechy); Dr Paola Trabalzini (Włochy); Dr Laszlo Varga (Węgry); PaedDr. Maria Vargova, PhD (Słowacja); Asist. Prof. Dr. Varinthorn Boonying (Tajlandia)

Redaktorzy językowi: Małgorzata Ochmanek (jęz. pol.); Carl Humphries (jęz. ang.)

Redaktor tematyczny bieżącego numeru: Małgorzata Dubis

Redaktor statystyczny: Jolanta Staniek

Projekt okładki i opracowanie graficzne: Joanna Panasiewicz

Informacje dla Autorów i Recenzentów: <http://eetp.ignatianum.edu.pl>

Lista Recenzentów: <http://eetp.ignatianum.edu.pl/numery/recenzenci-czasopisma-w-roku-2015.htm>

ISSN: 1896-2327

Deklaracja: wersja papierowa czasopisma jest wersją pierwotną. Nakład: 200 egz.

Spis treści/Contents

Wstęp/Introduction.....	7
--------------------------------	----------

Z teorii – artykuły recenzowane/Theory – Peer-Reviewed Articles

Renata Pater Czas wolny w (dla) edukacji kulturalnej dzieci Free Time (for) the Cultural Education of Children.....	11
---	-----------

Jolanta Karbowniczek, Urszula Ordon Leisure Time of Children at the Preschool and Early-School Ages. Organization and Forms – Pedagogical Reflections Czas wolny dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym. Organizacja i formy – refleksje pedagogiczne.....	33
--	-----------

Katarzyna Szewczuk Formy spędzania czasu wolnego przez dzieci klas trzecich szkoły podstawowej – raport z badań Leisure Time Activities of the Third Grade Pupils of Primary School – a Report from Studies.....	47
--	-----------

Marta Kromka, Katarzyna Ptaśnik-Cholewa Rola rodziców w rozbudzaniu postaw czytelniczych dziecka w kontekście czasu wolnego The Role of Parents in Fostering Child's Reading Attitudes in the Context of Leisure Time.....	73
--	-----------

Anna Kowalczyk	
Rola nauczycieli i rodziców w organizacji czasu wolnego dzieci w wieku wczesnoszkolnym	
The Role of Teachers and Parents in Organization of Free Time Activities for Students of Early School Age.....	95
Ewa Sowa-Behtane	
Czas wolny przedszkolaków z rodzin wielokulturowych	
Leisure of Preschoolers from a Multicultural Families.....	115
Patrycja Kotaba, Ewa Miśkowiec	
Czas wolny dziecka przed telewizorem w opinii rodziców	
Child Free Time Watching TV, in the Opinion of Parents.....	133
Izabela Bieńkowska, Jolanta Wałaszek-Latacz	
Znaczenie spontanicznej zabawy dzieci w wieku 6–10 lat w czasie wolnym – polemika z filmem <i>Wyreżyserowane dzieciństwo</i> , reżyser Scott Harper (2011)	
The Significance of Spontaneous Play Elementary Education in Spare Time. A Polemics with the Documentary Film “Lost Adventures of Childhood”, Director Scott Harper (2011).....	155
Justyna Domoń	
Sposób na czas wolny – zajęcia pozaszkolne dla uczniów klas I–III w gminie Wieliczka	
Way of Free Time – Extracurricular Activities for Students in Grades I–III in the Municipality of Wieliczka.....	173
Marek Banach	
Wybrane aspekty czasu wolnego uczniów klas I–III szkoły podstawowej	
Selected Aspects of Students’ Free Time in Primary-School Grades I–III.....	193

Z praktyki/Practice

Jolanta Karbowniczek, Klaudia Nowakiewicz Zajęcia dodatkowe w przedszkolu Additional Classes in the Kindergarten.....	209
---	------------

Recenzje/Reviews

Aneta Kamińska Pedagogika porównawcza.....	223
---	------------

Jolanta Karbowniczek Rodzice i dzieci z klasy średniej. Dystynkcje w sferze edukacji....	225
---	------------

Krystyna Zabawa Podręczna pomoc dla pedagoga – nie tylko wczesnoszkolnego.....	235
--	------------

Sprawozdania z konferencji/Reports from Conferences

Małgorzata Gogolewska-Tośka Sprawozdanie z Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej „Kreatywność postrzegania świata przez dziecko”.....	239
---	------------

Paweł Herod Sprawozdanie z Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej „Edukacja artystyczna – dylematy teorii i praktyki”.....	243
---	------------

Roland Łukasiewicz Sprawozdanie z konferencji Mazowieckiej Sieci Edukacyjnej „Edukacja narzędziem rozwoju lokalnego”.....	247
---	------------

Nauczanie dzieci języków obcych/Teaching Foreign Language to Children

- Tatiana Konderak
Une souris verte qui courait dans l'herbe –
Scenariusz zajęć z języka francuskiego
dla dzieci przedszkolnych.....**249**

Z wizytą.../Visiting the...

- Bożena Łucka, Ewa Marchut, Małgorzata Wiercioch
Kształtowanie postaw patriotycznych w przedszkolu.
Z wizytą w Przedszkolu nr 6 im. H. Jordana w Krakowie.....**257**
- Anna Piestrzyńska
Migać każdy może. Z wizytą w Niepublicznym Przedszkolu
„Czas dziecięcych marzeń” w Ochojnic Dolnej.....**261**

Zestawienie bibliograficzne/Bibliography

- Anna Płusa
Czas wolny dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym
Zestawienie bibliograficzne w wyborze sporządzone
na podstawie zbiorów Publicznej Biblioteki Pedagogicznej
RODN „WOM” w Częstochowie i jej filii.....**267**

**Drogi nauczycielu edukacji
przedszkolnej i wczesnoszkolnej**

Życie współczesnego człowieka nabiera przyspieszenia. Czas wolny jest jednym z najważniejszych problemów, stanowi nieodłączny składnik życia jednostki, wpływa na jego jakość. W obliczu wzrastającej liczby codziennych obowiązków, które niejednokrotnie przekraczają możliwości dorosłych i dzieci, szczególnego znaczenia nabiera umiejętność gospodarowania czasem wolnym. Ma on dla najmłodszych istotne znaczenie, zwłaszcza jako czynnik stymulujący ich wszechstronny rozwój. Sprzyja nie tylko odnowie sił i zabawie, ale służy poznawaniu rzeczywistości, wypracowywaniu nawyków, odpowiednich zachowań oraz nabieraniu wielu życiowych doświadczeń. Dziecięce działania podejmowane w czasie wolnym kształtują osobowość, rozwijają postawy społeczne, zainteresowania, zdolności poznawcze, sprzyjają poszukiwaniu własnej tożsamości i samoświadomości, regenerują siły psychiczne po odbytych codziennych zajęciach w przedszkolu i w szkole. Dobrowolność, przyjemność, radość oraz satysfakcja świadczą o atrakcyjności spędzania czasu wolnego przez dzieci. Dzięki temu poszerzają one swoje wiadomości, umiejętności, są wdrażane do autoedukacji i odbioru innowacyjności zmian edukacyjnych oraz pozaedukacyjnych. Wielu pedagogów czas wolny dziecka nazywa podokresem codzienności. Podkreślają w ten sposób jego zmienność pod względem ilości i jakości. Sposoby jego spędzania zależą od indywidualnych preferencji wychowanków i uczniów, a przede wszystkim od rodziny i szkoły. Od najmłodszych lat należy zatem uczyć podejmowania wartościowych

decyzji dotyczących organizacji czasu wolnego tak, aby podejmowane zajęcia optymalnie zaspokajały osobiste potrzeby dzieci, a przede wszystkim były zgodne z pożądanym modelem wychowawczym.

Problematyka czasu wolnego stała się w ostatnich latach treścią wielu prac badawczych i artykułów naukowych. Należy podkreślić, że znaczna część badań empirycznych koncentruje się wokół sposobów spędzania czasu wolnego w zależności od wpływu różnych czynników. Niniejszy numer czasopisma został poświęcony tej tematyce.

Renata Pater w swoim artykule przedstawia koncepcje rozumienia i definiowania czasu wolnego w ujęciu historycznym. Wskazuje na szczególne znaczenie jego planowania i wykorzystania działań podejmowanych przez dzieci w edukacji kulturalnej, pojmowanej jako aktywność kulturalna oraz szeroko rozumiany rozwój kompetencji kulturowych. Autorka wskazuje na wartość edukacji artystycznej, wychowania przez sztukę, partycypacji w planowaniu, organizowaniu i przeżywaniu czasu wolnego dzieci, który to w dużej mierze zależy od kultury czasu wolnego dorosłych. Analizując badania i prace dotyczące tego tematu podkreśla konieczność edukacji i wychowania najmłodszych do kultury czasu wolnego.

Własne refleksje dotyczące organizacji i form spędzania czasu wolnego przez dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym przedstawiają Jolanta Karbowniczek i Urszula Ordon. Autorki podkreślają, że współczesny świat, w swoim dynamicznym wymiarze, wymaga refleksyjnego i odpowiedzialnego spojrzenia na kwestię organizacji oraz wielowymiarowości czasu wolnego.

Katarzyna Szewczuk prezentuje wyniki badań empirycznych dotyczących najczęściej wybieranych form spędzania czasu wolnego przez dzieci klas III, pochodzących ze środowiska miejskiego i wiejskiego. Przedstawia też opinie uczniów dotyczące ich stosunku do wypoczynku.

Znaczenie wczesnych doświadczeń czytelniczych w przestrzeni czasu wolnego dzieci w wieku przedszkolnym opisują Marta Kromka i Katarzyna Ptaśnik-Cholewa. Według Auterek literatura dziecięca w oryginalny sposób urozmaica czas wolny najmłodszych. Istotną rolę przypisują rodzicom, którzy powinni motywować do czytania, a przede wszystkim rozwijać dziecięce zainteresowania czytelnicze. Czytanie książek to nie tylko szansa na wspólne spędzenie czasu, przygotowanie do dobrego startu w edukację, ale przede wszystkim fantastyczne wspomnienia wspólnie spędzonych chwil.

Zdaniem Anny Kowalczyk rodzice i nauczyciele powinni stworzyć dziecku warunki do aktywnego spędzania czasu wolnego, zgodnie z zainteresowaniami i preferencjami wychowanka. Autorka opisuje formy spędzania czasu wolnego przez uczniów z klas I–III.

Z kolei Ewa Sowa-Behtane przedstawia raport z interesujących badań empirycznych, dotyczących sposobów spędzania czasu wolnego przez dzieci z rodzin wielokulturowych. Analizuje takie formy spędzania czasu wolnego, które związane są z kulturą narodową matek i ojców.

Patrycja Kotaba i Ewa Miśkowiec wnikliwie omawiają formę spędzania czasu wolnego, jaką jest oglądanie telewizji. Zwracają uwagę, że jest to jeden z najczęstszych sposobów wykorzystania czasu wolnego przez dzieci. Autorki priorytetową rolę w kształtowaniu postaw wolnoczasowych przypisują rodzinie, wskazując na potrzebę dawania dobrego przykładu oraz zaangażowania w racjonalną organizację wspólnie spędzanego czasu.

Kolejny artykuł – Izabeli Bieńkowskiej i Jolanty Walaszek-Latacz jest próbą uświadomienia rodzicom i pedagogom zagrożeń, jakie niosą ze sobą nowoczesne metody dydaktyczno-wychowawcze czerpiące z obsesji świata na punkcie doskonałości oraz całkowitej organizacji życia dziecka i planowania jego przyszłości. Autorki patrzą na ten problem przez pryzmat filmu Scotta Harpera pt. „Wyreżyserowane dzieciństwo”, dyskutując z poszczególnymi modelami wychowania i podkreślając znaczenie zabaw spontanicznych w rozwoju dzieciństwa.

Na zajęcia pozaszkolne jako formę aktywności rozwijającą zainteresowania dzieci w czasie wolnym wskazuje Justyna Domoń. Autorka, opierając się na przeprowadzonych badaniach własnych, opisuje rolę zajęć pozaszkolnych w rozwoju dziecka i w organizacji czasu wolnego oraz analizuje udział uczniów klas I–III w zajęciach pozaszkolnych w gminie Wieliczka.

Definityjne ujęcie czasu wolnego, jego funkcji oraz aspektów odnajdźmy w ostatnim artykule autorstwa Marka Banacha. Autor koncentrując się na specyfice czasu wolnego dzieci klas I–III, przybliży teoretyczne aspekty oraz faktyczne preferencje w zakresie jego spędzania w oparciu o dostępny materiał badawczy. Ukazuje tradycyjne oraz nowoczesne sposoby jego wykorzystania.

Prosimy również zapoznać się z propozycjami metodycznymi, recenzjami publikacji książkowych oraz sprawozdaniami z konferencji.

Małgorzata Dubis

Zapraszamy także do publikowania na łamach naszego czasopisma tekstów naukowych, raportów z badań, recenzji najnowszych pozycji wydawniczych oraz sprawozdań z konferencji.

Informujemy również, że kwartalnik „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce” w roku 2013 znalazł się w wykazie ministerialnym czasopism punktowanych na liście B, uzyskując 4 punkty. Obecnie czasopismo zarejestrowane jest w trzech bazach naukowych: CEJSH, BazHum

Wstęp/Introduction

i Index Copernicus. Od roku 2014 artykułom recenzowanym przypisany jest numer DOI z prefixem: 10.14632.

Wszystkie informacje o naszym czasopiśmie znajdują się na nowej stronie internetowej <http://eetp.ignatianum.edu.pl>

Zapraszamy wszystkich do współpracy.

Jolanta Karbowiczek – redaktor naczelny

Martyna Szczotka – zastępca redaktora naczelnego

Małgorzata Dubis – redaktor tematyczny numeru
oraz cały zespół redakcyjny

Renata Pater
Uniwersytet Jagielloński

Czas wolny w (dla) edukacji kulturalnej dzieci

Free Time (for) the Cultural
Education of Children

Wprowadzenie

Człowiek istnieje w czasie i w konkretny czas wpisuje się ludzkie działanie, rozwój, dojrzewanie, procesy rozumienia i zrozumienia świata. Czas jest czynnikiem opisu historii, zmian, przeobrażeń, oglądu rzeczywistości. Określając czas jako „wolny” można próbować zastanowić się w jakiś sposób człowiek jest zdolny „uwolnić” czas dla siebie, aby wejść w posiadanie czasu – mieć „czas wolny” – czy też siebie uwolnić od „czasu”¹. Zarówno pojęcie „wolny” kojarzące się z wolnością określa pewien stan, sposób posiadania i przeżywania, wybory człowieka, okoliczności i konteksty konsekwencji, podejmowanych wyborów.

Obserwując zmiany zachodzące w świecie, których tempo w ostatnim półwieczu radykalnie przyspieszyło, warto zwrócić uwagę na sposób definiowania czasu wolnego w kontekście pedagogicznym, obecnych wyzwań współczesności, nagminnie wzrastającej potrzeby umiejętności gospodarowania i zarządzania czasem, niezbędnej umiejętności właściwego korzystania z czasu wolnego dla rozwoju jednostki (rozumianego holistycznie). Szczególnie istotny w tym kontekście wydaje się być aspekt edukacyjny, wychowanie do kultury czasu wolnego i uczenie się w kultu-

¹ R. Ingarden w rozważaniach *Człowiek i czas analizuje* „istotę czasu, który wszystko, co czasowe, ogranicza w bycie do teraźniejszości, a zarazem nie pozwala trwać temu, co teraźniejsze, gdyż wciąż nową teraźniejszością wypiera je z bytu w przeszłość i niebyt”. Czas jest ujmowany jako czysto intencjonalny wytwór doświadczenia. Na uwolnienie się od czasu pozwalają między innymi estetyczne sytuacje i ich duchowe, twórcze przeżywanie. Zob. R. Ingarden, *Książeczka o człowieku*, Kraków 1998, s. 39–69.

rze czasu wolnego, rozumianych jako czasoprzestrzeń własnego nieskrępowanego rozwoju i humanizacji życia. Stąd potrzeba kształtowania dobrych nawyków, postaw, umiejętności kompensacyjnego rozumienia czasu wolnego poprzez własną aktywność twórczą, zaangażowanie i rozwój potencjalnych możliwości i talentów, wśród najmłodszej grupy dzisiejszej generacji jest nieodzowna. Edukacja kulturalna obejmuje swoim zasięgiem obszar działań wpisany w czas wolny, a pedagogika czasu wolnego stanowi między innymi pole zainteresowań edukacji kulturalnej dzieci.

Schole, otium, leisure i czas wolny

W literaturze przedmiotu pojęcie *czas wolny* definiowane jest w sposób wielowątkowy, niejednoznaczny, ujmowane bywa w różne kategorie opisowe, w zależności od dyscypliny badań naukowych. Sięgając do historii kształtowania się współczesnego rozumienia czasu wolnego, badacze wskazują na istotne przesłanki płynące z czasów starożytnych, kiedy na określenie swobodnego, wolnego od pracy czasu, przeznaczonego na odpoczynek, wymianę wolnych myśli używano pojęcia *schole*, co tym samym oznaczało oddawanie się czynnościom przyjemnym, intelektualnym, które nad to określały stan umysłu opisywany jako szczęście. *Schole* opisywało formy wyższej aktywności człowieka o charakterze kontemplacyjnym. W tekstach starożytnych filozofów określany jako stan umysłu, czas poświęcony rozmyślaniu, życiu intelektualnemu i duchowemu. Platon na określenie czasu wolnego przywoływał stan wolności od pracy, zobowiązań społecznych i wszelkiej konieczności, pod pojęciem tym rozumiał wolność własnych myśli i przekonań. Starożytni myśliciele wskazywali na społeczne uwarunkowania czasu wolnego, które są różne w zależności od pozycji i miejsca w społeczności (inaczej realizowany był przez np. obywateli, a co innego oznaczał dla niewolników). W tym znaczeniu czas wolny to spoczynek czy odpoczynek po trudzie podejmowanego wysiłku i pracy. Termin *schole* oznaczał ideę intelektualnego dobrostanu – szczęście – rozumiane przez Arystotelesa jako szczególny stan umysłu. W czasach antycznych pojęcie czas wolny symbolizowało również źródło prestiżu, w przeciwieństwie do pracy, którą uważano za rodzaj degradacji społecznej².

W języku łacińskim na określenie czasu wolnego wyjątego z obowiązkowej pracy i rodzinnych zobowiązań używano terminu *otium*, które opisywało ideę kształcenia siebie, kształtowania własnej osobowości i własnego stylu życia. *Otium* oznaczało oddzielanie tego, co wartościowe, od tego, co bezwartościowe, pozostając w związku z greckim *schole*. Współcześnie dla określenia czasu wolnego w języku angielskim przyjęło się pojęcie *leisure*, które ozna-

cza między innymi formy wyższej aktywności, nawiązując do starogreckiego *scholē* (źródłosłów pojęcia szkoła) utożsamianego z odpoczynkiem, beczynnością, czasem przeznaczonym na studia, wykłady oraz dysputy naukowe³.

Postępujące silnie w ostatnim dwustuleciu procesy industrializacji i technicyzacji życia, elektryfikacja i automatyzacja coraz większych sfer działalności człowieka sprawiły, że czas wolny stał się dostępny dla wielu grup społecznych, a jego „spędzanie” wyznacza trendy i style życia. Budżet czasu wolnego, jakim dysponuje jednostka, jest często zależny od wykonywanej pracy zawodowej, „czas wolny”, czas urlopu – „wczasów” przeplata się z czasem pracy i odwrotnie. W ponowoczesności czas wolny definiowany jest częściej poprzez wzrost egzystencjalnej przyjemności, dokonywania własnych nieprzymuszonych wyborów, związanych z autosterownością, samodzielnym zarządzaniem dowolnie i dobrowolnie wybranymi zajęciami, przekłada się tym samym na realizację i spełnianie wolicjonalnie wyznaczanych celów i zadań. Czas pracy i czas wolny przeplatają się i warunkują wzajemnie. Z „czasem wolnym” od „przymusu” pracy i podejmowanych codziennych obowiązków, identyfikuje się również działania skierowane na rozwijanie własnych pasji, przyjemności, rozrywki. Czas wolny to również czas świadomie przeznaczany dla drugiego człowieka, czas na spotkanie, tworzenie więzi, wspólnotowości poprzez spotkania z przyjaciółmi, rodziną, czas poświęcany na zajęcia wolontariatu, czy oddawania się grom i zabawom towarzyskim, czas na rozwijanie zainteresowań i pasji, poświęcony zajęciom artystycznym, na sport i rekreację. Czas wolny definiowany jest również jako czas relaksu i odpoczynku od rutyny codziennych obowiązków, od wysiłku podejmowanego w związku z pracą zawodową, zabiegami związanymi z potrzebami biologicznymi, higieną osobistą czy profilaktyką prozdrowotną⁴. Czas wolny kojarzony jest również z czasem przeznaczanym na rozwój duchowy, czynności związane z praktyką religijną, czas dla kontemplacji i *sacrum*⁵.

W czasach nowożytnych angielski termin *leisure* określając czas swobodny, wolny od zajęć, obowiązków, pracy, od XX wieku traktowany jest zamiennie z starogreckim terminem *scholē*. Jak zauważa M. Truszkowska-Wojtkowiak badając fenomen czasu wolnego w kontekście jego źródłosłowa trudno jest obecnie znaleźć właściwy odpowiednik słowa *scholē* we współczesnych językach. W języku rosyjskim stosuje się określenie *svo-*

³ A. Wojciechowska, *Idea otium w Rzeczypospolitej*, http://www.wilanow-palac.pl/idea_otium_w_rzeczypospolitej.html (dostęp: 1.02.2015).

⁴ J. Pięta, *Pedagogika czasu wolnego*, Warszawa 2004, s. 11–14.

⁵ M. Truszkowska-Wojtkowiak, *Fenomen czasu wolnego*, dz. cyt., s. 156–160, por. D. Mroczkowska, *Czas wolny jako kategoria społecznie i kulturowo zmienna. Przeobrażenia w czasowej organizacji oraz doświadczaniu czasu*, [w:] *Czas ukoł nas. Jakość życia i czas wolny we współczesnym społeczeństwie*, red. W. Muszyński, Toruń 2011, s. 89–101.

bodnoje vremia, we włoskim *tempo libero*, a w niemieckim *Freizeit*, a częściej *Musse*, które podkreślają (szczególne w sensie psychologicznym) poczucie wolności, jakie towarzyszy spędzaniu czasu wolnego. W terminach tych podkreśla się w większości znaczenie „wolność od” niż „wolność do”, co jak wskazuje autorka jest warte szczególnego podkreślenia i uwagi, gdy czas wolny analizuje się z perspektywy nauk pedagogicznych⁶. Trudno jest zdefiniować jednoznacznie pojęcie czasu wolnego, gdyż każdy ogląd i wgląd w to pojęcie precyzuje stosownie do przyjętej metodologii nauk swoiste cząstkowe narzędzia opisu, wskazując tym samym na nieco inne ujęcie i rozumienie pojęcia i problematyki⁷.

Edukacyjne ujęcie i definiowanie czasu wolnego

Współczesna definicja czasu wolnego zaproponowana przez J. Dumazediera na konferencji UNESCO w Annecy we Francji w 1957 roku precyzuje „czas wolny” jako zajęcie, którym jednostka może się oddawać z własnej chęci bądź dla odpoczynku, rozrywki, rozwoju swych wiadomości lub kształcenia (bezinteresownego) dobrowolnego udziału w życiu społecznym po uwolnieniu się z obowiązków zawodowych, rodzinnych i społecznych⁸.

Leksykon pedagogiki pojęciem „czas wolny” określa „zakres i jakość spożytkowania przez człowieka czasu, jaki ma on do wyłącznej dyspozycji”. Autorzy zwracają uwagę, że jest to czas, którym dysponuje podmiot – osoba. Jest to czas przeznaczony do swobodnej decyzji po wykonaniu zadań koniecznych i obowiązkowych. W tym ujęciu czas wolny jest dowolnie zarządzany i przeznaczany na przykład na odpoczynek psychiczny lub fizyczny, na rozrywkę, bezinteresowną działalność społeczną, rozwój własnych zainteresowań, pasji i uzdolnień czy na samowychowanie i samokształcenie. Definiowany z perspektywy pedagogicznej czas może być również różnicowany w określone „bloki czasu” wieczornego po codziennej nauce lub pracy, weekendowego, urlopowego, urlopowo-szkoleniowego, krótkourlopowego, sanatoryjnego lub wynikającego ze stanu emerytalnego⁹.

Pedagogika czasu wolnego czy wychowanie „do” czasu wolnego

W pedagogice czas wolny ujmowany jest interdyscyplinarnie, najważniejsze jego funkcje odnoszą się do holistycznego rozwoju człowie-

⁶ M. Truszkowska-Wojtkowiak, *Fenomen czasu wolnego*, dz. cyt., s. 76.

⁷ Tamże.

⁸ J. Dumazedier, *Loisir et Pedagogie*, „International Review of Education” 1(1955)2, s. 102–116, J. Damazedier, *Vers la Civilisation du Loisir*, Paris 1960; cyt. za M. Truszkowska-Wojtkowiak, *Fenomen czasu wolnego*, dz. cyt., s. 253.

⁹ B. Milerski, B. Śliwowski (red.), *Pedagogika. Leksykon*, Warszawa 2000, s. 38.

ka, równoważąc stany napięcia i wysiłku z odprężeniem i odpoczynkiem, zmiennością i dynamiką podejmowanych temporalnie działań. Pojęcie czasu wolnego dzieci odnosi się równolegle do zajęć i spędzania czasu wolnego przez dorosłych – rodziców, opiekunów, wychowawców. B. Jedlewska wskazuje na istotne aspekty rozumienia wychowania do czasu wolnego¹⁰. W wychowaniu dzieci szczególne znaczenia ma refleksja nad działaniami kierowanymi do dzieci w związku z edukacją, kształtowaniem nawyków świadomego i racjonalnego wykorzystywania czasu wolnego w szeroko rozumianym kontekście edukacji kulturalnej. Z tego względu istotny wydaje się namysł nad potrzebą i celowością wychowania „do czasu wolnego” i wychowania „w czasie wolnym” dzieci na wstępnym etapie edukacji.

A. Kamiński, badając problematykę czasu wolnego w latach 60-tych XX wieku, określił wiek XX jako stulecie narastania czasu wolnego. „Istnieje sprzeczność wynikająca z polityki nastawionej na wzrost potencjału gospodarczego a polityką zaspokajania potrzeb konsumpcji, między odczuwaną przez szerokie masy potrzebą zwiększania zarobków, a potrzebą przyrostu czasu wolnego i w końcu między potrzebami wyznaczania właściwych proporcji w zwiększaniu czasu wolnego, co przejawiać się będzie między innymi wydłużaniem lat obowiązkowego szkolnego i ułatwień kształcenia się w szkołach średnich i wyższych”¹¹. Odnosząc się do obserwacji autora poczynionych ponad pół wieku temu, można w oparciu o obecny stan badań stwierdzić, że w drugiej dekadzie XXI wieku czas wolny jest jednym z istotniejszych czynników kształtujących ludzkie wybory i style życia, wyznaczone trendami aktywnego wypoczynku, rekreacji, gier i zabaw, rozwijającej się dynamicznie turystyki „wczasowej” czy kulturowej. Współczesność kształtuje potrzeby nieustannego dążenia do zaspokajania i realizacji przyjemności, które często wymagają dodatkowej pracy w celu zwiększania dochodów, a to przekłada się nierzadko na konieczności spłaty zaciąganych kredytów, aby móc konsumować przyjemności „czasu wolnego”¹². Można zauważyć rozwijające się intensywnie w ostatnich dekadach przemysły „kultur czasu wolnego” jako jednej z istotnej dziedziny gospodarki i zwiększania kapitałów, stymulowanych właściwymi narzędziami PR, marketingu i reklamy, polityką władzy.

¹⁰ B. Jedlewska, *Pedagogika czasu wolnego – utopia czy konieczność?*, [w:] *Dziecko w kręgu wychowania*, red. B. Jedlewska, s. 233–246.

¹¹ A. Kamiński, *Czas wolny i jego problematyka społeczno-wychowawcza*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1965, s. 34.

¹² D. Nowalska-Kapuścik, *Czas wolny czy czas niewolny? O znaczeniu czasu wolnego w społeczeństwie konsumpcyjnym*, [w:] *Czas ukoł nas. Jakość życia i czas wolny we współczesnym społeczeństwie*, red. W. Muszyński, Toruń 2011, s. 26–36.

Przyspieszający z dnia na dzień, z minuty na minutę rozwój technologiczny – gospodarczy przekłada się również na kształtowanie kultury czasu wolnego (dla) dzieci i młodzieży.

Kultura czasu wolnego dla dzieci

Jakość spędzania czasu wolnego ma swoje odzwierciedlenie w jakości życia, przenosi się na pracę i codzienne obowiązki. M. Truszkowska-Wojtkowiak definiuje determinanty kultury czasu wolnego, odnosząc je zasadniczo do rekreacji zdrowotnej i uczestnictwa w kulturze¹³. W badaniach nad problematyką czasu wolnego wyróżnić można dwa zasadnicze obszary działań, którymi są aktywność fizyczna (ruchowa, rekreacyjna) i aktywność kulturalna. Obecnie wiele programów profilaktycznych, zdrowotnych odwołuje się do istotnego znaczenia, równoważącej dla obecnych form pracy, spędzania czasu wolnego przed ekranem monitora lub odbiornika TV, aktywności fizycznej. Aktywność fizyczna jest niezbędna w każdym okresie życia jako ważny czynnik warunkujący zdrowie. Istotnym aspektem w kontekście omawianego czasu wolnego jest wychowanie dzieci i młodzieży do aktywności fizycznej poprzez tworzenie sytuacji i programów włączających ruch jako podstawową aktywność w czasie wolnym.

Równie istotna dla rozwoju psychicznego, intelektualnego i duchowego jest aktywność kulturalna. Aktywność kulturalna w literaturze przedmiotu utożsamiana jest często z kategorią uczestnictwa w kulturze. Aktywność kulturalna jest jedną z kategorii opisujących kulturę czasu wolnego. Zdaniem badaczy pedagogiki kultury i edukacji kulturalnej, wychowanie przez sztukę i edukacja estetyczno-artystyczna są równie istotne, nawet konieczne do pełnego, holistycznie rozumianego rozwoju i funkcjonowania człowieka. Pełnią funkcje nie tylko „kształtujące”, kształcające, wychowawcze, rozwojowe, ale również kompensacyjne i terapeutyczne. Aktywność kulturalna przejawia się w procesach poznawania, przeżywania, przyswajania, przetwarzania i tworzenia wartości i treści kultury. Stanowi integralną część ogólnej aktywności życiowej i zawodowej człowieka. Aktywność kulturalna człowieka przenosi się na aktywność zawodową i społeczną oraz odwrotnie. Warunkuje jakość życia, postawy twórcze, jednostki zdolne do otwartego i innowacyjnego myślenia. Postawa twórcza zostaje niejako wykreowana podczas działań artystycznych i twórczych zaangażowanego podmiotu. Włączanie dzieci i młodzieży w kulturę czasu wolnego zarówno w środowisku rodzinnym, jak i systemowym – przedszkolnym, szkolnym oraz środowiskowym poprzez ich aktywny

udział, zaangażowanie, partycypację w lokalnych i narodowych środowiskach kultury stanowi istotny warunek dla kształtowania pełnej osobowości i rozwoju jednostki, przygotowania jej do pełnego i świadomego uczestnictwa w kulturze poprzez proces samokształcenia i samowychowania w późniejszych etapach życia¹⁴.

W obydwu wymienionych powyżej obszarach ważną rolę odgrywa animacja społeczno-kulturowa. Działania podejmowane przez animatorów kultury, których zadaniem jest między innymi wspieranie społecznej aktywności zarówno w dziedzinie kultury, sztuki, ale również sportu i rekreacji mają istotne znaczenie w wypełnianiu i organizowaniu czasu wolnego. Podmiotami realizującymi cele organizacji czasu wolnego dla dzieci i młodzieży są między innymi instytucje kultury i szeroko ogólnie rozumianej edukacji jak np. kina, teatry, muzea, filharmonie, opery, domy kultury. Obecnie w Polsce coraz częściej włączają się w tego typu działalność organizacje pozarządowe, które realizują projekty kulturalne – artystyczne na polu przecięcia się działań systemowych szkoły czy przedszkola i działań najbliższego otoczenia – środowiska. Uczestnictwo dzieci w kulturze czasu wolnego, edukacja kulturalna (również do czasu wolnego), edukacja artystyczna, wychowanie przez sztukę, edukacja muzealna, muzyczna, taneczna, teatralna, filmowa, edukacja w zakresie sztuk wizualnych są współcześnie bardzo istotnym obszarem działań edukacyjnych podejmowanych dla wychowania w ogóle, a w szczególności do umiejętnego wykorzystywania i kreowania czasu wolnego. Podejmowane aktywności mogą w zasadniczy sposób równoważyć trud i wysiłek czasu pracy, jak również przeciwdziałać czynnikom stresogennym i stanom depresyjnym czy potocznie określanej „pustki” i „nudy”. W literaturze naukowej dla określenia czasu wolnego są analizowane i wyznaczane, specyficznie do narzędzi badawczych danej dyscypliny, następujące kategorie: *czas uwolniony* jako *czas wymuszony* np. sytuacją osób bezrobotnych, *czas pusty* rozumiany jako czas „źle przeżywany” lub czas „braku wyboru”, *czas dyspozycyjny* bez ograniczeń zewnętrznych, *czas współbieżny*, *polichromiczny* w trakcie równoległego wykonywania różnych niezależnych czynności, *czas monochromiczny*, zaplanowany i sukcesywnie realizowany, *czas zawłaszczany* przez niechciane formy, *czas dla siebie*, *czas nieorganizowany i niekontrolowany* (w odniesieniu do dzieci i młodzieży bez nadzoru dorosłych), *czas przymusowo wolny* (bezrobotni, dzieci i młodzież ze środowisk zaniedbanych, niepełnosprawni, czas wypełniony nudą i negatywnymi zachowaniami), *czas pozornie wolny* (osoby na urloпах wychowawczych, emeryci i renciści, wszyscy narzucający sobie

¹⁴ Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku, Tom I A–F, Warszawa 2003, s. 69–72.

reżim zdrowego, aktywnego stylu życia, dzieci i młodzież), *zorganizowany czas wolny* (przez instytucję lub szkołę, nie różni się od czasu pracy lub nauki)¹⁵. Analizując terminologiczne ujęcie czasu wolnego w definicjach wybranych autorów M. Truszkowska-Wojtkowiak wskazuje na ewolucyjny charakter oglądu kultury czasu wolnego na przestrzeni wieków, ale również jego specyficzne cechy w zależności od źródła definiującego. Aksjologiczna definicja czasu wolnego, będąca celem pedagogiki, ustanawia moim zdaniem ten czas w aspekcie filozoficznym jako podmiotowe przeżywanie czasu. A z perspektywy psychologii będzie to przeżywanie czasu posiadającego autoteliczny czynnik motywacyjny¹⁶.

Biorąc pod uwagę wyznaczone determinanty, kategorie opisujące fenomen „czasu wolnego” w jego złożoności, ale przede wszystkim w aksjologicznym wymiarze, można wnioskować, że przygotowanie, uczenie się przeżywania, organizowania i zarządzania czasem wolnym jako czasem danym i wybranym przez jednostkę, służyć może jej pełnemu podmiotowemu wzrastaniu i pogłębianiu motywacji do spełniania się w biegu życia, co R. Ingarden określał „spełniającą się siłą wewnętrzną”¹⁷.

Wychowanie do twórczości i czas wolny

„Twórczość” jest obecnie jednym z podstawowych terminów wymienianych w kontekście programów edukacji i permanentnie rozumianego uczenia się w celu umiejętnego dostosowywania się do zmian wywołanych cywilizacyjnym i technologicznym postępem, jak również aktywnego i autonomicznego odpowiadania na zmianę. Wychowanie do twórczości, do umiejętnego przetwarzania rzeczywistości i tworzenia nowych znaczeń, wartości wyznacza zasadnicze cele edukacji XXI wieku. Wykorzystanie czasu wolnego na aktywność twórczą, nie pozostaje bez znaczenia, w ujęciu jej zasadniczego celu, jakim jest kontemplatywne, intelektualne rozumienie szczęścia. Poprzez oddanie się działaniom o charakterze ekspresyjnym, w procesie aktywnego zaangażowania w rozwój i realizację własnych potencjalności tkwiących w posiadanej wiedzy, motywacji, systemie wartości czy sprawności intelektualnej, realizuje się i kształtuje osobowość. Na rozwój osobowości wpływ mają zarówno warunki wewnętrzne, jak i zewnętrzne. W rozwoju twórczym dziecka istotne będą warunki zewnętrzne, które stymulują i umożliwiają formowanie się postawy twórczej. Zaliczyć

¹⁵ Kategorie wyodrębnione na podstawie między innymi Raportu Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Por. B. Fratyga, „Czas wolny” *Raport o stanie i różnicowaniach kultury miejskiej w Polsce*. Raport opracowano na zlecenie Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, red. M. Duchowski, B. Fratyga, J. Nowiński, M. Pęczak, E. A. Sekuła, T. Szlendak, W. Burszta, A. Hupa, Warszawa 2009. Por. M. Truszkowska-Wojtkowiak, *Fenomen czasu wolnego*, dz. cyt., s. 251–253.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ R. Ingarden, *Książeczka o człowieku*, dz. cyt., s. 68.

do nich można czynniki materialne, techniczne, społeczne i kulturowe. Współcześnie podkreślaną przez naukowców istotną rolę wychowawcy, nauczyciela, rodzica jest tworzenie warunków zewnętrznych, które przyczynią się do ujawnienia potencjału twórczego dziecka. Zadaniem rodzica, wychowawcy, nauczyciela, animatora jest dostarczenie dziecku odpowiednich bodźców, materiałów, środków, które pomogą mu w wyrażaniu siebie poprzez różnego rodzaju działania¹⁸. Własna aktywność wychowanka i podejmowane przez niego działania pozwalają na konstytuowanie się wartości i rozwój w wymiarze wieloaspektowym (ujmowanym holistycznie). Stymulowanie aktywności zarówno ruchowej, jak i kulturalnej, twórczej, estetycznej (artystycznej) jest ważnym elementem kreowania i realizowania czasu wolnego przez dzieci i ich opiekunów, rodziców, wychowawców.

Wychowanie do czasu wolnego dla twórczego i kreatywnego rozwoju, odnosi się do przeżyć estetycznych, do wartości radości wyłaniającej się z przeżywanego piękna, dobra, zbliżania się do prawdy. Wychowanie estetyczne jest immanentną częścią duchowego rozwoju człowieka, w jego podmiotowym postrzeganiu świata. Wspomnieć należy tutaj koncepcje wychowania estetycznego F. Schillera, czy wychowania przez sztukę H. Reada, które w Polsce rozwijane były między innymi przez S. Szumana, I. Wojnar. Edukacja estetyczna, wychowanie przez sztukę, łączy się z przeżywaniem piękna, przeżyciem estetycznym warunkującym twórczy i radosny, afirmatywny stosunek do świata. *Homo aestheticus* wskazuje na możliwość samorealizacji ukierunkowanej na poszukiwanie sposobu na życie już w czasie dzieciństwa, kiedy to podejmowane są pierwsze działania twórcze, które są kontynuowane w życiu dorosłym, a łączy je element zabawy, oraz symboliczny i archetypiczny sposób budowania przekazu i komunikacji¹⁹. Teza wygłoszona przez F. Schillera w *Listach o estetycznym wychowaniu człowieka...*, która mówi, że człowiek jest w pełni człowiekiem, gdy gra/bawi się, odnosi się do szczególnie przemyślanego, symbolicznego i sensualnego działania człowieka, którego istotą jest przeżycie estetyczne, doświadczenie piękna i wolności, wyrażające i kształtujące wrażliwość i duchowość. W idealistycznej koncepcji państwa estetycznego odnosi się pośrednio do roli i znaczenia poznania zmysłowego (grec. *aisthesis*), kształtującego i warunkującego rozwój intelektu (*Vernunft*), który umożliwia racjonalne i moralne działanie, w estetycznym doświadczeniu i poznawaniu rzeczywistości²⁰.

¹⁸ B. Surma, *Teoretyczne założenia kształtowania postawy twórczej dzieci w wieku przedszkolnym*, „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce” 26(2012)4, s. 21.

¹⁹ Zob. H. Read, *Wychowanie przez sztukę*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1976. Por. J. Torowska, *Aktualność koncepcji wychowania przez sztukę Herberta Reada*, [w:] *Sztuka i wychowanie. Współczesne problemy edukacji estetycznej*, red. A. Pankowska, Warszawa 2010, s. 51–58.

²⁰ F. Schiller, *Listy o estetycznym wychowaniu człowieka i inne rozprawy*, Warszawa 1972.

M. Truszkowska-Wojtkowiak określiła cechy wspólne dla doświadczenia estetycznego i kontemplacji oraz czasu wolnego, jako rodzaj „świeckiego sacrum”:

- traktowanie obu zjawisk jako przeżyć i utożsamianie kontemplacyjnej formy spędzania czasu wolnego z przeżyciem estetycznym (obok duchowego i psychofizycznego);
- dobrowolność;
- autoteliczność (stan umysłu). Wrażenia estetyczne są nawet w większym stopniu przeżyciem autotelicznym i w połączeniu ze stanem umysłu, jaki towarzyszy nam w czasie wolnym, dają szczególnego rodzaju synergii;
- polichromiczność;
- afirmacja wolności;
- niezarobkowość;
- popkulturowy charakter (w mediach estetyka i czas wolny występują jako wspólna cecha) oraz „poczucie całości”, którego istotą jest poczucie integracji osobowości, swoistej samoakceptacji oraz odrodzenie poczucia pełni, osiągnięte przez przewyciężenie lub zharmonizowanie zwalczających się lub niepokojących impulsów i uczuć, co określić można rekreacyjnym *katharsis*²¹.

Czas wolny dzieci w szczególności powinien służyć doznaniom polisensorycznym, estetycznym, kształtującym zarówno percepcję zmysłową, jak i rozwijającym intelektualny potencjał w aktywnym doświadczaniu rzeczywistości. Edukacja kulturalna, zawierające się w niej wychowanie estetyczne, wychowanie przez sztukę tworzą określone sytuacje, stając się tym samym ważnymi polami i przestrzeniami pozyskiwania doświadczeń i uczenia się, nie tylko dzieci i młodzieży.

Edukacja kulturalna (dla) dzieci

W kontekście rozważań nad czasem wolnym dzieci, rozwijaniem ich twórczych umiejętności, tworzeniem sytuacji wychowawczych, sprzyjających aktywności poznawczej, która będzie następnie przez dorosłych samoczynnie rozwijania, trudno nie odnieść się do szerokiego obszaru refleksji i badań pedagogicznych w obszarze edukacji kulturalnej. Jednoznaczne zdefiniowanie „edukacji kulturalnej” nie jest łatwe. Podobnie jak „czas wolny” jest badana i opisywana przez specjalistów różnych profesji naukowych. Kultura przeżywania, projektowania, realizowania czasu wolnego wydaje się być w XXI wieku szczególnie istotna, gdyż to właśnie w kulturze i przez kulturę realizuje się właściwie człowieczeństwo, humanistyczny i aksjologiczny jego wymiar. Edukacja kulturalna jest sze-

rokiem pojęciem uwzględniającym zachowania i działania realizowane zarówno w wymiarze jednostkowym, jak i grupowym. Przedstawione kategorie czasu wolnego wpisują się w obszar badań nad edukacją kulturalną. Interesującym problemem jest edukacja kulturalna dzieci najmłodszych. Przygotowanie ich i stopniowe wprowadzanie do uczestniczenia i partycypacji w kulturze, rozwijania osobowości i własnego potencjału w czasie swego życia, również w rozważanym czasie wolnym, w którym realizuje się i spełnia najpełniej osoba ludzka. Czas ten jest w sposób aktywny i adekwatnie do potrzeb wypełniony odpowiednim działaniem (tzn. jest dobrze, właściwie wykorzystany, np. w rozumieniu Arystotelesowskiej *scholē*)²².

Przygotowanie dzieci do dobrego wypełniania adekwatnym działaniem, właściwymi czynnościami czasu wolnego, jest w znacznym stopniu zależne od działania i przykładów – wzorców sygnalizowanych (praktykowanych) przez dorosłych, opiekunów, wychowawców. W najbliższym środowisku i otoczeniu dziecka (naturalnym – przyrodniczym, społecznym, kulturowym) kształtują się wzorce i postawy spędzania czasu wolnego, związane z nim propozycje realizacji siebie i działań skierowanych na siebie, dla własnych potrzeb i przyjemności, ale również działań skierowanych dla innych i z innymi (efekt synergii)²³. „Kultura czasu wolnego jest przejawem uczestnictwa (bądź nie) w całej kulturze. Czas wolny sprzyja swobodniejszej niż podczas pracy komunikacji, prowokuje do dialogu, socjalizacji oraz gier i zabaw. Umożliwia także w większym stopniu niż praca działanie twórcze”²⁴. Edukacja kulturalna dzieci i młodzieży zachodzi przede wszystkim w rodzinie i rozwija się w sposób szczególny w czasie wolnym, kiedy ma miejsce również uczestnictwo w kulturze, w praktykach związanych z kultywowaniem tradycji, świętami religijnymi, zarówno w twórczym, jak i aksjologicznym wymiarze²⁵.

Przestrzenią realizacji działań edukacji kulturalnej jest w szerokim stopniu obszar edukacji nieformalnej, przecinający się w polu działań społeczno-edukacyjnych z działaniami systemowymi i edukacją formalną, w której rodzina również pośrednio uczestniczy (poprzez wspieranie rozwoju dziecka). Nurt teoretyczny edukacji kulturalnej wywodzi się z paradygmatów nurtu Nowego Wychowania, które na przełomie XIX i XX wieku problematyzowały związki pedagogiki, filozofii i socjologii z rozwojem

²² M. Czerepaniak-Walczak, *Pedagogika czasu wolnego: scholē w szkole i poza szkołą*, [w:] *Rekreacja i czas wolny. Studia humanistyczne*, red. R. Winiarski, Warszawa 2011, s. 200–235.

²³ M. Czerepaniak-Walczak, *Wychowanie do czasu wolnego: poszukiwanie miejsca dla homo ludens w świecie homo faber*, [w:] *Wychowanie. Pojęcia. Procesy. Konteksty*, tom 2, red. M. Dudzińska, M. Czerepaniak-Walczak, Gdańsk 2007, s. 303–324.

²⁴ Tamże, s. 204.

²⁵ W. Muszyński (red.), *Rodzina w świecie wartości. Religia, praca i czas wolny*, Toruń 2011, s. 23.

kultury. Pedagogika kultury niejako wyłania się z badań teoretycznych W. Diltheya, E. Sprangera, G. Kerschensteinera, B. Croce, a w Polsce B. Nawrocyńskiego, S. Hessena, B. Suchodolskiego, S. Szumana. Współcześnie edukacja kulturalna obejmuje teorię i praktykę wychowania estetycznego oraz edukacji artystycznej, odnosząc ją do wyzwań przyszłości wobec wychowania, edukacji dzieci i młodzieży. Szczególnie uwzględnia się w tej sferze rozwój nowych technologii i nowych mediów w kontekście wszechogarniającej świat kultury popularnej²⁶.

Zarówno poznanie zmysłowe, jak i intelektualne wymaga właściwego organizowania przestrzeni uczenia się w środowisku życia. Sztuka i kultura tworzą tę przestrzeń, w której dziecko może w naturalny sposób odkrywać swoje istnienie w świecie i budować relacje z otoczeniem, z najbliższymi, poprzez doznania, poznawać i podejmować wysiłek twórczy. W procesie rozumienia otaczającej rzeczywistości, nadawać sens i znaczenie, wyznaczać cele i podejmować działania, stawiać pytania, poszukiwać i znajdować odpowiedzi. Sztuka współczesna proponuje przestrzeń prowadzenia dialogu, stawiania pytań i poszukiwania odpowiedzi. Wychowanie do twórczości i przez własną twórczość – ekspresję artystyczną ma znaczenie dla holistycznego rozwoju dzieci, jest propozycją edukacyjną coraz częściej praktykowaną przez artystów i pedagogów, nauczycieli, animatorów. W ostatnich latach obserwuje się wzrastającą aktywność działań edukacyjnych i animacyjnych proponowanych przez różne instytucje kultury, takie jak muzea czy galerie sztuki²⁷. Procesy tworzenia i interpretacji sztuki są formą zdobywania wiedzy, za pomocą przekazników realizowane są cele. Przekazniki aktywują zmysły: dotyku, wzroku, powonienia (zapachu), słuchu i kinestetyki. Zrozumienie sztuki zależy poniekąd od pytań o jej sens. Sens sztuki wyraża się między innymi w treści i formie ekspresji twórczej. Artysta–człowiek poprzez sztukę tworzy reprezentacje zarówno dla własnego samorozumienia, jak i dla komunikacji z innymi²⁸. Sztuka uczy komunikacji, otwarcia się na drugiego, innego, na samego siebie, działając introspektywnie.

²⁶ H. Bockhorst, V.I. Reinwand, W. Zacharias (Hg.), *Handbuch Kulturelle Bildung*, München 2012, s. 234.

²⁷ Edukacja artystyczna zawiera się w edukacji kulturowej, a często bywa utożsamiana z edukacją kulturalną, co jednak jest zasadniczym uproszczeniem. Współczesne rozumienie edukacji kulturalnej w kontekście tradycyjnego ujęcia w koncepcji polskich autorów opisuje S. Słowińska: *Idee (koncepty) edukacji kulturalnej*, [w:] J. Kargul, *Upowszechnianie, animacja, komercjalizacja kultury*, Warszawa 2012, s. 219–241.

²⁸ R. Tarruella, *Artyści, dzieci, nauczyciel: impresariowie współczesnej edukacji artystycznej*, [w:] *Sztuka i wychowanie*, dz. cyt. s. 125–126. Więcej na temat edukacji dla dzieci w muzeach i galeriach sztuki współczesnej zob. R. Pater, *Wychowanie estetyczne w edukacji muzealnej*, [w:] *Sztuka i wychowanie* (red.) K. Pankowska, Warszawa 2010, s. 66–79 oraz R. Pater, *Muzea dla dzieci i młodzieży – współczesne przestrzenie edukacji*, [w:] *Kierunki rozwoju edukacji*, red. A. Cudowska, Białystok 2011, s. 633–644.

Czas wolny i edukacja artystyczna dzieci

Edukacja artystyczna jest dzisiaj pojmowana jako istotna dziedzina rozwoju kompetencji kulturalnych, wychowania do twórczości i kreatywności, innowacyjnego myślenia, inspirowania motywacji do eksploracji świata i podejmowania wyzwań uczenia się przez całe życie. W ogólnym rozumieniu edukacja artystyczna najintensywniej podejmowana i realizowana jest w edukacji przedszkolnej, w mniejszym stopniu w edukacji szkolnej (szczególnie zaniedbania w tym względzie widoczne są w polskiej edukacji systemowej ostatnich dekad).

Znaczącym obszarem edukacji artystycznej jest edukacja nieformalna, czy pozaszkolna realizowana w czasie wolnym od „szkoły” i „obowiązków domowych” ucznia. Istotne znaczenie w edukacji artystycznej odgrywają współczesne muzea. Podejmują one wyzwanie tworzenia twórczych i aktywizujących sytuacji. Proponują działania nie tylko ukierunkowane na upowszechnianie sztuk, ale przede wszystkim zapraszają do partycypacji i czynnego zaangażowania w percepcję sztuki, wyrażania się poprzez własną ekspresję twórczą. Rozwój zmysłów i poznawanie świata poprzez jego polisensoryczne doświadczanie i eksperymentowanie są szczególnie praktykowane w muzeach dla dzieci oraz interaktywnych centrach nauki jak np. Centrum Nauki Kopernik w Warszawie. Miejsca te proponują aktywne spędzanie czasu wolnego typu *scholę* i są licznie odwiedzane przez najmłodszą publiczność i całe rodziny²⁹. Rozwijanie kompetencji kulturowych jest istotną dziedziną wychowania równoległego zarówno realizowanego przez system edukacji (przedszkole, szkoła), jak również przez środowisko rodziny, lokalną przestrzeń miejsca zamieszkania, którą tworzą instytucje kultury i proponowane przez nich działania. Pomimo że prace badawcze w zakresie wykorzystania czasu wolnego są dość obszerne, to jednak brak jest szczegółowych badań w wykorzystaniu czasu wolnego dzieci w kontekście edukacji kulturalnej w obszarze działań dobrowolnych, edukacji nieformalnej, pozaformalnej, incydentalnej. Należy badać i sukcesywnie próbować odpowiadać na pytania: jak rozumiany jest współcześnie czas wolny dzieci w okresie trwania ich edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej? Jak dzieci spędzają czas wolny „od szkolnych obowiązków”? Czas wakacji i ferii świątecznych, przerw w nauce szkolnej, czas weekendowy? Jak rozkładają się w tygodniu zajęcia dodatkowe realizowane w czasie wolnym? Jakie są propozycje zajęć pozaszkolnych dla dzieci w dziedzinie edukacji kulturalnej, uczestnictwa w kulturze? Jak przedstawiają się wskaźniki

²⁹ R. Pater, *Edukacja estetyczno-artystyczna w środowisku lokalnym „życia szkoły”*. Między przeszłością a przyszłością, [w:] *Szkoła XXI wieku szkołą edukacji estetycznej*, red. M. Zalewska-Pawlak, A. Piłka, Łódź 2011, s. 390.

uczestniczenia dzieci i młodzieży w zajęciach pozalekcyjnych dotyczących edukacji artystycznej, kulturalnej, aktywnego spędzania czasu wolnego przez zajęcia rekreacyjno-sportowe czy dowolne gry i zabawy? Ile czasu dzieci spędzają na swobodnej zabawie, w jakim stopniu czas wolny jest zaprogramowany i animowany przez dorosłych, animatorów, nauczycieli, a w jakim stopniu animują go media, TV i Internet? Proponowane badania powinny objąć równolegle dzieci i ich rodziców, opiekunów, aby w korelacji można określić zmienne zależne i niezależne warunkujące organizację i spędzanie czasu wolnego np. w rodzinie czy w grupach rówieśniczych.

Naczynia połączone – czas wolny dzieci i dorosłych

Czas wolny dziecka utożsamiany jest przede wszystkim z czasem wolnym rodziców, na co wskazuje w podjętych badaniach pilotażowych M. Truszkowska-Wojtkowiak. „Przestrzenią wolności jest dla dziecka przede wszystkim rodzina, stąd sama zabawa nie jest jeszcze identyfikowana jako oddzielna funkcja czasu wolnego. (...) Zabawa jest dla małego dziecka pełną afirmacją wolności tylko wtedy, gdy rodzice są wolni (mają czas), chcą i mogą bawić się z dzieckiem. Rodzice i dzieci instynktownie przejmują nastrój wolności i swobody towarzyszący wspólnemu przeżywaniu czasu. (...) Dzieci wiążą zachowania wolnoczasowe z życiem rodzinnym”³⁰. Wstępne wyniki badań pilotażowych autorki nad czasem wolnym dziecka pokazują, że zabawa jest dominującą formą spędzania czasu wolnego, ale analiza rysunków dziecięcych wskazuje, że to telewizja i gry komputerowe zajmują pierwsze miejsce. Współcześnie coraz rzadziej dzieci spędzają czas wolny „na dworze”. Zanika majsterkowanie i inne prace ręczne. Pilotażowe badania M. Truszkowskiej-Wojtkowiak nad percepcją czasu wolnego przez dzieci wskazują na samotność dzieci w czasie wolnym. Jak zauważa autorka badań, oznaczać to może coraz większą rolę telewizji i nowych mediów w wychowaniu dzieci w kulturze czasu wolnego³¹. Świadczą o tym również liczne badania prowadzone na świecie. Niepokojące wyniki badań na temat nieodwracalnych skutków nadmiernego spędzania czasu wolnego dzieci i młodzieży przed ekranem telewizora przedstawia i analizuje M. Desmurget w książce *TV Lobotomie*³². Jak podkreślają badacze oglądanie telewizji wymusza bierną percepcję, która nie stymuluje właściwego rozwoju funkcji poznawczych wypierając wysilek, który jest konieczny np. przy czytaniu,

³⁰ M. Truszkowska-Wojtkowiak, *Fenomen czasu wolnego*, dz. cyt., s. 209–212.

³¹ Tamże.

³² M. Desmurget, *Teleoglupianie. O zgubnych skutkach oglądania telewizji (nie tylko przez dzieci)*, Warszawa 2012, s. 123.

rozwoju języka, uwagi czy wyobraźni. Telewizja kolonizuje obszary aktywności dziecka, zajmując czas, który mógłby być przeznaczony na polisensoryczny, psycho-motoryczny, intelektualny rozwój. Oglądanie telewizji przez dzieci przyczynia się bezpośrednio do spadku uwagi, rozleniwienia intelektualnego, społecznej izolacji, jest czynnikiem poznawczej jałowości i wektorem rozpadu psychiki³³. Odciąga od zajęć obowiązkowych, ogranicza czas poświęcanego na „naukę”, zabawę w grupie rówieśniczej czy z rodzicami. Jak wskazują badacze, średni kontakt dzienny dziecka z telewizją plasuje się tuż poniżej 2 godzin dla grupy w wieku 4 do 14 lat, co oznacza okrojenie tego czasu o 28%–36% (czas ten mógłby być poświęcony m. in. na rozwijanie zainteresowań czy odrabianie zadań szkolnych), przy czym w weekendy wskaźnik ten drastycznie wzrasta do 80%³⁴. Wszechobecna dostępność mediów, kanałów telewizyjnych na różnych odbiornikach cyfrowych, nie tylko komputerach czy tabletach, ale nawet w zegarkach, powoduje między innymi nieograniczony do nich dostęp, a pośrednio, osłabioną kontrolę rodzicielską, kształtowanie budżetu czasu wolnego dzieci przez czynniki cywilizacyjne, ekonomiczne. Udział dorosłych w kształtowaniu budżetu czasu wolnego dzieci i jego zagospodarowywania jest decydujący dla jakości rozwoju dziecka i młodego człowieka³⁵. Budzenie ciekawości i zainteresowania światem, rozwijanie umiejętności prowadzenia rozmowy, komunikacja interpersonalna zaczyna się w rodzinie, a następnie rozwija w grupie rówieśniczej.

Współcześnie obserwuje się odejście od kontemplatywnego ujmowania czasu wolnego na rzecz biernych i konsumpcyjnych sposobów jego przeżywania. Badacze problematyki zauważają dominujący rozwój różnych form turystyki masowej, swoistego pielgrzymowania w czasie wolnym w celu zaspokajania potrzeby przyjemności i relaksacji³⁶. W globalizującym się świecie wielokulturowych i zmiediatyzowanych społeczeństw „sieci”, czas wolny pozostaje w wielu przypadkach czasem niezapełnionym, pustym, zawłaszczanym lub niewolnym, a nawet zniewolonym, marnotrawionym, prowadzącym do stopniowego znużenia, wykluczenia, i nie rzadko patologii. Problemem tym zajmują się pedagodzy badający subkultury czy popkultury czasu wolnego, które jak się zauważa, nie muszą być jednak gorsze od tradycyjnych form spędzania czasu, mogą zawierać wartości uniwersalne i edukacyjne.³⁷ W socjologicznym ujęciu kultura

³³ Tamże, s. 124.

³⁴ Tamże, s. 125.

³⁵ B. Kostrubiec, *Czas wolny dzieci w młodszym wieku szkolnym. Kontekst społeczno-kulturowy korzystania z mediów*, [w:] „Cudne manowce”. *Kultura czasu wolnego we współczesnym społeczeństwie*, red. W. Muszyński, Toruń 2008, s. 370–379.

³⁶ Tamże.

³⁷ Tamże.

czasu wolnego dziecka nabywana jest w procesie socjalizacji w rodzinie, a następnie w przedszkolu, szkole. W aspekcie psychologicznym można szukać naturalnych źródeł zachowań wolnoczasowych u dziecka. Będą one rozumiane jako stan umysłu i autoteliczna radość z wszelkiej aktywności³⁸.

Aktywność kulturalną proponują dzisiaj instytucje kultury, zapraszając do współdziałania nie tylko dzieci i młodzież szkolną, ale także rodziny w ich czasie wolnym od zajęć i pracy. Ten obserwowany również w polskiej kulturze muzealnej trend jest ważny z punktu widzenia rozwoju dziecka, jego wielorakich umiejętności i kompetencji. Edukacja artystyczna, edukacja przez sztukę w muzeum, teatrze czy filharmonii nie powinna dzisiaj być rozumiana w elitarnym wymiarze, lecz być dostępna dla wszystkich. Takie założenia stawiają sobie również organizatorzy działań edukacyjno–animacyjnych w instytucjach kultury. Gdy weźmie się pod uwagę fakt, że na zajęcia weekendowe w muzeach jest więcej chętnych niż miejsc w grupach, a zapisy tworzone są z wyprzedzeniem rocznym to można przypuszczać, że zapotrzebowanie na tego typu zajęcia jest duże i znacznie przekracza podaż.

Muzeum Narodowe w Krakowie realizuje w swoich oddziałach cykle zajęć edukacyjnych dla dzieci, zarówno dla klas szkolnych, jak również dla rodzin. W 2012 roku muzeum zorganizowało 1433 zajęcia o charakterze warsztatów i lekcji muzealnych, w których uczestniczyło 29 825 osób. W kolejnych latach wskaźnik ten utrzymywał się na podobnym poziomie. Przy czym należy zauważyć, że znaczącym czynnikiem frekwencji są organizowane wystawy czasowe, do których również przygotowywane są programy i działania edukacyjne dla dzieci i młodzieży. W 2014 roku w zajęciach weekendowych adresowanych przez muzeum do dzieci odbyło się ok. 186 warsztatów, w których wzięło udział 2764 dzieci (w wieku od 3–13 lat)³⁹.

Wzrost działań edukacyjnych, kulturalnych, artystycznych organizowanych przez muzea można zaobserwować w całej Polsce. Edukacja muzealna, którą można również włączyć w obszar edukacji do czasu wolnego rozwija się, proponując aktywne i atrakcyjne formy budzenia aktywności, zainteresowań i pasji poznawczych najmłodszych. Warto nią zainteresować nie tylko nauczycieli, wychowawców, ale przede wszystkim rodziców i opiekunów, aby droga do muzeum (i innych instytucji kultury) nie była znana tylko elitarnej grupie najmłodszych odbiorców, ale była często przemierzana przez każdego małego obywatela naszego kraju⁴⁰.

³⁸ M. Truskowska-Wojtkowiak, *Fenomen czasu wolnego*, dz. cyt., s. 212.

³⁹ Dane pochodzą z Raportów Działalności Edukacyjnej Muzeum Narodowego w Krakowie. Opracowania za rok 2012 i 2014 udostępnione dzięki uprzejmości kierownik Sekcji Edukacji MNK M. Dylewskiej-Libery.

⁴⁰ <http://mnk.pl/rodzice-i-dzieci> (dostęp: 17.02.2015).

W kontekście przedstawionych refleksji nad edukacją kulturalną do czasu wolnego, zagrożeń płynących z nadmiernego korzystania z mediów a przez to biernego, pasywnego spędzania czasu wolnego, wyłania się następująca konkluzja. Zarówno rodzina, jak i przedszkole, szkoła są środowiskami kształtującym „nawyki” sposobu spędzania czasu w tym czasie wolnego. Z tymi mikrośrodkami ściśle powinna współpracować społeczność środowiska lokalnego, organizatorzy, twórcy programów i działań kulturalnych, artystycznych, edukacyjnych, rekreacyjnych, aby zapewnić alternatywę dla konsumpcyjnego i jałowego przeżywania czasu wolnego. Dlatego warto podejmować badania jakościowe nad czasem wolnym dzieci, aby móc realnie określać ich deficyty i stymulować rozwój aktywności poznawczej, zarówno w rodzinie, jak i w środowisku przedszkola i szkoły.

Zakończenie

Konkludując, edukacja kulturalna dla czasu wolnego, podobnie jak czas wolny dla edukacji kulturalnej, tworzą przestrzeń do poszukiwania wartości w twórczym i swobodnym, a przede wszystkim wolnym rozwoju dziecka. Edukacja do czasu wolnego jest ważna ze względu na uczenie się podejmowania decyzji dotyczących swobody wyboru spędzania czasu wolnego, jak również płynących stąd konsekwencji dla świadomości pełni zdrowia i jego utrzymania. „Czas wolny jest w swej istocie afirmacją szczęścia i wolności, a przygotowanie do czasu wolnego albo tylko oczekiwanie na taki czas jest często pragnieniem autotelicznego przeżywania czasu”⁴¹. Edukacja kulturalna do (dla) czasu wolnego, do konsekwentnego zarządzania czasem, samodzielnego, świadomego stanowienia budżetu czasu wolnego, jest istotna w świetle powyższych wyzwań i zagrożeń cywilizacyjnych. Szczególnie w kontekście zmieniających się błyskawicznie warunków życia, postępujących zmian technologicznych, coraz większego zróżnicowania społecznego, mieszania się kultur, zmiennych warunków pracy, nie zrównoważonego rozwoju i wielu innych zjawisk, którym będzie musiało stawić czoło nowo wzrastające pokolenie czasu wolnego. Jak twierdzą współcześni badacze problematyki, przygotowanie do czasu wolnego i jego organizacja mają kluczowe znaczenie dla jakości życia rozumianej tutaj jako *ars vivendi*.

⁴¹ Tamże, s. 237.

Bibliografia

Bockhorst H., Reinwand V. I., Zacharias W., *Handbuch Kulturelle Bildung, Schriftenreihe Kulturelle Bildung* 30, München 2012.

Desmurget M., Teleoglupianie. *O zgubnych skutkach oglądania telewizji (nie tylko przez dzieci)*, przekł. E. Kaniowska, Wyd. Czarna Owca, Warszawa 2012.

Dudzikowa M., Czerpaniak-Walczak M. (red.), *Wychowanie. Pojęcia. Procesy. Konteksty*, Tom 2, GWP, Gdańsk 2007.

Dumazedier J., *Loisir et Pedagogie*, „International Review of Education” 1(1955)2.

Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku, Tom I A-F, Warszawa 2003.

Fratyga B., „Czas wolny” *Raport o stanie i różnicowaniach kultury miejskiej w Polsce*. Raport opracowano na zlecenie Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, red. M. Duchowski, B. Fatyga, J. Nowiński, M. Pęczak, E. A. Sekuła, T. Szlendak, W. Burszta, A. Hupa, Warszawa 2009.

Ingarden R., *Książeczka i człowiek*, Wyd. Literackie, Kraków 1998.

Jankowski D., *Edukacja kulturalna w życiu człowieka*, Instytut Pedagogiczno-Artystyczny UAM, Kalisz 1999.

Jedlewska B., *Pedagogika czasu wolnego – utopia czy konieczność?* [w:] *Dziecko w kręgu wychowania*, red. B. Jedlewska, Impuls, Kraków 2002.

Kamiński A., *Czas wolny i jego problematyka społeczno-wychowawcza*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków 1965.

Kargul J. (red.), *Upowszechnianie, animacja, komercjalizacja kultury*, PWN, Warszawa 2012.

Migdał K., *Psychologia czasu wolnego*, Wyd. AlmaMer, Warszawa 2011.

Milerski B., Śliwerski B. (red.), *Pedagogika Leksykon*, Impuls, Warszawa 2000.

Mroczkowska D. (red.), *Czas wolny. Refleksje, dylematy, perspektywy*, Wyd. Difin, Warszawa 2011.

Mroczkowska D. *Czas wolny jako kategoria społecznie i kulturowo zmienna. Przeobrażenia w czasowej organizacji oraz doświadczaniu czasu*, [w:] „Czas ukoi nas” *Jakość życia i czas wolny we współczesnym społeczeństwie*, red. W. Muszyński, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2011.

Muszyński W. (red.), *Rodzina w świecie wartości. Religia, praca i czas wolny*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2011.

Pater R., *Wychowanie estetyczne w edukacji muzealnej*, [w:] *Sztuka i wychowanie*, red. K. Pankowska, „Żak”, Warszawa 2010.

Pater R., *Muzea dla dzieci i młodzieży – współczesne przestrzenie edukacji*, [w:] *Kierunki rozwoju edukacji*, red. A. Cudowska, Wyd. Trans Humana, Białystok 2011.

Pater R., *Edukacja estetyczno-artystyczna w środowisku lokalnym „życia szkoły”*. *Miedzy przeszłością a przyszłością*, [w:] *Szkoła XXI wieku szkołą edukacji estetycznej*, red. M. Zalewska-Pawlak, A. Pikała, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2011.

Pięta J., *Pedagogika czasu wolnego*, Wyd. Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa 2004.

Read R., *Wychowanie przez sztukę*, przekł. A. Trojanowska-Kaczmar-ska, Wstęp: I. Wojnar, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1976.

Schiller F., *Listy o estetycznym wychowaniu człowieka i inne rozpra-uy*, przekł. I. Krońska, J. Prokopiuk, Wstęp J. Prokopiuk, Czytelnik, War-szawa 1972.

Słowińska S., *Idee (konceptje) edukacji kulturalnej*, [w:] *Upowszechnia-nie, animacja, komercjalizacja kultury*, red. J. Kargul, PWN, Warszawa 2012.

Surma B., *Teoretyczne założenia kształtowania postawy twórczej dzieci w wieku przedszkolnym*, [w:] „Edukacja Elementarna w Teorii i Prakty-ce” 26(2012)4.

Torowska J., *Aktualność koncepcji wychowania przez sztukę Herberta Read’a*, [w:] *Sztuka i wychowanie. Współczesne problemy edukacji este-tycznej*, red. K. Pankowska, „Zak”, Warszawa 2010.

Truszkowska-Wojtkowiak M., *Fenomen czasu wolnego*, Wyd. Har-monía Universalis, Gdańsk 2012.

Winiarski R. (red.), *Rekreacja i czas wolny. Studia humanistyczne*, „Łośgraf”, Warszawa 2011.

Streszczenie

Współcześnie pojęcie czasu wolnego jest przedmiotem badań spe-cjalistów wielu dziedzin nauki: ekonomii, psychologii, filozofii, socjolo-gii, pedagogiki. Pedagogika czasu wolnego, czy edukacja do czasu wol-nego jest szczególnie istotnym obszarem badań w kontekście rozwijanych teorii społeczeństwa czasu wolnego. Obecnie czas wolny definiowany jest częściej poprzez wzrost egzystencjalnej przyjemności, dokonywania wła-snych, wolnych wyborów, związanych z autosterownością, samodzielnym zarządzaniem dowolnie i dobrowolnie wybranymi zajęciami, przekłada się tym samym na wybór i realizację wolicjonalnie wyznaczanych celów i zadań. Czas pracy i czas wolny przeplatają się i warunkują wzajemnie. W niniejszym artykule przedstawiono koncepcje rozumienia i definio-wania czasu wolnego w ujęciu historycznym, wskazując na szczególne znaczenie w jego planowaniu i wykorzystaniu działań podejmowanych przez dzieci w edukacji kulturalnej, rozumianej jako aktywność kultural-na w szerokim rozumieniu rozwoju kompetencji kulturowych. Wyzwa-

nia przyszłości stawiają współczesnej edukacji wymagania, w której upatruje się antidotum na problemy człowieka XXI wieku. Twórczość, innowacyjność to terminy często wymieniane w kontekście rozwoju społeczeństwa i potrzebnych kompetencji w mierzeniu się z wyzwaniami współczesności. Autorka podkreśla wartość edukacji artystycznej, wychowania przez sztukę, partycypacji kulturalnej w planowaniu, organizowaniu i przeżywaniu czasu wolnego dzieci, który to w istotnej mierze zależy od kultury czasu wolnego dorosłych. Ważnym aspektem edukacji kulturalnej są działania podejmowane przez instytucje kultury. Szczególnie dynamiczne działania w zakresie edukacji kulturalnej, artystycznej podejmują muzea, przygotowując programy i kierując docelowe działania, dla zróżnicowanych grup odbiorców, w tym dzieci i młodzieży. Czas wolny jest w tych instytucjach spędzany i przeżywany w sposób szczególny, gdyż ma za każdym razem wymiar poznawczy i w pewnym stopniu wychowawczy. Odwołując się do programów i statystyk muzealnych autorka wskazuje na istotne zmiany, jakie dokonują się współcześnie poprzez podejmowane działania instytucjonalne w obszarze kreowania kultury czasu wolnego. Autorka analizując badania i prace dotyczące czasu wolnego, wskazuje na konieczność edukacji i wychowania najmłodszych do kultury czasu wolnego. Podkreśla potrzebę przygotowania do partycypacji w kulturze czasu wolnego. Umiejętność organizacji i odpowiedzialnego zarządzania czasem wolnym na każdym etapie życia ma kluczowe znaczenie dla „jakości życia” rozumianej tutaj jako *ars vivendi*.

Słowa kluczowe: edukacja do czasu wolnego, czas wolny, edukacja kulturalna, twórczość, wychowanie estetyczne, wychowanie artystyczne, edukacja muzealna.

Free Time (for) the Cultural Education of Children

Summary

Nowadays, the idea of leisure time is the subject of research for the scientists of many fields such as economy, psychology, philosophy, sociology and pedagogy. The pedagogy of free time or the education to leisure activities especially are under the research in the context of developing theories of the leisure time society.

Recently, free time is much more often defined by the rise of existential pleasure, making unconstrained and free decisions which are connected not only with expressing own intentions but also with an unassisted management of independently chosen activities. It is translated into the choice and realization of volitionally appointed goals and tasks.

Work time and spare time intertwine and condition each other. In the article the conception of understanding and defining leisure time is presented from the historical perspective. It is shown that planning the free time and making use of actions undertaken by the children in the cultural education, which is conceived as cultural activity in the broad sense of the development of cultural competence are highly important.

The challenges of the future demand a lot from the education of the recent times, which is sought as the antidote to the problems of the 21st century human beings. Creation and innovations, these are the terms often mentioned in the context of the society development and the competence facing the challenges of the recent world.

The author underlines the values of the artistic education, the education through art as well as the cultural participation which are highly meaningful in planning, organizing and experiencing the children's free time that essentially is depended on the free time culture of the adults.

Keywords: education to leisure, cultural education, creation, aesthetic education, museum education.

Adres do korespondencji:

Dr Renata Pater

Uniwersytet Jagielloński

Zakład Pedagogiki Kultury i Historii Idei Pedagogicznych

e-mail: renata.pater@uj.edu.pl

Jolanta Karbowniczek

Akademia Ignatianum w Krakowie

Urszula Ordon

Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie

Leisure Time of Children at the Preschool and Early-School Ages: Organization and Forms – Pedagogical Reflections

Czas wolny dzieci
w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym.
Organizacja i formy – refleksje pedagogiczne

*A child can teach an adult three things:
to be happy for no reason,
to always be busy with something,
and to know how to demand – with all his might
– that what he desires.*

Paulo Coelho

Introduction

Childhood is an important time in life, during which human beings acquire certain habits and shape their tastes, interests and passions. It is the time when they are supposed to develop the ability to make proper use of their leisure time, and to attend to their health, fitness and family ties. In all of these respects, free time becomes an integral part of the life of individuals – especially children, who as pupils are themselves in a state

of constant development throughout the stage of their education corresponding to their preschool and early-school years.

It must be remembered, however, that the world of a child's feelings is a completely different one from ours: that is to say, it diverges fundamentally from any ideas we may have about how mature adults function in relation to their reality. For the latter, free time is in a state of constant juxtaposition with working time, studying, and all of the duties to be fulfilled in everyday life. K. Migdał rightly highlights the fact that "[...] work and free time are two inseparable sides of the life of modern man. Quality of life depends on the quality of work and free time (leisure-time behaviour)"¹. Professional work and studying are not the only elements affecting a human being's quality of life. The real measure of human value lies in academic and work achievements, taken together with how we pursue our lives in our leisure time.

Unfortunately, for some people leisure time only counts as time intended for entertainment and relaxation – as something inessential to one's life or even, to put it colloquially, "a total waste of time". For most people, leisure time is associated with rest and relaxation – the ability to do what you like, what feels good. One can use one's time off in accordance with one's interests and preferences, giving one the opportunity to relax and regenerate one's physical and mental vigour. Activities pursued in leisure time prevent fatigue and monotony, enabling a certain detachment from everyday life, and also provide many of the experiences and much of the energy needed for daily work and the fulfilment of one's duties.

The modern world, with its dynamism, opens up a completely new path for reflections about free time. This is very important, because it concerns the instilling of healthy habits for organizing free time into children from an early age, in environments that are well-known (i.e. the family) and recognised (e.g. school). This, in turn, leads to the observation that children, at a certain stage of development, need a certain measure of value, by which they can evaluate and select the most advantageous forms of active leisure for themselves. One only need ensure that this uninhibited activity on the part of children remains entirely an effect of their free but rational actions, rather than being something imposed or forced upon them².

Establishing Terminology

Free time, because of its interdisciplinary nature, is subject to consideration by a variety of disciplines, such as sociology, education and psy-

¹ K. Migdał, *Psychologia czasu wolnego*, Warsaw 2011, p. 42; cf. H. Bee, *Psychologia rozwoju człowieka*, Poznań 2004.

² T. Banaszkiewicz, *Wychowanie dzieci i młodzieży do rekreacji na progu reformy oświaty*, Częstochowa 2005, p. 21–63, M. Gwozda, *Czas wolny*, [w:] *Mały Leksykon Pedagoga Wczesnoszkolnego*, (red.) J. Karbowiczek, Warsaw 2014, p. 49.

chology. Defining this term in all its aspects can lead us to the conclusion that the problem of leisure time is a major issue within the sphere of educational and social activities.

The term “leisure” can have multiple meanings, and under the influence of social transformations its perception has changed in both quantitative and qualitative terms. In the literature, to quote the virtually classic definition of the French sociologist J. Dumazedier, by “free time” we understand “[...] that set of activities which the individual can pursue with absolute freedom, for leisure or for fun, or to augment existing information, or in the form of selfless and voluntary social activities – once released from professional, family and social obligations”³.

In the above approach, it is clearly apparent that the actions taken in one’s spare time should be completely voluntary, should give pleasure and be free of commercial purposes. Only the time remaining after the completion of family, social and further training-related duties counts as free time – as time that can be disposed of in ways subject only to one’s own discretion. The meaning of “leisure time” was similarly captured by the Polish sociologist E. Wnuk-Lipinski, who describes it as “[...] the time remaining for the personal disposal of a man after fulfilling his professional, family, and school-related duties, and after meeting the biological needs of his organism”⁴. Hence, leisure time can be described in terms of a certain budgeting of one’s time, as that part which is not fulfilled by work, study, housework, or the meeting of one’s physiological needs, and which instead is a time filled with freedom, family life and social activities, conferring more immediate forms of benefit and satisfaction.

A. Kaminski believes that free time should be “[...] free of the following: basic professional work, including school activities amongst pupils and students, work paid as overtime, work in other professions, homework (for students), commuting to work (university), meeting the basic needs of one’s body (sleep, personal hygiene and eating), household and family responsibilities, and the university education of the employed”⁵.

D. Mroczkowska points to an important issue, writing that “[...] free time is an issue that relates individually to each person. One establishes independently of others the times that will count for oneself as free, in that they are when one can relax and unwind. But this is a relative matter,

³ Z. Dąbrowski, *Czas wolny dzieci i młodzieży*, Warszawa 1966, p. 13.

⁴ E. Wnuk-Lipiński, *Praca i wypoczynek w budżecie czasu*, Gdańsk 1972, p. 10–11; cf. K. Denek, *Pedagogika czasu wolnego*, „Lider” 2006, no. 12, J. Dyszkowska, *Pedagogika czasu wolnego wokół tradycyjnych funkcji i nowych zadań*, „Kwartalnik Edukacyjny” 2006, no. 4.

⁵ A. Kamiński, *Czas wolny i jego problematyka społeczno-wychowawcza*, Wrocław 1965, p. 69–70.

says the author: activities carried out during work can give pleasure to one person, while being nothing other than a duty for another”⁶.

Brief analysis of this issue confirms what a broad-ranging concept “leisure” must be. Most definitions insist that it is the period of time which a person can have solely under their own discretion, and that it creates the right conditions for rest, recuperation and personal development. It should also be noted that a lack of free time has a very negative impact on the health of human beings, on their achievements, on their contacts with others, as well as on their image of themselves and the world around them. Properly spent, free time makes a positive contribution to the process of education, and to that of developing one’s personality and of cultivating one’s sensibility, not only in respect of individuals but also where the whole of society is concerned. Therefore, it is important to teach children self-management of free time from an early age, as this will prove essential to their formation as young persons.

The way children utilize their leisure time is another important aspect of this, because it is significantly different from how adults use theirs. This situation is observable due to the fact that “[...] the socio-economic situation of children differs from that of adults. Children are characterized by a lack of life experience, and by mental immaturity”⁷.

The functions and aspects of leisure time

Leisure time allows the diverse needs of a human being, which are often pushed aside or even completely ignored in everyday life because of one’s job or one’s responsibilities, to be met. With free time constituting such a substantial portion of the overall budgeting out of one’s time between activities of one sort or another, we have the opportunity to fulfil a number of needs, including the following:

- rest and relaxation;
- mental and physical activity;
- changes in lifestyle and environment;
- emotions;
- reduction of the level of self-constraint;
- control of aggression;
- ambition;
- cognitive needs;
- development and self-realization;
- aesthetic needs⁸.

⁶ D. Mroczkowska, *Czas wolny. Refleksje, dylematy, perspektywy*, Warszawa 2011, p. 7.

⁷ T. Banaszkiewicz, *Wychowanie dzieci i młodzież*, op. cit., p. 21.

⁸ D. Mroczkowska, *Czas wolny. Refleksje, dylematy, perspektywy*, op. cit., passim.

In the life of a human being, then, free time may be said to fulfil a range of diverse and interpenetrating functions. Among scholars who have studied the issue, we may mention T. Wujek, who distinguishes two main functions for free time: namely, “[...] leisure and entertainment, and personality development”⁹.

The first of these two functions enables the regeneration of the human body, restoring the strength used by a human being when at work and while fulfilling their daily duties. This feature allows the biological balance of the body to be maintained. We can distinguish passive and active relaxation. Generally, our preferred form of rest is active leisure, consisting in the pursuit of activities which involve one both mentally and physically, for example, cycle touring or walking in the fresh air. Passive recreation, on the other hand, is aimed primarily at rejuvenating the body, through mainly passive activities such as sleeping and lying down. This kind of rest is essential for the proper functioning of the body, but should not be the dominant form of leisure. The second function, meanwhile, is that of developing one’s personality, expanding one’s interests, acquiring new passions and hobbies, together with one’s cultural development.

Z. Dąbrowski likewise recognizes the functions of leisure time, listing its four main functions as follows: “[...] leisure, entertainment, the development of interests and skills, and the search for one’s place in society”¹⁰. According to the author, the main function of free time is relaxation, meaning the renewal of one’s mental and physical strength. Tiredness resulting from prolonged exercise causes difficulties in learning and work, problems with concentration and mental association, and a diminished level of interest in one’s surroundings. Among children, tiredness not only reduces activity, but also has a negative impact on their development. Tiredness is usually combatted by improving one’s conditions of work or study, while relaxation remains an indispensable way to re-balance the body. During leisure, one can satisfy one’s need for sleep, and one’s hunger and thirst, taking a break from the duties and requirements of everyday life in order to calm down and relax. If we undertake any activities, then these will be quiet and will not require additional energy.

This function is very important for small children, who are especially susceptible to rapidly developing physical imbalances resulting from the sheer dynamism of their involvement in their activities, as well as from inappropriate management of their energy resources. A child’s body quickly loses energy, but at the same time quickly regenerates and returns to

⁹ T. Wujek, *Praca domowa i czynny wypoczynek ucznia*, Warszawa 1974, p. 13.

¹⁰ Z. Dąbrowski, *Czas wolny dzieci i młodzieży*, op. cit., p. 16.

a state of mental and physical balance. Rest can take various forms, which depend, inter alia, on the needs, habits, and conditions of life.

With respect to its first three functions, it can be stated that leisure, entertainment and development satisfy some of the most important human needs: namely, rejuvenation of one's strength through leisure, the need for relaxation, the enjoyment of pleasure through being entertained, and the acquisition of knowledge and skills through participation in training classes. The fourth function pertains to social tasks that do not themselves satisfy human needs directly, in that these activities relate to the public, the society in which the individual lives. The effects of the effort that a man undertakes for the good of society can also be a source of satisfaction for that individual – one that derives from their actions and activities. This feature allows man to enter into and participate in social life, and we may assert that it is important that free time complies with all four mutually complementary forms of functionality. Should any be lacking, this will mean that leisure time is not being pursued and developed fully, or in the manner most beneficial to human beings.

Among the many functions of free time, most researchers consider the most important to be relaxation, understood as the rejuvenation of the body after extended work, where the latter is a source of fatigue.

When considering the characteristics of free time, we should also pay attention to certain closely related aspects of leisure time. In the literature, we find that leisure is seen as exhibiting the following aspects: socio-economic, psychological, hygiene and health and educational¹¹.

Our main interest here is the pedagogical aspect. From this perspective, free time gives the child the opportunity to demonstrate activity, creativity and skill in managing the part of the day that is free from duties. When organising the child's free time we must remember to ensure their freedom, not forcing anything upon them. We should allow the child to demonstrate their independence and initiative in planning their own free time. In this part of the day, a child participates in classes in which he or she is fully engaged, and which create ideal conditions for his or her development. A significant advantage of leisure time, in educational terms, is the possibility of children deciding for themselves about the form and content of classes that are supposed to fulfil their needs and interests. The independence of a small child is, and must necessarily remain, quite limited, but with age they can be granted greater freedom. A child has a limited amount of free time, but can use it in various ways: e.g. playing at home or outside, walking, going to the cinema. The forms of leisure cho-

sen by the child allow them to be taught proper management of free time, and to be shown how one can ensure proper rest for one's body. Through the experience of fun and joy, free time motivates the child to discover ever new forms and approaches with respect to leisure activities – activities that are there just for them to make use of as they wish¹².

In the context of the above considerations, the rational organisation of a child's leisure time at pre-school and early-school ages emerges as an important problem. (We may add that children's free time also includes any period in which they fulfil voluntarily accepted social obligations.)

Ways for children to spend their free time

A child's free time, unlike that of youths or adults, is above all more extended, and characterised by a narrower range of forms and places for spending it, along with a higher proportion of passive recreation, and greater levels of supervision and care on the part of adults.

The following factors play an essential role in influencing how children spend their free time:

- education of parents;
- environmental traditions;
- level of wealth;
- type of place and location¹³.

An extremely important consideration is the level of education of those carers who, in the initial phase of the child's life, are supposed to carefully direct the latter's spare-time behaviour. Environmental traditions shape attitudes and norms of behaviour, and wealth can improve the quality of organisation of activities and their implementation. Type of place and location often determines the amount of free time available to the child.

Czajkowski has divided appropriate and valuable free-time activities into several groups:

- creative activities;
- those which develop social activity;
- cultural and scientific activities;
- physical motor-activities¹⁴.

Z. Dąbrowski has categorized children's usage of free time with reference to the different methods of organization involved. The researcher

¹² Ibidem, p. 43–53; cf. J. Pięta, *Pedagogika czasu wolnego*, Warszawa 2004; R. Winiarski, *Rekreacja i czas wolny*, Warszawa 2011.

¹³ S. Taboń, *Wpływ rodziny na wykorzystanie czasu wolnego*, „Życie Szkoły” 2002, no. 3, p. 150–151; cf. H. Marzec, *Czas wolny dzieci w rodzinie*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2000, no. 6; A. Skreczko, *Czas wolny dziecka*, „Czas Miłosierdzia” 2004, no. 8.

¹⁴ K. Czajkowski, *Wychowanie do rekreacji*, Warszawa 1979, p. 74.

has identified three groups. The first consists of children who mainly fill up their free time with playground activities. Parents who allow for this type of free-time usage, and who do the household chores for their children, aim to give them a childhood that will be as long-lasting and care-free as possible. Such children, however, often become clumsy and think only about themselves in adulthood. The second group is made up of those children who, in addition to studying, from time to time actually perform some small chores themselves; because of this, later in life such children will be non-systematic and clumsy. The third group consists of those children who also have after-school responsibilities at home: only after they have fulfilled their chores do they have time for their own activities. When they grow up, they will be able to take care of themselves and their environment, making fewer mistakes; they also know how to properly manage their and others' free time¹⁵.

Following his or her own interests, each individual pupil must choose from the many ways of spending leisure time on offer, selecting the activities that will produce a sense of rest, joy and curiosity in him or her. Currently the media are very popular, as an increasing number of children prefer television over books. The survey carried out by Małgorzata Drost shows that TV does not require any "intellectual effort" from a child. Slowly, bit by bit, television reduces free time, coming to dominate the daily schedule of a child. Computers have a similar effect, coming second in rankings of the most common sorts of fun. The researcher also lists art classes and reading books, but these are among the activities least pursued by students¹⁶.

It is worth noting that in the pre-school period, a child is raised mostly through a system of rewards and punishments, so that they can clearly distinguish good from bad behaviour. With the onset of education, the norms and values adopted by them begin to correspond to their personality, and the child matures, gaining many new skills. The task of parents is to praise the child for his or her achievements and strengthen his or her self-esteem, as this lends valuable support to the operations and activities performed during the child's free time. If families and schools encourage children to be rationally involved in learning how to properly plan their own free time, this will enable the latter to have a stable system in place during their adult lives.

On entering first grade at primary school, the child encounters a new model to follow: their teacher. He or she will either strengthen the exi-

sting behavioural attitudes of the pupil, as shaped by the parents, or will seek to build new, better values. Many changes can also be observed in respect of the development of children: they start to plan the actions they are going to perform in the near future, and their ability to focus also increases. A child is able to assess his or her own behaviour, mainly through the results of educational activities, and by making comparisons with peers.

School, in addition to educating students, is designed to support upbringing, personality development and social life. Hence numerous activities are organised there that are aimed at broadening social contacts with peers and teaching what is involved in teamwork.

The family environment and the organisation of a child's free time

The modern, dynamically changing world has contributed to an increase in leisure time, and at the same time set parents and carers a double challenge: firstly, to provide children with appropriate conditions for recreation, entertainment and proper development, and secondly, to prepare them for the proper management of leisure time, which means educating children in the autonomous and skilful employment of their free time. It is important to teach children proper time-management from an early age, so that this does not become a negative factor, such as may sometimes affect the still-forming personality of the child for the worse. For many parents, raising children means not only providing for care-related and material needs, but also is concerned primarily with character formation and personality development. Parents who do not wish to leave their children to cope with that alone often make use of the advice of educators, taking advantage of the available literature – and thanks to this they are able to achieve a greater measure of educational success. Many parents seek to justify themselves in neglecting the education of children by pointing to their own lack of time and excessive duties, and often seek to shift responsibility onto others: e.g., onto the child's kindergarten or school. Sometimes parenting mistakes result from their ignorance and inability to plan their child's daily schedule. Some put too high demands on their child: they organize many hours of activities in addition to those at kindergarten or at school, not leaving the child any decent amount of time for rest. On the other hand, there are parents who leave their child's free time entirely at the latter's disposal. They do not take an interest in what the child is doing, and so underestimate the influence of free time on the personality of the child.

The social and emotional development of the child, at kindergarten age and at the stage of pre-school education, takes place primarily in the family. The parents, with their attitudes, serve as an example for them of

how to manage free time. Parents make up the child's closest environment, and it is from them, through imitation, that a child takes many of their behaviour patterns.

In today's world, it often happens that from an early age a child spends part of their day outside of the family environment. It is important, therefore, that the part of the day when the family remain together is put to maximum use, pursuing such shared activities as will help strengthen the bonds within the family.

What matters here is not just that the social environment provides a variety of examples of the ways in which free time could be spent: it is also that children themselves should become a source of these, and be able to create them without the help and participation of others. The most important thing is the free, unlimited activity of the child. Free time cannot be severed from freedom – a universal good. It should, therefore, enable the child to exercise their right to freedom in at least that part of the day entrusted to them. Only in this way will children be able to create their own personal behaviour-patterns for free time – ones that will enable them to meet own needs.

The acknowledgement of the subjectivity of children, and of the corresponding dimension of their behaviour, by adults, will not stifle their spontaneity and naturalness – qualities so characteristic of this period of their lives. However, as T. Banaszkiewicz explains, with this in mind parents and carers must limit the restrictions they would seek to place on children's freedom to dispose of their own free time as they themselves wish, anticipating as far as possible free activity on the part of a child and taking on the role of initiators or organisers of leisure, responsible for demonstrating ideas about how free time can be best utilized. Parents should also serve as advisors for their children, helping them in the event of difficulties with the proper selection of leisure activities. They should strive to ensure the best possible conditions for development for their child and, above all, offer hospitality, making him or her feel safe and secure¹⁷. If parents and caregivers can help children to direct their own activities, so intense in the early years of development, in the right way, it will certainly improve the latter's health and well-being, and ensure their development in a right and proper direction.

Conclusion

In speaking about free time, or the time reserved only for oneself, one cannot help thinking of a human being who knows his or her needs and satisfies them in accordance with his or her own interests and prefe-

rences. But this would be a mature adult adept at fulfilling social roles, with a rich resource of life experiences and a certain worldview. The problem needs to be considered in a quite different light when seen from the perspective of a child at preschool or early-school age.

The kindergarten and early-school ages represent a period characterized by volatility in respect of interests and tastes, with all too little in the way of a grasp of the consequence of actions, or of choices being made to meet specific desires and goals. To prompt a child to engage in their own valuable and thoughtful decision-making with respect to the management of their free time, they must be shown how to live through the unfolding moment-to-moment situations of this particular stage in their lives in an intelligent and sensible way.

Thus it is “that the way of spending leisure time is one of the most important factors influencing the culture of adolescent generations... [and] contemporary education should also consider promoting the idea of healthy recreation, alongside the implementation of the rich potential of the child’s intellectual capacities”¹⁸.

Finally, we might say that the valuable use of leisure time by a child will result in the formation of a valuable adult.

Bibliography

Banaszkiewicz T., *Wychowanie dzieci i młodzieży do rekreacji na progu reformy oświaty*, Wydawnictwo AJD, Częstochowa 2005.

Bee H., *Psychologia rozwoju człowieka*, Wydawnictwo Zysk i Spółka, Poznań 2004.

Czajkowski K., *Wychowanie do rekreacji*, WSiP, Warszawa 1979.

Dąbrowski Z., *Czas wolny dzieci i młodzieży*, PZWS, Warszawa 1966.

Denek K., *Pedagogiczne aspekty czasu wolnego*, „Lider” 2006, no. 12.

Drost M., *Czas wolny, czas stracony*, „Życie Szkoły” 2007, no. 4.

Dyszkowska J., *Pedagogika czasu wolnego – wokół tradycyjnych funkcji i nowych zadań*, „Kwartalnik Edukacyjny” 2006, no. 4.

Gwozda M., *Czas wolny*, [w:] *Mały Leksykon Pedagoga Wczesnoszkolnego*, ed. J. Karbowniczek, Wydawnictwo Erica, Warszawa 2014.

Kamiński A., *Czas wolny i jego problematyka społeczno-wychowawcza*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1965.

Marzec H., *Czas wolny małych dzieci w rodzinie*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2004, no. 2.

¹⁸ Cf. On this topic: E. Sadowska, E. Skoczylas-Krotla, *Czas wolny dziecka – wybrane aspekty zagadnienia*, „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce” 2007, no. 3, p. 29; cf. S. Toczek-Werner, *Czas wolny ucznia – nowe wyzwania dla działalności edukacyjnej w szkole*, „Wychowanie na co Dzień” 2007, no. 7–8.

Migdał K., *Psychologia czasu wolnego*, Wydawnictwo AlmaMer, Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa 2011.

Mroczkowska D., *Czas wolny. Refleksje, dylematy, perspektywy*, Wydawnictwo Difin S.A., Warszawa 2011.

Pięta J., *Pedagogika czasu wolnego*, Wydawnictwo AlmaMer, Warszawa 2004.

Sadowska E., Skoczylas-Krotla E., *Czas wolny dziecka – wybrane aspekty zagadnienia*, „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce” 2007, no. 3.

Skreczko A., *Czas wolny dziecka*, „Czas Miłosierdzia” 2004, no. 8.

Świerzbńska K., *Czas wolny to problem pedagogiczny*, „Edukacja i Dialog” 2004, no. 2.

Taboń S., *Wpływ rodziny na wykorzystanie czasu wolnego*, „Życie Szkoły” 2002, no. 3.

Walasik R., *Czas wolny dzieci ze środowisk zróżnicowanych kulturowo*, „Edukacja i Dialog” 2012, no. 1, 2.

Winiarski K., *Rekreacja i czas wolny*, „Łośgraf”, Warszawa 2012.

Wnuk-Lipiński E., *Praca i wypoczynek w budżecie czasu*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1972.

Wujek T., *Praca domowa i czynny wypoczynek ucznia*, PZWS, Warszawa 1974.

Summary

Free time is one of the fundamental concepts of pedagogy. The modern world, in all its dynamism, requires that we take a reflective and responsible look at the question of the organisation of free time. In the literature pertaining to this field of study, it is usually assumed that free time is time at the disposal of the individual after any obligatory tasks have been performed. It is usually used in order to relax, recharge one's physical and mental health, for entertainment and for pursuing voluntary or disinterested social activities, to develop interests, passions and talents, or for the self-education of the individual. Thus formulated, our definition of it is multidimensional, as it involves many aspects of human functioning and draws attention to both the individual and social dimensions of leisure time.

Problems connected with free time constitute an important aspect of the work of the kindergarten or early-school teacher, because they concern the development of rational habits connected with how a child's free time is to be organized and spent, in both preschool and early-school environments. The kindergarten and early-school ages represent a period characterized by volatility in respect of interests and tastes, with all too little in the way of a grasp of the consequence of actions, or of choices being

made to meet specific desires and goals. This is due to the fact that children, at a certain stage of their development, need practice if they are to choose the most suitable forms of active leisure for themselves and for each other. In encouraging valuable and thoughtful decision-making in children with respect to their management of their own free time, the latter need to be shown wise and rational ways of spending it. It should also be kept in mind that leisure time greatly influences the development of attitudes and value systems amongst both children and young people.

Keywords: free time, leisure activities, preschool-age and early-school-age children, teacher, family environment.

Czas wolny dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym. Organizacja i formy – refleksje pedagogiczne

Streszczenie

Czas wolny należy do podstawowych pojęć pedagogicznych. Współczesny świat, w swoim dynamicznym wymiarze, wymaga refleksyjnego i odpowiedzialnego spojrzenia na kwestię organizacji czasu wolnego. W literaturze przedmiotu przyjmuje się najczęściej, że czas wolny to czas pozostający do dyspozycji jednostki, po wykonaniu przez nią zadań obowiązkowych. Służy on do wypoczynku, regeneracji sił fizycznych i psychicznych, rozrywki, działalności społecznej o charakterze dobrowolnym i bezinteresownym, rozwoju zainteresowań, pasji, uzdolnień; przeznaczony jest również na samowychowanie i samokształcenie jednostki. Tak sformułowana definicja przyjmuje charakter wielowymiarowy, ponieważ obejmuje wiele aspektów funkcjonowania człowieka, a także zwraca uwagę na indywidualny i społeczny wymiar czasu wolnego.

Zagadnienie czasu wolnego stanowi ważny aspekt pracy nauczyciela przedszkola i klas I–III, gdyż dotyczy kształtowania racjonalnych nawyków związanych z jego spędzaniem i organizacją zarówno w środowisku przedszkolnym, jak i szkolnym. Wiek przedszkolny i wczesnoszkolny to okres cechujący się zmiennością zainteresowań i upodobań, małą konsekwencją działań i wyborów podjętych dla zaspokojenia pragnień i osiągnięcia celów. Wynika to z faktu, że na tym etapie rozwojowym jednostka potrzebuje dobrych wzorców, dzięki którym będzie mogła wybrać najbardziej korzystne dla siebie formy aktywnego spędzania czasu wolnego. Aby umożliwić podjęcie wartościowych i przemyślanych decyzji w jego zagospodarowaniu należy wskazać jej sposoby mądrego i rozsądnego spędzania czasu wolnego.

Słowa kluczowe: czas wolny, formy spędzania czasu wolnego, dziecko w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym, nauczyciel, środowisko rodzinne.

Adresy do korespondencji:

Dr hab. Jolanta Karbowniczek prof. Ignatianum
Akademia Ignatianum w Krakowie
Instytut Nauk o Wychowaniu
Katedra Dydaktyki i Wczesnej Edukacji Dziecka
e-mail: jkarbow@poczta.onet.pl

Dr hab. Urszula Ordon
Akademia im. J. Długosza w Częstochowie
Wydział Pedagogiczny
Instytut Edukacji Przedszkolnej i Szkolnej
e-mail: u.ordon@ajd.czyst.pl

Katarzyna Szewczuk
Akademia Ignatianum w Krakowie

Formy spędzania czasu wolnego przez dzieci klas trzecich szkoły podstawowej – raport z badań

Leisure Time Activities
of the Third Grade Pupils of Primary School –
a Report from Studies

Wprowadzenie

Dynamiczny rozwój cywilizacyjny, przemiany społeczno–kulturowe, a także postęp w obrębie technologii informacyjnych powinny wpływać na zwiększanie zasobów czasu wolnego współczesnego człowieka. Aktualnie szybciej się komunikujemy, łatwiej i prędszej przemieszczamy do odległych zakątków świata, a komputery zautomatyzowały i ulepszyły pracę człowieka, przynajmniej w niektórych zawodach. Przytoczone wyżej argumenty powinny zwiększać ilość czasu wolnego społeczeństw, a jednak wcale nie obserwujemy takich tendencji. Przeciętny Polak, zapytany o posiadaną ilość czasu wolnego, odpowiada, że nie ma go w ogóle lub coraz częściej (subiektywnie) odczuwa jego brak. Problem ten dotyczy coraz większej ilości ludzi, a podstawowym czynnikiem odpowiedzialnym za brak czasu na odpoczynek jest praca i aktywność zawodowa. Praca stanowi niezbędny warunek poprawy własnej sytuacji ekonomicznej, coraz częściej jest także bodźcem do zaspokajania rozbudzonych potrzeb konsumpcyjnych. Współczesny świat zorientowany jest

na posiadanie dóbr, a czas wolny, który jest wartością autoteliczną stanowi tym większą i bardziej pożądaną potrzebę, im posiadamy go mniej¹.

Współcześni badacze czasu wolnego: pedagodzy, psychologowie, etycy, filozofowie czy socjologowie zwracają uwagę na rangę odpoczynku dla prawidłowego i zrównoważonego życia człowieka. Podkreślają oni walory zdrowotne, rekreacyjne, rozwojowe, wychowawcze, socjologiczne itp. czasu wolnego, zwracając uwagę na zasadzki, jakie wynikają z jego błędnego zagospodarowania. Na nieprawidłowe wykorzystanie czasu wolnego szczególnie narażone są dzieci. Po pierwsze dopiero poznają wartość czasu, który pozostaje do ich dyspozycji, uczą się go właściwie planować, rozwijając samodzielność decyzji. Po drugie czas wolny dzieci jest ściśle powiązany z czasem wolnym dorosłych. To rodzice stanowią wzorzec, który dziecko naśladuje i powiela w swoich zabawach. Mama i tata są zazwyczaj inspiracją zachowań wolnoczasowych dzieci w młodszym wieku szkolnym. Jednak coraz częściej podkreśla się, że sposób spędzania czasu wolnego uczniów klas I–III jest uzależniony od rówieśników oraz panującej w tym obszarze mody.

Podstawowym celem artykułu jest ukazanie wyników badań prowadzonych w szkołach podstawowych usytuowanych pod Krakowem. Były one realizowane w 2013 roku i dotyczyły sposobów spędzania czasu wolnego uczniów w młodszym wieku szkolnym. Grupę badawczą stanowiło 16 dzieci uczęszczających do szkoły wiejskiej oraz 15 uczniów kształcących się w mieście. Pomimo niewielkiej ilości uczniów biorących udział w badaniu, analizując uzyskane wyniki, możemy zaobserwować pewne tendencje oraz zmiany, jakie zachodzą w zachowaniach wolnoczasowych dzieci, które są opisywane przez grono eksploratorów tego tematu².

Pojęcie czasu wolnego

Istnieje bardzo wiele sposobów myślenia o czasie wolnym, wiele sposobów i możliwości jego rozumienia i definiowania. Bardzo trudno jest zamknąć to pojęcie w jednej, zasadniczej formule, która określałaby wszystkie jego elementy składowe. Czas wolny może być zaliczony do tych terminów, które pomimo usilnych starań przez cały czas wymykają się naszym jednoznacznym ustaleniom. Przyczyn takiego stanu rzeczy należy upatrywać w jego właściwościach. Czas wolny stanowi kategorię codziennych doświadczeń, którą łatwiej jest odczuć na „własnej skórze”, przeżyć, aniżeli definiować. Dlatego trudno w tym kontekście o ustalenie

¹ J. Daszkowska, R. Pelczar (red.), *Czas wolny, przeszłość-teraźniejszość-przyszłość*, Stalowa Wola 2009, s. 3.

² Por. M. Truszkowska-Wojtkowiak, *Fenomen czasu wolnego*, Gdańsk 2012.

jakiejś wspólnej dla czasu wolnego listy atrybutów. Tak popularne dla tego czasu czynności jak: oglądanie telewizji, zabawa, spotkania towarzyskie czy wspólne spacery budzą wątpliwości związane z naturą ich jednostkowych doświadczeń. Wymienione działania dla poszczególnych osób mogą mieć bowiem różne znaczenia. Dla jednych będą stanowiły zajęcia dobrowolne, utożsamiane z czasem wolnym i odpoczynkiem, natomiast dla innych mogą mieć wydźwięk obowiązku podlegającego rygorom zdrowej logiki i pracy³. Ów relatywizm czasu wolnego przy czynia się do odmienności interpretacyjnej doświadczeń, w których uczestniczymy. Staje się też możliwością, osobistego, unikatowego przeżycia czasu wolnego.

Problematyka czasu wolnego nie dotyczy tylko współczesnego człowieka, ale była przedmiotem dyskusji już w czasach antycznych. I tak starożytni Grecy określając czas wolny, używali terminu *scholē*, co oznacza zatrzymanie się, próżnowanie, odpoczynek, przerwę, nieróbstwo, ociąganie się, wypełnienie sobie godzin wolnych od pracy i nauki rozmowami itp. Pochodzące od tego terminu słowo *scholastes* w starożytności charakteryzowało próżniaka, a *scholastikos* – próżniaka nietrudniącego się żadną pracą⁴. Ciekawe poglądy dotyczące czasu wolnego prezentował grecki filozof Arystoteles. Zdaniem tego myśliciela, czas wolny nie jest wypoczynkiem ani końcem pracy, ale to właśnie praca jest ukoronowaniem wolnego czasu. Należy zauważyć, że czasy Arystotelesa to okres, w którym praca była zarezerwowana dla niewolników, a wolny Grek spędzał czas na zgromadzeniach, dyskusjach, poświęcając się nauce i życiu politycznemu. W czasach starożytnych istniał wyraźny podział między ludźmi wolnymi i niewolnikami, co może tłumaczyć arystotelesowskie sprzeczności pomiędzy pracą a czasem przeznaczonym na odpoczynek⁵.

Stopniowo, w miarę upływu lat, dostęp do czasu przeznaczonego na odpoczynek rozszerzał się na niższe warstwy społeczne. Jednak dopiero wiek XIX, zwany wiekiem przemysłu, przyniósł radykalne zmiany w tym zakresie. Dokonujący się w tym stuleciu rozwój społeczno-gospodarczy, powstawanie nowych, wysoko rozwiniętych społeczeństw oraz zmiany w dziedzinie pracy i wypoczynku spowodowały, że czas wolny stał się naturalnym przywilejem każdego człowieka. Zdaniem M. Ostrowskiej czas wolny, który przez tysiąclecia „był przywilejem nielicznych, w XIX wieku stał się dobrem powszechnym, a jego wykorzystanie poczęło urastać do rangi

³ D. Mroczkowska (red.), *Czas wolny. Refleksje, dylematy, perspektywy*, Warszawa 2011, s. 7.

⁴ W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Warszawa 1983, s. 358.

⁵ D. Ulewicz-Adamczyk, *Problematyka czasu wolnego na przestrzeni wieków i we współczesnym świecie*, [w:] *Czas wolny. Przeszłość-teraźniejszość-przyszłość*, red. J. Daszykowska, R. Pelczar, Stalowa Wola 2009, s. 47.

społecznego problemu”⁶. Od tego momentu rozpoczęły się również próby ujęcia czasu wolnego w ramy definicji. Jako pierwszy poświęcił się temu zagadnieniu T. Veblen, amerykański ekonomista i socjolog. Jego zdaniem czas wolny to ogół czasu człowieka poza tym przeznaczonym na pracę, który decyduje o społecznym usytuowaniu jednostki oraz jego przynależności do określonej klasy społecznej. Propozycja amerykańskiego naukowca jest zatem bardzo wąska, nie uwzględnia bowiem czasu przeznaczonego na czynności obowiązkowe, rodzinne czy higieniczne. Pominięte w definicji czasu wolnego przez T. Veblena czynności zostały dostrzeżone przez polskiego pedagoga A. Kamińskiego. Rozumie on czas wolny jako chwile, w których człowiek jest uwolniony od pracy zawodowej lub pracy dodatkowej, od dojazdów do pracy, od zaspokajania elementarnych potrzeb organizmu, w którym nie musi oddawać się obowiązkom domowym i rodzinnym⁷. Jest to czas odpoczynku, życia rodzinnego czy społecznego, pozbawiony kategorii obowiązku czy przymusu. Czas wolny w ujęciu A. Kamińskiego jest czasem wolnym od czegoś – od pozostałych czynności wykonywanych w ogólnym budźcie czasu, jakim dysponujemy w ciągu dnia. Cechuje go swoboda i wolność wyboru podejmowanych działań i zachowań. Na podobne atrybuty czasu wolnego zwrócił uwagę francuski socjolog J. Dumazedier. Twierdził on, że z czasem wolnym stykamy się wówczas, kiedy oddajemy się dobrowolnie, poza koniecznymi i obowiązkowymi zajęciami zawodowymi, rodzinnymi lub społecznymi, wypoczynkowi, rozrywce lub rozwojowi własnej osobowości⁸. Dlatego też mianem czasu wolnego, zdaniem autora powyższej definicji, będą czynności, którym jednostka poddaje się z własnej i nieprzymuszonej woli dla odpoczynku, rozrywki lub kształtowania własnego usposobienia. W swoich rozważaniach J. Dumazedier kładzie nacisk na znaczenie niezależności osoby ludzkiej w wyborze sposobu spędzania czasu wolnego. Definicja zaproponowana przez francuskiego socjologa została uznana przez środowisko naukowe całego świata, czego przykładem jest jej przyjęcie jako oficjalnego i powszechnego określenia czasu wolnego przez UNESCO.

Zachowania wolnoczasowe dzieci i młodzieży różnią się zasadniczo od tych, którymi dysponują ludzie dorośli. Rozbieżności te są implikowane zależnościami społeczno-ekonomicznymi dzieci od ich opiekunów. Możemy zatem zaobserwować, że czas wolny uczniów podlega pewnym rygorom określonym przez ludzi dorosłych. Brak doświadczenia w radzeniu sobie z sytuacjami życiowymi, niedojrzałość psychiczna

⁶ M. Ostrowska, *Przymus bezczynności*, Warszawa 2007, s. 67.

⁷ A. Kamiński, *Czas wolny i jego problematyka społeczno-wychowawcza*, Warszawa 1965, s. 69–70.

⁸ M. Czerepaniak-Walczak, *Gdy po nauce mamy wolny czas...*, Szczecin 1997, s. 21.

powoduje, że dzieci nie mogą w pełni samodzielnie decydować o wyborze sposobu spędzania czasu wolnego. Ta zależność od rodziców przyczynia się do kontrolowania czasu wolnego dzieci w celu zapewnienia im bezpieczeństwa oraz wychowawczej możliwości rozwijania własnej osobowości. Ponadto czas przeznaczony na wypoczynek w młodszym wieku szkolnym jest zdecydowanie dłuższy od tego, którym zarządzają dorośli opiekunowie. W pierwszych latach edukacji dzieci nie poświęcają zazwyczaj wiele czasu na naukę. Ich plan zajęć oraz obciążenie zajęciami obowiązkowymi czy dodatkowymi powinno być dostosowane do możliwości rozwojowych. Dlatego po przybyciu do domu i wywiązaniu się z obowiązków następuje ten „właściwy” i oczekiwany przez dzieci czas. A. Zawadzka określa go jako czas „poza obowiązkami i koniecznościami żywymi, którym jednostka dysponuje względnie dobrowolnie i wypełnia odpoczynkiem, rozrywką, pracą nad sobą w sposób służący razem rozwojowi biosocjokulturalnemu”⁹.

Wartość czasu wolnego dla dziecka w młodszym wieku szkolnym

Definicje czasu wolnego, tworzone przez badaczy różnych dziedzin nauki, wskazują na rozpatrywanie tego zagadnienia nie tyle pod względem ilościowym, co jakościowym. Odpowiednio zorganizowany i właściwie przeżyty czas wolny jest wartością, która sprzyja wychowaniu, kształceniu i edukacji młodego pokolenia. Argumenty ukazujące jego znaczenie dla właściwego rozwoju dziecka w młodszym wieku szkolnym są następujące:

1. W pewnym stopniu czas wolny zezwala dzieciom na przejęcie inicjatywy w zakresie jego spędzania. Możliwość dokonywania wyborów form aktywności, umiejętność organizowania czasu poza obowiązkami, planowanie własnego dnia oraz rozwijanie samodzielności i odpowiedzialności w zakresie zajęć wolnoczasowych stanowią ważny element samowychowania.

2. Odpoczynek stanowi kolejny atrybut czasu wolnego. Rozwój cywilizacji, nieustający pęd ludzkiego życia, pogoń za dobrami materialnymi powodują, że człowiek coraz częściej czuje znużenie, zmęczenie czy wyczerpanie. Każda istota, która przez dłuższy czas pozostaje w określonej aktywności, po pewnym czasie odczuwa niedobór swych sił, spadek zapału i ochoty realizacji podjętego zadania. Odpoczynek zapewnia nam

⁹ A. Zawadzka, *Dziecko a zmienność nauki szkolnej. Opieka rodzicielska, realizacja potrzeb biologicznych, obowiązków i wartość wypoczynku ucznia klasy trzeciej ze zmiany ранней lub południowej*, Wrocław 1991, s. 22.

odreagowanie zmęczenia poprzez odbudowanie sił potrzebnych do wykonywania codziennych czynności. Polega na chwilowym oderwaniu się od hałasu, wymagań, planów, szybkiego tempa życia czy przymusowego towarzysztwa, a zastąpieniu go realizacją potrzeb i własnych pragnień. Z jednej strony dzieci bardzo szybko tracą równowagę potrzebną do harmonijnego życia, z drugiej możemy obserwować ich natychmiastową regenerację sił witalnych przy stosunkowo krótkim czasie przeznaczonym na odpoczynek.

3. Nieodłącznym elementem czasu wolnego jest także zabawa, która często utożsamiana jest z rozrywką. Jest to wypoczynek realizowany poprzez różnorodną aktywność umysłową i fizyczną, który powinien być odmienny od aktywności przejawianej w pracy zawodowej¹⁰. Szczególne znaczenie odgrywa ona w życiu małego dziecka. Również dla uczniów w młodszym wieku szkolnym jest podstawową i naturalną formą dziecięcej działalności. Zabawa, zaraz po nauce, wypełnia cały czas dziecka, staje się formą poznania rzeczywistości, nabywania doświadczeń w przyjemnej atmosferze.

4. Czas wolny daje możliwość udziału w różnorodnych zajęciach dodatkowych, pozalekcyjnych lub pozaszkolnych. W zależności od dokonanych wyborów uczestnictwo w takich formach aktywności sprzyja kształtowaniu własnych zainteresowań, stwarza podstawy do dalszego rozwoju psychicznego jak i fizycznego. Rozwijając własne pasje uczniowie poszerzają wiedzę, podnoszą swoje umiejętności i kwalifikacje. Zajęcia wolnoczasowe stają się możliwością kształtowania i doskonalenia osobowości poprzez własne działania twórcze, czy recepcję twórczości innych osób. Przyczyniają się one do formowania dziecięcych charakterów, poszerzania horyzontów, budowania banku informacji, pracy nad sobą – samodoskonalenia. Wybór aktywności fizycznej w ramach zajęć wolnoczasowych przyczynia się do rozwijania sił i sprawności własnego organizmu, jest lekiem uspokajającym i wyciszającym dzieci, gdyż pozwala wyładować nadmiar energii. Ruch na świeżym powietrzu rozładowuje emocje, hartuje, poprawia samopoczucie, odświeża oraz ma istotne znaczenie w procesie dojrzewania mózgu. U aktywnych fizycznie dzieci całe ciało, w tym także mózg, jest lepiej ukrwione. Ruch wpływa ponadto na powstawanie nowych połączeń nerwowych w mózgu, dzięki czemu zwiększa się hipokamp odpowiedzialny za pamięć dziecka.

5. Czas wolny spędzany w gronie rówieśników przyczynia się do kształtowania kontaktów społecznych z innymi ludźmi. W dziecku budzi się potrzeba współdziałania, organizowania wspólnej zabawy, rozwijają się umiejętności przywódcze oraz negocjacyjne, kiedy trzeba się

podporządkować normom i zasadom obowiązującym w grupie. Uczestnictwo w życiu społecznym poszerza krąg znajomych dziecka, stwarza szanse nawiązywania nowych znajomości, ale także porównywania się z innymi, a czasem tworzy sytuacje rywalizacji. Bycie razem z innymi przyczynia się do rezygnacji z własnych, indywidualnych pragnień na rzecz postępowania skierowanego na wspólne dobro. To czas, kiedy dzieci uczą się działania w zespole, poświęcenia, uspołecznienia, a z drugiej strony znajdują grono osób o podobnych zainteresowaniach, poglądach, zbliżonym stylu życia.

6. Czas, który pozostaje po nauce, odrobieniu zadań domowych i wypełnieniu obowiązków stanowi niezbędne zabezpieczenie dzieci w młodszym wieku szkolnym przed nadmiernym obciążeniem światem zewnętrznym. Spełnia on rolę swoistej ochrony zdrowia dzieci, które narażone są w szkole na stres, hałas, brak proporcji pomiędzy siedzeniem w niewygodnych ławkach, a krótkimi przerwami międzylekcyjnymi, nieustannym obciążeniem umysłu poprzez naukę i prace domowe¹¹. Zagospodarowanie czasu wolnego po intensywnym wysiłku intelektualnym powinno być wolne od tego rodzaju aktywności, winno zmierzać w kierunku zabawy i radości, które wywierają korzystny wpływ na samopoczucie fizyczne i psychiczne.

Czas wolny jest dobrem egalitarnym, indywidualnym zasobem, którym dysponuje każdy człowiek, to nieodłączny element życia, wpływający na nasz rozwój fizyczny, psychiczny, społeczny i emocjonalny. Ponieważ współczesny człowiek coraz częściej odczuwa niedostatki jego ilości, dlatego szczególnego znaczenia nabiera umiejętność właściwego gospodarowania tymi zasobami, które jeszcze posiada. W tym kontekście należy zwrócić uwagę na odpowiednie przygotowanie dzieci do racjonalnego wykorzystania czasu wolnego. Już od najmłodszych lat kształtują się bowiem upodobania, nawyki, a także wzory spędzania czasu wolnego. Przygotowanie do wyboru przez dzieci mądrych zajęć wolnoczasowych spoczywa głównie na barkach rodziców. Percepcja zwyczajów panujących w domu rodzinnym wpływa na sposób spędzania czasu wolnego zarówno w sytuacjach dnia codziennego, jak i w okresie dłuższego wypoczynku. Kształtowanie właściwych postaw w stosunku do czasu wolnego jest także zadaniem instytucji oświatowych. Szkoła, dzięki dobrze zorganizowanej działalności pozalekcyjnej jest w stanie wspierać i kształtować pozytywne modele spędzania czasu wolnego.

Założenia metodologiczne badań własnych

Procedura badania naukowego stawia przed każdym badaczem wymóg postępowania według jej założeń. Uważny eksplorator, który dąży

¹¹ K. Denek, *Pedagogiczne aspekty czasu wolnego*, „Lider” (2006)12, s. 10.

do ukazania autentycznego obrazu badanego wycinka rzeczywistości, powinien w pierwszej kolejności określić jej elementy. Poniżej zostaną one pokrótce scharakteryzowane.

Przedmiotem badań były formy spędzania czasu wolnego dzieci uczęszczających do klas trzecich szkoły podstawowej. Celem przeprowadzonych badań było ukazanie najczęściej wybieranych form spędzania czasu wolnego przez dzieci w wieku 9–10 lat, pochodzących ze środowiska miejskiego i wiejskiego.

Problem główny badań został sformułowany w postaci następującego pytania:

– Jakie są formy spędzania czasu wolnego przez dzieci klas III szkoły podstawowej?

Problematyka szczegółowa badań koncentrowała się na udzieleniu odpowiedzi na następujące pytania:

– Jakie są opinie dzieci klas III szkoły podstawowej na temat czasu wolnego?

– Jakie formy spędzania czasu wolnego są preferowane przez uczniów w wieku 9–10 lat?

Podstawową metodą badań był sondaż diagnostyczny, techniką – ankieta, a narzędziem badawczym – kwestionariusz ankiety. Składał się on z kilkunastu pytań, które swoją tematyką obejmowały problemy badawcze. Większość pytań miała charakter zamknięty, a najwięcej było tych, posiadających kafeiterię dysjunktywną, dotyczących sposobów spędzania czasu wolnego przez dzieci w młodszym wieku szkolnym. Kwestionariusz zawierał również pytania otwarte, umożliwiające dzieciom dowolną odpowiedź, a w swej części końcowej posiadał metryczkę obejmującą wiek, płeć oraz miejsce zamieszkania.

Badaniami zostało objętych 31 dzieci uczęszczających do dwóch szkół podstawowych. Jedna ze szkół usytuowana jest na terenie małej wsi, a druga znajduje się w obszarze miejskim. Obydwa ośrodki położone są niedaleko Krakowa. Ze szkoły wiejskiej przebadano 16 dzieci – z czego 10 to dziewczynki, a 6-cio osobową grupę stanowili chłopcy. Szkołę miejską reprezentowało 15 dzieci, gdzie dziewczynki stanowiły mniejszość (6 uczennic), a chłopcy większość (9 uczniów) grupy badawczej. Kolejną cechą różnicującą dzieci biorące udział w badaniu był ich wiek. Przedstawicielami szkoły wiejskiej było ośmiu uczniów w wieku 10 lat oraz siedmiu, którzy ukończyli lat 9. Natomiast jedenaścioro dzieci w wieku 10 lat oraz pięcioro uczniów w wieku 9 lat występowało w badaniach w imieniu szkoły miejskiej.

Badania były przeprowadzone jednorazowo na nielicznej grupie dzieci. Miały charakter pilotażowy i zostały przeprowadzone w ramach

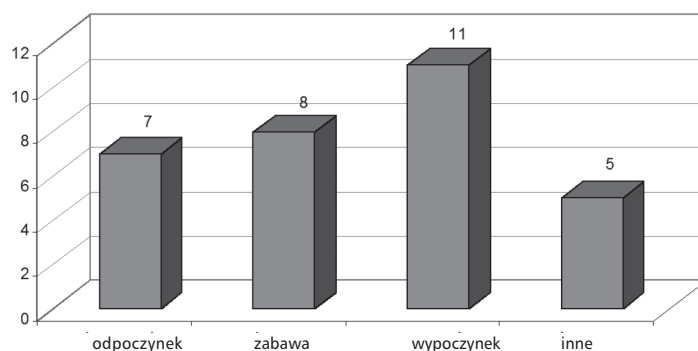
seminarium dyplomowego. Nie upoważniają zatem do wyciągania ogólnych wniosków, a raczej inspirują do refleksji, stanowią podstawę do kontynuowania dalszych, bardziej pogłębionych badań.

Prezentacja i opis wyników badań

1. Opinie dzieci klas III szkoły podstawowej na temat czasu wolnego

Pojęcie czasu wolnego należy do kategorii abstrakcyjnej i może stanowić trudność w jego określeniu dla dzieci w młodszym wieku szkolnym. Wszystkie pojęcia, które powstają w umysłach dzieci, nie są wytworem jednej chwili, ale stanowią efekt wielu doświadczeń, obserwacji, spostrzeżeń, skomplikowanych operacji umysłowych. Umiejętność podania definicji danego pojęcia jest po części symptomem świadczącym o tym, że proces jego kształtowania zmierza ku końcowi. Zagadnienie rozumienia przez dzieci pojęcia czasu wolnego prezentuje wykres 1.

Wykres 1. Pojęcie czasu wolnego w opinii badanych dzieci.

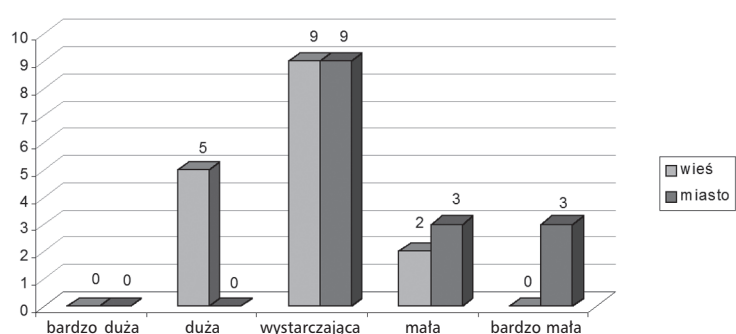
Źródło: opracowanie własne

Uczniowie, budując definicje czasu wolnego, najprawdopodobniej kierowali się własnymi doświadczeniami. Dlatego też, większości dzieci kojarzył się on z wypoczynkiem (11), natomiast siedmioro utożsamiało go z odpoczynkiem. W umysłach dzieci pojęcia te nie są traktowane jako synonimy, badana grupa osób jasno i wyraźnie oddzielała je od siebie. Wypoczynek, dla badanych trzecioklasistów, stanowił czynną rekreację, taką jak jazda na rowerze czy rolkach, natomiast odpoczynek kojarzył się uczniom z czynnościami o charakterze biernym, przykładowo: oglądanie telewizji, czytanie książek. Niemal co czwarte badane dziecko (8) czas wolny stawiało na równi z zabawą. Pięcioosobową grupę stanowili uczniowie, których wypowiedzi zostały zaklasyfikowane do kategorii inne.

Formułowali oni zdania w stylu: „Moim zdaniem czas wolny to ten szczególny czas, (...) to czas dla mnie, (...) to fajna sprawa”.

Obok czasu asygnowanego na naukę, realizację obowiązków czy czynności higieniczne dziecko powinno posiadać także odpowiednią pulę czasu przeznaczonego do własnej dyspozycji. W tym okresie następuje regeneracja sił, co warunkuje prawidłowy i zrównoważony rozwój, a także wpływa na efektywność pracy w dniu następnym. W młodszy wiek szkolny dziecko powinno dysponować 5–6 godzinnym okresem czasu¹², który może zagospodarować według własnego uznania. Jego ilość jest odczuciem subiektywnym każdego dziecka, jednak poniższy wykres obrazuje tendencje w tym zakresie (wykres 2).

Wykres 2. Posiadana ilość czasu wolnego w opinii badanych uczniów.

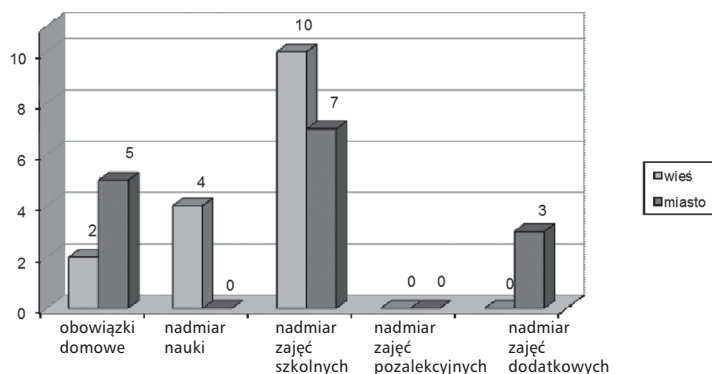

Źródło: opracowanie własne

Niezależnie od miejsca zamieszkania większość dzieci wydaje się być zadowolona z posiadanej ilości wolnego czasu. Jako wystarczającą oceniało ją dziewięć dzieci ze szkoły miejskiej i tyle samo ze szkoły wiejskiej. Żadne dziecko nie szacowało ilości wolnego czasu w kategorii: bardzo duża. Pozostałe, uzyskane w trakcie badań odpowiedzi, zdecydowanie różnicują uczniów obu placówek. Prawie 1/3 trzecioklasistów (5) zamieszkujących wieś uważała, że ma dużo czasu wolnego, gdy tymczasem w szkole miejskiej nie było takich wskazań. Natomiast co piąte badane dziecko (3) zamieszkujące miasto stwierdzało, że ma mało lub bardzo mało czasu przeznaczonego na wypoczynek. Można zatem zauważyć pewną zależność, która wskazuje, że uczniowie mieszkający w mieście częściej skarżą się na niewielką ilość czasu wolnego w porównaniu z ich

rówieśnikami zamieszkującymi wieś. Kolejny wykres (3) ukazuje przyczyny, które zdaniem badanych respondentów wpływają na taki stan rzeczy.

Wykres 3. Przyczyny małej ilości czasu wolnego wskazane przez badane dzieci.

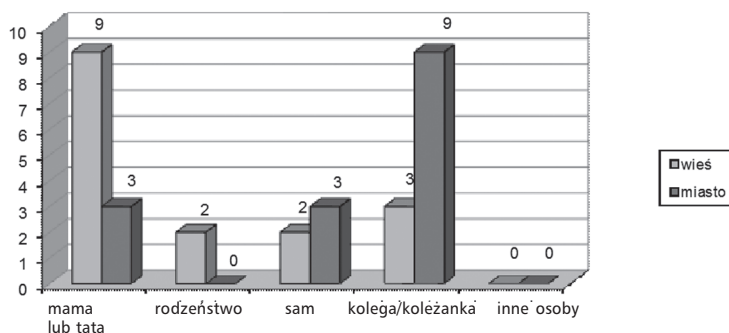
Źródło: opracowanie własne

Dominująca przyczyna posiadania zbyt małej ilości czasu wolnego jest zbieżna dla uczniów z obu badanych środowisk. Zarówno dzieci miejskie (10), jak i wiejskie (7) stwierdzały, że zbyt duża ilość zajęć szkolnych stanowi główny czynnik uniemożliwiający odpowiednią regenerację sił. Dzieci ze szkoły miejskiej wskazywały ponadto na nadmiar obowiązków domowych (5), a także na liczne zajęcia dodatkowe (3). Ich rówieśnicy zamieszkujący tereny wiejskie również uważali obowiązki domowe za powód posiadania niewielkiej ilości czasu wolnego (2), ale zdecydowanie częściej wskazywali na nadmiar nauki (4), która to przyczynia się do ograniczenia wypoczynku. Żadne dziecko nie podkreśliło kategorii związanej z zajęciami pozalekcyjnymi. Być może zajęcia odbywające się na terenie placówki utożsamiane są przez dzieci ze szkołą i trzecioklasiści nie kojarzą ich z czasem wolnym, a zagospodarowanym przez wychowawców i innych opiekunów. Co po części może tłumaczyć fakt obarczania szkoły, a także zajęć z nią związanych (nauka) odpowiedzialnością za burzenie harmonii pomiędzy tym co obowiązkowe, a przyjemne.

Uczeń klas początkowych zaczyna dopiero poznawać wartość czasu wolnego. Może on być czasem przeznaczonym na rozwój osobowości (własnych zainteresowań i uzdolnień), ale także czasem bezpowrotnie straconym, bezwartościowym dla dziecka (nudnym), a nawet czynnikiem demoralizującym. Dla dzieci w młodszym wieku szkolnym środowiskiem, które w największym stopniu może zapobiec temu niebezpieczeństwu

jest rodzina. To poprzez rodziców, ich obserwację, stały kontakt i rozmowy, dzieci uczą się jak można wartościowo spędzać własny czas wolny. Kolejny wykres (4) prezentuje zatem osoby, które stanowią towarzystwo dla badanych uczniów podczas okresu wypoczynku.

Wykres 4. Osoby, z którymi dzieci najchętniej spędzają czas wolny.

Źródło: opracowanie własne

Ponad połowa dzieci (9) zamieszkujących tereny wiejskie na pierwszym miejscu wskazywała rodziców jako osoby towarzyszące im w czasie wolnym od zajęć obowiązkowych. Dla porównania, tylko co piąte dziecko (3) zamieszkujące miasto rekomendowało rodziców jako godnych partnerów do spędzania czasu wolnego. W tej grupie badawczej zdecydowanie na prowadzenie wysunęli się koledzy i koleżanki. To oni stanowią najlepsze, zdaniem 9 respondentów, towarzystwo do wspólnych zabaw. Przyczyny takiego stanu rzeczy można upatrywać w pracy zawodowej rodziców dzieci miejskich. Chęć utrzymania rodziny, a także spełnienia wymagań stawianych przez pracodawców może stanowić podstawowy czynnik ograniczający ilość czasu wolnego przeznaczonego dla siebie oraz najbliższej rodziny. Zamiast czasu na kontakt z własnym dzieckiem, rodzice mogą wybierać innych opiekunów w postaci zajęć dodatkowych lub elektronicznych gadżetów. Zarysowane pokrótce tendencje nie są obce środowisku wiejskiemu. Jednak w dalszym ciągu dominują na tych obszarach tradycyjne wartości z przewagą kontaktów bezpośrednich (bliskość przestrzenna) oraz homogenicznością społeczności, co sprzyja kształtowaniu relacji rodzinnych.

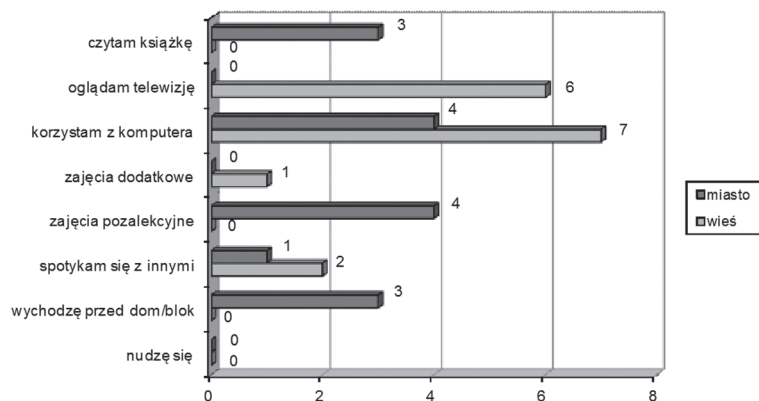
2. Formy spędzania czasu wolnego preferowane przez dzieci w wieku 9–10 lat.

58 Każdy dzień małego ucznia obowiązkowo powinien zawierać czas, który będzie przeznaczony na wypoczynek. Stanowi on podstawę prawi-

dłowego rozwoju, daje moment refleksji i namysłu nad dniem codziennym, chwilę wypoczynku i relaksu od szarej rzeczywistości, a także daleki jest od przymusu i dyscypliny. To okres dnia, kiedy dziecko w sposób samodzielny decyduje, co i w jakiej kolejności chce zrobić. Oczywiście musi on podlegać pewnym rygorom i prawom ustanowionym przez dorosłych. Małe dziecko nie ponosi odpowiedzialności prawnej za swoje działania i nie zawsze prawidłowo ocenia różnicę pomiędzy dobrem i złem, dlatego dorośli służą mu pomocą w tym zakresie.

W XXI wieku istnieje wiele różnorodnych sposobów spędzania czasu wolnego. Jednak w dalszym ciągu możliwości jego wykorzystania są uzależnione od wielu czynników. Zaliczyć do nich możemy: miejsce zamieszkania (miasto, wieś), wiek, środowisko rodzinne i kulturowe, świadomość własnych potrzeb, poczucie bezpieczeństwa czy możliwości finansowe. Czas wolny najmłodszych jest w dużym stopniu uzależniony od relacji pomiędzy nim a rodzicami, a także rozeznania opiekunów w zakresie zainteresowań i potrzeb swoich wychowanków. Preferencje w zakresie sposobów spędzania czasu wolnego przez uczniów klas trzecich prezentuje wykres 5.

Wykres 5. Formy spędzania czasu wolnego uczniów klas III.

Źródło: opracowanie własne

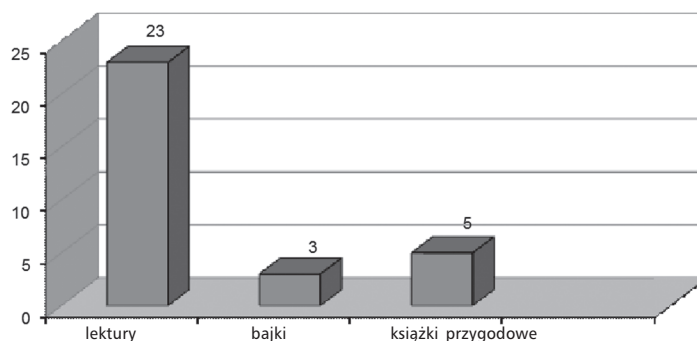
Uzyskane w toku badań odpowiedzi trzecioklasistów mogą budzić niepokój. Zdecydowana większość dzieci zamieszkujących wieś czas wolny spędza w sposób bierny – siedmioro z nich korzysta z komputera, a sześcioro ogląda telewizję. Można przypuszczać, że uczniowie biorący udział w badaniu przedkładają oglądanie seriali telewizyjnych czy grę na komputerze nad aktywność na świeżym powietrzu. A przecież obszary wiejskie dają większe możliwości, w porównaniu z miastem, w zakresie

spędzania czasu wolnego na zewnątrz. Uczniowie w młodszym wieku szkolnym potrzebują ruchu; jest to nieodzowny element prawidłowego rozwoju fizycznego, ale także psychicznego.

Nieco lepiej sytuacja przedstawia się w mieście. Co prawda uczniowie także wybierają pasywne formy spędzania wolnego czasu – czworo korzysta z komputera, a troje czyta książkę, jednak ponad połowa dzieci przyznaje się także do innego rodzaju aktywności. Zajęcia pozalekcyjne są sposobem odpoczynku dla czworga dzieci, troje wychodzi przed blok, a jedno spotyka się z kolegami lub koleżankami.

Kontakt z odpowiednio dobraną literaturą powinien stanowić niezbędny składnik budżetu czasu wolnego uczniów w młodszym wieku szkolnym. Wagę czytania dla rozwoju psychicznego dziecka pokazują nie tylko najnowsze badania, ale także ogólnopolska akcja „Cała Polska czyta dzieciom”. Jej inicjatorka I. Koźmińska¹³ wskazuje, że ta prosta, tania i radosna czynność jest absolutnie niewykorzystanym sposobem na poprawę kondycji psychicznej, umysłowej i moralnej nie tylko dzieci, ale i całego społeczeństwa. Jakiego rodzaju literatury czytają badani uczniowie klas trzecich? Wyniki prezentuje wykres 6.

Wykres 6. Rodzaje literatury czytane przez dzieci w czasie wolnym.

Źródło: opracowanie własne

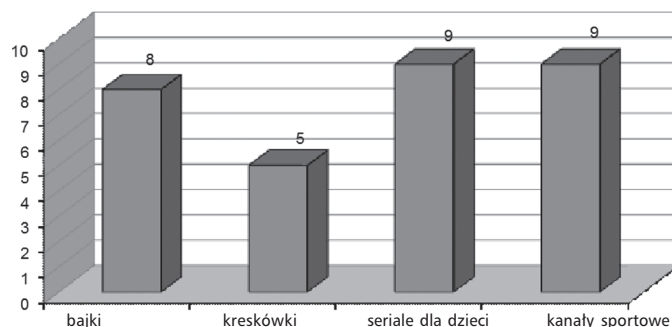
Przyglądając się bliżej zebranym wynikom możemy przypuszczać, że dzieci sięgają po książki nie dla samej przyjemności czytania, ale raczej z obowiązku. Aż 23 trzecioklasistów z 31 osobowej grupy badawczej w czasie wolnym czyta publikacje z kanonu lektur. Większość dzieci wymieniała lekturę Romana Pisarskiego *O psie, który jeździł koleją*. Te dane prezentują raczej smutny obraz czytelnictwa wśród badanej populacji.

Uczniowie sięgają po książki pod presją i naciskiem nauczyciela, a sam wychowawca proponuje lekturę, która co prawda piękna i wartościowa, może być zastąpiona utworem bardziej dostosowanym do czasów współczesnych. Obecnie szkoła podstawowa nie posiada spisu lektur. Wybór w tej materii pozostawiono nauczycielowi, który swobodnie i według upodobań dzieci powinien się starać zainteresować młode pokolenie książką i czytaniem.

Odpowiedzi pozostałych ośmiu trzecioklasistów wahały się pomiędzy książkami przygodowymi i bajkami. Wśród nich dzieci najczęściej wymieniali: *Bolek i Lolek*, *O zimowej sikoreczce*, *Wakacyjny koncert* czy *Garfield*, *Klątwa egipskich kotów*.

Współczesne dzieci żyją w zupełnie innej rzeczywistości aniżeli poprzednie pokolenia. Nieograniczony dostęp do środków masowego przekazu – telewizji, radia, prasy, Internetu – jest obecnie uważany za normę. Elektroniczne media budzą ogromne zainteresowanie dzieci i młodzieży, odciskając piętno na ich życiu. Długotrwałe przesiadywanie przed ekranem telewizora czy komputera wpływa na dziecięce pasje i marzenia, zmienia sposób postrzegania rzeczywistości, ogranicza kontakty międzyludzkie oraz redukuje czas poświęcony innym, aktywnym sposobom spędzania czasu wolnego. Kolejne wykresy (7 i 8) prezentują preferowane formy wypoczynku przy elektronicznych mediach.

Wykres 7. Programy telewizyjne najchętniej oglądane przez dzieci klas trzecich.

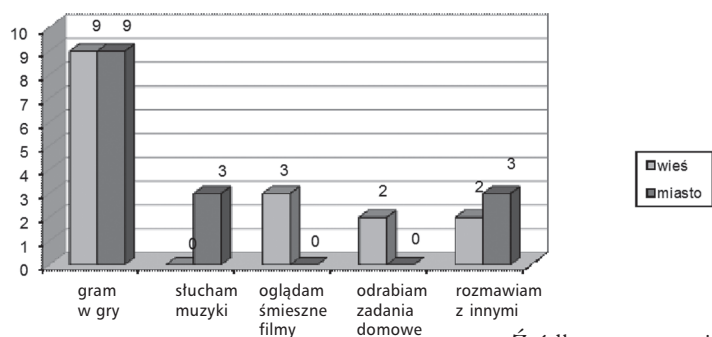
Źródło: opracowanie własne

Spędzając czas przed telewizorem, badane dzieci, w zdecydowanej większości wybierają programy, które zapewniają relaks, odprężenie, zabawę, o treści łatwej i przyjemnej w odbiorze. Najbardziej cenionymi rodzajami audycji telewizyjnych wśród uczniów klas trzecich okazały się:

seriale dla dzieci (9), kanały sportowe (9) oraz bajki (8). Nikt spośród respondentów nie docenił wartości „kanałów edukacyjnych”, chociaż istniała taka możliwość odpowiedzi w proponowanym kwestionariuszu ankiety. Sposób spędzania czasu wolnego przed ekranem telewizora może budzić pewne obawy, gdyż większość współczesnych seriali dla dzieci oraz bajek (także kreskówek) nastawiona jest na kształtowanie kultury konsumpcji.

Komputer i Internet są mediami ogólnodostępnymi nie tylko dla dorosłych, ale także dzieci, szczególnie tych najmłodszych, najbardziej narażonych na odbiór niewłaściwych treści. Już od najmłodszych lat dzieci wglębiają się w tajniki ich działania¹⁴, chłoną informacje przez nie propagowane, wymieniają się opiniami na temat gier czy filmów oglądanych dzięki YouTube. Kolejny wykres (8) prezentuje formy spędzania czasu wolnego przez dzieci z wykorzystaniem komputera.

Wykres 8. Sposoby korzystania z komputera w opinii badanych dzieci.

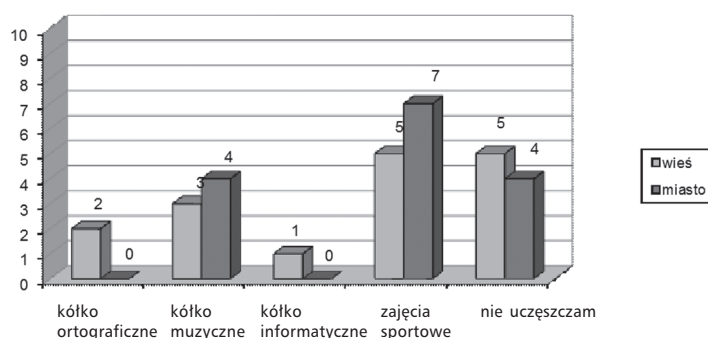

Źródło: opracowanie własne

Większość badanych dzieci wykorzystuje komputer do grania w gry. W ten sposób spędza czas wolny dziewięć dzieci mieszkających na wsi i taka sama ilość uczniów szkoły miejskiej. Ponadto co piąty uczeń mieszkający na wsi posługuje się komputerem w celu oglądania śmiesznych filmów (YouTube), do czego nie przyznają się ich rówieśnicy zamieszkujący tereny miejskie. Ci ostatni używają komputera do słuchania muzyki (3) oraz do komunikowania się z innymi członkami klasy (3). Uzyskane w trakcie badań wyniki wskazują, że dzieci wykorzystują komputer raczej w celach rozrywkowych, nie postrzegając jego możliwości w zakresie edukacji. Tylko dwoje uczniów ze szkoły wiejskiej przyznało się, iż komputer może być pomocny w toku odrabiania zadań domowych.

Czas wolny uczniów klas III może być również przeznaczony na udział w zajęciach pozalekcyjnych lub dodatkowych. Zajęcia pozalekcyjne odbywają się na terenie placówki oświatowej, są bezpłatne, a ich ilość i jakość jest uzależniona od właściwego przygotowania nauczycieli szkoły. Właściwie zorganizowane stwarzają możliwość przedłużenia procesu dydaktyczno-wychowawczego szkoły, zapewniają właściwy rozwój osobowości uczniów, są formą rozwijającą ich zainteresowania i uzdolnienia, zapewniają kulturalny wypoczynek i rozrywkę. Preferencje w zakresie wyboru zajęć pozalekcyjnych przedstawia wykres 9.

Wykres 9. Rodzaje zajęć pozalekcyjnych wybierane przez dzieci klas trzecich.

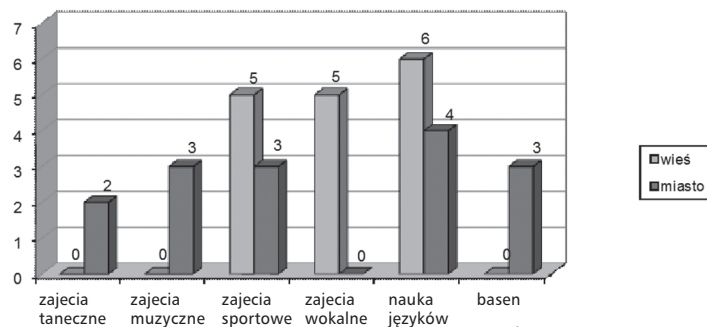

Źródło: opracowanie własne

Większość badanych uczniów w ramach zajęć pozalekcyjnych wybiera aktywną formę spędzania czasu wolnego. Zajęcia sportowe są preferowane przez 5 uczniów szkoły wiejskiej oraz 7 dzieci miejskich. Jednak niepokoić może fakt, iż około 1/3 grupy badawczej zamieszkującej tereny wiejskie w ogóle nie korzysta z tej formy zajęć wolnoczasowych. Również prawie co czwarte badane dziecko szkoły miejskiej przyznaje, że nie uczęszcza na tego typu zajęcia. Można zastanawiać się nad tym, czy brak udziału w zajęciach oferowanych przez szkołę jest podyktowany ich jakością, a może raczej przeciążeniem dzieci obowiązkami szkolnymi lub zajęciami dodatkowymi. Te ostatnie, stają się bardzo popularne, a ośrodki oferujące płatne zajęcia same walczą o uwagę rodziców i poszukują nowych i bardziej oryginalnych pomysłów na zagospodarowanie czasu wolnego coraz młodszych dzieci. Zdarza się, iż grafik ucznia w młodszych wiekach szkolnych jest tak wypełniony, że brakuje w nim miejsca na zwykłą dziecięcą zabawę, spotkania z rówieśnikami, czy odrabianie zadań domowych. W tym miejscu można zadać pytanie: Czy rodzice wychowują aktywnych, twórczych i zadowolonych z życia ludzi? Czy raczej przy-

szłych frustratów, którzy przyzwyczajeni do ciągłej aktywności nie potrafią już odpoczywać? Kolejny wykres (10) przedstawia zajęcia dodatkowe wybierane przez badaną grupę dzieci.

Wykres 10. Rodzaje zajęć dodatkowych w opinii badanych uczniów.

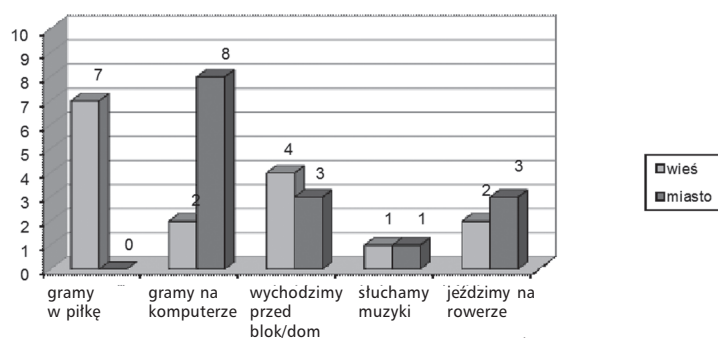

Źródło: opracowanie własne

Stymulowanie rozwoju dziecka jest dzisiaj modnym określeniem. Wiele informacji na ten temat znajdujemy w bogatej literaturze, a jednym ze sposobów pobudzania rozwoju najmłodszych jest udział w zajęciach dodatkowych. Można zastanawiać się jednak, czy udział w tych zajęciach jest podyktowany faktycznymi zainteresowaniami uczniów, czy raczej niespełnionymi ambicjami rodziców, a może troską o przyszłość podopiecznych. Przeprowadzone badania wskazują, że większość dzieci zamieszkujących wieś w czasie wolnym uczy się języków obcych (6). Takiej samej odpowiedzi udzieliło co czwarte dziecko uczęszczające do szkoły miejskiej. Nauka języków obcych, szczególnie języka angielskiego, staje się zatem dla rodziców priorytetem w kształceniu dziecka. Około 1/3 dzieci wiejskich uczestniczy także w zajęciach wokalnych oraz sportowych, natomiast co piąty uczeń klasy III szkoły miejskiej wybiera też zajęcia sportowe, ale bierze również udział w zajęciach muzycznych oraz doskonalą umiejętność pływania. Uzyskane wyniki badań wskazują, że wybór zajęć dodatkowych może być uzależniony od miejsca zamieszkania. Odpowiedzi otrzymane od uczniów szkół wiejskich są bardziej zbieżne (wskazywano tylko trzy rodzaje zajęć dodatkowych). Dzieci zamieszkujące tereny miejskie udzieliły bardziej zróżnicowanych odpowiedzi, co może świadczyć o łatwiejszym dostępie do instytucji oferujących tego typu zajęcia.

Młodszy wiek szkolny jest czasem, w którym dziecko zaczyna dostrzegać coraz większą siłę i presję grupy rówieśniczej. Koleżanki i koledzy z klasy pozwalają na zaspokojenie potrzeb, których nie są w stanie spełnić nauczyciele i rodzice. Opinie rówieśników są decydujące w kwestii postrzegania siebie i świata. Im wyższy poziom popularności odczuwa dziecko w gronie rówieśników, tym wyższa jest jego samoakceptacja¹⁶. Z tego względu organizacja, ale też sposób spędzania czasu wolnego będzie uzależniony od preferencji grupy rówieśniczej (wykres 11).

Wykres 11. Sposoby spędzania czasu wolnego w towarzystwie rówieśników w opinii badanych dzieci.

Źródło: opracowanie własne

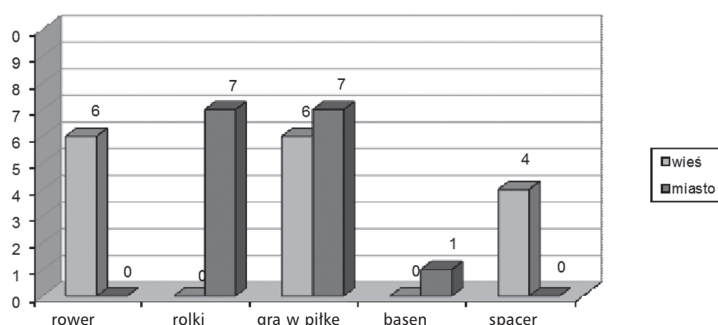
Otrzymane w trakcie badań wyniki ukazały zróżnicowanie w zakresie sposobu spędzania czasu wolnego w towarzystwie kolegów i koleżanek wśród dzieci wiejskich i miejskich. Dzieci uczęszczające do szkoły na wsi czas wolny w gronie rówieśników spędzają bardziej aktywnie aniżeli ich koledzy z miast. Ich podstawowe zajęcia wolnoczasowe to: gra w piłkę (7), jazda na rowerze (4), a także czas spędzony przed domem (4). Ponad połowa (8) uczniów zamieszkujących teren miasta w czasie wolnym wspólnie z rówieśnikami gra na komputerze. Żadne dziecko z tej grupy badawczej nie uznało gry w piłkę jako atrakcyjnej formy spędzania czasu wolnego z kolegami. Co piąty trzecioklasista z miasta umawia się z rówieśnikami na wspólną jazdę na rowerze i taka sama ich ilość spotyka się pod blokiem.

Aktywność fizyczna jest podstawowym stymulatorem rozwoju psychosomatycznego dziecka. Ruch na świeżym powietrzu przyczynia się nie tylko do zwiększania ogólnej sprawności ucznia w młodszy wiek szkolny, hartowania jego organizmu, podwyższania wydajności i odporności na stres, ale czyni go także mądrzejszym. Ćwiczenia fizyczne

¹⁶ J. Bielski, *Metodyka wychowania fizycznego i zdrowotnego*, Kraków 2005, s. 64.

pobudzają dojrzewanie ośrodków ruchowych w mózgu, co przyczynia się do podnoszenia sprawności motorycznej. Dzięki temu wzrasta szybkość przewodzenia bodźców nerwowych, usprawnia się koordynacja ruchów oraz ekonomika pracy²⁹. Preferencje w zakresie aktywnego sposobu spędzania czasu wolnego uczniów klas III obrazuje wykres 12.

Wykres 12. Formy ruchu preferowane przez dzieci w młodszym wieku.

Źródło: opracowanie własne

Gra w piłkę okazała się tą czynnością, która połączyła środowisko miejskie i wiejskie w zakresie sposobów spędzania czasu wolnego. Takiej odpowiedzi udzieliło 7 uczniów zamieszkujących miasto oraz 6 z terenów wiejskich. Pozostałe odpowiedzi ukazały różnice wynikające najprawdopodobniej z infrastruktury miejscowości, w których mieszkają objęci badaniami trzecioklasiści. Dzieci uczęszczające do szkoły wiejskiej wybierają rower (6) oraz spacer (4) jako kolejne (po grze w piłkę) formy ruchu. Ich rówieśnicy ze szkoły miejskiej nie wykazali żadnego zainteresowania tymi działaniami, bowiem zdecydowanie preferują jazdę na rolkach. Taki rodzaj aktywności fizycznej wybrała prawie połowa (7) dzieci mieszkających w mieście.

Uzyskane w trakcie badań wyniki wskazują, że miejsce zamieszkania w pewnym stopniu wywiera wpływ na sposób aktywności fizycznej dzieci. Wieś stwarza większe możliwości kontaktu z przyrodą i środowiskiem naturalnym, sprzyja realizacji długich spacerów i wycieczek, ułatwia realizację rowerowych eskapad. Miasto dysponuje zazwyczaj bogatą ofertą instytucji, które umożliwiają aktywne spędzanie czasu wolnego (np. basen), a równe i wybetonowane tereny otwierają perspektywę stabilnej jazdy na rolkach.

Wnioski z przeprowadzonych badań

Czas wolny jest tym momentem dnia dziecka, który pozostaje mu po wypełnieniu wszystkich obowiązków zarówno szkolnych, pozaszkolnych, jak i domowych. Może być przeznaczony na różne działania, zgodnie z upodobaniami i zainteresowaniami dziecka w młodszym wieku szkolnym. To czas, który można spędzić w samotności, szukając chwil wytchnienia od natłoku codziennych obowiązków albo w towarzystwie najbliższych ludzi – rodziny, rówieśników, znajomych. Życie w ciągłym pośpiechu, w pełnej dyspozycyjności powoduje, że współczesny człowiek nie docenia rangi czasu wolnego w procesie kształtowania i wychowania młodego pokolenia.

Celem przeprowadzonych badań było ukazanie najczęściej wybieranych form spędzania czasu wolnego przez dzieci klas III, pochodzących ze środowiska miejskiego i wiejskiego. W tym kontekście zwrócono również uwagę na opinie wyrażane przez uczniów dotyczące ich stosunku do wypoczynku.

Uzyskane w trakcie badań wyniki wskazują, że większość dzieci definiując czas wolny utożsamia go z wypoczynkiem. Jest on kojarzony przez dzieci klas trzecich z czynnym działaniem, rekreacją. Ponadto prawie 2/3 grupy badawczej, niezależnie od miejsca zamieszkania, uważa, że dysponuje wystarczającą ilością czasu wolnego. Jednak wśród dzieci zamieszkujących obszary wiejskie, znalazły się takie, które stwierdzały, że posiadana przez nie ilość czasu wolnego jest duża. Wypowiedzi te stanowią kontrast dla rówieśników zamieszkujących miasto. Prawie co piąte badane dziecko uczęszczające do szkoły w mieście skarży się na małą lub bardzo małą pulę czasu przeznaczonego na odpoczynek. Główną przyczyną posiadania zbyt małej ilości czasu wolnego jest zbieżna dla uczniów z obu badanych środowisk. Dzieci uważają, że nadmierna ilość zajęć szkolnych jest podstawowym źródłem ograniczającym chwile relaksu. Uczniowie klas trzecich Szkoły Podstawowej uczęszczający do szkoły wiejskiej najczęściej czas wolny spędzają w kręgu rodziny (mamy lub taty), natomiast ich rówieśnicy z miast odpoczywają w gronie kolegów i koleżanek.

Zdecydowana większość dzieci biorących udział w badaniu, niezależnie od miejsca zamieszkania, czas wolny spędza w sposób pasywny. Czynnikiem różniącym oba środowiska są wybory w zakresie preferencji zajęć wolnoczasowych. Uczniowie szkoły miejskiej odpoczywają przed ekranem komputera lub telewizora, natomiast trzecioklasiści zamieszkujący wieś, którzy także przyznawali się do wykorzystywania komputera w czasie wolnym, preferują również inne czynności: zajęcia pozalekcyjne, czytanie książek, spotkania ze znajomymi przed domem.

Przeprowadzone badania ukazują raczej smutny obraz polskiego czytelnictwa uczniów w młodszym wieku szkolnym. Zarówno dzieci

wiejskie, jak i miejskie w czasie wolnym sięgają po publikacje z zakresu kanonu lektur obowiązkowych. Z kolei dzieci, które odpoczywają przed ekranem telewizora, wybierają kanały o niskiej wartości edukacyjnej. Na pierwsze miejsce w tym zakresie wysuwają się seriale dla dzieci oraz programy sportowe, nieco mniej wskazań odnotowały bajki (w tym kreskówki). Natomiast czas spędzony przez uczniów przed ekranem komputera ogranicza się, w głównej mierze, do grania w gry.

Uczniowie klas trzecich czas wolny poświęcają także na uczestnictwo w zajęciach pozalekcyjnych i dodatkowych. W szkole wybierają głównie zajęcia ruchowe, jednak niepokoić może fakt, że stosunkowo duża liczba dzieci w ogóle nie korzysta z tej formy zajęć wolnoczasowych. Wśród zajęć dodatkowych, niezależnie od miejsca zamieszkania, króluje język angielski. Ponadto dzieci ze środowiska wiejskiego korzystają z zajęć wokalnych i sportowych, natomiast ich rówieśnicy z miasta uczęszczają na basen, zajęcia muzyczne i sportowe.

Sposób spędzania czasu wolnego w towarzystwie rówieśników stał się czynnikiem różnicującym wypowiedzi dzieci z obu badanych środowisk. Uczniowie szkoły wiejskiej preferują aktywność ruchową i odpoczywają grając w piłkę, ich rówieśnicy z miast w tym czasie zasiadają przed ekranem komputera. Jeżeli badani trzecioklasiści zdecydują się przeznaczyć swój czas wolny na aktywność fizyczną, to ulubioną i dominującą czynnością dzieci zarówno wiejskich, jak i miejskich jest gra w piłkę. Pozostałe wybory dzieci w zakresie form ruchu ukazały różnicowanie upodobań w zależności od miejsca zamieszkania. Uczniowie klas III pochodzenia wiejskiego jeżdżą na rowerze i spacerują, natomiast ich rówieśnicy z miast jeżdżą na rolkach.

Przedstawione powyżej wyniki badań, pomimo uzyskania ich od wąskiej grupy badawczej, ukazują pewne tendencje w sposobie spędzania czasu wolnego dzieci, obrazowane przez szersze grono eksploratorów tego tematu. Należy wziąć pod uwagę fakt, że sposób spędzania czasu wolnego będzie zależał w pewnej mierze od czasu, w którym człowiek żyje. Popularna dawniej aktywność fizyczna, wycieczki, sport, turystyka, gry i zabawy na świeżym powietrzu zostają powoli wypierane przez bardziej bierne zajęcia wolnoczasowe. Rozwój przekazu medialnego, komputerów, Internetu i telefonii komórkowej, a także dalszy, szybki postęp technologiczny to czynniki, które niewątpliwie wpłynęły na styl życia człowieka. Przyczyniły się także do zmiany sposobu gospodarowania czasem wolnym współczesnych dzieci. Coraz więcej rodzin wybiera galerie i centra handlowe jako najlepsze miejsca regeneracji sił po ciężkim dniu pracy. Miejsca te tworzą nowe kategorie przestrzeni społecznej z dominującą kulturą masową, gdzie „mieć” przewyższa „być”. To bardzo niebezpieczne

warunki dla rozwoju przyszłego pokolenia, dlatego działania rodziny i szkoły powinny skupiać się na ukazywaniu różnorodnych możliwości i perspektyw zagospodarowania czasu wolnego.

Bibliografia

Bielski J., *Metodyka wychowania fizycznego i zdrowotnego*, Impuls, Kraków 2005.

Czerepaniak-Walczak M., *Gdy po nauce mamy wolny czas...*, Wydawnictwo PoNad, Szczecin 1997.

Daszkowska J., Pelczar R. (red.), *Czas wolny, przeszłość – teraźniejszość-przyszłość*, KUL, Stalowa Wola 2009.

Denek K., *Pedagogiczne aspekty czasu wolnego*, „Lider” (2006)12.

Kamiński A., *Czas wolny i jego problematyka społeczno-wychowawcza*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Warszawa 1965.

Kopaliński W., *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Bellona, Warszawa 2007.

Koźmińska I., Olszewska E., *Wychowanie przez czytanie*, Świat Książki, Warszawa 2010.

Mroczkowska D. (red.), *Czas wolny. Refleksje, dylematy, perspektywy*, Difin SA, Warszawa 2011.

Ostrowska M., *Przymus bezczynności*, PWN, Warszawa 2007.

Parlak M., *(Nie)doceniona rola czasu wolnego w organizowaniu przestrzeni edukacyjnej uczniów w młodszy wieku szkolnym*, „Nauczanie Początkowe” 38(2014/2015)1.

Pięta J., *Pedagogika czasu wolnego*, Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa 2004.

Truszkowska-Wojtkowiak M., *Fenomen czasu wolnego*, Harmonia Universalis, Gdańsk 2012.

Ulewicz-Adamczyk D., *Problematyka czasu wolnego na przestrzeni wieków i we współczesnym świecie*, [w:] *Czas wolny. Przeszłość – teraźniejszość-przyszłość*, red. J. Daszkowska, R. Pelczar, KUL, Stalowa Wola 2009.

Walasik R., *Czas wolny dzieci ze środowisk zróżnicowanych kulturowo*, „Edukacja i Dialog”, 228/229(2012)1/2.

Zawadzka A., *Dziecko a zmianowość nauki szkolnej. Opieka rodzicielska, realizacja potrzeb biologicznych, obowiązków i wartość wypoczynku ucznia klasy trzeciej ze zmiany ранней lub południowej*, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1991.

Zawalska A., *Czas wolny w życiu dziecka*, http://zawalskaaneta.republika.pl/czas_wolny.htm (dostęp: 27.01.2015).

Streszczenie

We współczesnych rozważaniach dotyczących czasu wolnego zwraca się uwagę na rangę odpoczynku dla prawidłowego i zrównoważonego życia człowieka. Eksploratorzy tego tematu podkreślają walory zdrowotne, rekreacyjne, rozwojowe, wychowawcze, socjologiczne itp. czasu wolnego, kładąc nacisk na zasadzki, jakie wynikają z jego błędnego zagospodarowania. Na nieprawidłowe wykorzystanie czasu wolnego szczególnie narażone są dzieci. Po pierwsze dopiero poznają wartość czasu, który pozostaje do ich dyspozycji, uczą się go właściwie planować, rozwijając samodzielność decyzji. Po drugie czas wolny dzieci jest ściśle powiązany z czasem wolnym dorosłych. To rodzice są najczęściej inspiracją zachowań wolnoczasowych dzieci w młodszym wieku szkolnym.

W artykule przedstawiono wyniki badań w zakresie najczęściej wybieranych form spędzania czasu wolnego przez dzieci klas III, pochodzących ze środowiska miejskiego i wiejskiego. W tym kontekście zwrócono również uwagę na opinie wyrażane przez uczniów dotyczące ich stosunku do wypoczynku.

Uzyskane w toku badań odpowiedzi trzecioklasistów nie napawają optymizmem. Zdecydowana większość dzieci biorących udział w badaniu, niezależnie od miejsca zamieszkania, czas wolny spędza w sposób pasywny. Popularna dawniej aktywność fizyczna, wycieczki, sport, turystyka, gry i zabawy na świeżym powietrzu zostają powoli wypierane przez bardziej bierne zajęcia wolnoczasowe. Rozwój przekazu medialnego, komputerów i Internetu, telefonii komórkowej, a także dalszy, szybki postęp technologiczny to czynniki, które niewątpliwie wpłynęły na styl życia człowieka. Przyczyniły się także do zmiany sposobu gospodarowania czasem wolnego współczesnych dzieci.

Słowa kluczowe: czas wolny, czas wolny dziecka, formy spędzania czasu wolnego, znaczenie czasu wolnego dla dziecka.

Leisure Time Activities of Third Grade Pupils of Primary School – a Report from Studies

Summary

In modern considerations on leisure time, scientists emphasize the importance of leisure for a proper and balanced human life. Researchers of the subject point out health, recreational, development, educational and sociological benefits of leisure, emphasizing the traps resulting from its misapplication. Children are particularly vulnerable to the misuse of their

free time. Firstly, they only get to know the value of time at their disposal and learn how to plan it correctly. By doing so, they develop independent decision-making. Secondly, the children's leisure time is closely related to the adults' free time. Most frequently, it is parents who inspire school-children's choice of leisure time.

The article presents the results of studies concerning most frequently chosen leisure time activities of third grade pupils from urban and rural areas. In this respect, attention was drawn to the views expressed by pupils on their attitude to leisure.

Third graders' answers, obtained in the course of the studies, do not give rise for optimism. The vast majority of the children participating in the study, regardless of their place of residence, spend their leisure time passively. Previously popular physical activity, trips, sport, tourism, games and outdoor activities are slowly replaced by more passive leisure time activities. The media development, computers and the Internet, the mobile telephony as well as further, rapid technological advances are the factors which, undoubtedly, have affected human lifestyle. They have all contributed to the change in the way contemporary children spend their leisure time.

Keywords: leisure time, leisure time of a child, leisure time activities, importance of leisure time for a child.

Adres do korespondencji:

Dr Katarzyna Szewczuk

Akademia Ignatianum w Krakowie

Instytut Nauk o Wychowaniu

Katedra Dydaktyki i Wczesnej Edukacji Dziecka

e-mail: katarzyna.szewczuk@wp.pl

Marta Kromka
Katarzyna Ptaśnik-Cholewa
Uniwersytet Jagielloński

Rola rodziców w rozbudzaniu postaw czytelniczych dziecka w kontekście czasu wolnego

The Role of Parents in Fostering
Child's Reading Attitudes
in the Context of Leisure Time

Wprowadzenie

Aktywność czytelnicza wnosi wiele do szeroko rozumianego indywidualnego i społecznego funkcjonowania jednostki. Jest to twórcza forma kontaktu ze słowem pisanym, nie dająca się sprowadzić jedynie do rozpoznawania znaków pisarskich i łączenia ich w większe struktury znaczeniowe. Poprzez angażowanie i uaktywnianie wszystkich procesów myślowych, a w szczególności pobudzanie wzbogaconych aktów rozumienia, przeżywania, odkrywania i tworzenia, czytanie stanowi jeden z najistotniejszych czynników umożliwiających jednostce wszechstronny rozwój i harmonijną adaptację do otoczenia¹.

Dzieci, które nie radzą sobie z nauką czytania na początku swojej edukacyjnej ścieżki, doświadczają trudności w innych obszarach nauki szkolnej. Spada również prawdopodobieństwo, że w przyszłości uzyskają wyższe, a nawet średnie wykształcenie². Biorąc pod uwagę zasięg i zna-

¹ J. Wojciechowski, *Czytelnictwo*, Kraków 2000, s. 121–136; 101–105.

² M. Sénéchal, J. A. LeFevre, *Continuity and Change in the Home Literacy Environment as Predictors of Growth in Vocabulary and Reading*, „Child development” 85(2014)4, s. 1552.

czenie konsekwencji obniżonych kompetencji czytelniczych w toku całego życia jednostki, niebagatelne wydaje się zrozumienie pierwotnych przyczyn tych trudności oraz naświetlenie możliwości wspierania dzieci w rozwoju tych jakże wymagających i kompleksowych umiejętności.

Jak się okazuje, w związku z akceleracją rozwoju, dzieci powinny zdobywać podstawy umiejętności czytania i pisania już w domu, a w przedszkolu i szkole w znacznej mierze je rozwijać³. Czytelnicze kompetencje i postawy dzieci kształcić należy od najmłodszych lat, a zadanie to jest obowiązkiem środowiska rodzinnego (rodziców), które mniej więcej do 10 roku życia najsilniej wpływa na stosunek dziecka do książki⁴.

Artykuł jest próbą zarysowania wpływu pierwszych doświadczeń czytelniczych dzieci w wieku przedszkolnym, zdobywanych w przestrzeni środowiska rodzinnego podczas codziennej aktywności czasu wolnego, na rozwój gotowości do podjęcia nauki czytania.

Czas wolny

Choć problematyka czasu wolnego pojawiła się już w starożytności⁵, czas wolny w naukowym ujęciu jest nową kategorią wyodrębnioną z ogółu czasu i ściśle powiązaną z przemianami społecznymi ostatnich dwóch stuleci, odwracających kierunek tendencji z maksymalizowania czasu pracy na rozszerzanie dostępu i wydłużanie czasu wolnego wśród szerokich rzesz pracujących, a nie jednej uprzywilejowanej klasy społecznej. W ten sposób kultura współczesna ewoluowała w kierunku cywilizacji czasu wolnego – szczególnie wzrostu jego znaczenia i umasowienia⁶.

„Czas wolny” to termin funkcjonujący nie tylko w języku potocznym, ale wpisujący się również w szeroki zakres dyskursu naukowego. Właściwie można stwierdzić, że większość dyscyplin z obszaru nauk społecznych pochyliło się nad zagadnieniem czasu wolnego, wnosząc jakiś swoisty element do lepszego jego zrozumienia.

W najprostszym ilościowym rozumieniu czas wolny to część dnia pozbawiona obowiązków i przeznaczona na zajęcia dowolne⁷, czy też trzeci rodzaj aktywności człowieka, obok pracy zawodowej i obowiązków rodzinnych i społecznych⁸.

³ I. Gryniuk-Toruń, *Czytanie jako klucz do świata*, „Psychologia w Szkole” 30(2011)2, s. 73.

⁴ D. Radzikowska, *Dziecko, które czyta? O rozbudzaniu zainteresowań czytelniczych uczniów klas I–III*, [w:] *Edukacja czytelnicza wyzwaniem współczesnej pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej*, red. A. Jakubowicz-Bryx, Bydgoszcz 2011, s. 96.

⁵ D. Ulewicz-Adamczyk, *Problematyka czasu wolnego na przestrzeni wieków i we współczesnym świecie* [w:] *Czas wolny. Przeszłość – teraźniejszość – przyszłość*, red. J. Daszykowska, R. Pelczar, Stalowa Wola 2009, s. 47.

⁶ M. Rewera, *Dynamika czasu wolnego: między tradycją a ponowoczesnością*, [w:] *Czas wolny. Przeszłość – teraźniejszość – przyszłość*, dz. cyt., s. 33–38.

⁷ J. Pięta, *Pedagogika czasu wolnego*, Warszawa 2004, s. 11.

⁸ M. Rewera, *Dynamika czasu wolnego: między tradycją a ponowoczesnością*, dz. cyt., s. 40.

Z perspektywy socjologicznej czas wolny jako „zespół czynności, których spełnienie nie jest uwarunkowane ani koniecznością życiową, ani tzw. obowiązkiem społecznym”⁹, stanowi wyraz i funkcję określonej organizacji stosunków społecznych, w szczególności zaś stosunków zawodowych ukierunkowanych na zdobywanie środków do życia¹⁰. To wreszcie rodzaj instytucji kulturowo-obyczajowej, obejmującej zachowania, które w danym społeczeństwie znajdują się poza sferą obowiązków¹¹.

W terminach psychologicznych jest to obszar działań podlegających motywacjom człowieka, w którym każdy sam decyduje, czym dla niego jest czas wolny i jakie aktywności powinny go konstytuować. Psychologia podkreśla zatem potrzebę indywidualizowania aktywności czasu wolnego, socjologia zaś kładzie nacisk na instytucjonalną formę spędzania czasu wolnego¹².

Szczególne miejsce czas wolny zajmuje w pedagogice, zwłaszcza w pedagogice społecznej, dla której stanowi jedno z kluczowych pojęć¹³. Na gruncie pedagogiki czas wolny to „czas do dyspozycji jednostki po wykonaniu przez nią zadań obowiązkowych: pracy zawodowej, nauki w szkole i w domu oraz niezbędnych zadań domowych”¹⁴, który racjonalnie przeznaczany jest na: odpoczynek, rozrywkę, działalność społeczną o charakterze dobrowolnym i bezinteresownym oraz na rozwój zainteresowań¹⁵.

Indywidualnego podejścia, ze względu na duże zróżnicowanie aktywności w zależności od wieku (fazy rozwoju), wymaga pojęcie czasu wolnego wśród dzieci, które kształtowane jest przede wszystkim w pierwszej kolejności przez rodziców, a następnie środowisko szkolne¹⁶. Odwołując się do wcześniej przytoczonych definicji można przedstawić czas wolny dziecka, jako tę część dnia, która pozostaje tylko do jego dyspozycji, po wyłączeniu czasu niezbędnego na naukę szkolną i odrabianie zadania domowego, spożywanie posiłków czy wykonywanie niezbędnych osobistych zajęć domowych. Jest to zatem czas, który dziecko może wypełnić zgodnie z własnymi preferencjami, np. odpoczynkiem, rozrywką, zaspokajaniem osobistych zainteresowań¹⁷, a w szczególności stanowi uznanie wolności objawiającej się głównie w zabawie¹⁸.

⁹ Tamże, s. 34.

¹⁰ Tamże, s. 40.

¹¹ B. Więckiewicz, *Sposób spędzania czasu wolnego w rodzinach polskich*, [w:] *Czas wolny. Przeszłość – teraźniejszość – przyszłość*, dz. cyt., s. 127.

¹² Tamże, s. 127–128.

¹³ D. Ulewicz-Adamczyk, *Problematyka czasu wolnego na przestrzeni wieków i we współczesnym świecie*, dz. cyt., s. 51.

¹⁴ W. Okoń, *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 1992, s. 35.

¹⁵ Tamże, s. 35–36.

¹⁶ M. Truszkowska-Wojtkowiak, *Prawa dziecka a czas wolny*, „Studia Gdańskie. Wzję i Rzeczywistość” 10(2013), s. 403.

¹⁷ D. Ulewicz-Adamczyk, *Problematyka czasu wolnego na przestrzeni wieków i we współczesnym świecie*, dz. cyt., s. 52.

¹⁸ M. Truszkowska-Wojtkowiak, *Prawa dziecka a czas wolny*, dz. cyt., s. 411.

W przypadku dziecka w wieku przedszkolnym trudno odwoływać się bezpośrednio i bezrefleksyjnie do definicji czasu wolnego mówiących o rozdzieleniu czasu przeznaczanego na obowiązki od czasu przeznaczanego na przyjemności, czy charakteryzujących czas wolny w kategoriach absolutnej dowolności i spontaniczności działania. Aktywność małego dziecka organizowana jest wszakże przez rytm i zakres zajęć z dominującą formą, jaką jest zabawa¹⁹. Czas wolny dziecka w wieku przedszkolnym jest też wypełniony codziennymi, spontanicznymi i prostymi kontaktami ze światem i wydarzeniami, jak np. towarzyszenie rodzicom w codziennych obowiązkach (praca w kuchni, wspólne wyjście na zakupy, praca w ogrodzie), czy wspólne wyjścia, wycieczki, spacer²⁰, które jednakowoż z perspektywy dziecka mogą również być traktowane jako zabawa. Czy można zatem stwierdzić, iż zabawa jest dominującą formą realizacji czasu wolnego dziecka w wieku przedszkolnym?

Zabawa, jako czynność swobodna i spontaniczna, jest typem aktywności podejmowanym ze względu na przyjemność, odprężenie, rozrywkę jakiej jest źródłem, ale jednocześnie sama przez siebie przyczynia się do zaspokojenia potrzeb bio-psycho-społecznych oraz jest wartościowa ze względów edukacyjnych²¹. Ta najbardziej naturalna forma aktywności dziecka jest zatem również pewnym rodzajem nauki i pracy, pozwalającym na osiągnięcie pierwszych sukcesów rozbudzających motywację, utwierdzających poczucie własnej wartości i pewności siebie w sięganiu po nowe wyzwania i zdobywaniu nowych doświadczeń²². Tak więc zabawa pełni istotną rolę w rozwijaniu szeroko rozumianej aktywności dziecka.

A jak sprawa się ma w kwestii zaangażowania rodziców w aktywność zabawową dzieci? Są oni przecież ważnymi animatorami i pomysłodawcami aktywności dziecięcej, zarówno poprzez aktywny udział, jak i dostarczanie zasobów do wykorzystania w zabawie. Czy taka rola nie stoi w sprzeczności z postulatem dobrowolności, spontaniczności i nieograniczonej swobody wypełniania przez jednostkę obszaru czasu wolnego?

Każde działanie względem dziecka powinno nosić znamiona procesu wychowawczego, który wyraża się w towarzyszeniu dziecku w jego relacji ze światem. Ta swoista pomoc świadczona jednostce w trakcie jej rozwoju wiąże się z obowiązkiem poddania rozwoju dziecka ukierunkowaniu, kontroli i elementarnemu uporządkowaniu, w celu zharmonizo-

¹⁹ M. Kielar-Turska, *Średnie dzieciństwo-wiek przedszkolny*, [w:] *Psychologia rozwoju człowieka. Podręcznik akademicki*, red. J. Trempała, Warszawa 2011, s. 226.

²⁰ H. Konior-Węgrzynowa, *Trudna sztuka czytania* (cz. 4). *Pożytki z zabawy płynące*, „Psychologia w Szkole” 30(2011)2, s. 102.

²¹ M. Radwiłowicz, R. Radwiłowicz, *Ile zabawy, nauki i pracy*, „Nauczyciel i Szkoła” 24/25(2004)3/4, s. 208.

²² H. Konior-Węgrzynowa, *Trudna sztuka czytania* (cz. 4). *Pożytki z zabawy płynące*, dz. cyt., s. 102–103.

wania, zoptymalizowania i nadania odpowiedniego profilu zmianom rozwojowym²³. Rodzina to także instytucja społeczna pełniąca odpowiednie funkcje względem swoich członków i społeczeństwa. Funkcje rodziny wyartykułowane na gruncie teorii systemowej stanowią jeden z podstawowych komponentów ją definiujących²⁴. Realizacja owych funkcji musi wpisywać się harmonijnie w całokształt funkcjonowania rodziny, a w kontekście czasu wolnego – zabawy, szczególnego znaczenia nabierają funkcje socjopsychologiczne, których celem jest socjalizacja, wychowanie, przekazanie dziedzictwa kulturowego, a także dbałość o pozytywną atmosferę w rodzinie, zaspakajanie potrzeb emocjonalnych oraz potrzeb wyrażania własnej osobowości²⁵, oraz wyodrębniona, w związku z charakterem współczesnego społeczeństwa gloryfikującego wiedzę i wykształcenie – funkcja edukacyjna²⁶.

Rodzice (oraz rodzina jako instytucja) jako pełnomocnicy społeczeństwa i w imię dobra dziecka są obarczeni obowiązkiem dbania o jego wszechstronny i skoordynowany rozwój. Z odpowiedzialnością wynikającą z obowiązku roli rodzicielskiej związane są jednakowoż prawa do ingerencji w sprawy dziecka do czasu osiągnięcia przez nie dojrzałości, a im młodsze dziecko, tym ingerencja ta jest większa i dotyczy szerszego spektrum dziedzin jego życia²⁷. Toteż tworzenie stymulującego kontekstu, profilowanie czy nadawanie kierunku spontanicznej działalności dziecka, tak by nie okazała się ona bezproduktywna, nie wchodzi w konflikt z prawem dziecka do czasu wolnego.

Jeszcze jeden szczegół zasługuje na podkreślenie. Dzieci w wieku przedszkolnym wykazują duże zainteresowanie i chęć poznawania świata, lubią się uczyć a aktywność wymagająca myślenia sprawia im przyjemność i satysfakcję²⁸. Dlaczego zatem, mając na uwadze nie tak odległe wyzwania i obowiązki, jakich doświadczą dzieci w zetknięciu z formalną edukacją, nie zadbać zawczasu o odpowiednie przygotowanie ich do podjęcia tej roli i, wykorzystując czas wolny (czas zabawy), zatroszczyć się o to, aby przyszły uczeń – bawiąc się z nami – trochę się przy tej okazji nauczył?

Dlaczego czytanie?

Już od pierwszych chwil życia dziecka należy zadbać o to, by jak najlepiej przygotować je do wyzwań, jakie napotka w swoim życiu, za-

²³ Cz. Wiśniewski, *Funkcje wychowania*, „Nauczyciel i Szkoła” 22/23(2004)1/2, s. 23–30.

²⁴ M. Plopa, *Psychologia rodziny. Teoria i badania*, Kraków 2005, s. 15.

²⁵ Z. Tyska, *System metodologiczny wieloaspektowej integralnej analizy życia rodzinnego*, Poznań 2001, s. 70–86.

²⁶ M. Biedroń, *Realizacja funkcji rodziny w kontekście globalnych przemian socjokulturowych*, [w:] *Rodzina we współczesności*, red. A. Ładzyński, Warszawa 2009, s. 41.

²⁷ Cz. Wiśniewski, *Funkcje wychowania*, dz. cyt., s. 23–30.

²⁸ M. Kielar-Turska, *Średnie dzieciństwo – wiek przedszkolny*, dz. cyt., s. 226.

równie w bliższej, jak i dalszej perspektywie. Wśród niezliczonej ilości cennych umiejętności, jedną z najważniejszych jest umiejętność czytania, gdyż to do niej możemy mieć niemal całkowitą pewność, że odegra znaczącą rolę w funkcjonowaniu dziecka²⁹. Raz bowiem zainicjowane spotkanie człowieka z książką (słowem pisanym) będzie wielokrotnie powtarzane w trakcie całego jego życia³⁰.

Zdolność do tworzenia i odczytywania tekstów jest jednym z najważniejszych ludzkich dokonań, będącym podstawową umiejętnością człowieka współczesnego i fundamentem jego rozwoju³¹. Czynności te wspierają całościowy – poznawczy, osobowy i społeczny – rozwój potencjału ludzkiego³². Spośród dziesięciu cech, które zdaniem A. Masłowa składają się na zdrową osobowość, przynajmniej połowa podlega wzmocnieniu dzięki aktywności czytelniczej (percepcja rzeczywistości, otwartość na doświadczenia, niezależność, twórczość, myślenie abstrakcyjne)³³. Czytanie i pisanie to główne i uniwersalne środki komunikacji społecznej, umożliwiające porozumiewanie się ludzi bez ograniczeń nakładanych przez czas, miejsce czy ludzką pamięć³⁴. Jeżeli te argumenty wydają się zbyt abstrakcyjne, warto zwrócić uwagę na pozytywny związek kompetencji czytelniczych z wartością dochodu netto oraz kondycją zdrowotną. Wyniki badań wykazały również, że osoby o niskim poziomie kompetencji czytelniczych są w większym stopniu zagrożone ubóstwem oraz zaangażowaniem w działalność przestępczą³⁵. Chociaż trening umiejętności czytania odbywa się głównie w szkole, skutki tego procesu wychodzą znacznie poza ramy edukacji formalnej, umożliwiając między innymi transmisję międzypokoleniową i międzykulturową, poznanie świata, uczestnictwo w kulturze³⁶, uzyskanie dobrej pozycji na rynku pracy, korzystanie z pełni praw obywatelskich, aktywne uczestniczenie w społeczeństwie informacyjnym oraz adaptację do zmieniającej się rzeczywistości³⁷.

Rozwój i wspieranie umiejętności czytelniczych staje się kwestią priorytetową zważywszy na fakt, że znaczny procent dorosłych Polaków ma problemy ze zrozumieniem najprostszych form tekstu pisanego, takich

²⁹ OECD, PISA 2009 Results: What students know and can do (Volume I), (2010), <http://dx.doi.org/10.1787/9789264091450-en> (dostęp: 31.01.2014).

³⁰ E. Filipiak, *Dziecko i książka – o intymnej naturze spotkań*, „Problemy Wczesnej Edukacji” (2006)2, s. 5.

³¹ R. Kośmider, *Nauka czytania w przedszkolu*, „Nauczyciel i Szkoła” 24(2004)3/4, s. 278–279.

³² I. Gryniuk-Toruń, *Czytanie jako klucz do świata*, dz. cyt., s. 75.

³³ J. Wojciechowski, *Czytelnictwo*, dz. cyt., s. 122.

³⁴ R. Kośmider, *Nauka czytania w przedszkolu*, dz. cyt., s. 278–279.

³⁵ OECD, *Reading for change. Performance and Engagement across Countries*. Results from Pisa 2000, (2002), <http://www.oecd.org/edu/school/programmeforinternationalstudentassessmentpisa/33690904.pdf> (dostęp: 31.01.2014).

³⁶ E. Filipiak, *Dziecko i książka – o intymnej naturze spotkań*, dz. cyt., s. 5.

³⁷ M. Jurewicz, *Poziom czytania ze zrozumieniem – uwarunkowania środowiskowe*, „Nowa Szkoła” 62(2006)3, s. 9.

jak rozkład jazdy czy informacje o rachunkach bankowych. Jedną z przyczyn analfabetyzmu funkcjonalnego, polegającego na trudnościach ze zrozumieniem treści i sensu przekazu pomimo technicznych umiejętności czytania i pisania, jest wkroczenie społeczeństw w erę cywilizacji obrazkowej. Podstawowym źródłem wiedzy stała się telewizja, której przekaz przyswajany jest bezrefleksyjnie, na dalszy plan zeszło natomiast słowo pisane³⁸. Należy jednak podkreślić, iż nie każda forma czytania jest tak samo korzystna. W dobie społeczeństwa informacyjnego na znaczeniu zyskują nowe, alternatywne źródła informacji, zorganizowane najczęściej w formie hipertekstu o nieliniarnej strukturze. Badania eksperymentalne przeprowadzone przez Bibliotekę Narodową, Ośrodek Przetwarzania Informacji oraz Grupę IQS wykazały znaczące fizjologiczne oraz poznawcze (wielkość angażowanej pamięci operacyjnej) różnice w czytaniu tekstu linearnego i hipertekstu. Stałe podleganie oddziaływaniu krótkich elektronicznych form komunikacji, wzbogaconych materiałami audiowizualnymi, utrudnia koncentrację na lekturze stosunkowo długiego linearnego tekstu³⁹.

W wielu badaniach sygnalizuje się również niezadowalający poziom czytania dzieci już na etapie edukacji elementarnej, co ma znaczący wpływ na całą karierę edukacyjną dziecka⁴⁰. Komisja Europejska wskazała, że poziom umiejętności czytelniczych stanowi podstawowy warunek i predyktor powodzenia we wszystkich przedmiotach nauczania szkolnego⁴¹, gdyż nauka w przeważającej mierze opiera się na materiałach tekstowych. Z tego względu kompetencje czytelnicze stanowią kluczowy czynnik sukcesu edukacyjnego (jeżeli są wystarczająco dobre) lub porażki (jeżeli są zbyt słabe)⁴². Jest to zatem narzędzie skutecznego uczenia się i samokształcenia⁴³. Ponadto, pierwsze doświadczenia dziecka w nauce szkolnej wpływają silnie na dalszy rozwój jego ścieżki edukacyjnej⁴⁴. Jakość pierwszych kontaktów z książką i czytaniem będzie warunkować przebieg dalszych „spotkań”⁴⁵. Opanowanie umiejętności czytania to swoisty krok milowy w rozwoju umysłowym dziecka. Można powiedzieć, że czytanie rozwija

³⁸ M. Kliš, *Psychologiczne koncepcje umiejętności czytania ze zrozumieniem*, „Państwo i Społeczeństwo” 4(2004)1, s. 155–156.

³⁹ R. Chymkowski, I. Koryś, O. Dawidowicz-Chymkowska, *Spółeczny zasięg książki w Polsce w 2012 r. Raport z badań*, (2012), <http://www.bn.org.pl/download/document/1362741578.pdf> (dostęp: 31.01.2014).

⁴⁰ M. Burtowy, *Kształtowanie umiejętności czytania na poziomie edukacji elementarnej*, „Annales Paedagogicae Nova Sandes – Presoves” (2007)1, s. 7.

⁴¹ OECD, *Reading for change. Performance and Engagement across Countries. Results from Pisa 2000, (2002)*, <http://www.oecd.org/edu/school/programmeforinternationalstudentassessmentpisa/33690904.pdf> (dostęp: 31.01.2014).

⁴² U. Schiefele, E. Schaffner, J. Möller, A. Wigfield, *Dimensions of reading motivation and their relation to reading behavior and competence*, „Reading Research Quarterly” 47(2012)4, s. 427–428.

⁴³ M. Pleniewicz, M. Sobieszczuk, *O czytaniu krytycznym*, „Życie Szkoły” 64(2009)8, s. 18.

⁴⁴ H. Bee, *Psychologia rozwoju człowieka*, Poznań 2004, s. 282.

⁴⁵ E. Filipiak, *Dziecko i książka – o intymnej naturze spotkań*, dz. cyt., s. 5.

myślenie, ponieważ jednocześnie zmusza do myślenia. Tekst zwykle dostarcza tylko części istotnej informacji, a odkrycie tego, co nie jest podane bezpośrednio, wymaga uruchomienia skomplikowanych czynności poznawczych – interpretowania, doszukiwania się i domyślania sensów, próby udzielenia odpowiedzi na pytania o to, co myślą i czują inni⁴⁶. W tym psychologiczno – pedagogicznym ujęciu czytania podkreśla się znaczenie kwestii rozumienia – dobre opanowanie techniki czytania nie jest bowiem tożsame ze zrozumieniem czytanych treści. Rozumienie tekstu wychodzi poza zakres rozumienia sensów poszczególnych zdań z osobna i wymaga zidentyfikowania związków rzeczowych i logicznych tworzących pewną jakościowo nową całość. Jedynie dobrze zrozumiane treści mogą wpływać na zachowanie dziecka, a informacje niezrozumiałe stają się co najmniej bezużyteczne lub co gorsza negatywnie wpływają na postawę czytelniczą⁴⁷.

Dlaczego warto wspierać rozwój kompetencji czytelniczych od najmwcześniejszych lat życia dziecka? Czy nie lepiej byłoby pozostawić to w „rękach” przedszkoli i szkół?

Nie ulega wątpliwości, że czytanie jest jedną z ważniejszych kompetencji w życiu każdego człowieka, a czasu na opanowanie tej wysoce kompleksowej czynności jest stosunkowo niewiele. Dziecko powinno osiągnąć biegłość w tym zakresie już po pierwszych czterech latach nauki, a perfekcję najpóźniej do 15–16 roku życia⁴⁸. Warto zatem zrobić wszystko, co tylko możliwe, aby jak najbardziej podnieść szanse każdego dziecka.

Zakres kompetencji potrzebnych do sprawnego czytania ze zrozumieniem jest szeroki, a ich opanowanie jest obciążające i trudne nawet dla dzieci, które posiadają już pewne rozeznanie w czytaniu, nie wspominając o tych, które z czytaniem miały bardzo małą styczność oraz nie zostały tą aktywnością w żaden sposób zainteresowane. Rozumienie znaczenia słów, związków frazeologicznych, wyrażeń przenośnych, treści i głównej idei tekstu, zdolność odtwarzania toku rozumowania autora oraz powtórzenie treści własnymi słowami, umiejętność selekcjonowania informacji i wyciągania wniosków, a także celów, funkcji oraz kontekstu to naprawdę wiele zadań jak na przedszkolaka lub pierwszoklasistę, a lista ta i tak nie jest wyczerpująca⁴⁹.

Gotowość do nauki czytania „na progu” edukacji formalnej to ważny czynnik przystosowania do szkoły, a pierwsze doświadczenia – sukcesy

⁴⁶ Tamże, s. 10–11.

⁴⁷ S. Pusz, *Czytanie ze zrozumieniem jako podstawowa umiejętność uczniów kończących edukację wczesnoszkolną*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Pedagogika i Psychologia” 58(2009)5, s. 305.

⁴⁸ M. Jurewicz, *Poziom czytania ze zrozumieniem – uwarunkowania środowiskowe*, dz. cyt., s. 9.

⁴⁹ J. Jastrząb, *Pielęgnujmy umiejętności czytania ze zrozumieniem*, „Wychowanie na co Dzień” 148/149(2006)1/2, s. 4.

sy lub porażki edukacyjne – będą warunkowały dalsze przeżycia dziecka. Poziom wykonywania rozmaitych zadań szkolnych jest bezpośrednią podstawą tworzenia samooceny dziecka w przedszkolu i pierwszej klasie szkoły podstawowej, dlatego powodzenie na tym polu wpływa na tworzenie pozytywnego wizerunku samego siebie, natomiast porażki mogą znacznie zaszkodzić jego samoocenieniu. Rozwój dziecka nie zaczyna się w szkole od „zera”, ale jest on rozszerzeniem i pogłębieniem dotychczasowej wiedzy, umiejętności i doświadczeń. Dzieci przychodzące do szkoły z określonymi kompetencjami, zasobami i zdolnościami, przyjemniej spędzają w niej czas, szybciej przyswajają nowe umiejętności, tym samym łatwiej sprostać im nowym obowiązkom⁵⁰.

W zainteresowaniu najmłodszych czytaniem przychylna okazuje się być natura każdego zdrowego dziecka, które jest naturalnie uwarunkowane do osiągania coraz to wyższego poziomu rozwoju i jednocześnie wykazuje chęci do nauki, osiągania coraz większej sprawności i efektywności w swym działaniu już od najwcześniejszych etapów życia⁵¹. Rodzice odpowiedzialnie uczestniczący w rozwoju dziecka powinni wspierać tę naturalną energię i entuzjazm, aby czas spędzony na zabawie był nie tylko przyjemny, ale również korzystny dla dziecka.

Podstawy gotowości dziecka do czytania

Czytanie to proces rozwojowy rozpoczynający się już w najwcześniejszych latach dzieciństwa i przebiegający etapowo do wieku dojrzałego. Możliwość osiągania coraz to wyższego poziomu kompetencji czytelniczych uwarunkowana jest umiejętnościami pozyskanymi na wcześniejszych etapach⁵². Oczywiście mówiąc o nauce czytania dzieci w wieku przedszkolnym, nie należy odnosić się jedynie do czysto poznawczych i technicznych aspektów tego procesu, ale uwzględniać również, a może przede wszystkim, wzbudzenie zaciekawienia, potrzeby czytania i odpowiedniej motywacji oraz rozwijanie pozytywnych postaw czytelniczych⁵³.

Opisując kwestie związane z czytelnictwem dziecięcym, na pierwszy plan wysuwa się pytanie: gdzie dziecko właściwie powinno uczyć się czytać. Pierwszą, intuicyjną odpowiedzią jest, rzecz jasna, szkoła⁵⁴. Otóż nie jest to słuszne przekonanie. Szkoła powinna doskonalić naukę czyta-

⁵⁰ H. Bee, *Psychologia rozwoju człowieka*, dz. cyt., s. 282.

⁵¹ I. Gryniuk-Toruń, *Czytanie jako klucz do świata*, dz. cyt., s. 76.

⁵² S. Pusz, *Czytanie ze zrozumieniem jako podstawowa umiejętność uczniów kończących edukację wczesnoszkolną*, dz. cyt., s. 305.

⁵³ L. Baker, D. Scher, K. Mackler, *Home and family influences on motivations for reading*, „Educational Psychologist” 32(1997)2, s. 73.

⁵⁴ A. Stahl, D. Birdyshaw, *Lessons from Research Center for the Improvement of Early Reading Achievement*, „The Elementary School Journal” 105(2004)2, s. 168.

nia, poszerzać zasób słownictwa, uczyć poprawnej wymowy, jednak podstawy czytania powinny być kształtowane w domu rodzinnym, w otoczeniu najbliższych, kiedy dziecko jest jeszcze bardzo małe⁵⁵. Zróżnicowanie dzieci w zakresie gotowości do podjęcia nauki w szkole, a tym samym w zakresie gotowości do czytania nie jest warunkowane jedynie indywidualnymi czynnikami genetycznymi, ale wynika głównie z oddziaływania środowiska rodzinnego⁵⁶. Czynniki środowiska rodzinnego oddziałują tak silnie, że mogą wpływać na rozwój i utrzymanie zainteresowania czytaniem nawet wśród dzieci, które jeszcze nie są gotowe, by podjąć naukę czytania⁵⁷.

Zainteresowanie czytaniem nie jest zjawiskiem naturalnym, ale wywołanym i wzmacnianym przez odpowiednie praktyki i oddziaływania rodziców⁵⁸, dlatego bazą dla umiejętności czytania jest całokształt doświadczeń życiowych dziecka, w których środowisko rodzinne (rodzice) odgrywa pierwszorzędną rolę. To rodzina jako pierwsza uwarunkowuje dziecko na znaki i rolę, jaką odgrywają one w procesie komunikacji⁵⁹. Im częstsze obcowanie z materiałami tekstowymi (książkami, prasą pojawiającą się w domu), tym szybciej dziecko uświadamia sobie, że język to nie tylko środek wyrażania swoich myśli, ale również możliwy do utrwalenia w formie pisanej kod⁶⁰. Na barkach rodziców spoczywa zadanie zapewnienia optymalnych warunków rozwoju gotowości do czytania poprzez dostarczanie bogatych doświadczeń w kontaktach ze światem, stymulujących funkcjonowanie poznawcze, wspieranie rozwoju języka na drodze codziennych i spontanicznych interakcji słownych oraz oswajanie z książeczkami poprzez zabawy i czytanie dzieciom⁶¹. Dzieci, które wykazują znaczne zainteresowanie czytaniem, wcześniej często doświadczały sytuacji, w których ktoś im czytał, a najsilniejsze efekty uzyskiwane były, kiedy osobą czytającą był rodzic. Słabsze wyniki uzyskiwane wówczas, kiedy osobami czytającymi było starsze rodzeństwo, mogą wynikać z konfliktów rodzących się między rodzeństwem i związanego z tym pogorszenia atmosfery. Liczy się bowiem nie tylko sama czynność czytania przez dorosłego i słuchania przez dziecko. Ważne są wszelkie okoliczności towarzyszące tej sytuacji: rozmowy, komentarze oraz wer-

⁵⁵ L. Baker, D. Scher, K. Mackler, *Home and family influences on motivations for reading*, dz. cyt., s. 73.

⁵⁶ W. Brejnak, *Rola rodziny w przygotowaniu dziecka do nauki czytania i pisania*, „Życie Szkoły” 59(2005)2, s. 78.

⁵⁷ L. Baker, D. Scher, K. Mackler, *Home and family influences on motivations for reading*, dz. cyt., s. 73.

⁵⁸ Tamże, s. 75.

⁵⁹ M. Kiełbasa, *Kształtowanie umiejętności czytania dzieci sześciolletnich*, „Annales Pedagogica Nova Sandes – Presoves” (2007)1, s. 53.

⁶⁰ A. Jakubowicz-Bryx, *Początkowa nauka czytania i pisania*, „Życie Szkoły” 64(2009)8, s. 5.

⁶¹ H. Konior-Węgrzynowa, *Trudna sztuka czytania* (cz. 4). *Pożytki z zabawy płynące*, dz. cyt., s. 101.

balne i niewerbalne komunikaty przekazujące emocje na temat czytania i kontekstu. Z tego względu koncentrowanie się w badaniach jedynie na częstotliwości czytania nie daje pełnego i obiektywnego obrazu, który musi być uzupełniony o jakościowe analizy całego kontekstu⁶². Ważne są powstałe w wyniku kontaktów z rodzicami kompetencje społeczno-emocjonalne, takie jak poczucie własnej wartości oraz odwaga do podejmowania inicjatywy. Te bowiem pozwalają dziecku stać się pewnym siebie, aktywnym i samodzielnym czytelnikiem⁶³.

Wzbudzenie i utrzymanie zainteresowania aktywnością czytelniczną wiąże się z zagadnieniami motywacji i pozytywnej postawy czytelnicznej, które w głównej mierze są wynikiem oddziaływań znaczących dla dziecka osób dorosłych – przede wszystkim rodziców⁶⁴. Interakcje społeczne w środowisku rodzinnym, bogactwo i różnorodność doświadczeń związanych z czytaniem mogą przyczyniać się do rozwoju wewnętrznej motywacji wobec czytania i kreować pozytywną postawę czytelniczną typu „chcę”, zamiast „muszę”⁶⁵.

Odpowiednia motywacja jest niezbędna do podtrzymania zainicjowanego wcześniej kontaktu ze słowem pisanym, a każda kolejna interakcja dziecka z lekturą, podjęta z jego własnej inicjatywy stanowi wskaźnik wzrastającej motywacji. Dziecięca motywacja do czytania może być pobudzana z wielu powodów, np. kiedy dzieci zauważają, że czynność ta jest ciekawa i przyjemna, kiedy uważają czytanie za aktywność, z jakiegoś powodu, wartościową dla nich, kiedy otrzymują nagrody za jej podjęcie, a zróżnicowanie motywów widoczne jest już wśród najmłodszych, najbardziej początkujących czytelników. Dzieci, które dzięki działaniom swoich rodziców nabywają przekonanie, że czytanie jest nagrodą samą w sobie – jest źródłem przyjemności – stają się wewnętrznie motywowane do podjęcia czytania. Jedyną nagrodą za podjęcie tej aktywności jest ona sama⁶⁶.

Silnie związana z umiejętnościami i osiągnięciami w zakresie czytania oraz częstotliwością zachowań czytelnicznych jest również postawa czytelnicza, wyrażająca się w określonym stanie umysłu, uczuciach i emocjach, które sprawiają, że podjęcie aktywności czytelnicznej jest bardziej lub mniej prawdopodobne. Wytworzenie się pozytywnej postawy wobec czytania w dzieciństwie skutkuje regularnym czytaniem w trakcie całego życia. Ten ostatni punkt podkreśla potrzebę rozbudzania i rozwijania

⁶² L. Baker, D. Scher, K. Mackler, *Home and family influences on motivations for reading*, dz. cyt., s. 74.

⁶³ H. Konior-Węgrzynowa, *Trudna sztuka czytania* (cz. 4). *Pożytki z zabawy płynące*, dz. cyt., s. 101.

⁶⁴ M. Kiełbasa, *Kształtowanie umiejętności czytania dzieci sześciolletnich*, dz. cyt., s. 54.

⁶⁵ E. Filipiak, *Dziecko i książka – o intymnej naturze spotkań*, dz. cyt., s. 7.

⁶⁶ L. Baker, D. Scher, K. Mackler, *Home and family influences on motivations for reading*, dz. cyt., s. 69.

pozytywnej postawy czytelniczej wśród najmłodszych, jeszcze potencjalnych czytelników⁶⁷.

Postawa czytelnicza – zgodnie z klasyczną koncepcją postaw – składa się z trzech komponentów. To po pierwsze wymiar afektywny, wyrażający się w pozytywnych uczuciach względem czytania – dziecko, które prezentuje pozytywną postawę wobec czytania, po prostu lubi angażować się w tę aktywność. Po drugie, jest to wymiar poznawczy, czyli wiedza i przekonania, iż czytanie to aktywność ważna, mająca pozytywne konsekwencje i w którą warto się angażować. I wreszcie po trzecie – wymiar behawioralny, czyli innymi słowy dobrowolne angażowanie się w czytanie. Postawy czytelnicze dzieci, które same nie potrafią jeszcze czytać są ograniczone do zastępczych doświadczeń, w których inni czytają za nie i dla nich⁶⁸. Pozytywne postawy czytelnicze mogą być kształtowane przez teksty prezentowane w formie gier i zabaw, które inspirują ciekawość poznawczą i przyczyniają się do wytworzenia szczególnego stanu napięcia emocjonalnego, dzięki któremu kolejne spotkania z tekstem stają się źródłem radości i przyjemności⁶⁹.

Związek postawy czytelniczej z osiągnięciami w zakresie czytania, na pewnym etapie, ma charakter przyczynowości cyrkularnej, gdzie każdy z elementów może być zarówno przyczyną, jak i skutkiem. Pozytywna postawa czytelnicza jest bowiem jednym z tych czynników, które wpływają na częstotliwość podejmowania aktywności czytelniczej, a każdy kolejny kontakt z tekstem jest swoistym treningiem czytania przyczyniającym się do wzrostu poziomu tej kompetencji i w konsekwencji uzyskiwania lepszych wyników. Jednocześnie odbieranie stałych i spójnych pozytywnych informacji zwrotnych płynących z doświadczeń czytelniczych skutkuje wzmocnieniem pozytywnej postawy wobec czytania. Taka sama zależność zachodzi oczywiście w przypadku słabej postawy czytelniczej oraz braku sukcesów w zakresie czytania⁷⁰. Dzieci wykształcają zatem pozytywną lub negatywną postawę wobec czytania poprzez wielokrotne osiąganie sukcesu lub doświadczanie porażki na tym tle⁷¹.

Obok postaw najmłodszych czytelników równie ważne dla międzypokoleniowej transmisji czytania są postawy i przekonania czytelnicze samych rodziców, prezentowane w różnych kontekstach i interakcjach

⁶⁷ S. Logan, R. Johnston, *Gender differences in reading ability and attitudes: Examining where these differences lie*, „Journal of Research in Reading” 32(2009)2, s.199–200.

⁶⁸ L. Baker, D. Scher, K. Mackler, *Home and family influences on motivations for reading*, dz. cyt., s. 69.

⁶⁹ M. Pleniewicz, M. Sobieszczyk, *O czytaniu krytycznym*, dz. cyt., s. 20.

⁷⁰ S. Logan, R. Johnston, *Gender differences in reading ability and attitudes: Examining where these differences lie*, dz. cyt., s. 199–200.

⁷¹ R. S. Martinez, O. T. Aricak, J. Jewell, *Influence of reading attitude on reading achievement: A test of the temporal interaction model* „Psychology in the Schools” 45(2008)10, s. 1018.

rodzica z dzieckiem. To co rodzice prezentują swoim postępowaniem, ma o wiele większe znaczenie niż wygłaszane przez nich opinie i może wywierać silny wpływ kompensujący braki w zakresie innych ważnych czynników. Dzieci, które obserwują dorosłych w trakcie czytania dla przyjemności przyjmują założenie, że jest to aktywność warta wysiłku. Przykładowo, pozytywne postawy czytelnicze rodziców równoważą negatywne skutki niskiego statusu socjoekonomicznego rodziny. Pomimo potencjalnie mniejszego dostępu do książek i ograniczonej ilości okazji do czytania, dzieci z rodzin o niższym statusie socjoekonomicznym mają wciąż duże szanse na wykształcenie silnej motywacji wewnętrznej i pozytywnej postawy czytelniczej właśnie dzięki pozytywnemu nastawieniu do aktywności czytelniczej rodziców, które uzewnętrznia się w codziennych zachowaniach i spontanicznych interakcjach z dzieckiem⁷². Postawa czytelnicza rodziców manifestuje się również w objętości domowej biblioteki, ilości kupowanych czasopism oraz w czasie poświęcanym na czytanie⁷³.

Nie bez znaczenia okazuje się ogólny klimat emocjonalny domu rodzinnego i kontekst socjoemocjonalny wczesnych doświadczeń czytelniczych. Jeżeli wczesne kontakty z czytaniem są przyjemne dla dziecka, wzrasta prawdopodobieństwo, że rozwinie ono predyspozycje do regularnego podejmowania tej aktywności w przyszłości⁷⁴. Otóż pozytywna atmosfera, oferująca cierpliwe wsparcie, dająca poczucie bezpieczeństwa w samodzielnym eksplorowaniu rzeczywistości, eksperymentowaniu oraz popełnianiu błędów, generująca poczucie bycia kochanym i szanowanym, stanowi podstawę do wytworzenia się w dziecku otwartej, pozbawionej obaw i pełnej inicjatywy postawy wobec nowych doświadczeń poznawczych, w której zakres wpisuje się również aktywna postawa wobec czytania⁷⁵. Co więcej, potencjalne zainteresowanie aktywnością czytelniczą dziecka ma silny związek z jakością przywiązania między nim a matką. Badania wykazały, iż przywiązanie, jakie prezentowały 24-ro miesięczne dzieci wobec swoich matek, było dobrym predyktorem zainteresowania aktywnością czytelniczą wśród tych dzieci, kiedy osiągnęły one 5 lat, jeżeli matki te regularnie czytały swoim dzieciom. Bezpieczne przywiązanie ułatwiało osiągnięcie pozytywnej atmosfery w kontaktach matki z dzieckiem, również podczas czytania, dzięki czemu aktywność ta łatwiej i bardziej bezpośrednio była kojarzona z doświadczeniem przyjemności i redukcją lęku u dziecka⁷⁶.

⁷² L. Baker, D. Scher, *Beginning readers' motivation for reading in relation to parental beliefs and home reading experiences*, „Reading Psychology” 23(2002)4, s. 261.

⁷³ E. Filipiak, *Dziecko i książka – o intymnej naturze spotkań*, dz. cyt., s. 7.

⁷⁴ L. Baker, D. Scher, K. Mackler, *Home and family influences on motivations for reading*, dz. cyt., s. 69.

⁷⁵ H. Konior-Węgrzynowa, *Trudna sztuka czytania* (cz. 4). *Pożytki z zabawy płynące*, dz. cyt., s. 102.

⁷⁶ L. Baker, D. Scher, K. Mackler, *Home and family influences on motivations for reading*, dz. cyt., s. 74–75.

Zabawa, w kontekście kształtowania gotowości do czytania, ma za zadanie pobudzać dziecko do aktywności, zapewnić mu poczucie zadowolenia i sukcesu. Najważniejszym zatem zadaniem rodzica jest aranżowanie sytuacji, które będą motywować i wspierać samodzielność w myśleniu i działaniu. Ważne jest wzmacnianie spontanicznych zabaw językowych i wspieranie nowych, a także wczesny i systematyczny kontakt z książką⁷⁷. Właściwie każda nawet najprostsza czynność podejmowana przez dziecko podczas zabawy może mieć wpływ na rozwój określonych kompetencji niezbędnych do podjęcia nauki czytania. Przykładowo, proste porównywanie kształtów zabawek lub figur geometrycznych przygotowuje dziecko do rozróżniania kształtów liter. Powtarzanie i rozwijanie układów i wzorów za pomocą klocków może z kolei odzwierciedlać powtarzające się schematy liter tworzących wyrazy. Dalej, zabawy polegające na porządkowaniu przedmiotów w określonej hierarchii czy wskazywanie relacji nadrzędności – podrzędności między nimi ułatwia zrozumienie tego, że wyraz to pewna całość złożona z liter będących jego elementami. Wskazywanie kolejności zdarzeń w zabawie, np. przez pokazanie, który wagonik kolejki jest pierwszy, który drugi itd. może mieć odzwierciedlenie w zrozumieniu istoty kolejności liter w wyrazie a wyrazów w zdaniu. Wszelkie zabawy porządkujące serie przedmiotów od lewej do prawej oraz od góry do dołu to wstęp do kierunku czytania tekstu. Tworzenie w trakcie zabawy różnych historyjek przyczynia się do łatwiejszego ogarnięcia narracji w czytanim tekście. Zabawa to również podstawa rozwoju pewności siebie, a cecha ta jest nieoceniona w przypadku czytelnictwa dzieci, gdyż pozwala podjąć się trudnego zadania jakim jest czytanie i sprostać mu mimo napotykanych trudności⁷⁸.

Wpływ literatury dziecięcej na rozwój młodszych czytelników

Literatura dziecięca już od czasów starożytnych związana jest z kulturą a zadaniem książek dla najmłodszych jest nie tylko wychowywanie, ale także ukazywanie wartości moralnych. Dziecięca literatura to nie tylko baśnie czy bajki, ale także utwory narracyjne, wiersze liryczne czy opowiadania⁷⁹. Bajki i baśnie, jak wiadomo, tak chętnie przyjmowane przez dzieci, czy to przez słuchanie czytających dorosłych, czy też poprzez samodzielne próby interakcji z tekstem pisanym, są niezwykle ważne dla rozwoju młodych słuchaczy/czytelników. Utwory te bowiem mają wielkie znaczenia dla kształtowania dziecięcej wyobraźni i emocji, jak i po-

⁷⁸ M. Kielbasa, *Kształtowanie umiejętności czytania dzieci sześciolletnich*, dz. cyt., s. 57.

⁷⁹ J. Kida, *W kręgu zagadnień kształcenia i wychowania uczniów poprzez literaturę i sztukę*, [w:] *W pobliżu literatury dziecięcej*, red. A. Ungeheuer-Goląb, Rzeszów 2008, s. 146.

znawania i dostrzegania ludzkich charakterów czy społecznych zachowań. Literatura dziecięca zachęca młodego czytelnika do pokonywania swoich słabości, dostarcza wzorców godnych naśladowania, a także uczy postępowania w życiu codziennym. „Dobra literatura uczy nie tylko mądrości życiowej, ale też wzbogaca kulturę duchową i kształci poprawną polszczyznę ogólną. (...) Dobra literatura pod względem treści i bogata w środki artystyczne rozwija zasób pojęciowy i słownikowy oraz system gramatyczny małych czytelników, którzy potrafią również tworzyć samodzielne opowiadania związane z treściami poznawanych utworów, z utrwaleniem właściwych form gramatycznych”⁸⁰. Odpowiednio dobrana lektura pozwala na wszechstronny rozwój najmłodszych czytelników. Właściwa książka „oferuje dziecku przeżycie, jako podstawowy warunek przyjęcia wartości, stymuluje opanowanie kolejnych stadiów umiejętności czytania, uczy rozumienia tekstu i sztuki jego interpretacji. Obraz (ilustracja) wpływa na podwyższenie efektów uczenia się. Książka ma być dla dziecka radością, przyjemnością, aby kreowała prawdziwego czytelnika”⁸¹. Nie jest tajemnicą, że przez małe dzieci książka traktowana jest jako zabawka, przedmiot, który niekoniecznie służy do studiowania, czytania, poznawania jej treści. Dzieci, zwłaszcza te najmłodsze, postrzegają książkę, jako coś, czym można się pobawić, co można pokreślić, ewentualnie jako coś, na co miło się patrzy ze względu na interesujące dziecko ilustracje, obecne w większości egzemplarzy książek dla dzieci. „Stosunek dziecka do książki zmienia się z upływem czasu. Dziecko w wieku 5–6 lat jest w stanie opanować zasady korzystania z książki, czasopisma, podejmuje także pierwsze próby czytelnicze. Nadal istotną rolę pełni ilustracja, która w dyskretny sposób podpowiada treści bajki, wiersza, opowiadania, legendy itp. Dzięki bogatej wyobraźni i nieco większemu zasobowi słownictwa, przedszkolak potrafi w ciekawy sposób opowiedzieć treść usłyszanego (przeczytanego) utworu”⁸². Dziecko w wielu przedszkolnym jest bardzo chłonne, ciekawe świata, dlatego też rodzice czy opiekunowie mogą ukształtować w dzieciach nawyki zarówno sięgania po lekturę, jak i nauczyć młodych czytelników właściwego korzystania z książek⁸³. Podczas wyboru książek dla najmłodszych dorośli muszą kierować się nie tylko potrzebami czy zainteresowaniami dzieci, ale także ich możliwościami intelektualnymi czy rozwojem emocjonalnym. Do ukończenia siódmego roku życia dzieci poznają świat książek głównie za pośrednictwem osób

⁸⁰ Tamże, s. 157.

⁸¹ A. Jacewicz, *Rola nauczyciela w rozwijaniu czytelnictwa małych dzieci*, [w:] *Edukacja czytelnicza wyzwaniem współczesnej pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej*, red. A. Jakubowicz-Bryx, Bydgoszcz 2011, s. 46.

⁸² Tamże, s. 38.

⁸³ Tamże, s. 43.

dorosłych. „...”) rola pośrednika jest tak ważna w edukacji literackiej dziecka, tworzy on bowiem pierwszy wzorzec nawyków związanych z lekturą. Toteż każdy człowiek dorosły wchodzący w tę rolę powinien wiedzieć jak czytać i jak kierować samodzielną lekturą dziecka, aby w sposób prawidłowy dotarła ona do świadomości dziecka”⁸⁴. Jak zauważa Gertruda Skotnicka⁸⁵, literatura dziecięca jest niezwykle istotna dla rozwoju dziecka. Poza funkcją poznawczą, czy kształcącą, pełni również funkcje ideowo-wychowawczą, ludyczną, a także terapeutyczną i kompensacyjną.

Książka w pracy dydaktyczno-wychowawczej pełni szereg zadań, przy czym najczęściej podkreśla się jej wpływ na rozbudzenie aktywności dzieci (zachęca do różnych form działania), pomoc w utrwaleniu wiadomości i kształtowaniu właściwych postaw dzieci wobec ludzi oraz otaczającej rzeczywistości, rozwój uczucia przywiązania do ojczyzny i ukazanie jej piękna, rozwój mowy i myślenia. Wszystkie te funkcje są istotne w przygotowaniu dzieci do szkoły i samodzielnego życia⁸⁶. Książka wprowadza dziecko w świat fantazji – głównie świat bajek i baśni ukazujących rzeczywistość jako mało skomplikowaną. „Poziom recepcji bajek i baśni na tym etapie rozwoju zależy od poziomu kultury żywego słowa, który reprezentuje czytający dorosły. Wychowawcze i poznawcze funkcje książki w tym okresie realizujemy, wykorzystując naturalne w zachowaniu dziecka tendencje – antropomorfizm i personifikację. Składają się one na zespół warunków zwanych gotowością do uruchomienia procesu modelowania. We wczesnym etapie rozwoju dziecka podstawowym środkiem zdobywania wiedzy o otaczającym świecie wartości społeczno – moralnych i estetycznych są: naśladownictwo i identyfikacja. Bohater bajki pełni obok istotnych funkcji literackich także psychologiczną rolę modelu, który określa charakter reakcji dziecka na jego zachowanie. Podsumowując można powiedzieć, że bajka stanowi dla dziecka klucz do rozumienia skomplikowanej rzeczywistości”⁸⁷.

Zakończenie

Wydawać by się mogło, iż zagadnienie czasu wolnego dzieci, zwłaszcza tych najmłodszych, to temat błahy i mało istotny. Wielu rodziców może sądzić, iż wystarczy dać dziecku zabawkę czy włączyć bajkę w tele-

⁸⁴ A. Baluch, *Dziecko i świat przedstawiony, czyli tajemnice dziecięcej lektury*, Wrocław 1994, s. 57.

⁸⁵ G. Skotnicka, *Funkcje książki dla dzieci i młodzieży w zmieniającej się rzeczywistości kulturalnej*, [w:] *Stare i nowe w literaturze dla dzieci i młodzieży*, red. R. Żemojcin, Opole 2010, s. 82.

⁸⁶ A. Jacewicz, *Dziecko, które czyta? Rola nauczyciela w rozwijaniu czytelnictwa małych dzieci*, [w:] *Edukacja czytelnicza wyzwaniem współczesnej pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej*, red. A. Jakubowicz-Bryx, Bydgoszcz 2011, s. 44.

⁸⁷ A. Bajorek, *Wychowawcze walory lektury dla dzieci*, [w:] *Problemy kształcenia literackiego w edukacji wczesnoszkolnej*, red. J. Kida, Rzeszów 1997, s. 108.

wizji, od tak, żeby zająć czymś jego czas. W końcu, zdaniem niektórych rodziców, dziecko w wieku przedszkolnym jest za małe na elementy edukacji, a czas na to przyjdzie dopiero w przedszkolu i szkole. Nie zdają sobie oni sprawy, iż niemal każde ich działanie nosi znamiona edukowania. Z tego też względu zagadnienia czasu wolnego i możliwości rozwoju jakie może ze sobą nieść, a w tym kontekście przede wszystkim rozwoju gotowości do podjęcia nauki czytania wśród najmłodszych wydały się tak interesujące.

Kwestia czasu wolnego dzieci, tego, jak go spędzają i czego mogą się wtedy nauczyć, leży w rękach rodziców. Pamiętać należy, że to właśnie rodzice aranżują dziecięce zabawy, angażują dzieci w różnego rodzaju aktywności, stając się niejako animatorami czasu wolnego dzieci. W kwestii problematyki czytelnictwa, to właśnie rodzice są pośrednikami pomiędzy książką a dzieckiem i to głównie dzięki ich odpowiedniemu postępowaniu dziecko ma szansę zainteresować się czytaniem, polubić czytanie i stać się kompetentnym czytelnikiem.

Wielu rodziców może nie mieć świadomości jak chłonny jest umysł i jak wielkie jest zaciekawienie dziecka otaczającym je światem, bagatelizując tym samym potrzebę wspierania jego wszechstronnego rozwoju i edukacji.

Jak olbrzymią rolę w życiu człowieka odgrywa umiejętność czytania i zainteresowanie wartościową literaturą, wie praktycznie każdy, jednak nie każdy zdaje sobie sprawę, jak wielką rolę książki mogą odegrać w życiu najmłodszych. To właśnie w wieku przedszkolnym dzieci wykazują ogromną chęć poznawania świata, są chętne do nauki, a także ciekawe nowych zabaw. I w tę właśnie ciekawość idealnie wpisuje się zapoznanie najmłodszych z dziecięcą literaturą. Książki nie tylko pomagają dzieciom w rozwijaniu wyobraźni i emocji, ale również uczą społecznych zachowań, czy dostrzegania ludzkich charakterów. Ponadto wzbogacają zasób słownictwa dzieci, jak i rozwijają system gramatyczny maluchów.

W czasie wolnym dziecko powinno się nie tylko relaksować. Ważne jest, aby zabawa, która tak absorbuje najmłodszych, dawała coś więcej, wносиła do życia maluchów pewne wartości. Dlatego też bardzo istotnym wydaje się być rozpatrzenie czytania, kontaktu najmłodszych z książką w kontekście zabawy. Nauka czytania bądź czas spędzony na poznawaniu książek, nie powinien być dla dziecka przykrym obowiązkiem, lecz czasem, który sprawi mu przyjemność, tymi kilkoma chwilami w ciągu dnia, podczas których dziecko będzie mogło przeniknąć do świata fantazji i bajek, które nie tylko są interesujące, ale także mogą nauczyć je wielu zasad postępowania.

Należy przyznać, że literatura dziecięca nie często jest doceniana przez rodziców. Wielka szkoda, gdyż książki dla dzieci mogą stać się ide-

alnym połączeniem przyjemnego z pożytecznym. Dziecięca literatura w oryginalny sposób urozmaici czas wolny dziecka, a w niejednym przypadku także czas wolny rodzica. Wspólne czytanie książek to nie tylko szansa na spędzenie razem czasu, czy przygotowanie do dobrego startu w edukację. To także wspomnienia fantastycznie spędzonych chwil, które zapadają najmłodszym na bardzo długo, nieraz towarzysząc im w życiu dorosłym.

Bibliografia

Bajorek A., *Wychowawcze walory lektury dla dzieci*, [w:] *Problemy kształcenia literackiego w edukacji wczesnoszkolnej*, red. J. Kida, Wyd. WSP, Rzeszów 1997.

Baker L., Scher D., *Beginning readers' motivation for reading in relation to parental beliefs and home reading experiences*, „Reading Psychology” 23(2002)4.

Baker L., Scher D., Mackler K., *Home and family influences on motivations for reading*, „Educational Psychologist” 32(1997)2.

Baluch A., *Dziecko i świat przedstawiony, czyli tajemnice dziecięcej lektury*, Wyd. Wacław Bagiński i Synowie, Wrocław 1994.

Bee H., *Psychologia rozwoju człowieka*, Wyd. Zys i S-ka, Poznań 2004.

Biedroń M., *Realizacja funkcji rodziny w kontekście globalnych przemian socjokulturowych*, [w:] *Rodzina we współczesności*, red. A. Ładzyński, Oficyna Wydawnicza Atut, Warszawa 2009.

Brejnak W., *Rola rodziny w przygotowaniu dziecka do nauki czytania i pisanie*, „Życie Szkoły” 59(2005)2.

Burtowy M., *Kształtowanie umiejętności czytania na poziomie edukacji elementarnej*, „Annales Paedagogicae Nova Sandes – Presoves” (2007)1.

Chymkowski R., Koryś I., Dawidowicz-Chymkowska O., *Spółeczny zasięg książki w Polsce w 2012 r. Raport z badań*, (2012), <http://www.bn.org.pl/download/document/1362741578.pdf> (dostęp: 31.01.2014).

Filipiak E., *Dziecko i książka – o intymnej naturze spotkań*, „Problemy Wczesnej Edukacji” 4(2006)2.

Gryniuk-Toruń I., *Czytanie jako klucz do świata*, „Psychologia w Szkole” 30(2011)2.

Jacewicz A., *Rola nauczyciela w rozwijaniu czytelnictwa małych dzieci*, [w:] *Edukacja czytelnicza wyzwaniem współczesnej pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej*, red. A. Jakubowicz-Bryx, Wyd. Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2011.

Jakubowicz-Bryx A., *Początkowa nauka czytania i pisanie*, „Życie Szkoły” 64(2009)8.

Jastrząb J., *Pielegnujmy umiejętności czytania ze zrozumieniem*, „Wychowanie na co Dzień” 148/149(2006)1/2.

Jurewicz M., *Poziom czytania ze zrozumieniem – uwarunkowania środowiskowe*, „Nowa Szkoła” 62(2006)3.

Kida J., *Funkcje literatury dla dzieci i młodzieży*, [w:] *Problemy kształcenia literackiego w edukacji wczesnoszkolnej*, red. J. Kida, Wyd. WSP, Rzeszów 1997.

Kida J., *W kręgu zagadnień kształcenia i wychowania uczniów poprzez literaturę i sztukę*, [w:] *W pobliżu literatury dziecięcej*, red. A. Ungeheuer-Gołąb, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2008.

Kielar-Turska M., *Średnie dzieciństwo – wiek przedszkolny*, [w:] *Psychologia rozwoju człowieka*, podręcznik akademicki, red. J. Trempała, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa 2011.

Kielbasa M., *Kształtowanie umiejętności czytania dzieci sześciolatnich*, „Annales Pedagogika Nova Sandes – Presoves” (2007)1.

Kliś M., *Psychologiczne koncepcje umiejętności czytania ze zrozumieniem*, „Państwo i Społeczeństwo” 4(2004)1.

Konior-Węgrzynowa H., *Trudna sztuka czytania* (cz. 4), *Pożytki z zabawy płynące*, „Psychologia w Szkole” 30(2011)2.

Kośmider R., *Nauka czytania w przedszkolu*, „Nauczyciel i Szkoła” 24/25(2004)3/4.

Logan S., Johnston R., *Gender differences in reading ability and attitudes: Examining where these differences lie*, „Journal of Research in Reading” 32(2009)2.

Martinez R. S., Aricak O. T., Jewell J., *Influence of reading attitude on reading achievement: A test of the temporal interaction model*, „Psychology in the Schools” 45(2008)10.

Martuszevska M., *Początki edukacji literackiej dziecka*, [w:] *W pobliżu literatury dziecięcej*, red. A. Ungeheuer-Gołąb, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2008.

OECD, PISA 2009 Results: *What students know and can do* (Volume I), (2010), <http://dx.doi.org/10.1787/9789264091450-en> (dostęp: 31.01.2014).

OECD, *Reading for change. Performance and engagement across countries*. Results From Pisa 2000, (2002), <http://www.oecd.org/edu/school/programmeforinternationalstudentassessmentpisa/33690904.pdf> (dostęp: 31.01.2014).

Okoń W., *Słownik pedagogiczny*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa 1992.

Pięta J., *Pedagogika czasu wolnego*, Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa 2004.

Plenkiewicz M., Sobieszczyk M., *O czytaniu krytycznym*, „Życie Szkoły” 64(2009)8.

Płopa M., *Psychologia rodziny. Teoria i badania*, Wyd. EUH-E, Kraków 2005.

Pusz S., *Czytanie ze zrozumieniem jako podstawowa umiejętność uczniów kończących edukację wczesnoszkolną*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Pedagogika i Psychologia” 58(2009)5.

Radwiłowicz M., Radwiłowicz R., *Ile zabawy, nauki i pracy*, „Nauczyciel i Szkoła” 24/25(2004)3/4.

Radzikowska D., *Dziecko, które czyta? O rozbudzaniu zainteresowań czytelniczych uczniów klas I–III*, [w:] *Edukacja czytelnicza wyzwaniem współczesnej pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej*, red. A. Jakubowicz-Bryx, Wyd. Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2011.

Rewera M., *Dynamika czasu wolnego: między tradycją a ponowoczesnością*, [w:] *Czas wolny. Przeszłość – teraźniejszość – przyszłość*, red. J. Daszykowska, R. Pelczar, KUL, Stalowa Wola 2009.

Schiefele U., Schaffner E., Möller J., Wigfield A., *Dimensions of reading motivation and their relation to reading behavior and competence*, „Reading Research Quarterly” 47(2012)4.

Sénéchal M., LeFevre J. A., *Continuity and Change in the Home Literacy Environment as Predictors of Growth in Vocabulary and Reading*, „Child Development” 85(2014)4.

Socha I., *Dziecko w świecie lektury*, [w:] *Literatura dla dzieci i młodzieży (po roku 1980)*, red. K. Heska-Kwaśniewicz, Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2009.

Stahl A., Birdyshaw D., *Lessons from research center for the improvement of early reading achievement*, „The Elementary School Journal” 105(2004)2.

Truszkowska-Wojtkowiak M., *Prawa dziecka a czas wolny*, „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość” 10(2013).

Tyszką Z., *System metodologiczny wieloaspektowej integralnej analizy życia rodzinnego*, Wyd. Nauk. Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 2001.

Ulewicz-Adamczyk D., *Problematyka czasu wolnego na przestrzeni wieków i we współczesnym świecie*, [w:] *Czas wolny. Przeszłość – teraźniejszość – przyszłość*, red. J. Daszykowska, R. Pelczar, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Stalowa Wola 2009.

Węglińska M., *Podstawy czytelnicze dzieci w młodszym wieku szkolnym*, Wyd. Nauk. Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 1991.

Więckiewicz B., *Sposób spędzania czasu wolnego w rodzinach polskich*, [w:] *Czas wolny. Przeszłość – teraźniejszość – przyszłość*, red. J. Da-

szykowska, R. Pelczar, KUL, Stalowa Wola 2009.

Wiśniewski Cz., *Funkcje wychowania*, „Nauczyciel i Szkoła” 22/23(2004)1/2.

Wojciechowski J., *Czytelnictwo*, Wyd. UJ, Kraków 2000.

Streszczenie

Celem opracowania jest próba umiejscowienia problematyki i znaczenia wczesnych doświadczeń czytelniczych w przestrzeni czasu wolnego dzieci w wieku przedszkolnym. Czas wolny małego dziecka jest kategorią specyficzną, niemieszczącą się w standardowych i ogólnych definicjach zjawiska. Dominującą i najbardziej naturalną formą czasu wolnego dziecka w wieku przedszkolnym jest zabawa, która poza radością i przyjemnością powinna mieć również walory edukacyjne, przyczyniając się do rozwijania motywacji, poczucia własnej wartości, pewności siebie oraz zdobywania nowych doświadczeń, w celu jak najlepszego przygotowania dziecka do czekających go wyzwań i obowiązków związanych z rozpoczęciem edukacji formalnej. W niniejszym opracowaniu szczególną uwagę zwrócono na wykorzystanie przestrzeni czasu wolnego do inicjowania wczesnych zachowań czytelniczych dziecka. Czytanie jest zarówno jedną z najważniejszych w perspektywie całego życia, jak i najtrudniejszych do opanowania umiejętności, będącą jednocześnie kluczowym czynnikiem sukcesu edukacyjnego oraz życiowego. Bazą dla rozwoju umiejętności czytania jest odpowiednia postawa i motywacja, niebędące zjawiskami samorzutnymi, ale wymagające rozbudzenia, podtrzymywania oraz wzmacniania od najwcześniejszych lat życia dziecka. Interakcje społeczne w środowisku rodzinnym, bogactwo i różnorodność doświadczeń związanych z czytaniem może przyczynić się do rozwoju silnej wewnętrznej motywacji oraz pozytywnej postawy czytelniczej typu „chcę” zamiast „muszę”. Z tego względu istotne wydaje się odpowiednie aranżowanie i organizowanie czasu wolnego (zabawy) dziecka, w którym główna rola przypada rodzicom.

Słowa kluczowe: aktywność czytelnicza, czas wolny, dziecko w wieku przedszkolnym, postawa czytelnicza, środowisko rodzinne, zabawa.

The Role of Parents in Fostering Child's Reading Attitudes in the Context of Leisure Time

Summary

The aim of this paper is an attempt to place the issues and to stress the importance of early reading experiences in the space of leisure, accor-

ding to children of preschool age. A small child's leisure time is a specific category, category, inconsistent with a standard and general definitions of the phenomenon. The main and most natural preschool child's leisure form is child's play which, beyond the joy and pleasure, should also bring an educational value that contributes to the development of motivation, self-esteem, self-confidence and gain new experiences, in order to prepare child for challenges and responsibilities associated with the start of formal education. In this study, special attention was paid to the use of leisure space to initiate child's early reading behaviors. Reading is, in terms of whole life, both one of the most important and difficult skill to master, which is also a key factor in the educational and life success. The basis for the development of reading skills is appropriate attitude and motivation, which is not a spontaneous phenomenon but it requires awakening, supporting and strengthening from the earliest years of a child's life. Family social interactions, multiplicity and variety of reading experiences can contribute to the development of a strong internal motivation and positive attitude toward reading. For this reason, it seems important to arrange and organize child's leisure activities (play) properly, in which the main role is played by parents.

Keywords: reading activity, leisure, preschool child, reading attitude, family environment, child's play.

Adresy do korespondencji:

Mgr Marta Kromka
Uniwersytet Jagielloński
Instytut Pedagogiki
e-mail: kromka.marta@gmail.com

Mgr Katarzyna Ptaśnik-Cholewa
Uniwersytet Jagielloński
Instytut Pedagogiki
e-mail: k.ptasnik@interia.pl

Anna Kowalczyk

Rola nauczycieli i rodziców w organizacji czasu wolnego dzieci w wieku wczesnoszkolnym

The Role of Teachers
and Parents in Organization
of Free Time Activities for Students
of Early School Age

Wprowadzenie

Obecnie wiele działań pedagogicznych, psychologicznych oraz społecznych ukierunkowanych jest na organizację czasu wolnego. Niezwykle popularne stają się wszelkie kursy bądź szkoły zarządzania czasem, gdyż ludzie są coraz bardziej świadomi faktu, że „prawdziwy rozwój człowieka dokonuje się w jego czasie wolnym”¹.

Termin czas wolny pojawił się i upowszechnił z chwilą uznania go przez Międzynarodową Konferencję UNESCO w 1957 r.². Warto podkreślić, że w starożytnym Rzymie i Grecji przywilej posiadania czasu wolnego należał przede wszystkim do ludzi wolnych i w całości przeznaczony był na odpoczynek. Niewolnicy z powodu nadmiaru pracy nie dysponowali czasem wolnym. Grecy używali określenia *skhole*, w klasycznej łacinie *scholie*, co może oznaczać spokój bądź czynienie czegoś powoli, odpoczynek oraz wytchnienie, ale także zajęcia typowo relaksacyjne, jak

¹ J. Kraszewska, *Czas wolny i bezpieczeństwo dziecka*, „Nauczanie Początkowe” (2008/2009)1, s. 9.

² B. Matyjas, *Czas wolny*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, red. T. Pilch, Warszawa 2003, s. 559.

słuchanie muzyki czy spotkania towarzyskie. W literaturze odnajdujemy także termin *otium*, który w języku łacińskim oznacza wolność od zajęć zawodowych, bezczynność, spokój jak również próżniactwo. Według Arystotelesa czas wolny to ten, w którym odpoczywa organizm znużony pracą³. Ważne jest umiejętne spędzanie czasu wolnego. Umiejętności tej jednak trzeba się nauczyć lub być do tego wychowanym.

Współcześnie czas wolny jest przywilejem wszystkich grup społecznych, ma jednak inny wydźwięk. Czas wolny dziecka w wieku wczesnoszkolnym to ten, który pozostaje mu do własnej dyspozycji po wykonaniu wszystkich obowiązkowych zadań takich jak: czas spędzony w szkole, odrabianie lekcji, obowiązki domowe, ale także wszelkie czynności związana z zaspokojeniem podstawowych potrzeb biologicznych oraz higienicznych.

Ideą czasu wolnego jest regeneracja sił fizycznych i psychicznych oraz wykonywanie czynności według swojego upodobania⁴, często związana z zaspokajaniem własnych zainteresowań. Istotną rolę w organizacji czasu wolnego ma szeroko rozumiana wolność, która umożliwia dziecku dokonanie wyboru odnośnie co do tego, czym chce się zajmować.

Funkcje i formy spędzania czasu wolnego

Analizując zagadnienie czasu wolnego, należy również uwzględnić jego funkcje, które mogą być realizowane na różne sposoby: indywidualnie, grupowo bądź rodzinie. Można wyodrębnić trzy główne funkcje czasu wolnego:

- odpoczynek i rekreacja⁵ – ukierunkowane na regenerację sił fizycznych i psychicznych. Jest to szczególnie ważne dla dzieci kilkuletnich i nastolatków, gdyż jedynie dziecko wyspane i wypoczęte może w sposób efektywny podjąć działania edukacyjne;

- zabawa i rozrywka – rozumiane nie tylko jako rozwijanie zainteresowań i zdolności, lecz także rozbudzanie potrzeby doskonalenia się i pracy nad sobą. Służy przystosowaniu społecznemu, kształci intelekt oraz inne cechy osobowości;

- spędzanie czasu w różnych grupach rówieśniczych – już dziecko kilkuletnie odczuwa silną potrzebę kontaktów z rówieśnikami. W przypadku dzieci regeneracja sił następuje bardzo szybko i to najczęściej poprzez czynny wypoczynek. Intensywny czas zabawy jest jednocześnie relaksem, a brak takich form spędzania czasu wolnego powoduje u dziecka niezadowolenie a nawet frustrację.

³ B. Jodłowska (red.), *Dziecko w kręgu wychowania*, Kraków 2002, s. 235–241.

⁴ J. Pięta, *Pedagogika czasu wolnego*, Warszawa 2008, s. 11.

⁵ B. Matyjas, *Czas wolny*, dz. cyt., s. 560.

Poszukując form spędzania czasu wolnego, należy odnieść się do funkcji, jakie ten czas spełnia. Rodzaj czynności wykonywanych w czasie wolnym uzależniony jest od wielu czynników, m.in. płci, wieku, wykonywanego zawodu, a także dostępności pewnych form i posiadanych środków finansowych oraz od ilości posiadanego czasu. Zazwyczaj wyznacznikiem sposobu spędzania wolnego czasu są zainteresowania dziecka⁶. Do najczęściej występujących form spędzania czasu wolnego przez dzieci należą m.in.:

- uczestnictwo w kulturze – teatr, kino, koncerty, wystawy itp.;
- uczestnictwo w życiu społecznym rodziny oraz grup rówieśniczych;
- uprawianie sportu – jazda na rowerze, nartach, łyżwach, pływanie itp.;
- zajęcia artystyczne – plastyczne, muzyczne, teatralne;
- czas spędzony z rodzicami – wspólne gry i zabawy, wyjścia, spacer, obowiązki domowe;
- korzystanie z massmediów tj. telewizja, Internet.

Z badań przeprowadzonych na początku lat 90-tych najpopularniejszymi formami spędzania czasu wolnego wśród dzieci i młodzieży były: „oglądanie telewizji, spędzania czasu w kinie, czytanie prasy i książek, spacer, wycieczki, spotkania towarzyskie, uprawianie hobby, spotkania w kawiarni, dyskoteki, odpoczynek, uprawianie sportu, słuchanie radia, oglądanie wideo”⁷.

Dobrze wykorzystany przez dziecko czas wolny przyczynia się do jego wszechstronnego rozwoju. Bogactwo form spędzania czasu wolnego stwarza mu wiele możliwości, dzięki którym poprzez branie udziału w życiu społecznym środowiska, rozwija i kształtuje swoje postawy i charakter. Odpowiednie zorganizowanie i wykorzystanie czasu może wpływać pozytywnie również na samopoczucie dziecka.

Czas wolny dzieci w wieku wczesnoszkolnym

Konwencja o Prawach Dziecka⁸ podkreśla jego prawo do wypoczynku i czasu wolnego, do uczestniczenia w zabawach i zajęciach rekreacyjnych, stosownych do wieku dziecka oraz do nieskrępowanego uczestniczenia w życiu kulturalnym i artystycznym. Konwencja zakłada także, by edukacja przyczyniała się do rozwijania jego osobowości, talentów oraz

⁶ J. Karczeńska, *Czas wolny i bezpieczeństwo dziecka*, dz. cyt., s. 9.

⁷ Por. M. Orlowska, *Prawo do lenistwa współczesnego człowieka – wybór czy przymus*, „Auxilium Sociale” (2004)2, s. 189.

⁸ Konwencja o Prawach Dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne ONZ z dnia 20 listopada 1989 roku, http://www.unicef.org/magic/resources/CRC_polish_language_version.pdf, 1 (dostęp: 05.01.2015).

zdolności umysłowych i fizycznych w najpełniejszym zakresie. Ponadto prawo to uwzględnia Podstawa Programowa pierwszego etapu kształcenia. Podkreśla ona aktywność muzyczną, plastyczną, teatralną oraz czytelnictwem dziecka. Zwraca również uwagę na istotną rolę zabaw i gier ruchowych, ćwiczeń terenowych oraz pieszych wędrówek.

Ilość czasu wolnego uczniów jest zróżnicowana i zależy m.in. od: miejsca zamieszkania, odległości domu od szkoły, obowiązków szkolnych i domowych, a także warunków materialnych i struktury rodziny. Istnieją również pewnego rodzaju kategorie tego czasu. W ciągu tygodnia rozłożony jest on nierównomiernie, a jego znaczna część kumuluje się na końcu tygodnia. Można wyodrębnić *czas wolny codzienny*, czyli ten, który pozostaje dziecku po powrocie ze szkoły, odrobieniu zadania domowego, nauki i wypełnieniu obowiązków domowych. Czas wolny w *końcu tygodnia*, czyli weekend oraz *czas ferii zimowych i wakacji*.

Dziecko w wieku wczesnoszkolnym dysponuje znacznie większą ilością czasu wolnego codziennego niż młodzież czy dorośli. Mimo iż cechą czasu wolnego jest możliwość dysponowania nim według własnej woli, to w przypadku dzieci powinien on być objęty kontrolą ze strony rodziców, szkoły oraz wszelkich placówek wychowania pozaszkolnego.

Czas wolny wpływa na zachowanie równowagi biologicznej organizmu, dlatego można wyróżnić dwa rodzaje wypoczynku:

- czynny, który zakłada aktywność fizyczną. Przykładem mogą być np. gry i zabawy na świeżym powietrzu, spacer, zajęcia ruchowe, uprawianie sportu;

- bierny, polegający na bezczynności, np. leżeniu, spaniu, siedzeniu. Tego typu wypoczynek jest ważny po dużym wysiłku, jednak nie może trwać dłużej. Naturalną, konieczną formą wypoczynku biernego jest sen, który dokonuje procesu odnowy w układzie nerwowym.

Współcześnie, zarówno dzieci jak i dorośli, narażeni są na ciągły pośpiech i zmęczenie. Jednocześnie dzieci w młodszym wieku szkolnym znajdują się w szczególnej sytuacji, gdy przy stosunkowo dużym wymiarze czasu wolnego ujawnia się często brak konstruktywnych sposobów jego wypełniania. W celu zapobiegania nieodpowiedniemu wykorzystaniu tegoż czasu, należy go dobrze zaplanować. Właściwe jego wykorzystanie daje dziecku możliwość rozwoju intelektualnego, fizycznego oraz psychiczno-emocjonalnego. Dziecko aktywnie i twórczo spędzające czas wolny od obowiązków szkolnych i domowych uczy się samodzielności, zdobywa nowe doświadczenia i nabywa zdolności organizowania swego czasu nie tylko w dzieciństwie, ale także w życiu dorosłym.

Zmieniające się warunki otaczającej nas rzeczywistości: globalizacja informacji, nasilenie niekorzystnych zjawisk psychospołecznych, tech-

nologii cyfrowe, nowe metody pracy w systemie kształcenia, dewaluacja statusu zawodu nauczycielskiego, a także nowa polityka oświatowa państwa stawiają współczesnego nauczyciela przed wieloma nowymi zadaniami. Jego rola nie ogranicza się jedynie do uczenia i przekazywania jakiejś wiedzy. Postrzegana jest już nie tylko jako rola dydaktyka, ale także wychowawcy i opiekuna, przewodnika i doradcy, uogólniając – menadżera w edukacji. Niejednokrotnie to pedagog jest pierwszą osobą, która dostrzega pozytywne i negatywne zmiany w osobowości ucznia. Jest świadkiem jego sukcesów i porażek oraz towarzyszem drogi ku dorosłości.

Pedagodzy powinni więc podejmować trud pełnienia roli inspiratorów również w odniesieniu do organizacji czasu wolnego, stale diagnozujących możliwości i potrzeby uczniów, jak i społeczne wymagania. Rola nauczycieli jako organizatorów czasu wolnego jest dość duża, gdyż dziecko ma zbyt mały zasób doświadczeń, co często uniemożliwia mu właściwe ocenienie tego, co jest korzystne dla jego prawidłowego rozwoju, a co bezwartościowe lub szkodliwe. Doradcza obecność rodziny i szkoły jest niezwykle istotna i polega nie tylko na aktywnym uczestnictwie w spędzaniu czasu wolnego z dziećmi, ale także na zapobieganiu sytuacjom zagrażającym życiu, zdrowiu i właściwemu funkcjonowaniu wychowanka. Niepokojące jest, iż w codzienności uczniów wczesnoszkolnych obserwuje się zjawisko zabijania czasu, najprościej określane po prostu jako nuda, która jest wypełniona nic nieznaczącymi w sensie rozwojowym, a niekiedy szkodliwymi zajęciami. Niewłaściwe spędzanie czasu wolnego może wręcz prowadzić do sytuacji niebezpiecznych dla dziecka, przyczyniać się do jego udziału w przestępczości, a nawet związaniu ucznia z tego typu grupami, klikami czy gangami. Nadmiar wolnego czasu i nieumiejętność jego zagospodarowania mogą doprowadzić do zachowań dewiacyjnych dzieci i młodzieży oraz wpływać destrukcyjnie. Stąd poprzez realizację atrakcyjnych propozycji rodzina i szkoła powinna przygotowywać dzieci do unikania zagrożeń, kształtować umiejętność bezpiecznego korzystania z czasu wolnego, odkrywać i rozwijać zainteresowania uczniów oraz budować poczucie ich własnej wartości.

Organizacja czasu wolnego przez szkołę i rodzinę

Zadaniem szkolnictwa jest przygotowanie obywatela do zmieniającego się świata, wyposażenie go w potrzebny potencjał – wiedzę i umiejętności. Celem pracy nauczyciela, w tym nauczyciela wczesnej edukacji, jest rozwój prawego człowieka, wrażliwego na dobro i piękno, czulego na zagrożenia ludzkości i świata, troszczącego się o własny, prawidłowy rozwój. Głównym wymaganiem, które spoczywa na nauczycielu, jest dbanie o to, by uczeń mógł się rozwijać i funkcjonować jako niezależny pod-

miot. W kształceniu umiejętności pełnego korzystania z czasu wolnego potrzebne jest planowe oddziaływanie wychowawcze od najwcześniejszych lat. Działalność szkoły skupia się na organizowaniu różnego rodzaju imprez, udostępnianiu biblioteki, czytelní, świetlicy szkolnej, sali gimnastycznej oraz pracy w kołach zainteresowań. Szkoła, która potrafi skutecznie zaszczepić swym wychowankom zamiłowanie do różnych dziedzin wiedzy, może stać się placówką dobrze wychowującą do wolnego czasu.

Zajęcia pozalekcyjne nie mogą stanowić wydłużenia zajęć dydaktycznych realizowanych przez nauczyciela w ramach konkretnego przedmiotu i powinny być prowadzone przez dobrze do tego przygotowanych merytorycznie i metodycznie nauczycieli i instruktorów. Muszą oni posiadać właściwe do prowadzonych zajęć kompetencje – nie tylko merytoryczne i pedagogiczne, lecz także odpowiednie predyspozycje osobowościowe sprzyjające nawiązywaniu właściwego kontaktu emocjonalnego z wychowankiem. Szkoła, która włącza się bezpośrednio w większość sfer życia młodego człowieka, może świadomie organizować proces wychowania, szanując indywidualizację i podmiotowość ucznia, a także uwzględniając fakt, że koordynacja pracy szkoły i placówek wychowania pozaszkolnego jest niezbędna w kształtowaniu postaw, zachowań i intelektu młodych ludzi.

Oprócz wychowania, które odbywa się w ramach programu szkolnego, dużą rolę odgrywa system wychowania równoległego. Według Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej i Sportu⁹ z 7 marca 2005 r. do placówek wychowania pozaszkolnego zalicza się: pałace młodzieży, młodzieżowe domy kultury, międzyszkolne ośrodki sportowe, ośrodki politechniczne, ogniska pracy pozaszkolnej, ogrody jordanowskie, pozaszkolne placówki specjalistyczne, biblioteki i czytelní, a także świetlice. To samo rozporządzenie określa również, jakie zadania są realizowane przez te placówki (edukacyjne, wychowawcze, kulturalne, profilaktyczne, opiekuńcze, prozdrowotne, sportowe i rekreacyjne).

Instytucje edukacji równoległej są doskonałą alternatywą dla dzieci, które chcą spożytkować swój czas wolny w taki sposób, który przyczyni się do rozwijania ich zainteresowań, zdolności i umiejętności. Właściwie dobrane zajęcia pozaszkolne nie tylko rozwijają i wspomagają pracę szkoły i rodziny, ale przede wszystkim dają dzieciom ogromną radość.

Z kolei rodzina stanowi podstawowe środowisko życia i wychowania młodego człowieka. Do jej podstawowych dziedzin planowego od-

⁹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 7 marca 2005 r. w sprawie rodzajów i szczegółowych zasad działania placówek publicznych, warunków pobytu dzieci i młodzieży w tych placówkach oraz wysokości i zasad odpłatności wnoszonej przez rodziców za pobyt ich dzieci w tych placówkach, http://bip.men.gov.pl/men_bip/akty_pr_1997-2006/rozp_367.php?wrapper=test, 1 (dostęp: 05.01.2015).

działania można zaliczyć troskę o prawidłowy rozwój fizyczny i intelektualny dziecka, jego sprawność i zdrowie. Zadaniem rodziny jest również zaspokajanie potrzeb emocjonalnych dziecka, przy równoczesnym wzbogacaniu jego życia uczuciowego, rozwijaniu w nim dyspozycji pozytywne i przełamywaniu dyspozycji negatywnych. Istotną rolę odgrywa wdrażanie w kulturę własnego społeczeństwa, grupy społecznej, z którą jest najściślej związane, w kulturę ogólnoludzką, jak i rozbudzanie zainteresowań i potrzeb kulturalnych dziecka. Rola rodziców w życiu dziecka jest nadrzędna, ponieważ to oni są pierwszymi jego nauczycielami i stają się wzorami postępowania.

Od warunków stworzonych przez rodzinę, przekazywanych systemów wartości i nawyków, zależy czy czas wolny będzie poświęcany wypoczynkowi, rozwojowi osobowości, rozrywce, czy stanie się czasem bezwartościowym dla rozwoju. Dziecko w wieku wczesnoszkolnym jest jeszcze mało samodzielne, więc zakres czasu wolnego, a zwłaszcza sposób jego spędzania, w dużej mierze uzależniony jest od tego, co rodzice zaproponują. Możliwości gospodarowania czasem wolnym w rodzinie można uzależnić od kilku czynników m.in.: od poziomu wykształcenia rodziców, warunków materialnych rodziny, wysokości zarobków, standardów wyposażenia mieszkania, ilości czasu wolnego rodziców, wpojonych wzorów spędzania tego czasu w poprzednich pokoleniach. Współcześnie w rodzinach można zaobserwować dominację indywidualnych zamiast wspólnych form wypoczynku oraz swoistego rodzaju osamotnienia w sferze czasu wolnego. Fakt ten spowodowany jest postępem technologicznym, wzrastającym korzystaniem z mass- i multimediów. Kontakt dziecka z Internetem czy telewizją zaczyna się od wczesnych lat i ma charakter permanentny. Z badań wynika, że dwu- i trzylatki oglądają programy telewizyjne średnio od 45 minut do 1 godziny, a dzieci w wieku od 5 do 14 lat poświęcają mediom 3–4 godziny dziennie¹⁰. Współczesną tradycją staje się spędzanie wieczorów i świąt przed ekranem telewizora czy komputera. Tego typu postawy i zachowania prowadzą w konsekwencji do zamknięcia międzypokoleniowego przekazu kulturowego oraz do zaniku więzi wewnątrzrodzinnej. Rodzice, jako prawni opiekunowie, ponoszą odpowiedzialność za rozwój dziecka, a także za sposób spędzania przez nie czasu wolnego.

Podstawy metodologiczne badań własnych

Istotną rolę w organizacji czasu wolnego odgrywają rodzice i nauczyciele. Celem przeprowadzonych badań było określenie, możliwie jak

¹⁰ J. Izdebska, *Współczesna rodzina wobec ekspozycji mediów elektronicznych – wyzwaniem dla edukacji medialnej*, „Edukacja” (2009)3, s. 28.

najszerzej, roli nauczycieli i rodziców w organizacji czasu wolnego dzieci wczesnoszkolnych.

Mając na uwadze udział środowiska rodzinnego i szkolnego w planowaniu czasu wolnego ucznia, przeprowadzono badania, których główny problem zawierał się w pytaniu: Jaką rolę odgrywają nauczyciele i rodzice w organizacji czasu wolnego uczniów wczesnoszkolnych?

Materiał badawczy został zebrany za pomocą metody sondażu diagnostycznego. Wykorzystano dwie techniki: ankietę oraz wywiad. Ankieta skierowana została do 30 rodziców uczniów klas I–III. Celem jej przeprowadzenia było uzyskanie informacji dotyczących roli, jaką odgrywają rodzice w organizacji czasu wolnego uczniów klas I–III. Dodatkowo w badaniach posłużono się wywiadem standaryzowanym skierowanym do 10 nauczycieli w celu poszerzenia zakresu danych. Celem przeprowadzonego wywiadu było poznanie działań nauczycieli w zakresie organizacji czasu wolnego dzieci wczesnoszkolnych.

Narzędziem wykorzystanym w prezentowanych badaniach był kwestionariusz ankiety oraz kwestionariusz wywiadu standaryzowanego. W kwestionariuszu ankiety, skierowanym do rodziców uczniów klas I–III, umieszczono pytania zamknięte w celu otrzymania precyzyjnych danych dotyczących m.in. czasu, jaki dzieci spędzają w szkole, czasu przeznaczanego na odrabianie zadań domowych, czasu wolnego i jego organizacji. Posłużono się również pytaniami otwartymi, aby poznać, z jakich zajęć dodatkowych korzystają dzieci w wieku wczesnoszkolnym, jakie są oczekiwania rodziców odnośnie kółek zainteresowań organizowanych na terenie szkoły, jakie rodzaje programów telewizyjnych oglądają uczniowie, a przede wszystkim, co robią w wolnym czasie. Zastosowano kafeterię zamkniętą, półotwartą i koniunktywną, aby stworzyć ankietowanym optymalne możliwości odpowiedzi na skonstruowane pytania.

Do przeprowadzenia badań wybrano jedną z podkrakowskich szkół podstawowych. Do klas I–III w roku szkolnym 2011/2012 uczęszczało 39 uczniów. W klasach tych znajdują się również rodzeństwa, także bliźniacze. Liczba uczniów w tych klasach prezentuje się następująco: klasa I – 16 uczniów, klasa II – 7 uczniów, klasa III 16 – uczniów.

Analiza badań i wnioski

Dzieci w wieku wczesnoszkolnym zazwyczaj są ciekawe świata, chcą rozwijać swoje zainteresowania i poznawać to, co nieznane. Ponadto mają dużą potrzebę ruchu i wyrażania własnych emocji. Poniższa tabela 1 prezentuje ilość czasu wolnego dzieci w wieku wczesnoszkolnym.

Tabela 1. Ilość czasu wolnego dzieci w wieku wczesnoszkolnym.

1 h		1–2 h		2–4 h		Więcej niż 4 h		Ogółem	
n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
0	0	2	6,66	8	26,66	20	66,66	30	100

Źródło: opracowanie własne

Badania wykazują, że większość dzieci – aż 20, co stanowi 66,66% wszystkich badanych – posiada więcej niż cztery godziny wolnego czasu dziennie. Od dwóch do czterech godzin dziennie deklaruje 8 ankietowanych (26,66%). Najmniej, bo tylko dwójka dzieci, twierdzi, iż ilość wolnego czasu w ich przypadku waha się między jedną a dwiema godzinami. Żadne z dzieci nie zadeklarowało, iż ma mniej niż godzinę czasu wolnego.

Dzieci w wieku wczesnoszkolnym dość często potrzebują pomocy w zakresie organizacji czasu wolnego. Poniżej (tabela 2) przedstawione zostały osoby bądź instytucje organizujące czas wolny uczniom klas I–III.

Tabela 2. Osoby organizujące czas wolny dziecka w klasach I–III.

Samo		Rodzice		Szkoła		Inne	
n	%	n	%	n	%	n	%
23	76,66	24	80	0	0	3	10

Źródło: opracowanie własne

Z przeprowadzonych badań wynika, iż czas wolny najczęściej organizują dziecku rodzice – tak odpowiedziało 24 ankietowanych, czyli 80%. Nieco mniej, gdyż 23 osoby, co stanowi 76,66%, twierdzi, iż dziecko samo organizuje sobie czas wolny. Wśród odpowiedzi pojawiły się też: dziadkowie, rodzeństwo i koledzy – takiej odpowiedzi udzieliło po jednym z respondentów, co stanowi 3,33%. Nikt nie wskazał szkoły jako organizatora czasu wolnego dzieci w wieku wczesnoszkolnym.

Różnorodność propozycji spędzania czasu wolnego jest jednocześnie wygodą i dylematem. Poniższa tabela 3 prezentuje najczęstsze formy spędzania czasu, a tabela 4 formy najmniej preferowane przez dzieci w wieku wczesnoszkolnym.

Tabela 3. Najczęstsze formy spędzania czasu wolnego przez dzieci w wieku wczesnoszkolnym.

Rodzaj czynności	n	%
spędzanie czasu z rodziną	30	100
zabawa z kolegami	26	86,66
sport	22	73,33
oglądanie telewizji	21	70
korzystanie z komputera	16	53,33
słuchanie muzyki	14	46,66
rysowanie, malowanie	11	36,66
czytanie książek	8	26,66

Źródło: opracowanie własne

Z powyższych danych wynika, że dzieci spędzają wolny czas z rodzicami – odpowiedziało tak 100% badanych. 26 respondentów (86,66%) uważa, że dzieci w wieku wczesnoszkolnym bawią się z kolegami. Na uprawianie sportu wskazało 22 badanych (73,33%), a na oglądanie telewizji 21 (70%). Niewiele ponad połowa respondentów – 16, co stanowi 53,33% – jako najczęstszą formę spędzania czasu wolnego przez dzieci w klasach I–III wskazuje korzystanie z komputera. Prawie połowa badanych uznała, że dzieci słuchają muzyki – 14 (46,66%), rysują bądź malują – 11 (36,66%). Najmniej badanych – 8, co stanowi 26,66% – wskazało czytanie książek jako formę spędzania czasu wolnego.

Tabela 4. Najmniej preferowane formy spędzania czasu wolnego przez dzieci w wieku wczesnoszkolnym.

Rodzaj czynności	n	%
kolekcjonerstwo	14	46,66
uczenie się języków obcych	10	33,33
kino, muzeum, teatr	6	20
rysowanie, malowanie	6	20
wycieczki	3	10

Źródło: opracowanie własne

Z powyższych danych wynika, że najmniej preferowanymi formami spędzania czasu wolnego przez dzieci w wieku wczesnoszkolnym jest kolekcjonerstwo – takiej odpowiedzi udzieliło 14 (46,66%) badanych. 10 respondentów (33,33%) uznało, że jest to uczenie się języków obcych. 6 badanych (20%) wskazało, że najrzadziej spotykaną formą spędzania czasu wolnego dzieci w klasach I–III jest kino, teatr, muzea oraz rysowanie i malowanie. Tylko 3 ankietowanych (10%) wskazało wycieczki jako najmniej preferowaną formę spędzania czasu wolnego.

W większości szkół organizowane są zajęcia dodatkowe, na które uczęszczają uczniowie już od I klasy szkoły podstawowej. Zajęcia te najczęściej prowadzą nauczyciele zatrudnieni w danej placówce i są nieodpłatne. Poniższa tabela 5 obrazuje, jaka część dzieci korzysta z zajęć dodatkowych.

Tabela 5. Korzystanie z zajęć dodatkowych.

Korzysta		Nie korzysta		Ogółem	
n	%	n	%	n	%
18	60	12	40	30	100

Źródło: opracowanie własne

Jak wynika z danych, 18 uczniów, co stanowi 60% badanych, korzysta z zajęć dodatkowych, a 12 (40%) nie korzysta.

Rodzina jako pierwsze i podstawowe środowisko, w którym dorasta i rozwija się dziecko jest niejako wyznacznikiem sposobów spędzania czasu wolnego. Dziecko czerpie wzorce od rodziców, co dotyczy również form odpoczynku.

Tabela 6. Sposób spędzania czasu wolnego w rodzinie.

Sposób spędzania czasu	n	%
wspólna zabawa	20	66,66%
wyjazdy, np. kino	18	60%
uprawianie sportów	17	56,66%
odrabianie lekcji	14	46,66%
spacery	13	43,33%
porządki	12	40%
wspólne oglądanie bajek, filmów	12	40%
gry planszowe	11	36,66%
czytanie bajek	5	16,66%

Źródło: opracowanie własne

Z analizy zebranego materiału (tabela 6) wynika, że najczęściej, bo 20 respondentów (66,66%), preferuje wspólne zabawy z dziećmi w czasie wolnym. Na wyjazdy rodzinne czas wolny przeznacza 18 ankietowanych (60%), a na wspólne uprawianie sportów 17 (56,66%). 14 badanych (46,66%) deklaruje odrabianie zadań z dziećmi w czasie weekendu, a 13 (43,33%) wspólne spacerowanie. Przeprowadzone badania wskazują, że 12 respondentów (40%) w czasie wolnym robi porządki i wspólnie z dziećmi ogląda bajki czy filmy. 11 spośród badanych, co stanowi 36,66%, stwierdza, że w wolnym czasie gra z dziećmi w gry planszowe. Najmniej ankietowanych, bo tylko 5 (16,66%) czyta z dziećmi bajki.

W celu poszerzenia zakresu informacji na temat organizacji i spędzania czasu wolnego przez uczniów w młodszym wieku szkolnym przeprowadzono wywiad z nauczycielami. Poniższa tabela 7 prezentuje dane dotyczące działań podejmowanych przez nauczycieli w celu zachęcenia uczniów do efektywnego spędzania czasu wolnego.

Tabela 7. Działania podejmowane przez nauczycieli w celu zachęcenia uczniów do efektywnego spędzania czasu wolnego.

Rodzaj działania	n	%
rozmowa	4	40
proponowanie zajęć dodatkowych	4	40
dzielenie się swoim doświadczeniem, pasjami	2	20
organizowanie zajęć dodatkowych	2	20
zakup sprzętu	1	10
informowanie o działaniach na terenie gminy	1	10

Źródło: opracowanie własne

Z analizy zebranego materiału wynika, że najczęściej, bo 4 respondentów (40%), zachęca uczniów do efektywnego spędzania czasu wolnego przez rozmowę i proponowanie dodatkowych zajęć. 2 badanych (20%) deklaruje, iż osobiście angażuje się w organizację tych zajęć, a także dzieli się swoimi doświadczeniami i pasjami. Najmniej badanych, bo tylko 1, co stanowi 10%, wskazało, że metodą zachęcania uczniów do kreatywnego wykorzystywania czasu wolnego jest zakup sprzętu i materiałów naukowych oraz informowanie o działaniach na terenie gminy.

Tabela 8. Rodzaj działań prowadzonych przez nauczycieli w celu zachęcenia uczniów do pogłębiania wiedzy z nauczanego przedmiotu i kreatywnego spędzania czasu wolnego.

Rodzaj działania	n	%
proponowanie literatury, filmów programów telewizyjnych	4	40
rozmowa	2	20
podawanie stron www	2	20
informowanie o imprezach na terenie gminy	2	20
dodatkowe zadania, ćwiczenia	1	10
dodatkowe oceny z przedmiotu/ punkty z aktywności	1	10
zachęcanie do działań społecznych	1	10

Źródło: opracowanie własne

Z powyższych danych wynika, że najczęściej nauczycieli, bo 4, co stanowi 40%, jako formę zachęcenia do pogłębiania wiedzy z nauczanego przez siebie przedmiotu proponuje dodatkową literaturę oraz filmy telewizyjne. Informowanie o konkursach i podawanie stron www stosuje 2 badanych (20%). Najmniej, bo 1 respondent (10%), jako źródło pogłębiania wiedzy z przedmiotu wskazuje dodatkowe zadania, ćwiczenia, a także dodatkowe oceny z przedmiotu i punkty z aktywności oraz zachęcanie do działań społecznych.

Podsumowanie wyników badań

Rozpoczynając rozważania na temat roli nauczycieli i rodziców w organizacji czasu dzieci w wieku wczesnoszkolnym, potrzebna jest analiza czynników wpływających na ilość tego czasu. Uwarunkowany jest on przede wszystkim od czasu spędzanego w szkole, zadań domowych i nauki oraz od prac domowych. Z przeprowadzonych badań wynika, że dzieci

w wieku wczesnoszkolnym mają każdego dnia średnio około 4 godzin czasu wolnego. Ponad 66% respondentów przyznało, że uczniowie klas I–III mają więcej niż 4 godziny czasu wolnego. Prawie 27% dzieci ma od 2 do 4 godzin czasu wolnego w ciągu dnia. A tylko niespełna 7% ma mniej niż 2 godziny.

Czas wolny od obowiązków szkolnych jest planowany przez rodziców i dziecko. Rzadziej organizacją tego czasu zajmują się dziadkowie, rodzeństwo czy rówieśnicy. 90% ankietowanych stwierdziło, że najczęściej dzieci spędzają czas z rodziną. Prawie 67% badanych twierdzi, że młodsze dzieci spędzają czas z rówieśnikami, a niekiedy dzieci same organizują swój czas wolny.

Do najczęściej spotykanych form spędzania czasu wolnego przez dzieci w wieku wczesnoszkolnym należy zabawa z kolegami, a także uprawianie sportów. Wśród nich największą popularnością cieszą się: jazda na rowerze (86,66%), pływanie (60%) oraz piłka nożna (53,33%). Około 30% ankietowanych dostrzega, iż dzieci w młodszym wieku najchętniej uprawiają różnego rodzaju sport: jazda na łyżwach i rolkach oraz taniec. Do mniej popularnych sportów należą: tenis stołowy, sztuki walki, jazda na hulajnodze, bieganie, boks i siatkówka.

Dzieci w klasach I–III preferują spędzanie czasu wolnego zarówno aktywnie: na uprawianiu sportów i przebywaniu z rodziną i rówieśnikami, jak i biernie: oglądając telewizję czy korzystając z komputera. Sposoby spędzania czasu wolnego w dużej mierze zależą od pomysłowości i sposobu życia rodziców. Prawie 70% badanych deklaruje, że dzieci w czasie wolnym oglądają telewizję. Według ankietowanych 40% tych dzieci przeznacza na oglądanie telewizji od 1 do 2 godzin dziennie. Około 43,33% twierdzi, że dzieci oglądają telewizję do 1 godziny dziennie. Niepokojący jest fakt, że ponad 16% badanych stwierdziło, że na bierny odpoczynek przed ekranem telewizora dzieci w wieku wczesnoszkolnym przeznaczają ponad 2 godziny dziennie. Przede wszystkim zainteresowaniem dzieci cieszą się bajki – tak odpowiedziało 70% badanych.

Analizując dane z badań można dostrzec, że ponad 50% dzieci w wolnym czasie korzysta z komputera. Dzieci w wieku wczesnoszkolnym chętnie słuchają muzyki, rysują bądź malują oraz czytają książki. Do najmniej preferowanych form spędzania czasu wolnego niewątpliwie należy kolekcjonerstwo. Do tej grupy niestety można również zaliczyć uczenie się języków obcych, kino, muzea i teatr. Także rysowanie bądź malowanie obecnie nie należy do powszechnie lubianych czynności wykonywanych przez dzieci w czasie wolnym.

Z badań wynika, że w czasie wolnym rodzice najczęściej preferują zabawę z dziećmi. Takiej odpowiedzi udzieliło 66,66% ankietowanych.

Nieco mniej, bo 60%, uznało, że są to wspólne wycieczki czy wyjazdy do kina. Ponad 56% badanych przyznaje, że dzieci wraz z rodzicami uprawiają różnego rodzaju sporty i spacerują.

Ankietowani stwierdzili, że 60% dzieci w klasach I–III korzysta z zajęć dodatkowych. Jak wynika z badań 40% nauczycieli rozmawia z dziećmi o różnych formach spędzania czasu wolnego, a także proponuje zajęcia dodatkowe. 20% nauczycieli przyznaje, iż dzieli się swoim doświadczeniem przeżywania czasu wolnego od pracy zawodowej i obowiązków. Także 20% nauczycieli stara się organizować na terenie szkoły zajęcia dodatkowe. Innymi działaniami prowadzonymi przez pedagogów jest informowanie dzieci o organizowanych imprezach na terenie gminy oraz zakup sprzętów i pomocy naukowych.

Aby zachęcić uczniów do pogłębiania wiedzy z nauczanego przez nich przedmiotu 40% nauczycieli proponuje dzieciom dodatkową literaturę, filmy czy programy telewizyjne. 20% nauczycieli stara się przekonać uczniów przez rozmowę i podawanie stron internetowych oraz informowanie o warsztatach czy konkursach. Dodatkowe zadania i ćwiczenia oraz oceny stosuje 10% badanych nauczycieli. Także 10% z nich stara się zachęcić uczniów do działań o charakterze społecznym typu wolontariat.

Zakończenie i wnioski dla praktyki edukacyjnej

Uczniowie klas I–III posiadają zróżnicowaną ilość czasu wolnego, co jest uzależnione od kilku czynników m.in. ilości godzin spędzonych w szkole, czasu poświęconego na odrabianie zadań domowych i naukę, a także obowiązki domowe. Badania wykazały, iż dzieci najczęściej spędzają czas z rodzicami, rodzeństwem, a także z rówieśnikami. Do najczęstszych aktywności dzieci wczesnoszkolnych należą: zabawa, uprawianie sportu, oglądanie telewizji i korzystanie z komputera. Mniej popularne zajęcia, którym dzieci oddają się w czasie wolnym to: czytanie książek, rysowanie i malowanie.

Rola nauczycieli w organizowaniu czasu wolnego dzieci w klasach I–III jest znacząca. Swoim przykładem i doświadczeniem często zachęcają uczniów do szukania nowych form spędzania czasu wolnego. Najczęściej rozmawiając z uczniami o możliwościach wykorzystania swojego potencjału, dzielą się swoim doświadczeniem, pasjami i hobby. Aby wzmocnić zainteresowanie poszczególnymi dziedzinami nauki proponują dodatkową literaturę, filmy, programy naukowe i strony internetowe, co ma na celu rozbudzenie naturalnej potrzeby poznawania świata. Wielu nauczycieli w kreatywny sposób zagospodarowuje czas wolny uczniów, prowadząc zajęcia dodatkowe w ramach szkolnych aktywności. Aktywny nauczyciel może zachęcić dzieci do twórczego i efektywnego wykorzystywania cza-

su wolnego nie tylko w celu zagospodarowania chwil poza zajęciami szkolnymi, ale zwracając uwagę na rozwój intelektualny, emocjonalny, fizyczny i poznawczy ucznia.

Rola rodziców w organizacji czasu wolnego jest nadrzędna, gdyż to oni są pierwszymi nauczycielami dla swoich dzieci. Z rodziny dziecko wynosi wartości, zasady, kulturę osobistą, a także preferowane formy odpoczynku. Rodzice mają decydujący głos w organizowaniu czasu wolnego od zajęć szkolnych dzieci wczesnoszkolnych. To oni wybierają zajęcia dodatkowe dla swoich dzieci, kierując się ich rozwojem, zainteresowaniami i możliwościami. Niejednokrotnie dzieci przejmują zainteresowania rodziców (np. sportowe). Wspólne uprawianie sportu nie tylko przyczynia się do rozwoju fizycznego dziecka, ale także zacieśnia więzy rodzinne.

Pomimo wielu obowiązków zawodowych i rodzinnych, rodzice powinni określoną część czasu wolnego spędzać z dziećmi, przekazując im dobre wzorce. Ważnym jest, aby uwrażliwiać rodziców na kontrolowanie i rozsądne określanie czasu, jaki dziecko spędza przed komputerem, tabletem, telewizorem czy korzystając z Internetu w telefonie komórkowym. Należy pokazywać rodzicom alternatywne formy spędzania czasu wolnego, takie jak uprawianie sportu, wspólne wycieczki czy zabawę.

Nauczyciele powinni podejmować działania mające na celu zdiagnozowanie zdolności i zainteresowań poszczególnych uczniów, aby właściwie proponować stosowne formy spędzania czasu wolnego. Dobrze byłoby zatem, aby nauczyciele doskonalili swój warsztat pracy i uzyskiwali odpowiednią wiedzę tak, aby mogli sprostać wymaganiom współczesnych czasów. Istotne w tej kwestii jest zdobycie kompetencji w zakresie nowych technologii, a także wiedzy dotyczącej zagrożeń z tym związanych.

Bibliografia

Izdebska J., *Współczesna rodzina wobec eksplozji mediów elektronicznych – wyzwaniem dla edukacji medialnej*, „Edukacja” (2009)3.

Jodłowska B. (red.), *Dziecko w kręgu wychowania*, Impuls, Kraków 2002.

Karczevska J., *Czas wolny i bezpieczeństwo dziecka*, „Nauczanie Początkowe” (2008/2009)1.

Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne ONZ z dnia 20 listopada 1989 roku, http://www.unicef.org/magic/resources/CRC_polish_language_version.pdf, (dostęp: 05.01.2015).

Matyjas B., *Czas wolny*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, red. T. Pilch, Wyd. Akademickie „Żak”, Warszawa 2003.

Orłowska M., *Prawo do lenistwa współczesnego człowieka – wybór czy przymus*, „Auxilium Sociale” (2004)2.

Pięta J., *Pedagogika czasu wolnego*, Zakład Wydawniczy DrukTur, Warszawa 2008.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 7 marca 2005 r. w sprawie rodzajów i szczegółowych zasad działania placówek publicznych, warunków pobytu dzieci i młodzieży w tych placówkach oraz wysokości i zasad odpłatności wnoszonej przez rodziców za pobyt ich dzieci w tych placówkach, http://bip.men.gov.pl/men_bip/akty_pr_1997-2006/rozp_367.php?wrapper=test, (dostęp: 05.01.2015).

Streszczenie

Żyjemy w czasach nastawionych na szybkie tempo życia oraz wzmożone dążenie do wyznaczonych celów zawodowych i osobistych. Dobra organizacja czasu to umiejętność niezwykle ceniona przez pracodawców, współpracowników, rodzinę, całe społeczeństwo, a przede wszystkim przez nas samych. Mądre gospodarowanie czasem jest ważne nie tylko w dorosłym życiu, ale także w dzieciństwie. Bowiem już wtedy dziecko uczy się tego, że jego życie składa się nie tylko z obowiązków i zadań do wypełnienia, ale także z czasu na odpoczynek i regenerację sił. W momencie, kiedy dziecko przechodzi z etapu przedszkolnego do szkolnego, ulega zmianie codzienny rytm jego dnia i musi przyzwyczaić się do sytuacji, w której obok zabawy pojawia się obowiązek nauki. Dziecko powinno mieć określoną ilość czasu wolnego, gdyż wiek wczesnoszkolny jest bardzo aktywnym etapem w życiu młodego człowieka. Ważne jest, aby najmłodsze pokolenie uzyskało pomoc w doborze czynności, którymi chce wypełnić swój czas wolny. Zadaniem najbliższego otoczenia, rodziców i nauczycieli, jest stworzenie dziecku warunków do tego, by mogło się rozwijać poprzez aktywne spędzanie wolnego czasu w zgodzie ze swoimi zainteresowaniami i preferencjami.

Niewątpliwie nabycie właściwych nawyków spędzania czasu wolnego w dzieciństwie owocuje również w późniejszym wieku szkolnym. Nauczyciele wspierają rodziców w wychowywaniu młodszych dzieci do kreatywnego spędzania wolnego czasu. Posługując się wiedzą z zakresu pedagogiki, psychologii i innych dziedzin naukowych w sposób profesjonalny starają się odkrywać i rozbudzać naturalne predyspozycje, umiejętności i talenty uczniów. Ich zadaniem jest także właściwe ukierunkowywanie dzieci, tak aby rozwijały swoje zdolności i nabywały nowe kompetencje.

Słowa kluczowe: czas wolny, dziecko w wieku wczesnoszkolnym, rodzice, nauczyciele, szkoła, organizacja i zarządzanie czasem.

The Role of Teachers and Parents in Organization of Free Time Activities for Students of Early School Age

Summary

We live in a time focused on the fast pace of life and an increased desire to set professional and personal goals. Good time management is a skill highly valued by employers, co-workers, family, and society, above all by ourselves. Wise time management is important not only in adulthood but also in childhood, because then the child learns that his life consists not only of the duties and tasks to do but also the time for rest and recuperation. At the time when the child moves from kindergarten to school stage daily rhythm is changed and the child has to get used to the situation where besides play and entertainment compulsory education appears. The child should have a certain amount of free time since the time of early school age is a very active stage in the life of a young man. It is important that the youngest generation were assisted in the selection of activities, which wants to fill free time. The task of the vicinity, parents and teachers, is to create the conditions for the child that could develop himself through active leisure activities in accordance with his interests and preferences.

Undoubtedly, the acquisition of appropriate leisure habits in childhood results in the school at a later age. Teachers encourage parents in the upbringing of the younger children to creative leisure. Using the knowledge of pedagogy, psychology and other scientific fields in a professional manner try to explore and stimulate natural predisposition, skills and talents of students. Their task is also appropriate targeting of children in order to develop their skills and gain new qualifications.

Keywords: leisure, child at early school age, parents, teachers, school, organization and time management.

Adres do korespondencji:

Mgr Anna Kowalczyk

Nauczyciel wychowania przedszkolnego,

absolwentka Akademii Ignatianum w Krakowie

e-mail: anna-k-k@wp.pl

Ewa Sowa-Behtane
Akademia Ignatianum w Krakowie

Czas wolny przedszkolaków z rodzin wielokulturowych

Leisure of Preschoolers
from a Multicultural Families

Wstęp

Czas wolny stanowi nieodłączny element życia człowieka. Od wielu lat czasem tym i jego problematyką interesują się nie tylko pedagodzy, socjologowie, psychologowie czy lekarze, ale również politycy i działacze społeczni. Postęp cywilizacyjny oraz przemiany dokonujące się we współczesnym świecie powodują, że mamy coraz więcej czasu dla siebie. Sprzyja temu zjawisku społeczny podział pracy, dobra jej organizacja, a także postępująca autonomizacja procesów produkcji. Dawne wzory życia społeczno-kulturalnego zacierane są przez rozmaite czynniki, takie jak: wpływ kultury masowej, procesy globalizacji, środki masowego przekazu.

Już od najmłodszych lat ważne jest kształtowanie i czuwanie nad czasem wolnym dzieci. W gruncie rzeczy wszystko zależy od pierwszych realizowanych w życiu dziecka zainteresowań, bowiem każde zainteresowanie, które zostanie rozwinięte w okresie dzieciństwa tak naprawdę przesądza w dużej mierze o tym, kim dziecko będzie w przyszłości. „Dzieci w wieku przedszkolnym są bardzo wrażliwe na piękno otoczenia, dlatego pragniemy je uczyć kochać to, co jest nam szczególnie serdeczne i bliskie”¹.

Wraz z postępem czasu, czyli rozwoju dziecka, znika obojętność na to, co nowe, czyli zwiększa się ciekawość dziecka, rośnie także ilość emocjonalnych reakcji.

¹ J. Kowalec, *Jak rozbudzamy zainteresowania dzieci przedszkolnych kulturą regionu*, „Wychowanie na co Dzień” 90(2001)3, s. 12–13.

Sposób spędzania czasu wolnego i związany z nim rozwój zainteresowań w dużej mierze zależy od środowiska rodzinnego każdego dziecka. Najważniejszy wpływ na rozwój dziecka mają jego rodzice. Wiadomo, że nie tylko i nie zawsze, gdyż z biegiem lat to się zmienia, jednak rodzice jako pierwsi widzą, co w dziecku się rozwija. Środowisko rodzinne przyczynia się do rozwoju zainteresowań.

Związki osób pochodzących z odmiennych kultur, religii, krajów lub grup etnicznych nazywane są zamiennie związkami wielokulturowymi, dwukulturowymi, międzykulturowymi, międzyetnicznymi, mieszanymi lub heterogenicznymi.

R. Breger i R. Hill definiują małżeństwo mieszane (dwukulturowe) jako małżeństwo między dwojgiem osób wywodzących się z różniących się językowo, religijnie lub etnicznie grup lub narodów². Małżeństwo takie jest początkiem rodziny wielokulturowej.

Od wielu lat nasila się w Polsce zjawisko migracji z zamiarem osiedlenia się w Polsce. Należy spodziewać się, że zmiany te będą powodowały wzrost liczby małżeństw mieszanych narodowo i kulturowo, a także wzrost liczby dzieci o „mieszanym” pochodzeniu. Dzieci z rodzin mieszanych narodowo są stosunkowo nowym tematem w kontekście polskich badań. Dzieci takie konstruują i interpretują swoją sytuację życiową poprzez odwoływanie się do etnicznych zbiorowości rodziców. Ta „dwoistość” ich pochodzenia narodowego wpływa na konstrukcję ich samookreślenia. Czy rodzice wpływają też na sposób spędzania przez nich czasu wolnego, aby przekazywać im elementy obojga kultur? Między innymi na to pytanie szukano odpowiedzi w przeprowadzonych badaniach.

Czas wolny

Problem czasu wolnego podejmowało i podejmuje wielu autorów: Z. Dąbrowski, S. Czajka, A. Kamiński, M. Grochociński, K. Przecławski, Z. Kwieciński i inni.

Czas wolny jest tą częścią dnia, która pozostaje człowiekowi do wyłącznej dyspozycji – nie wliczamy tutaj potrzeb fizjologicznych, czy też czynności, będących źródłem utrzymania. Jest to ten okres, w którym człowiek sam wybiera sobie formę wypoczynku, a także decyduje o tym, czy będzie to wypoczynek czynny czy bierny. Zazwyczaj przeznacza się go na rozrywkę, odpoczynek lub samokształcenie. Obecnie „żyjemy w kulturze, w której czas stał się towarem deficytowym. Dostosowujemy obyczaje, nawyki i sposób spędzania czasu do jego braku: porozumiewamy się za pomocą e-maili i SMS-ów, skracamy spotkania, posiłki, rozmowy”³.

Można z całą stanowczością stwierdzić, że kwestie związane z czasem wolnym są jednym z najczęściej rozpatrywanych tematów współczesnego namysłu pedagogicznego⁴.

Czas wolny to okres przerwy między okresami pracy. Obecnie czas wolny oraz sposób jego wykorzystania jest ważnym wskaźnikiem jakości życia. Czas wolny można rozumieć jako określony czas, pewną czynność, nastawienie albo jako kombinację tych możliwości⁵.

Czas wolny to ten okres dnia, który dziecko może poświęcić na zabawę, własne zainteresowania czy też na odpoczynek. Już samo rozpoczęcie uczęszczania do przedszkola wiąże się ze znaczącą zmianą trybu jego życia. Czas wolny dziecka powinien być takim czasem, który będzie ono miało do własnej dyspozycji. Powinno móc wykorzystać go wedle swojego uznania i potrzeb, a także spędzić go na wypoczynku, zabawie i wartościowej rozrywce.

Czas wolny dzieci w wieku przedszkolnym

Sposób spędzania czasu wolnego zależy od wieku oraz w dużej mierze od środowiska rodzinnego każdego dziecka. Zainteresowania dziecka zależą od tego, czym rodzice się zajmują, jakie sami mają zainteresowania i w jaki sposób spędzają swój wolny czas. Gdy rodzic lubi czytać książki, dziecko przygląda się i bierze przykład. Może to przejawiać się przeglądaniem dowolnych kolorowych gazet i czasopism dla dzieci czy też prośbą o czytanie ciekawych baśni na dobranoc. Rodzic może w każdy dzień czytać przez np. godzinę jakąś książkę, którą dziecko wybiera. Wzbudzenie przez rodziców w dziecku zainteresowań czytelniczych od najmłodszych lat wiąże się przede wszystkim z tym, że poprzez czytanie dziecko zwiększa zasób słów.

W czasie wolnym dzieci w wieku przedszkolnym realizowane są również zainteresowania muzyczne. Rodzice zapisują dziecko na zajęcia albo w niektórych przypadkach sami, jeśli mają takie zdolności, próbują kształtować zainteresowania dzieci muzyką. Ważne jednak przy tym jest to, by wszystko działało spontanicznie bez żadnego przymusu. To, że rodzic jest muzykiem nie oznacza, że dziecko również musi nim być. Zatem należy organizować wolny czas, zaszczepiać zainteresowania, ale nie zmuszać dziecka. Wpływ rodzica na zainteresowania może obudzić, rozwinąć lub zniszczyć zainteresowanie. Aby uniknąć takich sytuacji rodzice powinni bardzo często rozmawiać ze swoim dzieckiem na temat tego, co go najbardziej interesuje, można by również próbować zachęcać dziecko

⁴ K. Wierzińska, *Czas wolny to problem pedagogiczny*, „Edukacja i Dialog” 195(2004)2, s. 3–41.

⁵ A. Bańka, *Spółeczna psychologia środowiska*, Warszawa 2002, s. 203.

do zapisania na różne dodatkowe zajęcia, które są powiązane z jego zainteresowaniami. „Równie ważne jest budzenie zainteresowania małych dzieci różnymi językami, zapoznanie ich ze sposobem zapisywania słów, uczenie rozpoznawania systemów fonetycznych. Wiedza o cechach różnych języków oraz ich regionalnych odmianach ma ogromne znaczenie wychowawcze – buduje otwartość na inne kultury i języki, tworzy pozytywny stosunek do nauki języka własnego i innych języków oraz do innych kultur, ułatwia akceptowanie różnorodności oraz dostrzeganie wartości i bogactwa własnego języka i kultury”⁶. Szczególnie dużą wagę odgrywają zainteresowania językowe i kulturowe w rodzinach wielokulturowych.

Zmieniająca się technika i postęp sprawiają, że czas wolny dzieci coraz częściej spędzają przed telewizorem lub komputerem. Ważne jest, aby rodzice umieli odpowiednio podtrzymać więzi rodzinne, a także pokazać dzieciom, jak ważna jest aktywność ruchowa na świeżym powietrzu. Istnieje wiele możliwości aktywnego spędzania czasu. Należą do nich: długie spacery, wycieczki rowerowe, zimą jazda na sankach, a latem wyjazdy nad rzekę.

Sposób spędzania czasu wolnego, który dziecko przejawia po powrocie z przedszkola zależy w znacznej mierze od rodzaju wykonywanego przez rodziców zawodu, a także warunków, w jakich żyje rodzina.

Bardzo ważnym czynnikiem, którym kierują się rodzice w swojej świadomości wychowawczej, są ich poglądy, wartości i tradycje. Mają one duży wpływ na zachowania rodziców podczas spędzania wolnego czasu i rozwoju ich dzieci.

Przyszłość dziecka może zależeć od tego, jak spędza ono swój czas wolny. Pierwszymi i bardzo ważnymi osobami, od których to zależy, są rodzice. Zdarza się, że nadmiar wolnego czasu do wykorzystania i nuda sprawiają, że staje się on dla dziecka zagrożeniem. Nie wystarczy, że rodzice zapewnią dziecku odpowiednie warunki materialne, komputer, laptop i inne sprzęty elektroniczne, aby dziecko mogło harmonijnie i właściwie się rozwijać. Często rodzice nie rozpoznają prawdziwych potrzeb swojego dziecka, opłacając mu na przykład kurs jazdy na nartach i nie dostrzegając tego, że wolałoby ono np. naukę tańca towarzyskiego.

Rodzina wielokulturowa

Rodziny wielokulturowe stanowią dziś coraz częstszy widok. Jest to związane z licznymi migracjami ludności oraz rozwojem globalizacji i technologii, które ułatwiają nawiązywanie kontaktów międzykulturo-

wych. Coraz częściej zdarza się, że dwie odrębne kulturowo i narodowo osoby spotykają się i decydują na zawarcie małżeństwa i założenie rodziny.

Związek egzogamiczny otwiera przed małżonkami perspektywę integracji różnych obyczajów i różnych tradycji, co może uczynić życie bardziej interesującym i emocjonalnie bogatszym niż w związkach endogamicznych⁷. Związki wielokulturowe są urozmaicone występowaniem dwu, bądź większej liczby kultur, co poszerza horyzonty całej rodziny. Dzieci z takich rodzin bardzo często są bogate w doświadczenia wielokulturowe, znają tradycje dwóch krajów, posługują się dwoma językami, mają za sobą wiele podróży międzynarodowych. Jednak rodziny te może również cechować niezgoda i problemy z akceptacją „inności”.

Różnice międzykulturowe pojawiają się m.in.: w religii, obowiązkach kobiet i mężczyzn, hierarchii wartości, przyzwyczajeniach w życiu rodzinnym, tradycji, poziomie formalności w języku, komunikacji niewerbalnej czy organizacji czasu wolnego.

Badania nad rodzinami wielokulturowymi (mieszanymi) ujawniają zróżnicowane strategie radzenia sobie z różnicami międzykulturowymi. Pierwszą strategią jest całkowite odrzucenie jednej z kultur, drugą jest łączenie elementów obu kultur w jedną spójną całość, natomiast trzecią strategią jest „świadome wybieranie określonych elementów tych kultur i wykorzystywanie ich do budowania określonych tożsamości etnicznych”⁸.

Charakterystyka badanej próby

Badania ankietowe przeprowadzono w styczniu 2015 roku drogą elektroniczną. W badaniach wzięło udział 48 kobiet, matek dzieci w wieku od 3 do 5 lat. Dzieci te uczęszczały do przedszkola, a celem badań było ustalenie w jaki sposób przedszkolaki spędzają swój czas wolny (poza przedszkolem). Wszystkie dzieci, których matki brały udział w badaniu, pochodziły z rodzin wielonarodowościowych, tzn. posiadały rodziców o odmiennych narodowościach. Odmienności narodowościowej towarzyszyła odmienność kulturowa, a czasem również odmienność religijna rodziców. W przeprowadzonych badaniach starano się ustalić, w jaki sposób dzieci z rodzin mieszanych spędzają czas wolny i czy formy spędzania czasu wolnego związane są z kulturą narodową matek i ojców. Podjęto również próbę ustalenia, jakie elementy poszczególnych kultur w swoim czasie wolnym wykorzystują dzieci.

Wszystkie badane kobiety (48 osób) były Polkami, w tym dwie z nich miały narodowość mieszaną (polsko-belgijską i polsko-niemiecką).

⁷ M. Walczak, *Psychologiczna prognoza trwałości małżeństw dwukulturowych*, „Problemy Rodziny” 235(2001)1, s. 23.

Badane kobiety – matki przedszkolaków – znajdowały się w przedziale wiekowym między 21 a 50 rokiem życia. Dokładne dane przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Przedział wiekowy badanych

Odpowiedź	%	n
do 20 lat	0,00%	0
21–30 lat	16,67%	8
31–40 lat	75,00%	36
41–50 lat	8,33%	4
ponad 50 lat	0,00%	0

Źródło: opracowanie własne

Zdecydowana większość badanych (75,00%) znajdowała się w przedziale wiekowym między 31 a 40 rokiem życia. 16,67% badanych było młodszych (od 21 do 30 lat), a 8,33% starszych (od 41 do 50 lat).

Kolejnym czynnikiem, który może warunkować sposób spędzania czasu wolnego przez dzieci przedszkolne jest ich miejsce zamieszkania, czyli kraj, w którym mieszkają, oraz wielkość aglomeracji, którą zamieszkują. Dokładne dane na temat miejsca zamieszkania badanych przedstawiają: tabela 2 oraz tabela 3.

Tabela 2. Miejsce zamieszkania badanych

Odpowiedź	%	n
w Polsce	20,83%	10
w innym kraju	79,17%	38

Źródło: opracowanie własne

Większość badanych stanowiła grupę polskich emigrantów zamieszkujących następujące kraje: Niemcy (20,83%), Egipt (8,34%), Wielką Brytanię (8,34%), Włochy (8,34%), Szwecję (4,17%), Maroko (4,17%), Danię (4,17%), Szwajcarię (4,17%), Belgię (4,17%), RPA (4,17%), Irak (4,17%), Stany Zjednoczone (4,17%). Natomiast 20,83% badanych zamieszkiwało Polskę.

Tabela 3. Miejsce zamieszkania badanych

Odpowiedź	%	n
wieś	0,00%	0
miasto do 20 000 mieszkańców	12,50%	6
miasto od 21 000 do 100 000 mieszkańców	20,83%	10
miasto od 101 000 do 500 000 mieszkańców	29,17%	14
miasto powyżej 501 000 mieszkańców	37,50%	18

Źródło: opracowanie własne

Wszystkie badane osoby zamieszkiwały miasta, w tym: miasta powyżej 501 000 mieszkańców zamieszkiwało 37,50% badanych, miasta od 101 000 do 500 000 mieszkańców – 29,17%, miasta od 21 000 do 100 000 mieszkańców – 20,83%, a miasta do 20 000 mieszkańców zamieszkiwało 12,50% badanych.

Badane kobiety (Polki), tworzyły rodziny wielokulturowe z partnerami następujących narodowości:

- Egipcjanin – 20,85%,
- Marokańczyk – 16,67%,
- Kurd – Irakijczyk – 8,34%,
- Indus – 8,34%,
- Irakijczyk – 4,17%,
- Tunezyjczyk – 4,17%,
- Szwed – 4,17%,
- Południowoafrykańczyk – 4,17%,
- Niemiec – 4,17%,
- Ugandyjczyk – 4,17%,
- Duńczyk – 4,17%,
- Nigeryjczyk – 4,17%,

- Algierczyk – 4,17%,
- Syryjczyk – 4,17%,
- Turek/Belg – 4,17%.

Wszyscy partnerzy badanych kobiet byli jednocześnie ojcami dzieci w wieku przedszkolnym, o które podczas badań pytano.

Czas wolny przedszkolaków z rodzin wielokulturowych – wyniki badań własnych

Czas wolny to nieodłączny element życia każdego człowieka, a jego organizacja stanowi obecnie niezwykle ważny i aktualny problem. Postęp cywilizacyjny oraz rozwój techniki doprowadziły do tego, iż dysponujemy większą ilością wolnego czasu. Wolny czas dziecka z rodziny wielokulturowej oraz organizacja tego czasu są bardzo ważne, ponieważ dobrze spożytkowane pomagają dziecku w odkrywaniu samego siebie oraz uczą je dobrego i odpowiedniego (tj. zgodnego z normami i zasadami) funkcjonowania w społeczeństwie, pozwalają poznać kulturę obojga rodziców oraz tym samym kształtować swoją tożsamość.

Rodzina stanowi ważny element w organizacji czasu wolnego dziecka. To, z jakiego środowiska dziecko pochodzi, często decyduje o sposobie organizowania mu wolnego czasu. Nierzadko rodzice oddają się wielogodzinnej pracy zawodowej, co może mieć negatywne przełożenie na ilość czasu i uwagi, które poświęcają własnemu dziecku. Konsekwencją tego jest między innymi: niewłaściwe organizowanie dziecku wolnego czasu, brak zapewnienia mu możliwości rozwijania zainteresowań i talentów, brak przekazania elementów kultury rodziców, a także zlekceważenie jego potrzeb. Zatem najpierw warto odpowiedzieć na pytanie: z kim dziecko najczęściej spędza swój wolny czas? Odpowiedzi na to pytanie przedstawia tabela 4.

Tabela 4. Osoby, z którymi dziecko najczęściej spędza wolny czas

Odpowiedź	%	n
z rodzicami	91,67%	44
z rodzeństwem	29,17%	14
z dziadkami	8,33%	4
z kuzynostwem	4,17%	2
z kolegami, koleżankami	29,17%	14
samotnie	8,33%	4
z opiekunką	4,17%	2

Źródło: opracowanie własne

Zdecydowana większość badanych stwierdziła, że ich dzieci spędzają najczęściej czas wolny z rodzicami (91,67%). Wynik ten jest, z punktu widzenia założeń pedagogicznych, bardzo zadowalający. Poza tym dzieci spędzały swój wolny czas z rodzeństwem, z dziadkami, z kuzynostwem, z kolegami, koleżankami. Część dzieci spędzała czas samotnie, a umiejętność samotnego organizowania czasu wolnego w młodym wieku jest cechą pozytywną i świadczy o kreatywności dziecka. Jedynie 4,17% dzieci badanych matek spędzało czas z opiekunką.

Po ustaleniu, z kim dziecko spędza swój wolny czas, starano się zbadać, w jaki sposób dziecko spędza swój wolny czas w domu oraz poza domem. Dokładne dane uzyskane w czasie badań przedstawia tabela 5 oraz tabela 6.

Tabela 5. Formy spędzania czasu wolnego przez dziecko (w domu)

Odpowiedź	%	n
bawi się	91,67%	44
tworzy (np. maluje, rysuje, lepi z plasteliny)	58,33%	28
asystuje przy czynnościach rodziców (np. gotowanie, pranie, prasowanie)	33,33%	16
używa komputera, tabletu	25,00%	12
ogląda telewizję	41,67%	20
inne	16,67%	8

Źródło: opracowanie własne

Wyniki badań wskazują, iż dzieci zdecydowanie najczęściej podczas pobytu w domu oddają się zabawie (91,67%), ponadto tworzą (np. malują, rysują, lepią z plasteliny) (58,33%), oglądają telewizję (41,67%), asystują przy czynnościach rodziców (np. gotowanie, pranie, prasowanie) (33,33%) oraz używają komputera czy laptopa (25,00%). 16,67% badanych matek wskazało na „inne” sposoby spędzania czasu wolnego, a były to: taniec (4 osoby), czytanie (4 osoby), oglądanie książeczek (2 osoby), zabawy z mamą, rozmowy z dziadkami przez Skype’a, budowanie z lego i śpiew (po 1 osobie).

Tabela 6. Formy spędzania czasu wolnego przez dziecko (poza domem)

Odpowiedź	%	n
odwiedza inne dzieci w ich domach	37,50%	18
bawi się (np. plac zabaw, bawialnia dla dzieci)	79,17%	38
aktywnie ruchowo (spacer, rolki, piłka, rower)	54,17%	26
aktywnie kulturowo (muzeum, kino, koncert)	8,33%	4
uczestniczy w dodatkowych zajęciach (np. lekcje tańca, nauka języka)	29,17%	14
uczestniczy w wydarzeniach religijnych (obrzędach, świętach)	20,83%	10

Źródło: opracowanie własne

Główną formą spędzania czasu wolnego przez dzieci poza domem była zabawa (79,17%). Pozostałe formy to: aktywność ruchowa np. spacer, rolki, piłka, rower (54,17%), odwiedzanie innych dzieci w ich domach (37,50%), uczestnictwo w dodatkowych zajęciach (29,17%), takich jak: nauka pływania (3 osoby), gimnastyka (2 odpowiedzi), nauka języka arabskiego (2 osoby), balet, karate, muzyka sport, taniec, nauka języka polskiego (po 1 osobie) oraz uczestnictwo w wydarzeniach religijnych (obrzędach, świętach) – 20,83%.

Analizując dotychczas przedstawione wyniki badań i porównując je do wyników badań dostępnych w literaturze przedmiotu, można stwierdzić z całą pewnością, iż dzieci z rodzin wielokulturowych spędzają swój wolny czas w sposób podobny jak dzieci z rodzin polskich. Zatem można wysunąć podobne wnioski, iż dzieci w wieku przedszkolnym spędzają swój wolny czas głównie z rodzicami, a najpopularniejszą formą spędzania czasu wolnego jest zabawa.

Kolejnym pytaniem badawczym, które należy sobie postawić jest to, czy dziecko z rodziny wielokulturowej spędza swój wolny czas, wykorzystując elementy kultury narodowej swojej matki oraz swojego ojca? Czy te kultury są wykorzystywane w jednakowym zakresie, czy też preferowana jest jedna z dwóch kultur, a druga nie jest kultywowana? Badanych

zapytano też: jakie elementy kultury narodowej ojca i matki oraz w jaki sposób wykorzystuje ich dziecko?

Z przeprowadzonych badań wynika, że zdecydowana większość tych rodzin stara się wprowadzać w czas wolny swojego dziecka elementy obydwu kultur, zarówno ojca, jak i matki. Odpowiedziało tak 44 na 48 badanych. 2 osoby stwierdziły, że w ich rodzinie dziecko spędza swój wolny czas, wykorzystując jedynie elementy kultury narodowej swojej matki, czyli kultury polskiej, natomiast 2 osoby odpowiedziały, iż są wykorzystywane jedynie elementy kultury ojca, przy czym osoby te zaznaczały, że ich dzieci wykorzystują również elementy kultury kraju, w którym żyją.

Aż 91,67% badanych odpowiedziało, że dziecko w swym wolnym czasie wykorzystuje elementy obydwu kultur swoich rodziców. Wśród form spędzania czasu wolnego z wykorzystaniem elementów kultury matki wymieniane były:

- oglądanie bajek w języku polskim – 18 odpowiedzi,
- słuchanie czytanych przez matkę książek (polskich bajek, polskich legend, polskich czytanek) oraz przeglądanie ich bądź samodzielne czytanie – 17 odpowiedzi,
- granie w polskie gry (np. planszowe, gry na tablecie w polskich wersjach) – 6 odpowiedzi,
- śpiewanie piosenek w języku polskim – 5 odpowiedzi,
- słuchanie polskich piosenek – 4 odpowiedzi,
- bawienie się polskimi zabawkami (np. z polskimi literkami/alfabetem) – 3 odpowiedzi,
- rozmawianie z polskimi dziadkami przez Internet (np. Skype) – 2 odpowiedzi,
- bawienie się w polskie zabawy (np. „Mam chusteczkę haftowaną”, „Kółko graniaste”, „Chodzi lisek koło drogi”) – 2 odpowiedzi,
- uczęszczanie na spotkania skrzatów (ZHP) – 1 odpowiedź,
- zabawa aktywnymi książeczkami – 1 odpowiedź,
- recytowanie wierszy – 1 odpowiedź,
- oglądanie telewizji w języku polskim – 1 odpowiedź,
- uczęszczanie do Polskiej Szkoły Sobotniej – 1 odpowiedź.

Wśród form spędzania czasu wolnego z wykorzystaniem elementów kultury ojca wymieniane były:

- oglądanie bajek w języku ojca – 9 odpowiedzi,
- słuchanie czytanych przez ojca książek oraz przeglądanie ich bądź czytanie – 7 odpowiedzi,
- słuchanie piosenek w języku ojca – 4 odpowiedzi,
- bawienie się zabawkami pochodzącymi z kraju ojca (np. maskotki, zabawki z literkami/alfabetem) – 3 odpowiedzi,

- oglądanie telewizji w języku ojca – 2 odpowiedzi,
- taniec do piosenek pochodzących z kraju ojca – 2 odpowiedzi,
- śpiewanie piosenek z kraju ojca – 2 odpowiedzi,
- nauka języka narodowego swojego ojca – 2 odpowiedzi,
- modlitwa w religii ojca – 1 odpowiedź,
- spędzanie świąt w typowy dla kraju ojca sposób – 1 odpowiedź,
- gry i zabawy w języku ojca – 1 odpowiedź,
- pomoc w przygotowaniu posiłków z kraju, z którego pochodzi ojciec – 1 odpowiedź,
- recytowanie wierszy w języku ojca – 1 odpowiedź.

Zgoda rodziców na kultywowanie tradycji i włączanie elementów obydwu kultur do życia dziecka jest cennym elementem wychowania. Dziecko takie będzie bogate kulturowo, ukształtuje się w nim tolerancja wobec inności oraz ciekawość świata. Szczególnie cenna jest też nauka dwóch, bądź trzech języków. Oto niektóre z wypowiedzi badanych, które podkreślają, jak ważne jest wychowanie wielokulturowe:

„Tak, wykorzystujemy elementy kultury do zabawy. Czytanki w języku polskim, bajki, zabawki itp. Chcemy zakorzenić elementy dwóch kultur.”

„Ogląda bajki w języku polskim, książki, zabawki też ma z Polski i Niemiec, gra w różne gry i to z Polski i Niemiec.”

„Ogląda bajki, czytamy książki po polsku, bawimy się aktywnymi książeczkami, gramy w polskie gry planszowe, śpiewamy, mówimy wierszyki.”

„Sporadycznie ogląda bajki po arabsku, spędza święta marokańskie w typowy dla kraju sposób, ma pluszowego wielbłąda, ma typowy strój marokański (dželaba), który zakłada z okazji świąt.”

„Ze względu na miejsce zamieszkania nie mamy możliwości do wielu elementów z kultury ugandyjskiej. Jednak mąż wymyśla gry i zabawy w jego języku, tak aby dziecko miało aktywny i łatwy kontakt z językiem luganda.”

„Ogląda telewizję w języku arabskim, czasami mąż czyta bajki napisane w języku arabskim.”

Warto teraz przejść do analizy odpowiedzi, które wskazało 8,33% badanych, czyli 4 osoby. Wśród nich były 2 osoby badane twierdzące, że ich dziecko w swoim czasie wolnym nie korzysta z elementów kultury polskiej, natomiast korzysta z elementów kultury męża; taka sama liczba badanych odpowiedziała, iż dziecko nie korzysta z elementów kultury swojego ojca, jednak korzysta z elementów kultury polskiej. Natomiast osoby te zaznaczały, iż dziecko korzysta też z elementów kultury kraju, w którym wychowuje się oraz z języka, w którym rozmawiają ze sobą rodzice. Oto przykładowe odpowiedzi:

„Nie posiadamy takich zabawek z kraju ojca, ale ma z Polski i Niemiec; gra w różne gry i to z Polski i Niemiec” (ojciec Syryjczyk, matka Polka, miejsce zamieszkania: Niemcy).

„Porozumiewamy się wszyscy razem w języku angielskim, większość programów, książek i gier jest w języku angielskim” (ojciec Południowoafrykańczyk, matka Polka, miejsce zamieszkania: RPA).

Podsumowanie

Celem badań było ustalenie, w jaki sposób wolny czas spędzają dzieci z rodzin wielokulturowych oraz czy wykorzystują one elementy kultury swoich rodziców, a jeśli tak, to jakie to są elementy.

Osiągnięcie zamierzonych celów stało się możliwe dzięki posłużeniu się metodą sondażu diagnostycznego, w której obrębie wykorzystano technikę ankiety. Zebrany materiał badawczy i przeprowadzone badania upoważniają do sformułowania następujących ustaleń:

- Dzieci najczęściej swój czas wolny spędzają z rodzicami.
- Coraz częściej dzieci w wieku przedszkolnym swój wolny czas spędzają przed komputerem lub telewizorem.
- Formy spędzania czasu wolnego przez dzieci z rodzin wielokulturowych nie różnią się od form spędzania czasu wolnego przez dzieci z rodzin polskich.
- Dzieci zdecydowanie najczęściej podczas pobytu w domu oddają się zabawie, ponadto tworzą (np. malują, rysują, lepią z plasteliny), oglądają telewizję, asystują przy czynnościach rodziców (np. gotowanie, pranie, prasowanie) oraz używają komputera czy laptopa.
- Główną formą spędzania czasu wolnego dzieci poza domem jest zabawa. Pozostałe formy to: aktywność ruchowa (np. spacer, rolki, piłka, rower), odwiedzanie innych dzieci w ich domach, uczestnictwo w dodatkowych zajęciach oraz uczestnictwo w wydarzeniach religijnych (obrzędach, świętach).
- Zdecydowana większość rodzin wielokulturowych stara się wprowadzać w czas wolny swojego dziecka elementy obydwu kultur, zarówno ojca, jak i matki.

Wyniki badań nasuwają wniosek, że należy popularyzować różnorodne formy spędzania wolnego czasu. Powinno się zachęcać dzieci do aktywnego spędzania czasu wolnego na świeżym powietrzu, na łonie natury. Częste organizowanie dzieciom wycieczek rowerowych, rajdów czy spacerów w plener pozwoliłoby nie tylko na spędzanie zdrowo czasu wolnego, ale również poznawanie nowych miejsc i przyrody, która ich otacza. Rodzice powinni starać się swój czas poświęcić dzieciom organizując go tak, aby wspólnie spędzony czas owocował zadowoleniem i był nauką dla dzieci.

W wychowaniu swoich dzieci rodzice powinni pamiętać o pewnych warunkach: powinni znać zadania i formy spędzania czasu wolnego dzieci, winni własnym przykładem i postępowaniem pokazywać dziecku jak organizuje się czas wolny, powinni pomóc dzieciom rozwijać swoje zamiłowania i zainteresowania poprzez zakupienie im potrzebnych materiałów, powinni uczyć dzieci kultury wypoczynku, oraz zachowania się podczas takiego wypoczynku⁹.

Rola rodziny wielokulturowej w organizacji czasu wolnego dziecka jest tak samo ważna, jak rola rodziny polskiej. Mając na uwadze dobro dziecka, a także jego zdrowie rodzice powinni uczyć je poprzez dawanie właściwego przykładu, że wspólne, aktywne spędzanie wolnego czasu może być przyjemne. Bardzo ważne jest przekazywanie tradycji i elementów kultury obydwójga rodziców, aby dziecko знаło swoje korzenie i aby mogło prawidłowo kształtować swoją tożsamość wielonarodową. Z badań wynika, że wielu rodziców stara się robić wszystko, by dobrze zagospodarować wolny czas swoim pociechom i przekazać elementy swojej kultury.

Bibliografia

- Bańka A., *Spółeczna psychologia środowiska*, Scholar, Warszawa 2002.
- Bojar H., *Rodzina w sytuacji wielokulturowości*, [w:] *Oblicza lokalności: różnorodność miejsc i czasu*, red. J. Kurczewska, Wyd. IFIS PAN, Warszawa 2006.
- Breger R., Hill R., *Cross-cultural Marriage. Identity and Choice*, Berg, Oxford 1998.
- Gajek E., *Poznajemy rodzaje pisma*, „Wychowanie w Przedszkolu” 627(2005)2.
- Kempa E., *Wpływ środowiska rodzinnego na jakość i organizację czasu wolnego uczniów wiejskich szkół podstawowych*, „Nauczyciel i Szkoła” 10(1998)1.
- Klein S., *Czas. Przewodnik użytkowania*, W.A.B, Warszawa 2009, s. 4.
- Kowalec J., *Jak rozbudzamy zainteresowania dzieci przedszkolnych kulturą regionu*, „Wychowanie na co Dzień” 90(2001)3.
- Walczak M., *Psychologiczna prognoza trwałości małżeństw dwukulturowych*, „Problemy Rodziny” 235(2001)1.
- Wierzbńska K., *Czas wolny to problem pedagogiczny*, „Edukacja i Dialog” 195(2004)2.

⁹ E. Kempa, *Wpływ środowiska rodzinnego na jakość i organizację czasu wolnego uczniów wiejskich szkół podstawowych*, „Nauczyciel i Szkoła” 10(1998)1, s. 68.

Streszczenie

W ostatnich dekadach zdecydowanie zwiększa się liczba trwałych związków międzykulturowych, a wraz z nimi także liczba dzieci z rodzin wielokulturowych. Autorka opisuje formy spędzania czasu wolnego przedszkolaków z rodzin wielokulturowych.

Analizuje ponadto badania własne, które miały na celu zbadanie, w jaki sposób dzieci z rodzin mieszanych spędzają czas wolny i czy formy spędzania czasu wolnego związane są z kulturą narodową matek i ojców. Podjęto również próbę ustalenia, jakie elementy poszczególnych kultur w swoim czasie wolnym wykorzystują dzieci. Zebrany materiał badawczy i przeprowadzone badania upoważniają do sformułowania następujących ustaleń: Dzieci najczęściej swój czas wolny spędzają z rodzicami. Coraz częściej w wieku przedszkolnym swój wolny czas spędzają przed komputerem lub telewizorem. Formy spędzania czasu wolnego przez dzieci z rodzin wielokulturowych nie różnią się od form spędzania czasu wolnego przez dzieci z rodzin polskich. Dzieci zdecydowanie najczęściej podczas pobytu w domu oddają się zabawie, ponadto tworzą (np. malują, rysują, lepią z plasteliny), oglądają telewizję, asystują przy czynnościach rodziców (np. gotowanie, pranie, prasowanie) oraz używają komputera czy laptopa. Główną formą spędzania czasu wolnego dzieci poza domem jest zabawa. Pozostałe formy to: aktywność ruchowa (np. spacer, rolki, piłka, rower), odwiedzanie innych dzieci w ich domach, uczestnictwo w dodatkowych zajęciach oraz uczestnictwo w wydarzeniach religijnych (obrzędach, świętach). Zdecydowana większość rodzin wielokulturowych stara się wprowadzać w czas wolny swojego dziecka elementy obydwu kultur, zarówno ojca, jak i matki.

Słowa kluczowe: czas wolny, przedszkole, przedszkolaki, rodzina wielokulturowa, kultura, wielonarodowość.

Leisure of Preschoolers from a Multicultural Families

Summary

In recent decades, the number of long-lasting intercultural relationships increases greatly, and with them the occurrence of the number of children from multicultural families. The author describes the leisure of preschoolers from multicultural families. She also analyses her own research, which aims to investigate how children from mixed families are spend their free time and if leisure activities are related to national culture of them mothers and fathers. An attempt was made to determine what ele-

ments of different cultures use the children at their leisure. The collected material research and studies allow to formulate the following findings: Children mostly spend their free time with their parents. Increasingly, preschool spend their free time in front of the computer or TV. Forms leisure activities of children from multicultural families are no different than forms leisure activities of children from Polish families. Children, by far the most, during their staying in the house indulge in play, in addition form (eg. paint, draw, sticky plasticine), watching TV, parents assist in activities (eg. cooking, washing, ironing) and use a computer or laptop. The main form of children's leisure activities outside the home is play. Other forms include physically active leisure time activities (eg. walking, roller ball, bicycle), visits to other children in their homes, participation in extra-curricular activities and participation in religious events (ceremonies, celebrations). The vast majority of multicultural families is trying to put in their child's free time elements of both cultures, both father and mother.

Keywords: leisure, kindergarten, preschoolers, multicultural family, culture, multiculturalism.

Adres do korespondencji:
Dr Ewa Sowa-Behtane
Akademia Ignatianum w Krakowie
Instytut Nauk o Wychowaniu
Katedra Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji
e-mail: ewasowa@tlen.pl

Patrycja Kotaba

Ewa Miśkowiec

Akademia Ignatianum w Krakowie

Czas wolny dziecka przed telewizorem w opinii rodziców

Child Free Time Watching TV,
in the Opinion of Parents

Telewizja w kategoriach pedagogicznych najczęściej jest postrzegana jako przeszkoda w wychowaniu dziecka. Czas spędzony przez dziecko przed telewizorem jest odbierany jako czas stracony i przynoszący negatywne skutki dla rozwoju dziecka, a winą za to obarczani są rodzice. Równocześnie od wielu lat uświadamia się rodzicom skutki częstego oglądania telewizji przez dziecko (robi się to również w czasie różnorodnych programów telewizyjnych), proponując konkretne sposoby kontroli rodzicielskiej. Warto zatem spróbować poznać, w jaki sposób rodzice postrzegają czas wolny dziecka spędzany przed telewizorem.

Rola rodziców w kształtowaniu postaw wolnoczasowych

Pierwszą kwestią dotyczącą rodziców jest uświadomienie im roli, jaką odgrywają w kształtowaniu postaw wolnoczasowych dziecka. „Czas wolny dziecka, to ten okres dnia, który pozostaje do wyłącznej dyspozycji dziecka, po uwzględnieniu czasu przeznaczonego na naukę szkolną, posiłki, sen, odrabianie lekcji, niezbędne osobiste zajęcia domowe”¹. Zbli-

¹ K. Czajkowski, *Wychowanie do rekreacji*, Warszawa 1979, s. 39; Zob. także K. Walentynowicz-Moryl, *Co po szkole? Udział młodzieży w zajęciach dodatkowych*, [w:] *Młodzież w czasie wolnym między przyjemnością a obowiązkiem*, red. E. Narkiewicz, M. Zielińska, Toruń 2001, s. 119.

zoną definicję proponuje T. Wujek, który wskazuje, iż dziecko swój czas wolny ma dopiero po powrocie ze szkoły, odrobieniu zadań, zaspokojeniu swoich potrzeb, np. zjedzeniu obiadu. Ważne jest, aby miało ono możliwość wyboru czynności jakie podejmie, zgodnie ze swoimi upodobaniami, które mogą wiązać się z jego zainteresowaniami².

Należy zatem zauważyć istotną różnicę między czasem wolnym dziecka a dorosłego. Dzieci są uzależnione od swoich rodziców, nie mają wpływu na swój status społeczny, gdyż jest on uwarunkowany zamożnością i pozycją dorosłych. Dodatkowo są zobowiązane słuchać rad i zaleceń rodziców oraz innych osób starszych³. Porównując czas wolny osoby dorosłej i dziecka, należy wskazać, że młode osoby mają więcej tego czasu. Mimo to formy i miejsce spędzania go są mniej zróżnicowane i ograniczone przez ich opiekunów, chcących mieć kontrolę i opiekę nad dzieckiem. Zwraca się też uwagę na brak doświadczenia młodego człowieka, który nie zawsze wie, co dla niego będzie lepsze i z tego też powodu jego wybory mogą być nieakceptowane przez dorosłych⁴. Poza tym czas wolny dziecka powinien nie tylko być odpoczynkiem, ale również uczyć go jego właściwego wykorzystywania. Ważne jest wyrobienie w dziecku nawyku prawidłowego spędzania czasu wolnego.

Przypisując rodzinie najważniejszą rolę w kształtowaniu postaw wolnoczasowych, wskazuje się, że jej zadaniem jest kształtowanie i rozwijanie wśród jej członków świadomości, wiedzy i wartości⁵. Wzorce przekazywane przez dorosłych mają wpływ na postawy dzieci w ich późniejszym życiu poprzez identyfikowanie się z zaobserwowanymi wzorcami postępowania. Dotyczy to również spędzania czasu wolnego. Efekty są większe, jeśli prawidłowe postawy przekazują sami rodzice, uczestniczący w aktywnych formach czasu wolnego. Rodzina pośredniczy między dzieckiem a społeczeństwem jako całością, co oznacza, że powinna przekazywać dziedzictwo kulturowe. W początkowych latach rodzice są często jedynymi inicjatorami kontaktów z kulturą i społeczeństwem⁶.

W ramach czasu wolnego spełniane są potrzeby psychiczne, dlatego istotną sprawą jest zdawanie sobie sprawy z korzyści, jakie niesie ze sobą wspólne spędzanie czasu wolnego. W kształtowaniu postaw wolnoczasowych istotnym czynnikiem jest ład, systematyczność i stałość. Nie odnosi

² T. Wujek, *Praca domowa i czynny wypoczynek ucznia*, Warszawa 1969, s. 12.

³ K. Czajkowski, *Wychowanie do rekreacji*, dz. cyt., s. 42.

⁴ M. Woźniak, *Zagospodarowanie czasu wolnego dzieci i młodzieży szkolnej przez instytucje publiczne*, [w:] *Czas wolny – przeszłość – teraźniejszość – przyszłość*, red. J. Daszkowska, R. Pelczar, Stalowa Wola 2009, s. 137.

⁵ Tamże, 140.

⁶ J. Kędzior, *Czas wolny w rodzinie z perspektywy pedagogicznej*, [w:] *Od szkoły pamięci do szkoły rozwoju*. IX Forum Pedagogów, red. J. Semkowa, M. Wawrzak-Chodaczek, Wrocław 1998, s. 121.

się to jednak tylko do sposobu spędzania czasu wolnego. Dziecko, które wychowuje się w rodzinie charakteryzującej się regularnym i planowym trybem życia, szybciej nauczy się obowiązkowości, punktualności, wytrwałości i – co najbardziej istotne z perspektywy czasu wolnego – umiejętności planowania w sposób przemyślany. Brak wspomnianych czynników może powodować negatywne skutki poprzez wypoczywanie w sposób przypadkowy, oparty na chwilowych bodźcach⁷.

Przygotowanie dzieci do racjonalnego wykorzystania czasu wolnego zależy od dostępności przedmiotów i sposobu ich wykorzystania. Powinny odpowiadać zainteresowaniom dziecka, pobudzać go do kreatywnego myślenia. Nie wystarczy jednak tylko dać zabawkę czy wypełnić dom nowinkami technicznymi. Rodzic powinien sprawować kontrolę nad sposobem wykorzystania tych dóbr, umieć dostrzec aktualne potrzeby dziecka, ale również zapewnić odpowiednią przestrzeń, w której młody człowiek może swobodnie korzystać z powierzonych mu przedmiotów. Czas wolny stwarza rodzicom doskonałe warunki do oddziaływania wychowawczego wobec swoich dzieci. Pozorne wymówki, takie jak pogoń za karierą, zmęczenie czy brak czasu mogą przekreślić szanse, jakie dają aktywne formy spędzania wspólnego czasu. Rodzinna aktywność niesie ze sobą również korzyści dla rodziców. Ich dobre samopoczucie psychofizyczne odbija się później na potomkach. Wspólne chwile pozwalają lepiej się poznać, uczyć wzajemnej współpracy, wspierania się. Badania przeprowadzone przez E. Kozak w roku szkolnym 1997/1998 nie stawiały w dobrym świetle sposobu spędzania czasu wolnego przez rodziny. Najczęstszą formą było oglądanie telewizji, słuchanie muzyki. Rodzice, jak również ich dzieci, nie byli zainteresowani samokształceniem. Najlepszym odpoczynkiem była drzemka. Jak pokazują wyniki, ankietowani powielają nieprawidłowe wzorce działań wolnoczasowych. Nie zastanawiają się nad formami spędzania czasu wolnego, nie planują go⁸.

W ostatnich latach można zaobserwować spadek aktywności fizycznej i jej negatywne skutki. Postęp cywilizacyjny, coraz bardziej dostępne nowinki techniczne sprawiają, że nie tylko dorośli, ale przede wszystkim dzieci i młodzież wybiera bierny odpoczynek, co skutkuje słabą kondycją fizyczną i motoryką. Coraz trudniejsze staje się również ukształtowanie prawidłowych nawyków wolnoczasowych. Pomimo świadomości zalet zdrowotnych, jakie niesie ze sobą aktywność fizyczna i wysiłek, trudno zastosować te formy aktywności w życiu codziennym.

⁷ M. Grochociński, *Organizacja pracy i metody nauczania w edukacji wczesnoszkolnej*, Gdańsk 1992, s. 120.

⁸ E. Kozak, *Wypoczynek młodzieży i jej rodziców*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” (2000)1, s. 38.

Telewizja w życiu dziecka

Obecnie telewizja ma kluczowe oddziaływanie na opinię publiczną, postawy społeczne oraz normy, wartości i zachowania⁹. Jak każdy środek masowego przekazu ma również ogromne oddziaływanie na psychikę odbiorcy, ponieważ posługuje się przede wszystkim przekazem audiowizualnym, złożoną techniką i organizacją produkcji, różnorodnymi przekazami, a także społeczną regulacją działania. Charakteryzuje się nie tylko ogromnym zasięgiem i zakresem, ale przede wszystkim szerokim gronem odbiorców¹⁰. Warto zaznaczyć, że ci najmłodsi odbiorcy są w stadium kształtowania się osobowości, psychiki oraz sfery emocjonalnej.

Dziecko bardzo chętnie „zanurza” się w świat mediów elektronicznych zainteresowane szerokim zakresem treści, wielobarwnymi obrazami oraz inspirującymi dźwiękami. Jego zaciekawienie i zaangażowanie wzrasta wraz z natychmiastowym i nieskomplikowanym w interpretacji przekazem. Media, jak ukazują współczesne badania, stały się dla dziecka fundamentalnym źródłem informacji pochodzących z różnych dziedzin naszego życia oraz dostarczają wiadomości ze świata nauki, techniki, kultury, a także informują o aktualnych zdarzeniach i problemach¹¹. To od dorosłych zależy, jakie programy pozwolą oglądać swoim pociechom czy wychowankom, dlatego najlepszym rozwiązaniem jest wspólne oglądanie telewizji z dzieckiem. Czasami jest to oczywiście niemożliwe, jednak w takiej metodzie można znaleźć wiele pozytywnych aspektów. Przede wszystkim rodzice mają kontrolę nad tym, co oglądają ich pociechy, a także wzmacnia się więź emocjonalna pomiędzy członkami rodziny.

Często telewizja kojarzona jest tylko ze stratą wolnego czasu albo obszarem kultury popularnej, o którym mówi się w sposób pejoratywny, a przecież staje się ona w dzisiejszym świecie głównym źródłem informacji i wiedzy. Warto zaznaczyć, że telewizja, obok innych instytucji społecznych zajmujących się tradycyjnie edukacją i wychowaniem, przejmuje część przypisanych im funkcji. Możemy znaleźć w niej wiele programów edukacyjnych, przyrodniczych, kulturalnych, które nie tylko w sposób obrazowy pogłębiają wiedzę odbiorcy, ale również poszerzają wachlarz jego zainteresowań. Przemysł telewizyjny dysponuje ogromną siłą, która wpływa na rozwój postaw, zachowań społecznych oraz przekonań nie tylko najmniejszych odbiorców, ale także ludzi dorosłych, którzy w pewnym

⁹ B. Mazepa-Domagala, *Telewizja – zagrożenie czy inspiracja? Z zagadnień oddziaływania telewizji na dziecko*, [w:] *Bezpieczeństwo dzieci i młodzieży i jego zagrożenia*, red. K. Czarnecki, W. Kojs, M. Rozmus, Mysłówice 2001, s. 147.

¹⁰ T. Goban-Klas, *Media i komunikowanie masowe. Teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu*, Warszawa–Kraków 1999, s. 22.

¹¹ J. Izdebska, *Dziecko i świat mediów elektronicznych*, „Wychowanie w Przedszkolu” 3(2009), s. 7.

stopniu przekonania już ukształtowali. Telewizja wytwarza wokół nas fikcyjny świat, do którego z łatwością się przenosimy, nie będąc w pełni tego świadomi. Dzieci, których myślenie abstrakcyjnie dopiero się kształtuje, często nie potrafią odróżnić świata realnego od świata fikcyjnego, który wielokrotnie powoduje zachwianie myśli, przekonań i wartości. W większości przypadków dzieci nie są przygotowane do odbioru informacji pochodzących z wirtualnego świata, który tak naprawdę nie istnieje. Z badań wielu psychologów i pedagogów wynika, że dzieci przed telewizorem spędzają przeciętnie cztery godzinny dziennie i robią to w sposób zupełnie niekontrolowany, tracą poczucie czasu i zaślepieni magią szklanego ekranu przyswajają wszystko, co usłyszą i zobaczą¹².

Umysł dziecka w wieku przedszkolnym jest bardzo chłonny, dlatego każda informacja trafia do niego – nie tylko ta pożądana, ale również ta, która może przynieść tragiczne konsekwencje. Telewizja nierzadko rozpatrywana jest w kategoriach zagrożenia społecznego, a przede wszystkim wychowawczego. Nieracjonalny i niepoprawny kontakt z telewizją może przyczynić się do skutków bardzo szkodliwych i niebezpiecznych dla prawidłowego funkcjonowania i rozwoju osobowości dziecka w wieku przedszkolnym. Wyniki licznych badań uświadamiają rodziców i wychowawców o ujemnym wpływie telewizji na trzy najważniejsze sfery rozwoju: emocjonalną, psychiczną oraz fizyczną. Spędzanie większej ilości wolnego czasu przy szklanym ekranie może skutkować dezorganizacją dnia codziennego, powodując niekorzystne zmiany w strukturze różnych zajęć obowiązkowych i czasu wolnego dziecka. Oprócz dezorganizacji można zauważyć przede wszystkim nieprawidłowości w rozwoju fizycznym i psychicznym dziecka, zachowania agresywne czy niepokojące słownictwo. Dziecko często w sposób zupełnie nieświadomy i mimowolny niewłaściwie wykorzystuje informacje telewizyjne, które powodują rozwój społecznych form zachowania oraz dezintegrację życia rodzinnego i społecznego¹³.

Kilkugodzinne, bierne patrzenie na ekran telewizyjny bez nadzoru osób dorosłych może przyczynić się u dziecka do nagromadzenia negatywnych emocji oraz uczuć, których efektem są lęki, zaburzenia snu, nadpobudliwość, nadwrażliwość oraz agresja. Dziecko w wieku przedszkolnym jest w fazie najintensywniejszego rozwoju sfery fizycznej, jednak spędzanie wolnego czasu jedynie na oglądaniu często bezwartościowych programów powoduje brak ruchu, którego efektem jest nadpobudliwość, a przede wszystkim nadwaga i problemy ze zdrowiem.

¹² A. Sowa, *W fikcyjnym świecie*, „Bliżej Przedszkola” 2(2009)89, s. 38.

¹³ B. Mazepa-Domagala, *Telewizja – zagrożenie czy inspiracja?* dz. cyt., s. 151.

Oddziaływanie telewizji na dzieci dokonuje się w trzech aspektach, po pierwsze przez to, że czas poświęcany na oglądanie telewizji jest jednocześnie czasem odejmowanym innym zajęciom, następnie przez sposób przekazu oraz przez przekazywane treści¹⁴. „Media mogą osłabiać więzi społeczne, burzyć systemy wartości, wzmacniać agresję i zachowania antyspołeczne, niszczyć instytucje i ludzi cieszących się zaufaniem. Mogą uczyć złych wzorów, głupoty i mierności, a przede wszystkim kłamać”¹⁵. Ta krytyka mediów wskazująca na negatywne oddziaływanie na osobowość dziecka nie może przysłonić faktu, iż środki masowego przekazu stały się w dzisiejszym świecie nieodłącznym elementem ludzkiej egzystencji. Telewizja nie tylko deprawuje, uczy brutalności i agresji, ale również jest źródłem wiedzy, rozwija zainteresowania oraz zbliża odbiorcę do rzeczy niedostępnych. Stanowi ona nieograniczone okno na świat, jest nieocenioną skarbnicą wiedzy i pomysłów, które inspirują dzieci do aktywności ruchowej i intelektualnej. Wiele programów przyrodniczych oraz edukacyjnych ingeruje w osobowość intelektualną dziecka w sposób bardzo pozytywny, rozszerzając jego horyzonty myślowe.

Media dostarczają odbiorcom nie tylko rozrywki, przyjemności, ale także pozwalają oderwać się od trudnych problemów oraz w łatwy sposób zrelaksować się. Innymi atutami telewizji są wysoko wyselekcjonowane treści, które spełniają ogromną rolę edukacyjną, rozwijają wyobraźnię, umożliwiają zaspokojenie potrzeb estetycznych oraz kształtują wrażliwość dziecka na piękno, a także krzywdę i zło. Programy publicystyczne oraz te o charakterze naukowym pomagają dziecku poznać otaczający świat, pobudzają, a także zaspokajają jego naturalną ciekawość poznawczą. Wartościowe pod względem merytorycznym programy wzbogacają konkretne doświadczenia dziecka, które stają się podstawą późniejszych uogólnień, a także uczą go tworzyć poprawne wyobrażenia oraz pomagają we właściwej interpretacji otaczającej go rzeczywistości. Oprócz ogólnodostępnej szansy rozwoju telewizja stwarza możliwość przyswojenia przez dzieci języków obcych, a także pozwala doświadczyć szerokiej gamy uczuć¹⁶.

Telewizja może być instrumentem przekazującym pozytywne wartości i wzorce, jednak aby to się urzeczywistniło, muszą być spełnione pewne warunki. Po pierwsze treści programów powinny być dostosowane do możliwości intelektualnych oraz emocjonalnych dziecka, aby nie

¹⁴ M. Braun-Gałkowska, *Wpływ telewizyjnych obrazów przemocy na psychikę dzieci*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 6(1995)341, s. 10.

¹⁵ M. Iłowiecki, *Manipulacja osobą ludzką w społeczeństwie informacyjnym. Człowiek na smyczy*, „Wychowawca” 9(2009)201, s. 10.

¹⁶ M. Braun-Gałkowska, *Dziecko w świecie mediów*, „Edukacja i Dialog” 6(2003)149, s. 2–9.

spowodowały zobojętnienia na zło czy krzywdę. Kolejnymi warunkami pozwalającymi na uznanie telewizji jako nośnika wartości są kontrolowanie czasu oglądania oraz omówienie i zinterpretowanie obejrzanych treści¹⁷. Dzięki takiemu postępowaniu nie tylko można uchronić dzieci przed destrukcyjną siłą mediów, ale przede wszystkim nawiązać kontakt emocjonalny z własnym dzieckiem, a także poznać jego zainteresowania. Wychowanek korzystający z dóbr medialnych w sposób mądry i rozsądny nie tylko wzbogaca swoją wyobraźnię pozytywnymi treściami, ale przede wszystkim wzrasta ku lepszemu, rozwija się, poznaje i przeżywa, uczy się i doświadcza¹⁸.

Opinie rodziców na temat sposobu spędzania przez dzieci czasu wolnego przed telewizorem

Telewizja może stać się czynnikiem osłabiającym wpływ wychowawczy. Jest ogólnie dostępna, ma ogromny zasięg, przez co łatwo się od niej uzależnić. Nie można jej przypisywać samych negatywnych cech, aczkolwiek w przypadku braku kontroli, zwłaszcza ze strony rodzica, może mieć destruktywny wpływ na młodych ludzi, ich światopogląd, zachowanie i osobowość. Telewizja może zagrażać dzieciom nie tylko poprzez bezpośredni jej wpływ, ale także z powodu uzależnienia rodziców lub zwykłego braku kontroli nad tym, co robi ich dziecko. To oni tworzą hierarchię wartości w domu i to oni powinni odpowiednio umieścić w niej telewizję. Nie można wykluczyć telewizji z codziennego życia, ale należy pamiętać o racjonalnym korzystaniu z niej.

Powyższe kwestie stały się podstawą badań świadomości rodziców dotyczącej spędzania przez ich dzieci czasu wolnego przed telewizorem. Badania zostały przeprowadzone w 2013 roku wśród rodziców uczniów klas I–III zamieszkających na osiedlu Wzgórza Krzesławickie w Krakowie. Przebadano grupę losowo wybranych rodziców (60 osób) przy pomocy kwestionariusza ankiety, z czego do analizy wybrano 50 kwestionariuszy.

Aby przybliżyć kwestię wolnego czasu dziecka spędzanego przed telewizorem, zapytano najpierw rodziców o formy aktywności wolnoczasowej ich dzieci oraz o to, w jakim wymiarze czasowym spędzają czas wolny z dzieckiem.

¹⁷ M. Maj, M. Sikorska, *Wpływ telewizji na rozwój dziecka w wieku przedszkolnym*, [w:] *Edukacja elementarna w zreformowanym systemie szkolnym*, red. Z. Ratajek, M. Kwaśniewska, Kielce 2004, s. 223.

¹⁸ M. M. Tytko, *Media w wychowaniu*, „Wychowawca” 12(2008)192, s. 5.

Tabela 1. Najchętniej wybierany przez dzieci sposób spędzania wolnego czasu

Dane	Badani rodzice	
	n	%
Przebywa na świeżym powietrzu	18	36
Przy komputerze	11	22
Ogląda telewizję	11	22
Czyta	5	10
Nudzi się	0	0
Inne	5	10
Razem	50	100

Źródło: opracowanie własne

Z opinii rodziców (tabela 1) wynika, że choć najczęściej wybraną aktywnością dziecka jest przebywanie na świeżym powietrzu (36%), to jednak większość wybiera bierną formę aktywności, a wśród niej dużą rolę odgrywają media i elektronika. Potwierdzają się też wspólnie podnieszone kwestie dotyczące ważnej roli telewizji i komputera w życiu dziecka. Wśród wymienianych przez rodziców pomysłów na spędzanie wolnego czasu pojawiły się następujące zajęcia: uprawianie sportu, bawienie się zabawkami oraz zajęcia sportowe.

Spędzanie czasu wspólnie z dzieckiem (tabela 2) jest istotną sprawą zarówno dla niego samego, jak i dla rodzica. Wyniki są zdecydowanie zadowalające, gdyż przeważająca większość rodziców stara się spędzić z dzieckiem przynajmniej 3 godziny dziennie. Tylko nieliczni poświęcają na to swój wolny czas zaledwie kilka razy w tygodniu. Rodzice mogą bardziej zaangażować się w życie dziecka, dowiedzieć jak spędziło dzień. Wspólne spędzanie czasu sprzyja także wymyślaniu i tworzeniu nowych gier, zabaw, sposobów zapobiegania nudzie. Takie czynności na pewno zbliżają rodziców i dzieci, dają wiele radości obu stronom, ale i pozwalają na ograniczenie udziału mass mediów w rodzinnym życiu. Oczywiście jedną z form

spędzania czasu z całą rodziną jest oglądanie telewizji i jeśli dzieje się to w ograniczonej ilości oraz pod okiem dorosłej osoby, to istnieje szansa, by dziecko uniknęło kontaktu z nieodpowiednią dla niego treścią. Pozwala to także na ograniczenie czasu poświęcanego na programy telewizyjne.

Tabela 2. Wymiar czasowy spędzania przez rodziców czasu wolnego z dzieckiem

Dane	Badani rodzice	
	n	%
Więcej niż 5 godzin dziennie	14	28
Od 3 do 5 godzin dziennie	10	20
Do 3 godzin dziennie	9	18
Cały dzień	7	14
Co najmniej raz w tygodniu	6	12
Raz na dwa dni	3	6
Nie spędzam czasu wolnego z dziećmi	1	2
Razem	50	100

Źródło: opracowanie własne

Sposób spędzania czasu wolnego przez dziecko wynika często z dostępności różnych możliwości. Stąd jedno z pierwszych pytań kierowanych do rodziców wiązało się z ilością posiadanych w domu odbiorników telewizyjnych, a następnie dotyczyło kwestii posiadania odbiornika przez dziecko w swoim pokoju.

Tabela 3. Ilość posiadanych odbiorników telewizyjnych w domu

Dane	Badani rodzice	
	n	%
Jeden	16	32
Dwa	21	42
Trzy	9	18
Więcej	4	8
Razem	50	100

Źródło: opracowanie własne

Z tabeli 3 wynika, iż każdy z badanych rodziców wskazuje na posiadanie odbiornika telewizyjnego w swoim domu. Zaledwie 32% rodziców deklaruje, że posiadają tylko jeden, pozostali mają ich więcej. Świadczy to o dużej dostępności telewizji dla dziecka, a równocześnie stanowi o istotnym znaczeniu telewizji dla rodziców.

Dostępność telewizji dla dziecka potwierdza pytanie dotyczące posiadania przez dziecko odbiornika telewizyjnego w swoim pokoju (tabela 4). Tak duży procent posiadających telewizor w pokoju może świadczyć o częstym jego użytkowaniu, ale też o braku kontroli rodziców nad tym, ile i co oglądają dzieci. Fakt posiadania odbiornika telewizyjnego we własnym pokoju, często umieszczanego w centralnym miejscu, może mieć też znaczenie symboliczne, sugerujące dziecku, jak ważne jest to urządzenie w codziennym funkcjonowaniu rodziny.

Tabela 4. Posiadanie przez dziecko odbiornika telewizyjnego we własnym pokoju

Dane	Badani rodzice	
	n	%
Nie	27	54
Tak	23	46
Razem	50	100

Źródło: opracowanie własne

Spożytkowanie energii, która w tym okresie jest bardzo duża, wiąże się przede wszystkim z czynnym spędzaniem czasu wolnego, a oglądanie telewizji to bierny sposób spędzania czasu wolnego. Długie godziny spędzane przed telewizorem nie są zatem korzystną formą odpoczynku dla dziecka w wieku wczesnoszkolnym.

Tabela 5. Częstotliwość oglądania telewizji przez dziecko

Dane	Badani rodzice	
	n	%
Codziennie ok. 1 h	18	36
Codziennie ok. 2 h	10	20
Codziennie ok. 3–4 h	7	14
Kilka razy w tygodniu	9	18
Codziennie bez ograniczeń	6	12
Razem	50	100

Źródło: opracowanie własne

Wszyscy badani rodzice wskazują, iż dziecko ogląda telewizję codziennie, choć w różnym natężeniu (tabela 5). Najczęściej jest to około jednej (36%) czy dwóch godzin (20%). Tylko 12% przyznaje, że dziecko ogląda telewizję bez ograniczeń, co może świadczyć również o braku kontroli rodziców. Biorąc pod uwagę dane z tabeli 1 można zauważyć, iż deklarowana częstotliwość oglądania przez dziecko telewizji nie musi być szkodliwa, gdyż dziecko zajmuje się też inną aktywnością w czasie wolnym.

Okres wczesnoszkolny jest czasem, w którym to rodzice powinni mieć kontrolę nad programami telewizyjnymi, które ogląda dziecko. Mogą wtedy dobrać programy, które są adekwatne do wieku dziecka lub mogą go nauczyć wartościowych zachowań i postaw. Natomiast w przypadku, gdy dziecko samo wybiera programy, które chce oglądać, może trafić na niewłaściwą dla niego treść.

Tabela 6. Zauważone przez rodziców sposoby wyboru programów

Dane	Badani rodzice	
	n	%
Wybiera lub ma wybierane programy, które są dopasowane do jego własnych zainteresowań	43	86
Ogląda programy, które są dostępne w danej chwili	7	14
Razem	50	100

Źródło: opracowanie własne

Wyniki zaprezentowane w tabeli 6 wskazują, że aż 86% ankietowanych twierdzi, że ich dziecko ogląda programy telewizyjne dopasowane do zainteresowań dziecka, a tylko 14% rodziców zauważa, że dziecko ogląda to, co jest aktualnie dostępne. Wyniki te potwierdzają zainteresowanie rodziców tym, co ogląda ich dziecko w telewizji i to, iż chcą mieć na to wpływ. Jest to bardzo zadowalająca informacja, która świadczy o przekonaniu rodziców, iż mogą z pełną świadomością pozostawić dziecko przed telewizorem oraz że mają kontrolę nad treściami, jakie docierają do dziecka z programów telewizyjnych.

Na zadane pytanie, czy rodzice sami wybierają programy telewizyjne (pytanie sprawdzające), odpowiedzi nie były już tak bardzo jedno-

znaczne (tabela 7). Rodzice w większości (64%) dobierają programy swoim dzieciom, ale stosunkowo większy ich procent tego nie robi (36%). Taką zmianę w odpowiedziach można tłumaczyć tym, że ankietowani zezwalają na samodzielność dziecka w wyborze tego, co chce oglądać, albo chęcią wskazania, że jednak mają na to wpływ.

Tabela 7. Oglądanie przez dziecko programów dobieranych przez rodziców

Dane	Badani rodzice	
	n	%
Nie	32	64
Tak	18	36
Razem	50	100

Źródło: opracowanie własne

Brak różnorodnych opcji rozrywki oraz własnej kreatywności może powodować, że dziecko wybiera to, co jest dla niego najprostsze i najbardziej dostępne. Oglądanie telewizji nie wymaga wychodzenia z domu oraz zbyt dużego nakładu sił i dlatego może być wybierane przez dzieci z powodu braku innego zajęcia.

Tabela 8. Świadomość rodziców dotycząca korzystania przez dziecko z telewizji z powodu braku innego zajęcia

Dane	Badani rodzice	
	n	%
Tak	17	34
Nie	32	64
Nie wiem	1	2
Razem	50	100

Źródło: opracowanie własne

Zdecydowana większość rodziców (64%) twierdzi, że ich dziecko nie korzysta z telewizji z braku innego zajęcia (tabela 8). Jednak 34% potwierdza, że tą formę aktywności dziecko wybiera, ponieważ nie ma innego zajęcia, co jest nadal stosunkowo dużą wartością. Wyniki te mogą również wskazywać na brak umiejętności zagospodarowanie czasu wolnego, zarówno u dzieci, jak i rodziców.

Mając na uwadze to, że w większości rodzice deklarowali wpływ na wybór programów, które oglądają ich dzieci, zapytano respondentów, jakie są te programy.

Tabela 9. Rodzaje programów telewizyjnych najczęściej oglądanych przez dziecko

Dane	Badani rodzice	
	n	%
Filmy animowane, kreskówki	41	28,1
Filmy przyrodnicze	32	21,9
Programy przeznaczone dla dzieci	28	19,2
Filmy familijne	20	13,7
Programy rozrywkowe	13	8,9
Seriale	8	5,5
Inne	4	2,7
Razem	146	100

Źródło: opracowanie własne

Z danych zamieszczonych w tabeli 9 wynika, iż dzieci oglądają przede wszystkim filmy. Są wśród nich te przeznaczone dla ich wieku, ale też przyrodnicze i seriale. Czterech spośród badanych rodziców zaznaczyło, że ich dzieci oglądają chętnie także inne programy, np. o nauce i technice, sportowe, ale także program Discovery. Taka deklaracja rodziców wskazuje na to, iż telewizja pełni w stosunku do ich dzieci rolę rozryw-

kową i edukacyjną, jest formą relaksu, ale też i możliwością poznania świata i zdobycia wiedzy.

Tabela 10. Częstotliwość wspólnego oglądania telewizji

Dane	Badani rodzice	
	n	%
W weekendy	17	34
Mniej niż 2 h dziennie	11	22
Raz w tygodniu	10	20
Nie oglądam telewizji z dzieckiem	8	16
2–3 h dziennie	3	6
Więcej niż 3 h dziennie	1	2
Razem	50	100

Źródło: opracowanie własne

Powyższe wyniki (tabela 10) sugerują, że rodzice w większości mało czasu poświęcają na oglądanie z dzieckiem telewizji. Może to mieć oddźwięk pozytywny, gdyż swój wolny czas mogą poświęcić na inne zajęcia i formy jego spędzania z dziećmi. Rodzice czynią to najczęściej w czasie weekendu (34%), 20% robi to tylko raz w tygodniu, natomiast 22% twierdzi, że spędza czas z dzieckiem przed telewizorem codziennie, jednak jest to mniej niż 2 godziny dziennie. Około 2–3 godzin dziennie przed telewizorem poświęca dziecku 6% rodziców, a 16% ankietowanych zadeklarowało, iż w ogóle nie poświęca swojego czasu na oglądanie telewizji z dzieckiem, a zatem nie ma bezpośredniego wpływu na to, jakie treści są przekazywane oraz jak odbiera je dziecko.

Oglądanie z dzieckiem telewizji może być wyrazem działań zaplanowanych, ale może też odbywać się w sposób przypadkowy, niekontrolowany przez rodziców. Stąd pytanie do respondentów dotyczące rodzajów programów, które oglądają ze swoimi dziećmi. Pytanie to dotyczyło tylko tych rodziców, którzy zadeklarowali, że oglądają telewizję wraz z dzieckiem.

Tabela 11. Programy oglądane przez rodziców wraz z dzieckiem

Dane	Badani rodzice	
	n	%
Programy dla dzieci i młodzieży	22	52,4
Programy dla dorosłych	9	21,4
Inne	11	26,2
Razem	42	100

Źródło: opracowanie własne

Osoby, które oglądają z dzieckiem telewizję, w większości poświęcają ten wspólny czas na oglądanie programów przeznaczonych dla dzieci i młodzieży (52,4%), czyli programów dostosowanych do wieku dzieci (tabela 11). Można zatem wnioskować, iż jest to działanie zaplanowane. Wśród innych wymienianych programów znalazły się: przyrodnicze, językowe, edukacyjne oraz informacyjne. Warto w tym miejscu zastanowić się, czy dziecko jest obserwatorem tego, co ogląda rodzic, czy też ma wpływ na wybór programów. W przypadku pozostałych rodziców (21,4%), którzy deklarowali, że oglądają z dzieckiem programy dla dorosłych należy mieć nadzieję, iż wybierają te treści, które nie są szkodliwe dla dziecka i tłumaczą to, co dla niego jest niezrozumiałe. Oglądanie wraz z dzieckiem telewizji jest na pewno jedną z form wspólnego spędzania czasu. Oprócz możliwości przebywania z mamą czy tatą, daje to dziecku również pewną ochronę przed niewłaściwymi treściami. W przypadku treści trudnych dla dziecka, siedzący obok rodzic może wyjaśnić kwestie, które są dla niego niezrozumiałe. W sytuacjach, kiedy oglądanie programu wiąże się z dużymi emocjami, rodzic może na bieżąco te zagadnienia tłumaczyć lub wyciszać. Jednak w przypadku, gdy dziecko spędza dużo czasu przed telewizorem bez kontroli rodziców, może dojść do tego, że trafi na nieodpowiednie dla niego treści.

Istotną sprawą jest nie tylko wspólne oglądanie telewizji, ale też przeprowadzanie z dzieckiem rozmowy dotyczącej oglądanych programów. Czas przeprowadzania takich rozmów może być różny: przed emisją, w czasie jej trwania lub po jej zakończeniu.

Tabela 12. Czas przeprowadzania z dzieckiem rozmowy na temat oglądanego programu

Dane	Badani rodzice	
	n	%
Czasami po programie	27	54
Czasami przed programem	14	28
Nigdy	11	22
Po emisji każdego programu	4	8
W trakcie trwania programu	4	8
Przed emisją każdego programu	1	2
Razem	50	100

Źródło: opracowanie własne

Najczęściej wybieraną porą rozmowy z dzieckiem jest czas po emisji programu: ponad połowa ankietowanych (54%) twierdzi, że przeprowadza z dzieckiem rozmowę na temat danego programu czasami, a 8% po każdej emisji (tabela 12). To duże ułatwienie dla dziecka, zwłaszcza wtedy, gdy czegoś nie zrozumiało. Taka wspólna analiza obejrzanego programu przybliża treść, systematyzuje, ale i utrwala ją. W przypadku jednak, gdy treść niekoniecznie jest dostosowana do wieku dziecka, rozmowa może już niewiele pomóc, gdy dziecko zdążyło obejrzeć program. Rzadziej rodzice rozmawiają z dzieckiem jeszcze przed emisją: czasami przeprowadza taką rozmowę 28% rodziców, a jedna osoba potwierdziła, iż rozmawia z dzieckiem o programie zawsze przed jego emisją. Być może wynika to z małej wiedzy dotyczącej tego, co dokładnie zawiera treść programu. Jednak dla dziecka mogłaby być to bardzo przydatna wiedza, gdyż oglądając dany program wiedziałoby, na co zwrócić uwagę i rozumiało pełny jego przekaz. Tylko według 8% badanych rozmowa o programie ma miejsce w trakcie jego trwania, co z pewnością jest korzystne dla dziecka, ponieważ może ono na bieżąco pogłębiać swoją wiedzę oraz rozwiewać wątpliwości, jeżeli takie zaistnieją.

Niepokojący jest fakt, że ponad 22% ankietowanych zadeklarowało, że nigdy nie rozmawia z dzieckiem o programach, które ono ogląda (tabela 13). Taka postawa może spowodować, że dziecko niekoniecznie będzie korzystać z wiedzy, którą dany program mógłby mu dać, ponieważ informacje mogą być dla niego niejasne i niezrozumiałe. Może się też okazać, że samo nie jest w stanie poradzić sobie z emocjami i bodźcami, które przyjęło w czasie emisji.

Oglądanie dobrze dobranych programów z pewnością pozytywnie wpływa na przyrost wiedzy z danego zakresu tematycznego, co oznacza, że telewizja może być kolejnym nośnikiem informacji dla dziecka. Może ono uzupełniać pewne braki, wyrównywać poziom oraz zdobywać nowe, ciekawe dla niego wiadomości. Telewizja może także stanowić czynnik, który pobudza dzieci do działania, gdyż rozwija ich wyobraźnię. Młody człowiek pod wpływem obejrzanego programu bądź jego fragmentu może zostać zmotywowany do podjęcia różnorodnych aktywności, wymyślenia nowych, konstruktywnych zabaw lub zajęć. Zatem istotną sprawą jest, by rodzice dostrzegali pozytywną rolę oglądania przez dziecko telewizji.

Tabela 13. Opinie rodziców dotyczące pozytywnych aspektów oglądania telewizji przez dziecko

Dane	Badani rodzice	
	n	%
Zwiększa poziom wiedzy dziecka o świecie	39	32,2
Rozwija wyobraźnię	27	22,3
Zapobiega nudzie	17	14
Uczy dzieci poprawnego zachowania	10	8,3
Pobudza inicjatywę	10	8,3
Rozbudza aktywność i twórczość	9	7,4
Pomaga dzieciom wyciszyć się	4	3,3
Nie jest pożyteczna, jest szkodliwa	2	1,6
Inne	3	2,5
Razem	121	100

Źródło: opracowanie własne

Wyniki badań świadczą o tym, iż rodzice dostrzegają pozytywne oddziaływanie telewizji na dziecko. Najczęściej wskazują na: zwiększenie poziomu wiedzy o świecie (32,2%), rozwijanie wyobraźni (22,3%), naukę poprawnego zachowania (8,3%) czy pobudzanie inicjatywy (8,3%). Rodzice zauważyli też, że telewizja zapobiega nudzie (14%) i pomaga dzieciom wyciszyć się (3,3%). Wśród ankietowanych znalazły się także 3 osoby, które podkreśliły inną zaletę telewizji, a mianowicie, że dzięki niej dzieci mają kontakt z językiem obcym i mogą nauczyć się języka angielskiego.

Analizując przedstawione wyniki badań można przyjąć, że rodzice mają wpływ na spędzanie czasu wolnego ich dzieci przed telewizorem. Telewizja jest nadal częstym sposobem spędzania czasu wolnego w stosunku do innych aktywności wolnoczasowych. Rodzice w większości są zainteresowani tym, co oglądają dzieci, oglądają z nimi programy telewizyjne i starają się wspólnie z nimi o nich rozmawiać. Tylko nieliczna grupa nie ma nad tym kontroli. W większości deklarują też, iż sami wybierają dziecku programy telewizyjne, choć niektórzy przyznają, że dziecko ogląda też to, co akurat jest emitowane i robi to z braku innego zajęcia. Wydaje się zatem, że świadomość rodziców dotycząca spędzania czasu wolnego przez ich dzieci jest zadowalająca.

Przedstawione wnioski mogą jednak budzić wątpliwość, gdy skonfrontujemy je z deklaracją rodziców dotyczącą ilości odbiorników telewizyjnych w domu (tylko 32% posiada jeden odbiornik, pozostali więcej) oraz posiadaniem telewizora przez dziecko w swoim pokoju (32% dzieci). Zmniejsza to szanse kontroli rodziców nad czasem spędzanym przed telewizorem i wyborem programów przez dziecko. Można też zadać pytanie, czy opinie rodziców są wyrazem rzeczywistego ich postępowania, czy też poczucia, że ich postępowanie takie właśnie powinno być. W każdym jednak przypadku rodzice mają świadomość właściwego spędzania czasu wolnego przed telewizorem ich dzieci.

Bibliografia

Braun-Gałkowska M., *Dziecko w świecie mediów*, „Edukacja i Dialog” 149(2003)6.

Braun-Gałkowska M., *Wpływ telewizyjnych obrazów przemocy na psychikę dzieci*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 341(1995)6.

Chomicz R., *Rodzina tradycyjna – w przekazywaniu wzorów aktywnego spędzania czasu wolnego*, „Wychowanie Fizyczne i Zdrowotne” (2009)1.

Czajkowski K., *Wychowanie do rekreacji*, WSiP, Warszawa 1979.

Goban-Klas T., *Media i komunikowanie masowe. Teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu*, PWN, Warszawa–Kraków 1999.

Grochociński M., *Organizacja pracy i metody nauczania w edukacji wczesnoszkolnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1992.

Howiecki M., *Manipulacja osobą ludzką w społeczeństwie informacyjnym. Człowiek na smyczy*, „Wychowawca” 201(2009)9.

Izdebska J., *Dziecko i świat mediów elektronicznych*, „Wychowanie w Przedszkolu” (2009)3.

Kędzior J., *Czas wolny w rodzinie z perspektywy pedagogicznej*, [w:] *Od szkoły pamięci do szkoły rozwoju. IX Forum Pedagogów*, red. J. Semkowska, M. Wawrzak-Chodaczek, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1998.

Kozak E., *Wypoczynek młodzieży i jej rodziców*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” (2000)1.

Maj M., Sikorska M., *Wpływ telewizji na rozwój dziecka w wieku przedszkolnym*, [w:] *Edukacja elementarna w zreformowanym systemie szkolnym*, red. Z. Ratajek, M. Kwaśniewska, Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, Kielce 2004, s. 223.

Mazepa-Domagala B., *Telewizja – zagrożenie czy inspiracja? Z zagadnień oddziaływania telewizji na dziecko*, [w:] *Bezpieczeństwo dzieci i młodzieży i jego zagrożenia*, red. K. Czarnecki, W. Kojs, M. Rozmus, Impuls, Mysłowice 2001.

Sowa A., *W fikcyjnym świecie*, „Blżej Przedszkola” 89(2009)2.

Tytko M. M., *Media w wychowaniu*, „Wychowawca” 12(2008)192.

Walentyłowicz-Moryl K., *Co po szkole? Udział młodzieży w zajęciach dodatkowych*, [w:] *Młodzież w czasie wolnym między przyjemnością a obowiązkiem*, red. E. Narkiewicz, M. Zielińska, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2001.

M. Woźniak, *Zagospodarowanie czasu wolnego dzieci i młodzieży szkolnej przez instytucje publiczne*, [w:] *Czas wolny – przeszłość – teraźniejszość – przyszłość*, red. J. Daszkowska, R. Pelczar, KUL, Stalowa Wola 2009.

Wujek T., *Praca domowa i czynny wypoczynek ucznia*, PZWS, Warszawa 1969.

Streszczenie

Przypisując rodzinie najważniejszą rolę w kształtowaniu postaw wolnoczasowych wskazuje się przede wszystkim na ich własny przykład oraz zaangażowanie w organizację i wspólne spędzanie czasu wolnego z dzieckiem. Jedną z form spędzania czasu wolnego jest oglądanie telewizji. Nie można jej przypisywać samych negatywów, aczkolwiek w przypadku braku kontroli, zwłaszcza ze strony rodzica, może ona mieć destruktywny wpływ na młodych ludzi, ich światopogląd, zachowanie i osobowość. Kry-

tyka mediów wskazująca na negatywne oddziaływanie na osobowość dziecka nie może przysłonić faktu, iż środki masowego przekazu stały się w dzisiejszym świecie nieodłącznym elementem ludzkiej egzystencji. Telewizja może zagrażać dzieciom też z powodu uzależnienia rodziców lub zwykłego braku kontroli nad tym, co robi ich dziecko. To oni tworzą hierarchię wartości w domu, i to oni powinni odpowiednio umieścić w niej telewizję. Nie można wykluczyć telewizji z codziennego życia, ale należy pamiętać o racjonalnym korzystaniu z niej.

Czas spędzony przez dziecko przed telewizorem jest odbierany jako czas stracony i przynoszący negatywne skutki dla rozwoju dziecka a winą za to obarczani są właśnie rodzice. Prowadzone od lat (również przez media) uświadamianie rodzicom negatywnych skutków długiego oglądania przez dzieci telewizji powinno zaowocować postawą kontroli i wydaje się, jak wynika z zaprezentowanych w artykule badań, że odniosły skutek. Rodzice kontrolują to, co i jak często oglądają ich dzieci, sami też wybierają programy przez nich oglądane.

Słowa kluczowe: media, telewizja, czas wolny, rodzice, aktywność wolnoczasowa.

Child Free Time Watching TV, in the Opinion of Parents

Summary

By attributing to family the meaning in forming of free time attitudes is shown first of all the example of parents and the involvement in organization and common free time spending with the child. One of the free time spending forms is the TV watching. The TV can't be attributed only the negatives, although it could have destructive influence over the young people, their world view, behavior and personality. This criticism, which points out to negativ influence over the child personality, can't obscure the fact, that the mass media became in the today's world inseparable element of the human existence. Television can threaten the children also because of the parents addiction or ordinary lack of the control over this, what their child is doing. They make the worth hierarchy at, and they should place in it appropriately the television. The television couldn't be excluded from the everyday life, but we should remember about the rational using of it.

The time spent by the child in front of computer is viewed as the lost time, which doesn't bring benefits the child, and on the parents is put the blame for it. Held for years (also by the mass media) making parents awa-

re of the negative results of long watching TV by the children should bear fruits by control attitude. Considering the researches presented in this article, we can conclude, that this brings the desired effect. The parents control this, what and how often their children watch, they choose also by itself the programs they watch. Television is however still often chosen way of spending free time by the children.

Keywords: media, television, free time, parents, free time activity.

Adresy do korespondencji:

Dr Ewa Miśkowiec

Akademia Ignatianum w Krakowie

Instytut Nauk o Wychowaniu

Katedra Pedagogiki Ogólnej i Teorii Wychowania

e-mail: ewamiskowiec@poczta.onet.pl

Patrycja Kotaba

studentka Akademii Ignatianum w Krakowie

Izabela Bieńkowska

Akademia Techniczno-Humanistyczna w Bielsku-Białej

Jolanta Walaszek-Latacz

Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości i Marketingu w Chrzanowie

Znaczenie spontanicznej zabawy dzieci w wieku 6–10 lat w czasie wolnym – polemika z filmem *Wyreżyserowane dzieciństwo*, reżyser Scott Harper (2011)

The Significance of Spontaneous Play
Elementary Education in Spare Time.
A Polemics with the Documentary Film
“Lost Adventures of Childhood”,
Director Scott Harper (2011)

*Człowiek jest tylko wtedy całkowicie człowiekiem,
kiedy się bawi¹.*
F. Schiller

Wprowadzenie

Współczesnemu społeczeństwu nieobce są takie pojęcia, jak permanentna zmiana społeczna, zmiana gospodarcza i kulturowa, gwałtowny postęp w medycynie, technologii, edukacji, globalizacja, uniformizacja i unifikacja świata, homogenizacja kultury, urbanizacja, demokratyzacja itp., gdyż

¹ C. Bartmann, K. Stahl, M. Arıcak, M. Pieringer, P. Hohmann, R. Wohrl, W. Mayer, *Wspaniałe gry i zabawy dla dzieci i młodzieży*, Kraków 2008, s. 2.

terminy te określają zjawiska obecnie funkcjonujące i obserwowalne. Te pojęcia wskazują na dynamiczne, wręcz rewolucyjne zmiany świata, które z jednej strony budzą w człowieku ciekawość, a nawet fascynację i zachwyt, ponieważ to, co wydawało się dotychczas niemożliwe – możliwym się stało, a granice ludzkiego poznania i działania nadal się rozszerzają. W tym kontekście część ludzi wykorzystuje stworzone przez współczesną rzeczywistość możliwości w konstruktywny sposób do twórczego kreowania siebie i swojego otoczenia. Niemniej istnieje także „druga strona” tego świata, gdzie spotykamy ludzi zdeorientowanych, wycofanych i samotnych, którzy nie radzą sobie ze stale i szybko zmieniającymi się parametrami otoczenia, nowinkami technicznymi, pogonią za sukcesem, czy na przykład strachem związanym z utratą pracy². B. Suchodolski zauważył, że taki człowiek odczuwa, iż został uchwycony w szpony potężnego mechanizmu, który nim zawiaduje i w dodatku wykorzystuje go bez jego zgody³. P. Sztompka⁴ natomiast wskazuje na tzw. „wątki krytyczne”, w których pojawia się alienacja człowieka, utracone poczucie wspólnoty i anomia społeczna. Problemy egzystencjalne dzisiejszego świata potęguje ponadto zjawisko erozji norm i wartości społecznych, relatywizm moralny, chaos normatywny, mający wpływ nie tylko na całokształt życia społecznego, ale przede wszystkim na życie osobiste każdego człowieka. Jak uniknąć pułapek współczesności i zastosować działania, które skierują młode pokolenia na drogę zrównoważonego rozwoju? Szczególną rolę w rozwiązaniu tego problemu przypisuje się nowoczesnej edukacji, wykraczającej poza formalne systemy edukacyjne, która powinna być obecna „we wszystkich kontekstach edukacyjno-wychowawczych, opiekuńczych, a nawet kompensacyjno-terapeutycznych itd., by stworzyć możliwość do nauki takiego stylu życia, który zapewni jednostce, grupie, wspólnocie, społeczeństwu szansę permanentnego rozwoju, rozwoju na miarę potrzeb i możliwości świata współczesnego”⁵. Analiza działań w zakresie nowoczesnej edukacji pozwala dostrzec jej pozytywne, ale także nie do końca właściwe wpływy na rozwój dzieci. Każde szersze zagadnienie społeczne ma bowiem także swoje niuanse kontekstowe, żeby nie powiedzieć – negatywne. Słusznym więc wydaje się podjęcie (lub kontynuowanie) polemiki dotyczącej naszej współczesnej działalności i perspektywy wychowawczej w kontekście czasu wolnego dzieci młodszych, co jest głównym celem niniejszych rozważań.

Dzieciństwo to szczególnie i wyjątkowo istotny okres w życiu każdego człowieka. Młodszy wiek szkolny, zwany późnym dzieciństwem przy-

² I. Bieńkowska, M. Fula, M. Kitlińska-Król, F. Kubik (red.), *Współczesne problemy profilaktyki szkolnej i rodzinnej*, Kraków-Gliwice 2014, s. 5.

³ B. Suchodolski, *Edukacja permanentna: rozdroża i nadzieje*, Warszawa 2003, s. 68.

⁴ P. Sztompka (red.), *Imponderabilia wielkiej zmiany*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa-Kraków 1999, s. 6.

⁵ I. Bieńkowska, M. Fula, M. Kitlińska-Król, F. Kubik (red.), *Współczesne problemy profilaktyki szkolnej i rodzinnej*, dz. cyt., s. 5–6.

pada na okres około 6–10 roku życia, a dzieciństwo jest okresem najbardziej intensywnych zmian, nie tylko rozwojowych, które warunkują następne etapy życia⁶. To właśnie w okresie dzieciństwa powinny być stworzone sprzyjające warunki kształtujące pozytywną osobowość, ponieważ jej rozwój rzutuje na życie człowieka w wieku dojrzałym i jego ogólne przystosowanie do życia społecznego, a także do kultury życia osobistego⁷. Od najmłodszych lat dziecko znajduje się w kręgu różnorodnych oddziaływań, które podejmują najbliższe mu osoby, a także grupy, wspólnoty społeczne lub instytucje, a więc cała przestrzeń życiowa dziecka jest zróżnicowana w swej strukturze i sile oddziaływania, tworząc swoiste środowisko edukacyjne, obejmujące obszarowo: rodzinę i grupy nieformalne tj. grupy rówieśnicze, sąsiedzkie, będące sferą bezpośrednich oddziaływań. Następnie instytucje lokalne – przedszkole, szkołę, dom kultury, kino, świetlicę, związane także z oddziaływaniami bezpośrednimi, ale instytucjonalnymi. Na koniec instytucje ponadlokalne, czyli przede wszystkim środki masowego przekazu, działające na dziecko pośrednio⁸.

Powstaje zatem pytanie: *Gdzie w takim razie należałoby umieścić sferę wypoczynku dziecka, jego „czas wolny”?* Biorąc pod uwagę ideę zespolenia edukacji szkolnej z pozaszkolną oraz *de facto* powrót do scalenia procesu dydaktyczno-wychowawczego z całokształtem aktywności dziecka, czyli z jego nauką, wypoczynkiem oraz indywidualną działalnością po zajęciach szkolnych, *czas wolny* plasuje się w każdej z wyżej wymienionych sfer, gdyż jest to czas, który pozostaje dziecku po wypełnieniu jego czynności obowiązkowych. Obejmuje on więc ten moment dnia, którym dziecko powinno dysponować dowolnie, według własnego uznania, przeznaczając go na przykład na wypoczynek, rozrywkę lub kontynuowanie własnych zainteresowań⁹. Czas wolny dziecka w młodszym wieku szkolnym jest sferą szczególnie ważną dla oddziaływań pedagogicznych zarówno rodziny, jak i szkoły, a także oświatowych placówek pozaszkolnych, ponadto badania nad zachowaniem dzieci w czasie wolnym mogą nam dużo powiedzieć o estetycznych i etycznych wartościach uznawanych przez młode pokolenie oraz o jego zainteresowaniach, światopoglądzie, a także różnorodnych problemach. Wzory zachowań dzieci w aspekcie organizacji czasu wolnego kształtuje w pierwszej kolejności rodzina, później nieformalne grupy rówieśnicze, jednakże kluczową rolę w organizacji wypoczynku dziecka, turystyki dziecięcej oraz rekreacji przypisuje się wychowawcy-nauczycielowi⁹.

⁶ M. Kielar-Turska, *Zmiany rozwojowe w okresie dzieciństwa*, „Wychowanie w Przedszkolu” (2005)3, s. 4.

⁷ A. Badura, *Kształtowanie postaw społeczno-moralnych*, „Życie Szkoły” (2003)3, s. 162–163.

⁸ J. Izdebska, *Rodzina, dziecko, telewizja. Szanse wychowawcze i zagrożenia telewizji*, Białystok 2001, s. 7–8.

⁹ M. Kisiel (red.), *Pedagogiczne aspekty rekreacji, turystyki i wypoczynku dzieci i młodzieży w przedszkolu, szkole i poza szkołą*, Dąbrowa Górnicza 2010, s. 9.

¹⁰ Tamże, s. 15.

„Pedagogika wolnego czasu”, nowa XX-wieczna subdyscyplina pedagogiki, u nas jeszcze w fazie rozwojowej, zajmuje się m.in. edukacją do czasu wolnego, a wśród instytucji przygotowujących dzieci do wykorzystania czasu wolnego wymienia się przede wszystkim rodzinę, przedszkole, szkołę, placówki wychowania pozaszkolnego, stowarzyszenia społeczne i publiczne, mass media, kolonie i obozy dziecięce oraz młodzieżowe. Definicję czasu wolnego podaje wielu badaczy takich, jak W. Danecki, Z. Dąbrowski, K. Czajkowski, czy A. Kamiński i B. Woynarowska¹¹. Na płaszczyźnie współczesnej edukacji jednakże najtrafniejsze wydaje się określenie czasu wolnego, w którym określa się „jego znaczenia dla ogólnego rozwoju jednostki, a także jako czasu niezbędnego człowiekowi na regenerację sił, doskonalenie się, udział w życiu społecznym i kulturalnym”¹². Czas wolny dzieci pełni określone funkcje tj.: odpoczynku (regeneracja sił psychofizycznych dziecka po nauce szkolnej), zabawy (zaspakajanie potrzeby rozrywki i rekreacji), zadań społecznych (poszukiwanie przez dziecko własnego miejsca w życiu społecznym); generalnie są to więc funkcje typu ekonomicznego, wychowawczego i higienicznego. K. Denek konstatuje, że stopień aktywności w czasie wolnym i rodzaj podejmowanych w nim zajęć jest wskaźnikiem poziomu rozwoju człowieka w każdym okresie jego życia, a więc także w dzieciństwie. W tym kontekście nie ulega wątpliwości, że dziecko od najmłodszych lat trzeba wychowywać do właściwego spędzania czasu wolnego¹³.

Współcześnie istnieje tendencja do zwiększenia ilości czasu wolnego od pracy i nauki w całej populacji europejskiej, a także w wielu krajach świata. Przed ludźmi (również dziećmi) otwierają się więc nowe perspektywy rekreacyjno-kulturowe oraz edukacyjne, ale i zagrożenia w sytuacji np. nierozwiniętych potrzeb kulturalnych. W tej rzeczywistości zachodzi więc potrzeba nowego spojrzenia na zagadnienie czasu wolnego, zwłaszcza w odniesieniu do dzieci¹⁴.

Spojrzenie na problem współczesnego wychowania w czasie wolnym dziecka przez pryzmat filmu *Wyreżyserowane dzieciństwo*

Okcydentalizacja naszego polskiego społeczeństwa widoczna jest w różnych jego sferach, nie dziwi więc fakt, że problem zagospodarowania czasu wolnego, pozaszkolnego dzieci w młodszym wieku szkolnym został też zaprezentowany nie tylko z perspektywy państw zachodnich Europy,

¹¹ K. Denek, *Ku dobrej edukacji*, Toruń–Leszno 2005, s. 109–111.

¹² M. Walczak, *Wychowanie do wolnego czasu*, Zielona Góra 1994, s. 9.

¹³ K. Denek, *Ku dobrej edukacji*, dz. cyt., s. 118–119.

¹⁴ D. Jankowski, *Pedagogika kultury. Studia i koncepcja*, Kraków 2006, s. 162–163.

ale także świata. W 2011 roku TVN Style po raz pierwszy wyemitowała film dokumentalny pt. *Wyreżyserowane dzieciństwo* w reżyserii Scotta Harpera, a film retransmitowano wielokrotnie, ponieważ do dzisiaj budzi on duże zainteresowanie naszego społeczeństwa, a wśród pedagogów-teoretyków i praktyków film ten wywołał wręcz burzliwą dyskusję.

Pierwszym kadrem filmu, będącym niejako jego zwiastunem i przedsmakiem tego, co nas czeka, prezentującym bawiące się i biegające po ulicach roześmiane dzieci towarzyszą słowa: „Na przestrzeni życia jednego pokolenia przestało istnieć coś, co nazywamy beztroskim dzieciństwem”. Pokazane następnie współczesne dzieci wyglądem nieróżniące się, poza strojem, od swoich rówieśników z pokolenia rodziców. Jednakże wypowiedzi ich i ich rodziców są zupełnie inne, wręcz szokujące, np. dziewczynka mówi: „Chciałabym pobawić się na ulicy, ale mama mi nie pozwala”. Słyszymy komentarze ekspertów o specjalnych spotkaniach z rówieśnikami, na które chodzą dzieci, aby się pobawić, o przerażeniu rodziców, kiedy dziecko znajdzie się poza zasięgiem ich wzroku – także na placu zabaw, czy w parku, o tym, że córki wychodząc z domu, włączają osobiste lokalizatory. Ekspert stwierdza, że przestała istnieć spontaniczna gra, dla samej przyjemności bawienia się, że jest to koniec dziecięcych przygód i z pewnością nie jest to sytuacja obojętna dla psychiki dziecka. Zwiększona kontrola i zorganizowany czas wolny, niedocenia nie swobodnej zabawy skutkują wieloma konsekwencjami dla dziecka. Ten wstęp wprowadza w zagadnienie organizacji całego życia dzieci przez dorosłych, w tym także ich czasu wolnego, a film jest właśnie próbą odpowiedzi na pytanie o konsekwencje takich działań dla dzieci, ich rodzin, a także całego społeczeństwa.

Po powyższym wstępie film powraca do zagadnienia dzieciństwa początku lat 80-tych dwudziestego wieku. Jeden z komentatorów filmu C. Honore, kanadyjski dziennikarz i publicysta, autor bestselleru *Pod presją. Dajmy dzieciom święty spokój* opowiada o swoim dzieciństwie, które spędzał bawiąc się na podwórku od śniadania do obiadu i od obiadu do kolacji – widać więc dzieci grające na poboczu w hokeja, skaczące na trotuarze na skakance, uśmiechnięte i szczęśliwe. Następny kadr pokazuje te same ulice dzisiaj puste i ciche. Przyczyną tego opustoszenia ulic jest lęk o bezpieczeństwo dzieci, które dzisiaj większość czasu spędzają w domu, z reguły przed komputerem. M. Ishiekwere, mieszkanka kanadyjskiego Edmonton, stolicy prowincji Alberta, zaborczo przytulając kilkuletniego George’a mówi o informacjach, które do niej docierają za pośrednictwem wiadomości w TV lub gazety, a dotyczących zagrożeń dla dzieci na przykład na placu zabaw, czy też w szkole. Film pokazuje chłopca leżącego na kanapie, oglądającego telewizję i czytamy, że dzieci kanadyj-

skie 90% wolnego czasu spędzają w domach. Nic więc dziwnego, że Marta na pytanie swojego syna, czy może pobawić się na dworze, odpowiada zdecydowanie, że nie, bo może sobie zrobić krzywdę. Kiedy jednakże na chwilę pozwala chłopcu wyjść na dwór, a ten gra w piłkę z kolegami na ogrodzonym terenie, kobieta stoi za płotem i nie spuszcza go z oczu, bo uważa, że cały czas musi go pilnować. C. Honore przez dwa lata badał zabawy dziecięce w Europie, Północnej Azji, Południowej Ameryce i twierdzi, że patrząc przez pryzmat statystyki, świat jest dzisiaj bezpieczniejszy dla dzieci, niż był kiedykolwiek, ale też rodzice zupełnie inaczej postrzegają tę kwestię, obawiają się w szczególności pedofilów, czy też pijanych kierowców. Stąd zrozumieliśmy fakt, że obecny 9-latek ma do zabawy dziewięćdziesięciokrotnie mniejszy promień terytorium, niż jego rówieśnik w 1970 roku.

Jednym z najbardziej znanych w Ameryce ekspertów w dziedzinie zabaw wieku dziecięcego jest H. Estroff Marano, która twierdzi, że lęk o dzieci istniał od zarania dziejów, jednakże obecnie rodzice cały proces wychowawczy podporządkowują własnym lękom. Realizator pokazuje następnie, jak nowoczesne technologie pozwalają ograniczyć rodzicielskie lęki. Ojciec dwóch córek w wieku szkolnym z kanadyjskiego miasteczka Ancastar (Ontario), które leży *de facto* na przedmieściach Hamilton, opowiada, że kiedy był dzieckiem, całe dnie spędzał poza domem. Jednakże teraz, jak twierdzi, jest inaczej, bo trzeba pilnować dzieci i w każdy możliwy sposób wyeliminować uzasadniony, wrodzony i spotęgowany przez media niepokój o ich bezpieczeństwo. Widzimy więc jego córki, które wychodząc na szkolny autobus sprawdzają, czy mają włączone osobiste lokalizatory GPS, bez których nie wolno im się nigdzie poruszać. Jadą do szkoły, a ich ojciec śledzi ich szczegółową trasę w domu na monitorze komputera, dodatkowo informacje na temat docierania dziewczynek do określonych miejsc dostaje za pomocą sms-a na swoją komórkę. Komentująca tę sytuację psycholog stwierdza, że osobisty lokalizator pozwala na całkowitą kontrolę nad dziećmi, ze smutkiem zauważa, że nawet nie mogą one pójść na wagary! Mówiąc o czasie wolnym swoich córek, ojciec podkreśla, że rodzice mają dzisiaj świadomość różnorodnych zagrożeń dla swoich dzieci i nawet, kiedy idą one do parku, to należy najpierw sprawdzić całą okolicę i cały czas kontrolować córki. Psycholog kategorycznie stwierdza, że takie postępowanie jest niebezpieczne, ponieważ prowadzi do sytuacji, w której bardziej wierzy się urządzeniom elektronicznym, niż własnym dzieciom, a w szerszym kontekście – brak zaufania do własnych dzieci i brak zaufania dzieci do innych ludzi przeczy idei budowania społeczeństwa opartego właśnie na zaufaniu.

160 Teraz przenosimy się do miejsca, w którym dzieci kiedyś mogły się czuć swobodnie, poza rodzicielską kontrolą. Jest to obóz letni w Otis,

Massachusetts (USA). Obecnie sytuacja wygląda inaczej, fotografuje się bowiem wszystko to, co robią tam dzieci i zdjęcia wysyła się niespokojnym rodzicom. Fotograf robi codziennie ok. 700–800 zdjęć (tylko „zadowolonych” dzieci) i umieszcza je w Internecie. S. Moss codziennie około trzech godzin poświęca na rozmowy telefoniczne z rodzicami, którzy niepokoją się o swoje wysłane na odpoczynek pociechy. Jej konkluzja brzmi: „To przykre, że dzieci nie mogą się swobodnie pobawić!”.

Kontrola elektroniczna dzieci to nie tylko zdjęcia, GPS-y, komórki, gdyż w wielu żłobkach i przedszkolach instaluje się kamery podłączone do stron internetowych, aby w każdej chwili rodzice mogli sprawdzić, co robią ich maluchy. W niektórych szkołach w Toronto dzieci poniżej 12 roku życia nie mogą przychodzić i wychodzić ze szkoły same. C. Honore uważa, że wytworzona atmosfera zbiorowej hysterii pozbawia dzieci prostej przyjemności niczym nieskrępowanej zabawy, która według tego publicysty została wykreślona z listy koniecznych doświadczeń, ponieważ niezorganizowana zabawa uznana została za niebezpieczną lub niepożyteczną. Tę opinię potwierdza psycholog H. E. Marano, komentując, że ludzie nie doceniają wartości spontanicznej zabawy (w tle widzimy dzieci z radością jeżdżące na sankach, łyżwach, nartach), a problem ten będzie miał w przyszłości według niej daleko idące konsekwencje.

Następne kadry przenoszą nas do Roslyn w stanie New York (USA), gdzie spotykamy kilkunastoletnią dziewczynkę ubraną w strój sportowy do hokeja wsiadającą z mamą do samochodu. Jest godzina 5.03, ciemno. Słyszymy, że wiele rodzin chce wcześniej przygotować swoje dzieci do życia w świecie pełnym rywalizacji i wiele dzieci poniżej 12 roku życia uczęszcza na tak dużo zajęć, że nie mają czasu na zabawę. Matka dziewczynki – P. Levy – prowadząc samochód opowiada, że nie miała w dzieciństwie tak wielu zajęć, jak jej córka, a weekendy w ogóle miała wolne. Zaraz jednakże dodaje, że teraz czasy się zmieniły, wszędzie jest rywalizacja, a dzieci wcześniej muszą zacząć chodzić na dodatkowe zajęcia. W tym czasie dziewczynka na tylnym siedzeniu bawi się kostką Rubika. C. Honore komentuje, że nadopiekuńczy rodzice to tacy, którzy nadmiernie koncentrują się na dobru dziecka. Naturalny instynkt, według którego zabiegamy o wszystko, co najlepsze dla naszych dzieci, ten niewątpliwie pozytywny impuls przybrał w ostatnich latach ekstremalną postać, gdyż żąda się od rodziców, aby zapewniali swoim dzieciom wszystko, co najlepsze – nieważne, jakim kosztem. Zajęcia pozalekcyjne są przecież częścią udanego dzieciństwa, są więc pozytywne, ale każda przesada jest szkodliwa. Dziewczynka, którą oglądamy w działaniu opowiada o kolejnych dniach swojego zorganizowanego tygodnia, gdzie codziennie uczęszcza na zajęcia hokeja, piłki nożnej, baseball, mecze. Skarży się, że trudno jej

odrabiać lekcje w samochodzie, bo ma mdłości. Słyszymy komentarz, że obecnie dzieci podczas zabawy są ciągle sprawdzane i kontrolowane, nie mają chwili na zabawę spontaniczną. Widzimy mecz baseballa, zagrywających rodziców, a ojciec dziewczynki mówi o swojej życiowej dewizie – „ciężko pracuj i intensywnie się baw”. Rodzice dziewczynki sugerują się badaniami, z których wynika, że amerykańskie kobiety, które w szkole uprawiały sport odniosły sukces zawodowy i są np. szefami dużych firm. Koleżanka dziewczynki skarży się, że nie ma przerwy między treningami. Teraz realizator filmu robi przeskok i widzimy biegające po trawniku z kijami baseballowymi półnagie dzieci sprzed lat i słyszymy C. Honore, który mówi, że teraz dzieci zapisuje się do klubów sportowych, a zajęcia prowadzą wykształceni trenerzy, natomiast dzieci wyposaża się w markowy sprzęt i ubiór sportowy. Od 1981 roku podwoiła się ilość czasu, który dzieci spędzają na zajęciach sportowych, oczywiście tych zorganizowanych. Komentator zadaje, w gruncie rzeczy retoryczne pytanie: „Czy dzieciom brakuje swobodnych zabaw w starym stylu?”.

Przenosimy się do kanadyjskiej prowincji Ontario do miasta London, komentuje E. Raakman – konsultant sportowy ds. dzieci i młodzieży. Oglądamy fragment meczu dziecięcej koszykówki, trener instruuje małych chłopców, ich buzie są skupione, czasami apatyczne, ale nie-roześmiane. E. Raakman mówi o walorach sportu dla dzieci, że kształtuje on charakter, ale czy ten i wiele innych potencjałów sportu jest *de facto* właściwie wykorzystanych? Badaczka od lat interesuje się sportem zorganizowanym dla dzieci i jej wnioski są szokujące: dzieci nauczono działania według dokładnych instrukcji, dzieciom brakuje inicjatywy, nie potrafią rozwiązywać problemów, czekają tylko na polecenia dorosłych (trenerów, rodziców, nauczycieli), nie wykazują nawet chęci rozmowy między sobą. Widzimy siedzących na ławce podczas meczu chłopców, których buzie są znużone, bez zainteresowania i zaangażowania. Trwający mecz ogląda i komentuje także W. Fowler, który 33 lata prowadził wykłady z teorii zabawy. Uważa on, że nakaz grania przez dziecko określonej roli w strukturach sportu nie do końca jest pozytywny, bo co prawda wzbudza ducha rywalizacji, ale ogranicza inicjatywność i chęć samodzielnego działania. Statystyki pokazują, że tylko 5% dzieci jest uzdolniona sportowo, czyli 95% dzieci zmuszanych jest do zajęć, z których ma nikome korzyści, a w dodatku nie dają im one żadnej przyjemności, bo nie zawsze uprawianie sportu wiąże się z dobrą samooceną, czy możliwością wykazania się. Nie dziwi więc fakt, że 70% dzieci przerywa uprawianie sportu w wieku 13 lat z powodu nadmiernego stresu, nadmiernej presji lub wyczerpania. I znowu na ekranie wracamy do dawnego stylu dziecięcych zabaw, które prezentowane są jako alternatywa wobec sportu zorga-

nizowanego. Owa swobodna zabawa jest również nauką, a jej wyższość polega właśnie na uczeniu się współpracy, komunikacji rówieśniczej, kształceniu umiejętności rozwiązywania różnorodnych problemów i konfliktów, rozwijaniu tzw. inteligencji emocjonalnej. W. Fowler zwraca uwagę na fakt, że jeżeli rodzice interweniują w imieniu dziecka, to ono samo nie musi, więc nie potrafi. Na zasadzie kontrastu teraz obserwujemy mecz towarzyski, który chłopcy rozgrywają bez rodziców i trenera, a E. Raakman wychwytuje wówczas interesujące rzeczy, np. liderami nie są te dzieci, które tę rolę pełnią formalnie w klubach sportowych, ale inne, które same podejmują ryzyko i świetnie sobie radzą bez kontroli dorosłych, bawiąc się przy tym. W. Fowler twierdzi, że dzieci są wręcz tresowane w sporcie, instruowane, co i kiedy mają robić! Nie mają poczucia, że same mogą panować nad swoim życiem. Konstatacja naukowca: na przestrzeni 20 lat zorganizowany sport wyparł tradycję swobodnej dziecięcej zabawy, a badania nad rozwojem dziecka potwierdzają, że ustrukturalizowana zabawa nie jest wystarczająca dla jego prawidłowego rozwoju.

D. Fulgosi kanadyjski psycholog ewolucyjny z Toronto, stolicy stanu Ontario, na podstawie badań własnych twierdzi, że ciągle kontrolowanie i monitorowanie dzieci uniemożliwia im spontaniczną zabawę, a zabawa odgrywa bardzo ważną rolę w rozwoju naszego gatunku. Opowiada (a w tle widzimy swobodnie bawiące się dzieci z różnych kultur), że nasi przodkowie zawsze się bawili, a są to zachowania uniwersalne i spontaniczne charakteryzujące wszystkie kultury i mają one wartość przystosowawczą. Dzieci najpierw poznają świat przedmiotów, potem zaczynają się bawić z innymi dziećmi ucząc się zachowania i traktowania innych ludzi, bawią się w wymyślone sytuacje z podziałem na role, a zabawy te pozwalają im poznawać świat i ludzkie zachowania. Korzyści wynikające ze swobodnej zabawy, jak twierdzi D. Fulgosi, są trudne do zdiagnozowania i pomiaru, dlatego też są bagatelizowane. Badania wykazały jednakże, że zabawy te mają pozytywny wpływ na naukę czytania i pisanie, twórczą postawę, rozwój społeczny dziecka i jego zdrowie psychiczne. Jednakże te wnioski wielu naukowców nie przekonują, ponieważ wynikają one tylko z obserwacji bawiących się dzieci. H. E. Marano uzmysławia nam, że umiejętność przetrwania ma ścisły związek ze stopniem przystosowania, a właśnie na rozwoju umiejętności przystosowawczych polega większość gier i zabaw dziecięcych. Dotychczasowe metody badań dziecięcych zabaw, polegające głównie na obserwacji, od 2008 roku wzbogaciło badaniem naukowym *sensu stricte*. Widzimy więc teraz laboratorium *Canadian Centre for Behavioural Neuroscience University of Lethbridge* w Albercie (Kanada), gdzie przeprowadzono badania na szczurach, a doty-

czyły one wpływu swobodnej zabawy na rozwój osobniczy i społeczny zwierząt. Szczury podzielono na dwie grupy, jedna swobodna, a druga pod kontrolą dorosłych osobników. Badania wykazały, że zwierzęta bez kontroli chętnie i naturalnie się bawią, a ich rozwój społeczny jest znacznie lepszy, niż drugiej grupy. Nieco drastyczne ujęcia pokazują nam rozwój mózgu osobników z obu grup, gdzie zdecydowanie widać więcej połączeń nerwowych w mózgu szczurów, które miały dostęp do swobodnej zabawy. Budowa mózgu szczura i człowieka jest zbliżona i nasuwa się tu oczywista analogia, a wniosek mówiący o stymulacji rozwoju ludzkiego mózgu poprzez swobodną zabawę narzuca się sam.

Skutki braku swobodnej zabawy już są widoczne u dzieci. Przenosimy się teraz do Brooklynu, w stanie New York (USA) do S.M.A.R. for *Kids Stress Management and Relaxation Techniques* gdzie małe, kilkuletnie dzieci siedzą na matach i odpowiadają na pytania trenera. Chłopiec mówi, że stres powstaje wtedy, gdy robisz dużo rzeczy i potem jesteś zmęczony, dziewczynka mówi, że w zeszłym roku miała tylko jeden dzień wolny w tygodniu, inna skarży się, że codziennie musiała jeździć konno i nie mogła odpocząć nawet w weekend. Trener M. Portney podsumowuje, że wiele dzieci cierpi z powodu stresu, mają one zbyt wiele zajęć, a dzieciom brakuje spontanicznej zabawy. Badania wykazały, że 41% dzieci amerykańskich w wieku od 9–13 lat twierdzi, że jest w stanie permanentnego stresu. Od 1993 roku przepisuje się tam trzy razy więcej leków dla dzieci na nadpobudliwość. C. Honore reasumuje, że biorąc pod uwagę nasz czas, pieniądze i energię, jakie inwestujemy w nasze dzieci powinny być one najszczęśliwsze, najzdrowsze, najbardziej inteligentne w całym dotychczasowym rozwoju ludzkości, ale tak nie jest. Psycholog dziecięcy H. Marano zauważa, że brak spontanicznej zabawy może być jedną z głównych przyczyn zespołu nadpobudliwości psychoruchowej i jeżeli dziecko do 6 roku życia nie miało okazji do swobodnej zabawy, jego mózg jest słabiej rozwinięty. D. Fulgosi wyciąga jeszcze dalej idące wnioski i twierdzi, że jest już dość dowodów na to, że dzieci w młodszym wieku pozbawione możliwości zabawy w wieku późniejszym są podatne na lęki i depresję, a także są słabiej przystosowane do życia w społeczeństwie, częstokroć też stają się agresywne, mogą być nawet groźnymi psychopatami, kryminalistami, więc za brak zabawy możemy zapłacić wysoką cenę. Oczywiście jest, że nie można liczyć na powrót do czasów, gdy dzieci bawiły się na dworze od rana do zmroku, jednakże należałoby przestać uważać swobodną zabawę za stratę czasu.

Teraz analizujemy sytuację wychowawczą w szkole podstawowej w Norwich (Wielka Brytania), gdzie jedna z brytyjskich firm edukacyjnych dokonała ciekawego eksperymentu wychowawczego, polegającego

na dokonaniu zmian na placu zabaw, a mającego wpływ na proces uczenia się dzieci. V. Buxton, nauczycielka szkoły podstawowej mówi, że dzieci były dotychczas zupełnie od nauczycieli zależne, nie chciały podejmować ryzyka, ani współpracować. Zadania wykonywały tylko wtedy, gdy obserwował je nauczyciel i to właśnie był punkt wyjścia prezentowanego eksperymentu. S. Newstead, trener rozwoju i wsparcia dzieci wyjaśnia założenia eksperymentu zadając pytanie: „Czy istnieje związek między tym, co dzieci robią w klasie, a ich działaniami na placu zabaw?”. Widzimy sfilmowany plac zabaw podczas długiej przerwy obiadowej. Początkowo dzieci w ogóle ze sobą nie współpracują. Dziewczynka mówi, że to było okropnie nudne, tylko siedzieliśmy, wszyscy się nudzili, więc chłopcy w końcu zaczęli rozrabiać i wygłupiać się. Z kolei jeden z chłopców stwierdził, że nie mieli się czym bawić, a gra w piłkę go nudziła. Na placu były piłki, skakanki, paletki, kije do baseballa, ale dzieci nie wykazywały żadnego zainteresowania, żadnej inicjatywy. Widzimy znudzone i apatyczne dzieci siedzące pod murem na placu. S. Newstead kontynuuje: chcieliśmy im dać możliwość innej zabawy. Istnieje zjawisko neofilii powszechne wśród dzieci, czyli fascynacja rzeczami nowymi, dlatego też przez 6 tygodni wprowadzano nieduże, ale istotne zmiany na placu zabaw tak, aby codziennie wyglądał nieco inaczej. Drobne przedmioty rozmieszczano na placu tj. np. szarfy, skrawki materiału, płachty plastikowe, przyśrubowane do muru elementy do wspinaczki, tekturowe pudła, peruki, kolorowe plastikowe pojemniki, laski itp. Dziewczynka mówi, że teraz plac jest wyposażony w sprzęt, dlatego dzieci muszą się dzielić i współpracować, uczą się negocjacji i kompromisu. Widzimy, że dzieci same zrobiły sobie „Ścianę Przyjaźni” z rzeczami, które ich określają. Nowe sprzęty to ryzyko w sferze fizycznej i emocjonalnej – komentuje S. Newstead – ale należy dzieciom stwarzać okazje do sprawdzenia się w nowych sytuacjach. Natomiast nauczycielka stwierdza, że dzieci w jej grupie niechętnie podejmowały ryzyko, ale teraz, gdy na placu zabaw sytuacja uległa zmianie, dzieci są bardziej elastyczne, niezależne od dorosłych. Widzimy zaangażowane, kolorowo poprzebierane, według własnej inwencji dzieci bawiące się z uśmiechem na buziach. Drobne zmiany na placu zabaw szybko zaowocowały zmianami w klasie. Nauczycielka opowiada, że teraz dzieci potrafią współpracować, stały się bardziej niezależne, same rozwiązują problemy i nie muszą prosić nauczyciela o pomoc. Podobną opinię wyraża chłopiec, a w tle widzimy konstrukcję przypominającą park liniowy, gdzie bawią się dzieci. Według badaczy pozytywny wpływ zabawy będzie można ocenić w szerszym kontekście, także w gospodarce. H. Marano komentuje, że doceniając swobodną zabawę i rozwijanie twórczego myślenia wychowujemy ludzi, którzy będą myśleć inno-

wacyjnie i nie będą się obawiać rozwiązywania problemów w nowej rzeczywistości, a przecież na tym opiera się przyszłość nowoczesnej gospodarki. Zaprezentowany nam pionierski projekt zapoczątkował nowy ruch w Wielkiej Brytanii i reszcie świata, a jego główną ideą jest stworzenie dzieciom kontrolowanego ryzyka.

Znajdujemy się teraz w Frederick's Adventurs Playground Southwork w Londynie (Wielka Brytania). Realizator informuje nas, że 2/3 dzieci angielskich w wieku od 8 do 12 lat nigdy nie bawiły się same na podwórku. Potwierdzają to znajdujące się na placu dzieci, które zapytane, czy wolno im się bawić na ulicy kategorycznie krzyczą: nie! Jedna z dziewczynek mówi, że chciałaby się tam pobawić, ale mama jej zabrania, inna z dziewczynek opowiada, że mama tak bardzo boi się o nią, że kiedy przechodzą przez ulicę musi bardzo mocno trzymać ją za rękę, a w parku nie pozwala jej się oddalać, bo musi ją cały czas widzieć. „To śmieszne” – dodaje. Oglądając bawiące się dzieci słyszymy komentarz, że trzeba dzieciom pozwolić na odrobinę autonomii, nie tylko po to, aby się dobrze bawiły, ale żeby przygotować je do niepewnej przyszłości. W Londynie powstały tzw. place zabaw z przygodami (które właśnie oglądamy), a człowiek, który je propaguje zajmował się dotychczas profesjonalnie eliminowaniem zagrożeń – D. Yearly, specjalista ds. bezpieczeństwa gier. Twierdzi on, że dzięki takim placom zabaw młodzi ludzie mają szansę uczyć się radzenia sobie w różnych realnych sytuacjach, sami oceniają stopień ryzyka – obecnie nie mają szansy wypróbowania własnych sił, a przecież rzeczywistość może okazać się dużo bardziej niebezpieczna. Same dzieci zresztą te place oceniają na szóstkę i uważają, że są najlepsze. D. Fulgosi oświadcza, że przecież dziecko może się przewrócić, może nawet złamać nogę, to nie tragedia. „Ile razy dziecko przewraca się, ucząc się chodzić?” Kilku intelektualistów (światowej sławy) już głośno protestuje przeciwko tyranii przeładowanego planu zajęć i domaga się dla dzieci prawa do swobodnej zabawy, a rezultaty? W USA, jak nas informuje realizator tego dokumentu, kilkakrotnie ogłaszano dzień bez dodatkowych zajęć lub bez pracy domowej. W Anglii nawoływano, by dzieci mogły więcej czasu spędzać na świeżym powietrzu. Jednakże dla większości rodziców narażanie dziecka na jakiegokolwiek ryzyko nadal jest tematem tabu.

Na koniec przenosimy się na Manhattan, gdzie owe tabu próbuje złamać matka dziesięcioletniego Isaaca – L. Skenazy, dziennikarka. Kobieta pozwoliła swojemu synowi samodzielnie przejechać się metrem i samemu wrócić do domu, a to wydarzenie opisała w Internecie. Syn sam poprosił mamę o to, aby pozostawiła go w mieście i pozwoliła mu samemu wrócić. Matka po rozmowie z mężem tak właśnie zrobiła. Ten pojedynczy bunt rodzicielski wzbudził wiele emocji na całym świecie, a kobietę

okrzyknięto „szaloną matką”, która miała szczęście, bo jej synowi nic się nie stało. Obserwując samodzielnie wędrującego ulicami Manhattanu Izaaca, wysłuchujemy komentarzy. C. Honore uświadamia rodzicom, że chociaż świat jest ryzykownym miejscem, to właśnie oni powinni przygotować dziecko do stawienia czoła różnym wyzwaniom, ale nie w sztucznych warunkach, tylko w prawdziwej rzeczywistości. I trudno nie zgodzić się z takim podsumowaniem, że wychowanie dzieci powinno kształtować niezależnych, autonomicznych ludzi. Interesujący wniosek prezentuje też H. Marano, który uważa, że puszczanie na głębokie wody człowieka, który ukończył 21 lat jest bez sensu, należy to robić wcześniej i stopniowo. Nie powinno się zabierać dzieciom tego, co sprawia im najwięcej przyjemności – twierdzi D. Fulgosi, ponieważ jeżeli zabiera im się zabawę, to tak, jakby zabierało im się dzieciństwo. Opinie ekspertów podsumowuje C. Honore – dla prawidłowego funkcjonowania naszego społeczeństwa potrzebna jest nie tylko praca, ale i zabawa, bo jeżeli odbierzemy dzieciom naturalne prawo do swobodnej zabawy i nie stworzymy im warunków do tejże zabawy, sami na tym wiele stracimy. W tym momencie Izaak dociera do domu i słyszymy słowa podsumowujące jego przygodę: „Nareszcie poczułem się wolny!”

**Akceptacja, czy krytyka
nowoczesnego wychowania
w odniesieniu do czasu wolnego dziecka
w opinii pedagogów akademickich**

Punktem wyjścia rozważań badawczych była fabuła filmu *Wyreżyszerowane dzieciństwo*, który od ponad dwóch lat często jest wykorzystywany przez wielu wykładowców akademickich na zajęciach z zakresu pedagogiki wczesnoszkolnej, w celu przeprowadzenia analizy i dyskusji wśród studentów na temat zagadnienia wykorzystania czasu wolnego dzieci w młodszych wiekach szkolnym oraz znaczenia spontanicznej zabawy dla prawidłowego rozwoju dzieci. Aby uzyskać opinię na temat merytorycznej przydatności analizowanego filmu dydaktycznego, na czterech uczelniach (w Akademii Techniczno-Humanistycznej w Białymstoku, w Gliwickiej Wyższej Szkole Przedsiębiorczości, w Wyższej Szkole Przedsiębiorczości i Marketingu w Chrzanowie oraz w Wyższej Szkole Biznesu Wydział Zamiejscowy w Żywcu) przeprowadzono wywiady z jedenastoma wykładowcami z zakresu pedagogiki, którzy deklarowali wykorzystywanie powyższego filmu na zajęciach dydaktycznych. Na potrzeby tego artykułu wyselekcjonowano trzy kluczowe pytania występujące w wywiadach:

1. Jak ocenia Pan/Pani wykorzystanie czasu wolnego współczesnych dzieci w młodszy wieku szkolnym na podstawie filmu dokumentalnego *Wyreżyserowane dzieciństwo*?

2. Czy i w jakim zakresie zgadza się Pan/Pani z opiniami ekspertów zaprezentowanymi w filmie *Wyreżyserowane dzieciństwo*, że spontaniczna zabawa dzieci w wieku 6–10 lat w czasie wolnym jest elementem niezbędnym dla ich prawidłowego wszechstronnego rozwoju?

3. Czy i w jakim stopniu prezentacja filmu *Wyreżyserowane dzieciństwo* na zajęciach z zakresu pedagogiki jest przyczynkiem do wspólnych rozważań ze studentami problemu spontanicznej zabawy i jej znaczenia dla współczesnych dzieci?

Odpowiedzi na pytanie pierwsze w zasadzie były jednoznaczne. Badani nauczyciele akademicki zgodnie zanegowali postępowanie rodziców, którzy nadmiernie eksploatowali czas wolny swoich dzieci za pomocą zajęć dodatkowych, jednakże kilku z badanych zwróciło uwagę na fakt, że w polskiej rzeczywistości taka sytuacja wprawdzie występuje, ale nie jest jeszcze normą, a jeden z badanych dodał, że mamy z tego powodu większą szansę na profilaktykę takich zachowań w naszym społeczeństwie.

W drugim pytaniu wykładowcy również wspólnie podpisali się pod ocenami i opiniami filmowych ekspertów, jednakże podkreślano znaczenie zarówno zabawy zorganizowanej, jak i spontanicznej. Pojawiła się też opinia, że należy nakreślić ramy bezpieczeństwa, w których dziecko może bawić się swobodnie.

Wszyscy zauważyli, że właśnie głównym celem emisji tego filmu było wywołanie dyskusji na temat jego fabuły. Mówili także, że film zawsze wywołuje polemikę wśród studentów, a ich opinie mieszczą się w przedziale od – „taka jest dzisiejsza rzeczywistość”, do – „takie sytuacje nie dotyczą jeszcze naszego społeczeństwa”.

Konkluzją wszystkich wywiadów z wykładowcami jest stwierdzenie, że ten dokument jest przydatnym narzędziem dyskusyjno-polemicznym na zajęciach pedagogicznych dla przyszłych nauczycieli, a co ważne pokazuje on znaczenie i rangę spontanicznej zabawy w życiu dzieci w młodszy wieku szkolnym oraz konieczność badań i przemyśleń w kwestii jakości czasu wolnego dzieci. Pomiędzy krytyką a akceptacją nowoczesnego wychowania wystąpił więc realizm i pragmatyzm.

Podsumowanie: spontaniczna zabawa dziecka przepustką do szczęśliwszej przyszłości

Fabuła, temat i prezentacja omówionego i skomentowanego filmu dokumentalnego *Wyreżyserowane dzieciństwo* niewątpliwie pobudza do namysłu. Przeplatanie się kadrów z bawiącymi się kiedyś swobodnie dzieć-

mi i współczesne organizowanie dzieciom czasu wolnego budzi z pewnością określone refleksje dotyczące naszego obecnego modelu wychowania i skłania do podjęcia dyskusji. Na podkreślenie zasługuje fakt, że fabułę tego filmu, będącego niewątpliwie dokumentem, nakreśliła sama, nieobca nam rzeczywistość.

W potocznym rozumieniu czas wolny dziecka służy przede wszystkim odpoczynkowi oraz rozrywce. Niewątpliwie wypoczywanie umożliwia uwolnienie się od znużenia i zmęczenia, chroni przed monotonią i rutyną, dzięki dobrej zabawie, dzięki przeżywaniu wzruszeń, emocji, przyjemności i silnych doznań, a czasami wręcz – dzięki ucieczce od rzeczywistości. Dzieci w partycypacji społeczno-kulturowej mają szansę poznać swoją tożsamość, uczą się tolerować i akceptować odmienność oraz odrębność innych ludzi. Inne korzyści dla dzieci właściwie wykorzystanego czasu wolnego, to kształtowanie zainteresowań i pogłębianie swojej wiedzy, ponadto wypoczynek będący zespołem różnorodnych form zajęć realizowanych w owym czasie wolnym jest bardzo znaczącym polem rozwoju osobowości. Oczywiście charakter wykorzystania tego poziomu dziecięcej egzystencji podlega obecnie zmianom, chociażby w kwestii rozłożenia sfer czasu na weekendy, przerwy świąteczne, ferie i wakacje¹⁴. W zmieniającym się społeczeństwie zachodzi potrzeba nowego spojrzenia na czas wolny, przede wszystkim bowiem rośnie zainteresowanie jakością wypoczynku. Musimy mieć świadomość konieczności przeanalizowania różnych aspektów pedagogicznych tego zagadnienia, strukturalnych przekształceń, problemu wartościowania oraz sposobów spędzania wolnego czasu przez dzieci, ale także narastających zagrożeń społecznych, kulturalnych i osobowościowych, jakie niesie z sobą ten powiększany czas w nowych warunkach kulturalnych, społeczno-ekonomicznych i prawnych społeczeństwa demokratycznego. Instytucje oświatowe natomiast są zobligowane do zintensyfikowania działań wychowawczych wśród dzieci, by pokolenia wstępujące były lepiej przygotowane do rozporządzania czasem wolnym¹⁵.

Powyższe rozważania, których sumptem był film dokumentalny *Wyreżyserowane dzieciństwo* są zaledwie wstępnym szkicem do szerszych analiz dotyczących m.in. roli spontanicznej zabawy w zajęciach wolno-czasowych dzieci młodszych. Praktyka (ław in action) innych krajów, zwłaszcza krajów Europy Zachodniej, ale także świata, wskazuje na tendencje, które zaczynają w tej dziedzinie naszego życia być widoczne także u nas. Czy więc jesteśmy skazani na metodę prób i błędów, czy też uda

¹⁴ J. Walaszek-Latacz, M. Kisiel, *Turystyka dziecięca ofertą pracy dla pedagogów*, [w:] *Rynek pracy pedagogów. Bariery i perspektywy*, red. A. Watola i K. Wójcik, Dąbrowa Górnicza 2012, s. 62.

¹⁵ D. Jankowski, *Pedagogika kultury. Studia i koncepcja*, dz. cyt., s. 161–162.

nam się wyciągnąć właściwe wnioski, poparte eksperckimi analizami, wykorzystując doświadczenie innych? Miejmy nadzieję, że zdołamy reaktywować swobodną zabawę budząc nasze dzieci (i rodziców) z letargu i wskazując na cenne wartości, jakie niesie ze sobą spontaniczna, niczym nie skrepowana zabawa dziecięca.

Bibliografia

Badura A., *Kształtowanie postaw społeczno-moralnych*, „Życie Szkoły” (2003)3.

Bartmann C., Stahl K., Aricak M., Pieringer M., Hohmann P., Wohrl R., Mayer W., *Wspaniałe gry i zabawy dla dzieci i młodzieży*, Jedność, Kraków 2008.

Bieńkowska I., M. Fula M., M. Kitlińska-Król M., F. Kubik F., red., *Współczesne problemy profilaktyki szkolnej i rodzinnej*, „Scriptum”, Kraków-Gliwice 2014.

Denek K., *Ku dobrej edukacji*, Wyd. Edukacyjne Akapit, Toruń-Leszno 2005.

Honore C., *Pod presją. Dajmy dzieciom święty spokój*, Wyd. Drzewo Babel, Warszawa 2008.

Izdebska J., *Rodzina, dziecko, telewizja. Szanse wychowawcze i zagrożenia telewizji*, Trans Humana, Białystok 2001.

Jankowski D., *Pedagogika kultury. Studia i koncepcja*, Impuls, Kraków 2006.

Kielar-Turska M., *Zmiany rozwojowe w okresie dzieciństwa*, „Wychowanie w Przedszkolu” (2005)3.

Kisiel M., red., *Pedagogiczne aspekty rekreacji, turystyki i wypoczynku dzieci i młodzieży w przedszkolu, szkole i poza szkołą*, WSB, Dąbrowa Górnicza 2010.

Suchodolski B., *Edukacja permanentna: rozdroża i nadziei*, Towarzystwo Wolnej Wszechnicy Polskiej, Warszawa 2002.

Walczak M., *Wychowanie do wolnego czasu*, WSiP, Zielona Góra 1994.

Walaszek-Latacz J., Kisiel M., *Turystyka dziecięca ofertą pracy dla pedagogów*, [w]: *Rynek pracy pedagogów. Bariery i perspektywy*, red. A. Watoła i K. Wójcik, Wyższa Szkoła Biznesu w Dąbrowie Górniczej, Dąbrowa Górnicza 2012.

Streszczenie

Artykuł jest próbą uświadomienia rodzicom i pedagogom zagrożeń, jakie niosą ze sobą nowoczesne metody dydaktyczno-wychowawcze, których punktem wyjścia jest obsesja świata na punkcie doskonałości i całkowitej organizacji życia dziecka teraz i w przyszłości. Lęk lub wręcz

przerażenie rodziców potęgują mass-media, atakując nas negatywnymi informacjami dotyczącymi zagrożenia bezpieczeństwa dzieci, co skutkuje nadmierną kontrolą, zakazami, brakiem jakiejkolwiek swobody dzieci. Efektem takich działań jest tzw. syndrom Dziecka Wypalonego, czyli dziecka przeładowanego nauką – często jeszcze przed jej formalnym rozpoczęciem, dziecka zestresowanego, cierpiącego na nadwagę, depresję, krótkowzroczność i wiele innych chorób. Krytyki nowoczesnego wychowania podejmują się psychologowie, eksperci wychowania, pedagodzy, a także rodzice, np. C. Honore, autor bestselleru *Pod presją. Dajmy dzieciom święty spokój*, czy H. Estroff Marano, Amerykanka, wybitna psycholog dziecięcy. Temat ten w dobitny, a niekiedy szokujący sposób prezentuje kanadyjski film dokumentalny reżysera i producenta S. Harpera pt.: *Wyreżerowane dzieciństwo*, który został wyemitowany przez polską telewizję w 2011 roku i do dzisiaj wzbudza burzliwe dyskusje, zwłaszcza w środowisku edukacyjnym. Film ten porównuje dzieciństwo obecnych rodziców z dzieciństwem dzieci współczesnych. Spontaniczną zabawę na podwórkach, ulicach i parkach przeciwstawia dzisiejszej wszechobecnej presji wychowawczej organizującej dzieciom całkowicie ich czas wolny, zabierającej im radość ze swobodnej, własnej, niczym nieograniczonej i spontanicznej zabawy. Takie działania rodziców, a także pedagogów skutkują co najmniej zmęczeniem i zniechęceniem dzieci. Artykuł daje podstawy do twierdzenia, że odpowiedź na pytanie: *Czy nasze dzieci wszechstronnie kształcić i wychowywać, czy też dać im szansę na własne spełnienie i radość z życia?* – jest możliwa i oby czytelnik po przeczytaniu tego artykułu sam sobie na to pytanie odpowiedział.

Słowa kluczowe: czas wolny, spontaniczna zabawa, nowoczesne wychowanie, kontrola i ograniczenie swobody dzieci, film dokumentalny.

The Significance of Spontaneous Play Elementary Education in Spare Time. A Polemics with the Documentary Film "Lost Adventures of Childhood", Director Scott Harper (2011)

Summary

The article is an attempt to make parents and educators aware of dangers related to those contemporary methods of education and parenting whose center of gravity resides in the obsession for perfection as well as the total organization of a child's life both at present and in the future. Parents' fears or dismay become aggravated by mass media which bombard society with negative coverage showing risks and perils that may

possibly affect children's well-being. Being a reason for parental efforts to introduce excessive control over their children, to multiply prohibitions and regulation, and to deny any form of childlike freedom, the media-induced aura of fear leads to the complex of a "burnout child"; that is, a syndrome of features that characterize a child who is overload with learning (very often before the very beginning of formal education), stressed, and suffers from obesity, depression, short-sightedness and many other dysfunctions. Contemporary forms of parenting have been extensively criticized by psychologists, pedagogues, educators and parents like Carl Honoré, the author of *Under Pressure. Putting the Child Back in Childhood*, or Hara Estroff Marano, a distinguished American child psychologist. Furthermore, the problem has been shockingly and blatantly presented in Scott Harpers's documentary *Lost Adventures of Childhood*. Aired in Poland in 2011, the movie has instigated heated debates and discussions, especially in the pedagogical milieu. The documentary film aims to compare and contrast present-day parents' childhoods and the childhoods typical of contemporary children, and juxtaposes spontaneous play in parks or in streets with the all-pervading sense of educational pressure that organizes children's spare time and deprives them of joy that was previously associated with easy-going, unrestricted and unplanned play. The efforts taken to organize children's spare time result in their discouragement and weariness. The article wishes to prove that the question whether one should bring up and educate children in an organized and versatile way or, conversely, one should grant them chances of personal fulfillment and joy of life may be positively answered. Likewise, may the reader be able to answer that question single-handedly after reading the article.

Keywords: spare time, spontaneous play, contemporary education, supervision and restriction of children autonomy, documentary film.

Adresy do korespondencji:

Dr hab. Izabela Bieńkowska

Akademia Techniczno-Humanistyczna w Bielsku-Białej

Wydział Humanistyczno-Społeczny

Katedra Pedagogiki

e-mail: izabela.bienkowska@wp.pl

Mgr Jolanta Walaszek-Latacz

Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości w Chrzanowie

e-mail: jolanta.walaszek@poczta.fm

Justyna Domoń

Sposób na czas wolny – zajęcia pozaszkolne dla uczniów klas I–III w gminie Wieliczka

Way of Free Time – Extracurricular Activities
for Students in Grades I–III
in the Municipality of Wieliczka

*Nie można zmusić ziarna do rozwoju i kielkowania,
można jedynie stworzyć warunki zezwalające na to,
aby ziarno rozwinęło wszystkie tkwiące w nim możliwości*

Carl Rogers

Edukacja wczesnoszkolna kieruje uwagę na proces nauczania i wychowania uczniów klas I–III szkoły podstawowej głównie w środowisku szkolnym. Jednakże czas wolny od nauki w przypadku dzieci młodszych stanowi znaczną część każdego dnia. Mając na uwadze dobro i wszechstronny rozwój dziecka w tym wieku, należy pamiętać o tworzeniu odpowiednich warunków, sprzyjających należytemu wykorzystaniu tego czasu. Ciekawość dojrzewającej psychiki, intensywny rozwój, chłonność rzeczy nowych angażuje otoczenie do kreowania odpowiednich warunków stymulujących rozwój. Dziecku nie wystarcza nauka szkolna i praca, pragnie ono samodzielnie, w grupie rówieśników, a także u osób starszych szukać interesujących je rzeczy, zjawisk, miejsc, czynności. Dlatego też zajęcia pozaszkolne stanowią dla rozwoju dziecka źródło nowych przeżyć, odkrywania i kształtowania zainteresowań, pasji, zwolnienia napięcia psychicznego w atmosferze dobrowolności i możliwości wyboru przez

samo dziecko form i treści zajęć, wynikających z własnych potrzeb i zainteresowań, które nie są uwarunkowane obowiązkami szkolnymi. Wydłużający się czas pracy rodziców, zmęczenie obowiązkami zawodowymi i domowymi, a z drugiej strony rosnąca świadomość o potrzebie rozwoju własnego dziecka, często jedyne w rodzinie, powoduje rosnące zainteresowanie zajęciami pozaszkolnymi. Odpowiedzialny rodzic wie, że właściwa organizacja czasu wolnego dziecka ma ogromne znaczenie dla jego rozwoju m.in. intelektualnego, społecznego, fizycznego, a także zwiększenia szans edukacyjnych. Jednak, czy uczniowie mają możliwość znaleźć w miejscu swojego zamieszkania odpowiedni sposób na czas wolny? Czy miejsce zamieszkania determinuje szansę udziału dzieci w zajęciach pozaszkolnych? Jaką perspektywę wykorzystania czasu wolnego mają uczniowie szkół podstawowych w gminie Wieliczka?

Zajęcia pozaszkolne w świetle literatury przedmiotu

Podczas kompletowania literatury przedmiotu dał się zauważyć brak aktualnych opracowań na temat zajęć pozaszkolnych. Cenne okazują się wciąż pozycje z lat 70. i 80. XX wieku, przede wszystkim przedstawicieli pedagogiki społecznej, takich jak Aleksander Kamiński – twórca metody zuchowej. Aktualna literatura, artykuły w czasopismach psychologiczno-pedagogicznych zwracają uwagę na czas wolny dziecka, podkreślając wartość różnorodnych zajęć pozaszkolnych, jednakże nie przedstawiają ich podstaw metodycznych. W celu wyjaśnienia podstawowego pojęcia należy zwrócić uwagę, iż niektórzy autorzy zamiennie stosują nazwy: praca, zajęcia, wychowanie pozaszkolne. Wincenty Okoń pracę pozaszkolną określa jako nieobowiązkową działalność uczniów, wykonywaną w czasie wolnym poza szkołą i organizowaną przez takie pozaszkolne placówki i organizacje, jak pałace młodzieży, ogniska pracy pozaszkolnej, domy kultury, organizacje młodzieżowe¹. Celem pracy pozaszkolnej jest świadome włączenie do procesu wychowawczego tych czynników wychowania równoległego, które mogą korzystnie wpłynąć na wielostronny rozwój osobowości uczniów. Z powyższej definicji wynika, że pozaszkolne formy edukacji stanowią część składową wychowania równoległego. Wątek edukacji równoległej rozwinął E. Trempała określając ją jako szeroki strumień różnorodnych bodźców edukacyjnych płynących z różnych podmiotów środowiska wychowawczego intencjonalnego i nieintencjonalnego mających wpływ na zachowanie człowieka, jego działalność, a także rozwój różnych sfer osobowości². Przebiega ona równolegle do edukacji realizowanej w sposób celowy i świadomy w pro-

¹ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 2001, s. 312.

² J. Wołczyk, B. Passini, *Oświata równoległa, wychowanie równoległe*, [w:] *Wychowanie i środowisko*, red. T. Pilch, B. Passini, Warszawa 1979, s. 284.

cesie dydaktyczno-wychowawczym szkoły. Cz. Kupisiewicz zwraca uwagę, że zajęcia pozaszkolne są obok zajęć szkolnych drugą istotną formą organizacyjną procesu nauczania-uczenia się, uzupełniającą działalność dydaktyczno-wychowawczą prowadzoną na lekcji³. Natomiast A. Kamiński wyróżnił cztery rodzaje aktywności pozalekcyjnej ucznia: realizowaną w ramach szkoły, praktykowaną w placówkach pozaszkolnych, zachodzącą w związkach młodzieży oraz pobudzaną przez środki masowego przekazu⁴. Podkreśla, że placówki pozaszkolne nie powinny pełnić zadań w dziedzinie wychowania i kształcenia ukierunkowanych na potrzeby szkoły. Duże znaczenie przypisuje utylitarным, praktycznym, metodycznym aspektom pracy tych placówek koncentrując się na możliwościach skutecznego oddziaływania wychowawczego oraz usprawnienia i upowszechnienia wychowania pozalekcyjnego i pozaszkolnego⁵. W późniejszych pracach A. Kamińskiego zagadnienie wychowania pozaszkolnego zatacza szersze kręgi i wkracza w obszar problematyki czasu wolnego, które dzieli na: odpoczynek, zabawę i zajęcia rozwijające. Mówiąc o wychowaniu pozalekcyjnym, pozaszkolnym, czasie wolnym i wczasowaniu ma na myśli wspólnotę rozwoju i wspólnotę edukacji⁶. Warto zaznaczyć, że w 2002 roku z inicjatywy sekretariatu Krajowej Rady Placówek Wychowania Pozaszkolnego powstało Polskie Stowarzyszenie Wychowania Pozaszkolnego im. Aleksandra Kamińskiego z siedzibą w Krakowie. Swoją cel stowarzyszenie opisuje słowami: „w centrum naszych działań jest młody człowiek i jego zainteresowania. Zrzeszamy placówki wychowania pozaszkolnego z terenu całej Polski oraz pasjonatów edukacji w czasie wolnym. Stowarzyszenie jest miejscem, w którym podejmujemy wzajemną rozmowę i współpracę dla podwyższenia jakości naszych działań. Wraz z dziećmi i młodzieżą podążamy za ich potrzebami i marzeniami”⁷. W 2011 roku Polskie Stowarzyszenie Placówek Wychowania Pozaszkolnego ustanowiło dzień 13 czerwca świętem edukacji pozaszkolnej.

Zajęcia pozaszkolne w rozwoju dziecka i organizacji czasu wolnego

Czas wolny ucznia bywa niedocenianą sferą jego życia, chociaż jak zaznacza O. Bykowska i M. J. Szymański prawidłowa organizacja czasu

³ Cz. Kupisiewicz, *Dydaktyka ogólna*, Warszawa 2000, s. 174–175.

⁴ A. Kamiński, *Funkcje pedagogiki społecznej. Praca socjalna i kulturalna*, Warszawa 1980, s. 332.

⁵ B. Smolińska-Theiss, *Wychowanie pozalekcyjne i pozaszkolne – wkład Aleksandra Kamińskiego w rozwój pedagogiki społecznej*, [w:] *Aleksander Kamiński i jego twórczość pedagogiczna. Dyskusja o przeszłości wobec teraźniejszości i przyszłości*, red. E. Marynowicz-Hetka, H. Kubicka, M. Grenosik, Łódź 2004, s. 199.

⁶ Tamże, s. 202.

⁷ Oficjalna strona internetowa Polskiego Stowarzyszenia Wychowania Pozaszkolnego, http://pswp.edu.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=136:o-nas&catid=46:informacje-podstawowe&Itemid=90, (dostęp: 15.04.2014).

wolnego dziecka odgrywa coraz ważniejszą rolę w życiu człowieka i całego społeczeństwa zwłaszcza w krajach zainteresowanych rozwojem⁸. Jak podkreśla B. Smolińska-Theiss wychowanie dziecka na pełnowartościowego obywatela nastąpi dopiero wtedy, gdy jego edukacja będzie kształtowana wspólnie przez rodzinę, szkołę i placówki wychowania pozaszkolnego⁹.

W prawodawstwie państw europejskich, międzynarodowych dokumentach prawnych uwzględnia się aspekt organizacji czasu wolnego m. in. artykuł 31 Konwencji ONZ o prawach dziecka sygnalizuje, że „Państwa-Strony uznają prawo dziecka do wypoczynku i czasu wolnego, do uczestniczenia w zabawach i zajęciach rekreacyjnych, stosownych do wieku dziecka oraz do nieskrepowanego uczestniczenia w życiu kulturalnym i artystycznym. Państwa-Strony będą przestrzegały oraz popierały prawo dziecka do wszechstronnego uczestnictwa w życiu kulturalnym i artystycznym oraz będą sprzyjały tworzeniu właściwych i równych sposobności dla działalności kulturalnej, artystycznej, rekreacyjnej oraz w zakresie wykorzystania czasu wolnego”¹⁰.

W aspekcie osobistym i społecznym niezwykle ważne jest, w jaki sposób wykorzystywany jest czas wolny w wieku dziecięcym, w okresie formowania się osobowości człowieka. Należy zwrócić uwagę na fakt, że w tym okresie występują największe zasoby wolnego czasu. Dzieci w wieku 6–10 lat posiadają go przeciętnie 8 godzin dziennie, a dzieci w wieku 11–15 lat ok. 6 godzin dziennie¹¹. Czas wolny dziecka to czas, który pozostaje mu do dyspozycji po wypełnieniu wszelkich obowiązków szkolnych oraz domowych. W czasie tym dziecko zaspokaja swoje potrzeby, rozwija swoje zainteresowania, bawi się, odpoczywa. A. Zawadzka czas wolny określa jako „czas poza obowiązkami i koniecznościami życiowymi, którym jednostka dysponuje względnie dobrowolnie i wypełnia odpoczynkiem, rozrywką, pracą nad sobą w sposób służący zarazem rozwojowi biosocjokulturalnemu”¹². Czas wolny dzieci objęty jest pewnym nadzorem i kontrolą ze strony rodziców, szkoły, organizacji społecznych. Jednakże kontrola ta powinna być taktowna, dopuszczająca samodzielność, nieograniczająca swobody wyboru zajęć i inicjatywy. R. Wroczyński używa pojęcia „kontrola wychowawcza”¹³.

⁸ O. Bykowska, M.J. Szymański, *Organizacja czasu wolnego dzieci w Polsce*, Kraków 2008, s. 63.

⁹ B. Smolińska-Theiss, *Wychowanie pozalekcyjne i pozaszkolne – wkład Aleksandra Kamińskiego w rozwój pedagogiki społecznej*, dz. cyt., s. 203.

¹⁰ Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych, http://www.unicef.org/magic/resources/CRC_polish_language_version.pdf, (dostęp: 20.03.2014).

¹¹ O. Bykowska, M.J. Szymański, *Organizacja czasu wolnego dzieci w Polsce*, dz. cyt., s. 63.

¹² A. Zawadzka, *Dziecko a zmienność nauki szkolnej: opieka rodzicielska, realizacja potrzeb biologicznych, obowiązków i wartość wypoczynku ucznia klasy trzeciej ze zmiany rannej lub popołudniowej*, Wrocław 1991, s. 22.

Czas wolny dzieci i młodzieży posiada cztery podstawowe aspekty, które nadają mu wartość środka wychowawczego: socjologiczno-ekonomiczny, psychologiczny, fizjologiczno-zdrowotny, pedagogiczny¹⁴. Potencjał wolnego czasu, jako szczególnej sfery socjalizacji dzieci, polega na szerokich możliwościach jego wykorzystania w celach poznawczych, oświatowych, rekreacyjnych, kulturowych i twórczych. Ks. Andrzej Augustyński inicjator powstania i przewodniczący stowarzyszenia Siemacha, który świadczy systemową pomoc dzieciom i młodzieży w zakresie edukacji, wychowania, terapii i rozwoju fizycznego podkreśla, że poprzez organizowanie zajęć dla dzieci ważne jest otwieranie przed nimi świata nadziei, w którym każdy będzie miał szansę rozwoju, a cierpliwe dawanie nowych możliwości wprowadza atmosferę porozumienia¹⁵.

W każdym człowieku drzemią różnorodne zainteresowania, uzdolnienia, talenty. Poprzez odpowiednią organizację atrakcyjnych zajęć w czasie wolnym tworzy się pomyśle okoliczności do ujawnienia oraz rozwoju zainteresowań. Zainteresowania pełnią ważną rolę w życiu człowieka. Stanowią podstawę procesu uczenia się i wszelkiego działania ludzkiego, kształtują osobowość, sprzyjają osiągnięciu powodzenia i zadowolenia w procesie nauczania, przygotowują do samorozwoju, edukacji całościowej, dynamizują rozwój, wytwarzają w człowieku niezależność i zaopatrują w różnorodne narzędzia poznawania świata¹⁶. Zainteresowania, które są rozbudzone dostatecznie wcześnie i odpowiednio wykształcone stają się indywidualnym potencjałem jednostki i kapitałem społecznym.

Warunki pracy w placówkach pozaszkolnych sprzyjają swobodnej działalności, podejmowaniu różnych czynności i zadań, wyzwaniu inwencji i pomysłowości dzieci, ujawnianiu i rozwojowi różnorodnych zainteresowań. Dominująca zasada dobrowolności, gwarantuje pełniejsze uwzględnienie indywidualnych właściwości dziecka, szczególnie jego zainteresowań i sprawności. Na zajęciach pozaszkolnych istnieje większa możliwość łączenia wiedzy teoretycznej z praktyczną niż w warunkach szkolnych. Dziecko może zastosować w praktyce zdobytą wiedzę. Również w placówkach wychowania pozaszkolnego istnieją lepsze warunki realizacji zasady indywidualizacji niż w szkole, gdzie obowiązuje sztywna struktura organizacyjna i programowa, dziecko pracuje we własnym tempie, a prowadzący może dostosować metody do możliwości jednostki¹⁷.

¹³ R. Wroczyński, *Pedagogika społeczna*, Warszawa 1976, s. 226.

¹⁴ P. Pindera, M. Pindera, A. Szostak, *Czas wolny dzieci*, „Nauczyciel i Szkoła” (2003)1–2, s. 78.

¹⁵ A. Augustyński, *Przestrzeń zaufania i nadziei*, „Świat Problemów” (2011) 4, s. 14.

¹⁶ B. Kłasińska, *Kształtowanie zainteresowań uczniów wyzwaniem współczesnej i przyszłej edukacji*, <http://zn.mwse.edu.pl/ebooki/18/139-149.pdf>, (dostęp: 21.03.2014).

¹⁷ M. Winiarski, *Organizacja czasu wolnego dzieci i młodzieży w rejonie zamieszkania*, Warszawa 1979, s. 25–26.

Udział dziecka w życiu zespołowym na zajęciach pozaszkolnych ma duże znaczenie dla jego ogólnego rozwoju, ponieważ zostają wtedy zaspokojone jego trzy ważne potrzeby: potrzeba bezpieczeństwa, potrzeba kontaktu społecznego, potrzeba uznania społecznego¹⁸. Poprzez udział w życiu społecznym dziecko opanowuje szereg zasad, system norm postępowania moralnego, poznaje je i utrwała, zdobywa umiejętność doboru sobie partnerów, współzycia i współdziałania, podporządkowania się przepisom i obyczajom, uczy się życzliwości i szacunku dla innych, umiejętności organizacyjnych, dyskrecji i taktu. Czas wolny ułatwia kontaktom, uczy współdziałania, sprzyja wyzwalaniu inicjatyw twórczych i organizacyjnych. Wykorzystanie czasu wolnego jest także dobrym sposobem łagodzenia rozmiarów i skutków występującego zjawiska anonimowości życia codziennego, osamotnienia współczesnego człowieka. W czasie wolnym istnieją najwłaściwsze warunki do wszechstronnego rozwoju społecznego: uczestniczenia w rozlicznych grupach społecznych, nawiązywania bogatych kontaktów i zdobywania wszechstronnych, kształcących doświadczeń społecznych mających ogromne znaczenie dla zaspokojenia podstawowych potrzeb dziecka, przyswojenia norm postępowania moralnego oraz rozwijania umiejętności organizacyjnych, nieodzownych w procesie poprawnego współdziałania społecznego¹⁹.

Na rozwój biopsychiczny dzieci szczególny wpływ mają zajęcia ruchowe. Sport jest doskonałym środkiem podnoszenia sprawności ruchowej i utrzymania zdrowia, ma także ważną rolę w kształtowaniu cech psychospołecznych osobowości dzieci i młodzieży. Rola rekreacji fizycznej i sportu przejawia się również w rozwijaniu umiejętności współzycia w zespole rówieśniczym oraz kulturze życia społecznego, wdrażania do systematycznej pracy nad sobą, samodoskonalenia, a także kształtowania kultury czasu wolnego²⁰.

Ważnym aspektem w działalności placówek wychowania pozaszkolnego jest wychowanie do racjonalnego spędzania czasu wolnego. To jak jednostka wykorzystuje wolny czas, ma bezpośredni wpływ na jej rozwój, dlatego może on być dla człowieka szansą lub zagrożeniem, a koszty wynikające z jego niewłaściwego wykorzystania ponosi nie tylko jednostka, ale całe społeczeństwo. Działania edukacyjne skierowane do dziecka powinny mieć na celu pogłębianie samoświadomości jednostki, stworzenie warunków do racjonalnego wykorzystania czasu wolnego. Należy podkreślić, że odpowiedzialni są rodzice, szkoła, a także placówki wychowania pozaszkolnego²¹. J. Pięta określa wychowanie do wczasów jako „zamierzone i ce-

¹⁸ Tamże, s. 30.

¹⁹ Tamże.

²⁰ Tamże, s. 192.

²¹ T. Wilk, *Niektóre obszary pracy opiekuńczo-wychowawczej i edukacyjnej szkoły oraz środowiska lokalnego*, Kraków 2007, s. 131.

lowe działanie wychowawców i środowiska społecznego ukierunkowanie na wywołanie trwałych zmian w osobowości wychowanka, przejawiających się rozbudzeniem zainteresowania różnymi formami wczasowania oraz internalizacji określonych potrzeb, wartości, motywacji i postaw związanych z racjonalnym (pożytecznym, rozumnym) spędzaniem czasu wolnego²².

A. Jakubowicz-Bryx zauważa, że formy spędzania czasu wolnego przez uczniów klas niższych często odbiegają od jakichkolwiek norm. Ograniczają się do oglądania telewizji, spędzania czasu przed komputerem. Podkreśla, że czas wolny powinien służyć rozwijaniu zainteresowań, pobudzać do działania. Autorka przeprowadziła badania, których przedmiotem był związek pomiędzy zainteresowaniami uczniów w edukacji wczesnoszkolnej a sposobami spędzania przez nich czasu wolnego. Badaczka wykazała, że większa liczba dzieci mieszkająca w mieście uczestniczy w zajęciach pozalekcyjnych niż na wsi, co może być uwarunkowane brakiem atrakcyjnych zajęć organizowanych przez szkołę. Stwierdziła także, że podobna jest ilość czasu wolnego wśród dzieci mieszkających na wsi i w mieście oraz ich zainteresowania²³.

Natomiast M. Brzozowska-Brywczyńska zauważa aktualnie panującą ideę dzieciństwa, jako czasu akumulacji kapitału: społecznego, intelektualnego, symbolicznego. Czas wolny dziecka jest zorganizowany, pozornie wolny, ponieważ jest wypełniony zajęciami dodatkowymi rozwijającymi pamięć, sprawność fizyczną, znajomość języków, zdolności muzyczne, plastyczne. W sposób zorganizowany i niejednokrotnie wyraźnie wpisany w ramy konkretnej metody, jako czasu akumulacji różnego typu przydatnych w przyszłości kapitałów²⁴. Jednakże autorka zwraca uwagę, że dzieci potrzebują również nieustrukturyzowanego czasu, który nie przelicza się na lekcje baletu, treningi karate, zajęcia z rysunku czy kurs języka angielskiego, ale czasu grzebania patykami w ziemi, węszenia się po podwórku i eksplorowania różnych miejsc²⁵. Również B. Chmielowska podkreśla fakt, że podejmując działania mające na celu dobre wykorzystanie czasu wolnego, który mają do dyspozycji uczniowie, należy pamiętać o tym, że dzieci i młodzież w wolnym czasie mają przede wszystkim odpocząć i zregenerować siły jednocześnie wdrażając się do racjonalnego organizowania sobie wolnego czasu²⁶.

²² J. Pięta, *Pedagogika czasu wolnego*, Warszawa 2008, s. 205.

²³ A. Jakubowicz-Bryx, *Czas wolny a zainteresowania uczniów w edukacji wczesnoszkolnej*, [w:] *Relacje i Konteksty (w) edukacji elementarnej*, red. I. Adamek, M. Grochowalska, E. Żmijewska, Kraków 2010, s. 270.

²⁴ M. Brzozowska-Brywczyńska, *Wolny czas w (do)wolnej przestrzeni. Kilka uwag o miejscach dziecięcych w mieście*, [w:] *Czas wolny. Refleksje, dylematy, perspektywy*, red. D. Mroczkowska, Warszawa 2011, s. 139.

²⁶ B. Chmielowska, *Czas wolny ucznia i jego wykorzystanie*, [w:] *Pedagogika wobec problemów wychowania końca XX wieku*, red. E. Koziół, E. Kobyłecka, Zielona Góra 2000, s. 130.

Jak podkreśla B. Rechnio, ucząc dziecko rozsądnego spędzania czasu wolnego, dbamy o jego zdrowie fizyczne i psychiczne, wspomagamy rozwój emocjonalny, rozwijamy zainteresowania, kształtujemy kreatywnego, poszukującego człowieka²⁷. Mając na uwadze wszystkie wymienione aspekty, wnioskować należy niezastąpioną rolę zajęć pozaszkolnych w rozwoju dziecka i organizacji jego czasu wolnego. Dlatego trzeba zadbać, aby placówki wychowania pozaszkolnego prowadziły formy zajęć rekreacyjno-kreatywnych, których nie ma w szkole oraz by były one prowadzone profesjonalnie na wysokim poziomie, aby program zajęć był atrakcyjny, systematycznie doskonalony pod kątem zmieniających się zainteresowań i potrzeb uczestników. L. Korczak zauważa czynniki, które sprzyjają korzystaniu przez dzieci w zajęciach pozaszkolnych. Do nich zalicza: dobre warunki materialne i lokalowe placówek, wyposażenie w niezbędne pomoce, sprzęt i materiały do prowadzenia zajęć, odpowiednie przygotowanie kadry, właściwa i sprawna organizacja pracy, życzliwy klimat wśród pedagogów i uczestników zajęć, zaangażowanie instruktorów i uczestników w realizację podjętych zadań. Ważne jest także profesjonalne prowadzenie zajęć rekreacyjno-kreatywnych, których brak w szkole, atrakcyjność programu zajęć, systematyczne doskonalenie pod kątem zmieniających się zainteresowań i potrzeb uczestników, reklamowanie programu zajęć i wyników pracy placówek pozaszkolnych, organizowanie konkursów, turniejów, przeglądów artystycznych, olimpiad, zatrudnianie osób odpowiednio wykwalifikowanych²⁸. A. Chudzyńska do czynników powodzenia pracy pozaszkolnej dodaje: dobrą współpracę pomiędzy szkołą i placówkami pozaszkolnymi dostosowanie godzin otwarcia placówek do czasu przebywania dzieci w szkole, zaangażowanie mieszkańców działalnością społeczno-wychowawczą w środowisku włączanie uczniów do prac związanych z przygotowaniem imprez²⁹. Istotne jest także promowanie programów zajęć i wyników pracy placówek pozaszkolnych, organizowanie konkursów, wystaw, przeglądów artystycznych, turniejów w celu prezentowania dorobku uczestników zajęć. Ważne jest także zatrudnienie osób odpowiednio wykwalifikowanych, inspirujących do działania w czasie wolnym.

Zajęcia pozaszkolne w gminie Wieliczka – wyniki badań

W niniejszym artykule zostaną przedstawione wyniki badań na temat zajęć pozaszkolnych, kierowanych do uczniów edukacji wczesnosz-

²⁷ B. Rechnio, *Czas wolny – radość i problem*, „Wszystko dla Szkoły” (2004) 7–8, s. 9.

²⁸ L. Korczak, *Kształtowanie zainteresowań dzieci i młodzieży w placówkach wychowania pozaszkolnego*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” (1991) 4, s. 163–166.

²⁹ A. Chudzyńska, *Praca pozaszkolna i pozaszkolna w osiedlu*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” (1991) 4, s. 161–162.

kolnej w gminie Wieliczka³⁰. Główny problem badawczy brzmiał: Jaka jest oferta i wykorzystanie zajęć pozaszkolnych kierowanych do uczniów edukacji wczesnoszkolnej w gminie Wieliczka? Celem badań było także porównanie oferty oraz dostępu do zajęć pozaszkolnych dla uczniów uczęszczających do szkół podstawowych w mieście oraz na wsi. W celu znalezienia odpowiedzi na problem główny, a także związane z nim problemy szczegółowe, zastosowana została metoda sondażu diagnostycznego, technika ankiety audytoryjnej anonimowej wśród rodziców uczniów klas I–III wybranych losowo szkół podstawowych w gminie Wieliczka oraz technika wywiadu skategoryzowanego wśród pracowników placówek organizujących zajęcia dodatkowe dla dzieci.

W badaniach ankietowych wzięło udział 178 osób. Najwięcej ankiet uzyskano od rodziców uczniów klas I–III Szkoły Podstawowej w Mietniowie (68 badanych osób), następnie Szkoły Podstawowej nr 3 w Wieliczce (59 badanych osób) i Szkoły Podstawowej nr 4 na ul. Krzyszkowickiej (51 badanych osób). Wszyscy rodzice, których dzieci uczęszczają do Szkoły Podstawowej w Mietniowie mieszkają na wsi, natomiast rodzice uczniów ze Szkoły Podstawowej nr 3 i Szkoły Podstawowej nr 4 mieszkają w mieście. Uznając za istotną informację w procesie badawczym, autorka zadała pytanie o poziom wykształcenia ankietowanych rodziców. Najniższy poziom wykształcenia (największy odsetek rodziców z wykształceniem podstawowym i zawodowym oraz najmniejszy odsetek rodziców z wykształceniem wyższym) posiadają rodzice mieszkający na wsi. Wśród rodziców mieszkających w mieście wyraźnie dominuje wyższy poziom wykształcenia, ponad 50% ankietowanych rodziców posiada wykształcenie wyższe oraz ponad 30% wykształcenie średnie.

Chcąc się dowiedzieć, ilu uczniów korzysta z zajęć pozaszkolnych, organizowanych w gminie Wieliczka w ankiecie, zadano pytanie, „Czy Pani/Pana dziecko uczestniczy w zajęciach pozaszkolnych organizowanych w gminie Wieliczka?”. Zgodnie z uzyskanymi informacjami największy odsetek dzieci biorących udział w zajęciach pozaszkolnych (75%) uczęszcza do Szkoły Podstawowej nr 4 na ul. Krzyszkowickiej. Następnie (69%) uczniów klas I–III biorących udział w zajęciach pozaszkolnych uczęszcza do Szkoły Podstawowej nr 3 na ul. Sienkiewicza. Natomiast mniej niż połowa (49%) rodziców uczniów Szkoły Podstawowej w Mietniowie deklaruje udział swoich dzieci w zajęciach pozaszkolnych.

Badani rodzice wymienili różnorodne zajęcia pozaszkolne, w których uczestniczą ich dzieci. Autorka sklasyfikowała i ujęła je w pięć grup:

³⁰ Artykuł powstał na podstawie pracy magisterskiej pt. *Zajęcia pozaszkolne dla uczniów edukacji wczesnoszkolnej w gminie Wieliczka*, napisanej pod kierunkiem dr hab. Krystyny Zabawy na Wydziale Pedagogicznym Akademii Ignatianum w Krakowie w 2014 r.

zajęcia sportowe, zajęcia muzyczne, zajęcia taneczne, zajęcia językowe, i inne. Rodzice uczniów ze Szkoły Podstawowej z Mietniowa wśród zajęć sportowych rodzice wymienili: Szkoła Sztuk Walki Kung Fu Lung, piłka nożna Węgrzce Wielkie, piłka nożna Szkoła Futbolu Staniątki, nauka pływania Solne Miasto, zajęcia pływackie Wodnik. Do zajęć muzycznych zaliczono naukę gry na instrumentach: gitara, flet. Wśród zajęć tanecznych ankietowani wyszczęgnili: balet organizowany przez CKiT, naukę tańca oraz uczestnictwo w Zespole Pieśni i Tańca Mietniowiacy. W wielu ankietach rodzice podkreślali realizowany w szkole program „Akademia Sukcesu – indywidualizacja nauczania i wychowania uczniów klas I–III w gminie Wieliczka”, dzięki któremu dzieci uczestniczyły w zajęciach pływackich na wielickim basenie, w zajęciach komputerowych i językowych realizowanych w szkole. Natomiast rodzice uczniów ze Szkoły Podstawowej nr 3 wśród zajęć sportowych wymienili: piłkę nożną Szkoła Futbolu Staniątki, Szkoła Futbolu Węgrzce Wielkie oraz Wieliczanka, tenis ziemny – korty Solne Miasto, MKS MOS Wieliczka mini siatkówka, zajęcia na basenie, sekcja pływacka Solne Miasto, Ośrodek Sportu i Rekreacji Wodnik, sztuki walki (capoeira, karate), gimnastyka, siatkówka. Wśród zajęć muzycznych rodzice wymieniali: scholę, naukę gry na gitarze CKiT, szkołę muzyczną, naukę gry na pianinie. Spośród zajęć językowych rodzice wyszczęgnili: naukę języka angielskiego w szkołach językowych Kontekst, Leaderschool, a także CKiT. Wśród zajęć tanecznych wymieniali: balet, taniec CKiT. Dodatkowo rodzice podawali inne zajęcia pozaszkolne jak: zajęcia w Bibliotece, Robotowo CKiT, Wielicki Uniwersytet Dzieci, nauka malarstwa (prywatne lekcje), zajęcia w poradni psychologiczno-pedagogicznej.

Rodzice uczniów Szkoły Podstawowej nr 4 na ul. Krzyszkowickiej również wymienili różnorodne zajęcia pozaszkolne, w których biorą udział ich dzieci. W obszarze zajęć sportowych wskazywali: piłkę nożną klub UKS Gimnazjon, gimnastyka UKS Gimnazjon, zajęcia na basenie, sekcja pływacka Solne Miasto, Szkoła Walki Kung Fu Lung, Wielicki Klub Karate Kyokushin, Koszykówka UKS Regis. Zajęcia językowe: nauka języka angielskiego w CKiT, Leaderschool, Kontekst. Zajęcia muzyczne: gra na instrumentach gitara CKiT, pianino, skrzypce. Zajęcia taneczne: balet CKiT, studio baletowe Debiut Solne Miasto. Dodatkowo rodzice wymienili: oazę – parafia Świętego Pawła, Robotowo CKiT, Wielicki Uniwersytet Dzieci, jazdę konną Agata Janowska Sierca, poradnię psychologiczno-pedagogiczną, zajęcia w Bibliotece. Podkreślili, że w ramach programu szkolnego dzieci raz w tygodniu mają zajęcia na basenie, ponadto w szkole organizowane są różnorodne zajęcia dodatkowe z języka angielskiego, kółko teatralne, kółko matematyczne,

kółko muzyczne, kółko Caritas, kółko twórcze, w których biorą udział ich dzieci.

Następnie autorka zadała pytanie o częstotliwość uczestniczenia dzieci w zajęciach pozaszkolnych. Rodzice mieli do wyboru trzy odpowiedzi: raz w tygodniu, dwa razy w tygodniu, częściej. Z uzyskanych odpowiedzi wynika, iż najrzadziej w zajęciach pozaszkolnych uczestniczą uczniowie Szkoły Podstawowej w Mietniowie. Zgodnie z odpowiedziami rodziców, 58% dzieci bierze udział w zajęciach raz w tygodniu, a jedynie 12% dzieci uczestniczy w zajęciach częściej niż dwa razy w tygodniu. Częstotliwość uczestniczenia w zajęciach uczniów Szkoły Podstawowej nr 3 i nr 4 jest zbliżona. Prawie połowa uczniów bierze udział w zajęciach pozaszkolnych częściej niż dwa razy w tygodniu, a tylko 20% uczniów uczestniczy w zajęciach pozaszkolnych raz w tygodniu.

Uczniowie mieszkający na wsi rzadziej korzystają z zajęć pozaszkolnych – przeważnie raz w tygodniu, natomiast uczniowie mieszkający w mieście w większości przypadków biorą udział w zajęciach częściej niż dwa razy w tygodniu.

Z badań wynika, iż wiąże się to z trudnościami deklarowanymi przez rodziców dzieci mieszkających na wsi, 81% z nich wyraża chęć zapisania dziecka na zajęcia pozaszkolne oraz tyle samo zgłasza trudności odnośnie uczęszczania dziecka na te zajęcia. Najczęściej deklarowanymi trudnościami są: czas związany z dowozem dziecka na zajęcia, ograniczenia czasowe (długa praca, obowiązki domowe rodziców) oraz koszty związane z dowozem dziecka. Ponad połowa rodziców mieszkających w mieście również twierdzi, że ma problemy takie jak: ograniczenia czasowe (długa praca, obowiązki domowe), koszty związane z opłatą w przypadku zajęć płatnych, nieodpowiednie godziny zajęć pozaszkolnych. Tak więc trudności rodziców są różne. Na wsi wiążą się one z czasem dowozu dziecka (odległość), natomiast w mieście z długą pracą rodziców i tym samym brakiem możliwości dowozu na zajęcia pozaszkolne.

Rodzice, którzy nie zadeklarowali udziału swoich dzieci w zajęciach pozaszkolnych zostali poproszeni o udzielenie odpowiedzi, czy kiedykolwiek myśleli o zapisaniu dziecka na zajęcia pozaszkolne. Z otrzymanych danych wynika, iż większość rodziców deklaruje chęć zapisania dziecka na zajęcia pozaszkolne. Największy odsetek (83%) rodziców, wyrażających chęć zapisania dziecka mieszka na wsi. Zauważono, że 25% rodziców, których dzieci uczęszczają do Szkoły Podstawowej nr 3, nie ma w planach zapisania dziecka na zajęcia pozaszkolne. Natomiast w Szkole Podstawowej nr 4 20% rodziców, nie wyraża chęci zapisania swojego dziecka na zajęcia pozaszkolne.

Chcąc się dowiedzieć, jaki jest poziom oraz dostęp do informacji na temat zajęć pozaszkolnych organizowanych w gminie Wieliczka, autor-

ka zadała pytanie: „Czy słyszała Pani/Pan na temat zajęć pozaszkolnych organizowanych w gminie Wieliczka?”. Jeżeli odpowiedź była twierdząca, rodzice mieli zaznaczyć źródło informacji wśród wymienionych możliwości: Internet, ulotki i ogłoszenia uliczne, informacja w szkole, informacja od innych rodziców lub dopisać własne propozycje. Z uzyskanych danych wynika, że większość rodziców miało dostęp do informacji na temat organizowanych zajęć pozaszkolnych w gminie Wieliczka. Najwięcej (84%) w Szkole Podstawowej nr 3, następnie w Szkole Podstawowej nr 4 (83%), a w Szkole Podstawowej w Mietniowie (74%) ankietowanych rodziców potwierdza uzyskanie informacji na temat organizowanych zajęć pozaszkolnych. Rodzice mieszkający na wsi wśród źródeł informacji na temat organizowanych zajęć pozaszkolnych najczęściej wymieniają: Internet, informację od innych rodziców, ulotki i ogłoszenia uliczne. Najwięcej rodziców uczniów ze Szkoły Podstawowej nr 3 dowiedziało się o organizowanych zajęciach za pośrednictwem: Internetu (65%), informacji od innych rodziców (60%), ulotek i ogłoszeń ulicznych (56%). Natomiast rodzice uczniów Szkoły Podstawowej nr 4 na os. Krzyszkowice najczęściej wśród źródeł informacji wymieniają: informację od innych rodziców (78%), Internet (68%), informację w szkole (75%).

Wszyscy rodzice, których dzieci uczęszczają do Szkoły Podstawowej w Mietniowie zadeklarowali, że ich dzieci chętnie uczestniczą w zajęciach pozaszkolnych. Jeden rodzic dodatkowo dopisał informację, że „udział w zajęciach pozaszkolnych jest mobilizacją do odrabiania zadań domowych i wykonywania obowiązków domowych”. Również rodzice uczniów Szkoły Podstawowej nr 4 na os. Krzyszkowice zaznaczyli odpowiedź twierdzącą, ponadto jeden rodzic dopisał: „bywają dni, kiedy dziecko woli zostać w domu”. W opinii rodzica jedno dziecko ze Szkoły Podstawowej nr 3 niechętnie uczestniczy w zajęciach pozaszkolnych: „nie zawsze, czasami dziecko jest zmęczone i nie chce wychodzić z domu”. Nikt z rodziców nie zaznaczył odpowiedzi, że nie pytają o zdanie swojego dziecka, uważają, że dziecko powinno uczestniczyć w zajęciach pozaszkolnych, co świadczy o tym, że dziecko może samo decydować o udziale w zajęciach dodatkowych.

Następnie autorka zapytała respondentów o opinię „Czy uważa Pani/Pan, że zajęcia pozaszkolne są potrzebne dla rozwoju dziecka?”. Rodzice mieli do wyboru trzy odpowiedzi: tak, nie, nie mam zadania na ten temat. Jak wynika z badań większość – ponad (80%) ankietowanych rodziców ze wszystkich szkół odpowiedziało, że zajęcia pozaszkolne są potrzebne dla rozwoju dziecka. Najwięcej (7%) rodziców mieszkających na wsi stwierdziło, że zajęcia pozaszkolne nie są potrzebne dla rozwoju ich dziecka, (5%) zaznaczyło odpowiedź, że nie ma zdania na ten temat, (6%) rodziców uczniów Szkoły Podstawowej nr 3 również zaznaczyło odpo-

wiedź, że nie ma zdania na ten temat, natomiast 2%, że zajęcia pozaszkolne nie są potrzebne dla rozwoju dziecka. Należy stwierdzić, iż rodzice dostrzegają potrzebę uczestniczenia w zajęciach pozaszkolnych dla prawidłowego rozwoju ich dzieci. Jak wynika z przeprowadzonych badań, ponad 80% rodziców zauważa korzyści z uczestnictwa w zajęciach pozaszkolnych. Spośród reszty mających inny pogląd 8% rodziców mieszkających na wsi nie ma zdania na ten temat, a 5% uważa, że dzieci nie osiągają korzyści z uczestnictwa w zajęciach pozaszkolnych. Spośród ankietowanych, których dzieci uczęszczają do Szkoły Podstawowej nr 4 na os. Krzyszkowice, 2% rodziców uważa, że uczniowie nie osiągają korzyści oraz 2% rodziców nie ma zdania na ten temat. 4% rodziców uczniów Szkoły Podstawowej nr 3 sądzi, że dzieci nie osiągają korzyści z uczestnictwa w zajęciach pozaszkolnych. Tabela 3 przedstawia procentowy udział zaznaczanych przez ankietowanych korzyści, wynikających z uczestnictwa w zajęciach pozaszkolnych. Jak wynika z uzyskanych wyników badań, rodzice wszystkich szkół jednomyślnie najczęściej zaznaczali korzyść, jaką jest rozwój zainteresowań. Następne odpowiedzi się różnią. Wśród rodziców uczniów Szkoły Podstawowej w Mietniowie i Szkoły Podstawowej nr 4 na os. Krzyszkowice drugą najczęściej wybieraną korzyścią jest zdobywanie nowych umiejętności, natomiast rodzice uczniów Szkoły Podstawowej nr 3 w Wieliczce wymienili zdobywanie nowej wiedzy. Rodzice mieszkający na wsi w dalszej kolejności wymieniali zwiększenie zaradności dziecka oraz lepszy start życiowy. Dodatkowo rodzice dopisali: „poszerzenie horyzontów myślowych, umiejętność różnych zachowań w nowym środowisku”, „córkę chętnie uczęszcza na zajęcia baletu i jest to dla niej motywacją do wykonania terminowo innych zadań, ponieważ jeżeli nie wyrobi się z zajęciami szkolnymi, nie jeździ na pozaszkolne, co jest największą karą”. Rodzice uczniów Szkoły Podstawowej na os. Krzyszkowice w dalszej kolejności docenili: zdobywanie nowej wiedzy, zdobywanie nowych doświadczeń oraz umiejętność planowania czasu wolnego. Niektórzy z nich dopisali: „Kondycja fizyczna, praca w grupie, zaangażowanie, rywalizacja, koledzy, przyjaźnie”, „nabywanie samodzielności”, „umiejętność pracy w grupie, kształtowanie zaradności, kształtowanie odpowiedzialności za swój los”. Rodzice uczniów Szkoły Podstawowej nr 3 uznali za bardzo ważne: zdobywanie nowych umiejętności, umiejętność nawiązywania nowych kontaktów oraz zdobywanie nowych doświadczeń. Dodatkowo wymienili: „zaplanowany czas mądrze spędzony”, „rozwój fizyczny, przyzwyczajenie do aktywności fizycznej”, „aktywne spędzanie czasu wolnego, a nie oglądanie telewizji i granie w gry komputerowe”, „pomoc w odnalezieniu swoich talentów, mocnych stron oraz ich rozwijanie”, „ukierunkowanie dziecka, pomoc w wyborze przyszłego zawodu, aktywne spędzanie czasu wolnego, uspołecznienie dziecka”.

W ostatnim pytaniu autorka zapytała o oczekiwania rodziców wobec oferty zajęć pozaszkolnych organizowanych w gminie Wieliczka. Poprosiła o zaznaczenie trzech najważniejszych według ankietowanych możliwości lub dopisanie własnych. Najczęściej zaznaczanym przez ankietowanych ze wszystkich rodzajów szkół oczekiwaniem wobec oferty zajęć jest większa liczba i dostępność bezpłatnych zajęć pozaszkolnych (ponad 90% rodziców wszystkich badanych szkół). Rodzice uczniów Szkoły Podstawowej nr 3 i Szkoły Podstawowej nr 4 na os. Krzyszkowice jednomyślnie najczęściej zaznaczali: większą liczbę zajęć innowacyjnych nastawionych na rozwój dziecka oraz większą różnorodność zajęć. Natomiast wśród rodziców uczniów Szkoły Podstawowej w Mietniowie druga najczęściej zaznaczana odpowiedź to większa liczba zajęć realizowana w szkole, domach kultury w miejscu zamieszkania oraz zorganizowany dojazd dzieci na zajęcia pozaszkolne.

Z uwagi na walory programowe, organizacyjne i metodyczne zajęcia pozaszkolne stanowią istotne ogniwo w procesie organizowania czasu wolnego dzieci i młodzieży w gminie Wieliczka. Pełnią liczne zadania w dziedzinie wspomagania rozwoju, wychowania i kształcenia młodego pokolenia m.in. poprzez: rozwijanie różnorodnych umiejętności, zainteresowań, pozytywnych postaw społeczno-moralnych, uzdolnień, przygotowanie do uczestnictwa w kulturze, inspirowanie aktywności społecznej, podnoszenie kultury czasu wolnego. Na podstawie informacji uzyskanych z kwestionariuszy ankiet oraz przeprowadzonych wywiadów można twierdzić, że dzieci bardzo chętnie biorą udział w zajęciach pozaszkolnych oraz angażują się w ich udział. Również rodzice interesują się organizowanymi zajęciami dodatkowymi dla dzieci, dostrzegają potrzebę uczestniczenia w nich dla wszechstronnego rozwoju swoich dzieci oraz zauważają korzyści płynące z brania udziału w różnorodnych zajęciach. Pozytywnymi aspektami jest rozwój zainteresowań, zdobywanie nowych umiejętności, wiedzy, doświadczeń, nawiązywanie nowych kontaktów, umiejętność planowania czasu wolnego. Dostrzegają oni korzyści długoterminowe; jak lepszy start życiowy, umiejętność zachowania w nowym środowisku, przyjaźnie, kształtowanie odpowiedzialności za swój los, pomoc w odnalezieniu talentów oraz wyborze przyszłego zawodu. Ze względu na dużą liczbę dzieci biorących udział w zajęciach sportowych: piłka nożna, karate, siatkówka, koszykówka, gimnastyka oraz tanecznych, baletowych rodzice sami dopisują następujące korzyści: rozwój fizyczny, kondycja fizyczna, przyzwyczajenie do aktywności fizycznej, rywalizacja. Ponadto rodzice uczniów szkół podstawowych zgłaszają swoje oczekiwania w stosunku do oferty zajęć pozaszkolnych w gminie Wieliczka. Przede wszystkim największy odsetek rodziców wszystkich badanych szkół oczekuje większej liczby i dostępności bezpłatnych zajęć pozaszkolnych. Rodzice mieszkający na wsi

mają nadzieję na większą liczbę zajęć dodatkowych realizowanych w szkole, domach kultury w miejscu zamieszkania oraz zorganizowany dojazd dzieci na zajęcia pozaszkolne. Na obszarach wiejskich autorka odnotowała również znacznie niższy poziom wykształcenia wśród rodziców uczniów edukacji wczesnoszkolnej. Warto dodać, że w dzisiejszych czasach miejsce zamieszkania nie powinno implikować poziomu wykształcenia.

W kontekście analizy zgromadzonego materiału badawczego dostrzeżono duże zaangażowanie jednostek samorządowych w sektor edukacji, rekreacji w gminie Wieliczka. W 2013 roku rozpoczęła się budowa świetlicy środowiskowej w Mietniowie w ramach zadania: kompleksowe zagospodarowanie obszarów wiejskich w gminie Wieliczka. Świetlica będzie spełniać standardy europejskie oraz będzie odpowiedzią na potrzeby dzieci z obszarów wiejskich. Rodzice uczniów mieszkających w mieście jednomyślnie oczekują większej liczby zajęć innowacyjnych nastawionych na rozwój dziecka oraz większej różnorodności zajęć. Ważną informacją dla tych rodziców jest podpisanie 14 maja 2014 roku przez Burmistrza Wieliczki A. Koziola z ks. A. Augustyńskim przewodniczącym Zarządu Stowarzyszenia Siemacha umowy na uruchomienie i prowadzenie na terenie gminy, placówki wsparcia dziennego w formie specjalistycznej dla 60 dzieci. Zgodnie z ofertą Stowarzyszenia dzieci objęte będą szerokimi działaniami wychowawczymi, edukacyjnymi, polegającymi na pracy specjalistycznej z wychowankami, organizowaniu zajęć sportowych, rekreacyjnych, wspieraniu rozwoju kulturalnego, społecznego, aktywizowaniu, rozwoju talentów i zainteresowań. Również w 2013 roku gmina Wieliczka uzyskała certyfikat Ogólnopolskiego Programu Certyfikacji Gmin i Powiatów Rzeczypospolitej Polskiej „Samorządowy Lider Edukacji”. Wartym podkreślenia jest fakt, iż ideą Programu jest identyfikowanie i promowanie jednostek samorządu terytorialnego podejmujących wartościowe inicjatywy w dziedzinie rozwoju edukacji oraz systemu oświaty, a także podnoszenie jakości działań samorządów w sferze lokalnej polityki edukacyjnej. Ważnym aspektem jest także realizowany w okresie od 1 września 2012 r. do 30 czerwca 2013 r. przez gminę projekt Akademia sukcesu – indywidualizacja nauczania i wychowania uczniów klas I–III w gminie Wieliczka, głównie w szkołach podstawowych na obszarach wiejskich. Dodatkowo budowane są świetlice środowiskowe m.in. w Lednicy, Janowicach, Mietniowie umożliwiające organizację różnorodnych zajęć pozaszkolnych bliżej miejsca zamieszkania dzieci.

Rozwój zainteresowań i aspiracji dzieci powoduje konieczność dalszej rozbudowy zadań placówek wychowania pozaszkolnego jako ważnego ogniwa w procesie kształtowania rozwijającego się społeczeństwa. Warto pamiętać, że czas wolny stanowi istotną wartość dla współczesnego człowieka, ale prawdziwą wartością staje się wtedy, gdy służy rozwojowi.

Bibliografia

Augustyński A., *Przestrzeń zaufania i nadziei*, [w:] „Świat Problemów” (2011) 4.

Brzozowska-Brywczyńska M., *Wolny czas w (do)wolnej przestrzeni. Kilka uwag o miejscach dziecięcych w mieście*, [w:] *Czas wolny. Refleksje, dylematy, perspektywy*, red. D. Mroczkowska, Wyd. Difin, Warszawa 2011.

Bykowska O., Szymański M. J., *Organizacja czasu wolnego dzieci w Polsce*, Wyd. Naukowe UP, Kraków 2008.

Chmielowska B., *Czas wolny ucznia i jego wykorzystanie*, [w:] *Pedagogika wobec problemów wychowania końca XX wieku*, red. E. Kozioł, E. Kobyłecka, Wyd. Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Tadeusza Kotarbińskiego, Zielona Góra 2000.

Chudzyńska A., *Praca pozalekcyjna i pozaszkolna w osiedlu*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” (1991) 4.

http://www.wieliczka.eu/pl/11014/4834/Zespol_ds_Profilaktyki_Ochrony_Zdrowia_i_Osob_Niepelnosprawnych.html, (dostęp: 20.04.2014).

http://www.wieliczka.eu/pl/1951/124627/Certyfikat_%E2%80%99ESa-morzadowy_Lider_Edukacji%E2%80%99D_dla_Wieliczki.html, (dostęp: 15.04.2014).

Jakubowicz-Bryx A., *Czas wolny a zainteresowania uczniów w edukacji wczesnoszkolnej*, [w:] *Relacje i Konteksty (w) edukacji elementarnej*, red. I. Adamek, M. Grochowalska, E. Żmijewska, Wyd. Nauk. UP, Kraków 2010.

Kamiński A., *Funkcje pedagogiki społecznej. Praca socjalna i kulturalna*, Wyd. PWN, Warszawa 1980.

Kłasińska B., *Kształtowanie zainteresowań uczniów wyzwaniem współczesnej i przyszłej edukacji*, <http://zn.mwse.edu.pl/ebooki/18/139-149.pdf>, (dostęp: 21.03.2014).

Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych, http://www.unicef.org/magic/resources/CRC_polish_language_version.pdf, (dostęp: 20.03.2014).

Korczak L., *Kształtowanie zainteresowań dzieci i młodzieży w placówkach wychowania pozaszkolnego*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” (1991) 4.

Kupisiewicz Cz., *Dydaktyka ogólna*, GRAF PUNKT, Warszawa 2000.

Oficjalna strona internetowa Polskiego Stowarzyszenia Wychowania Pozaszkolnego, http://pswp.edu.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=136:o-nas&catid=46:informacje-podstawowe&Itemid=90, (dostęp: 15.04.2014).

Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Wyd. „Żak”, Warszawa 2001.

- Pięta J., *Pedagogika czasu wolnego*, DrukTur, Warszawa 2008.
- Pindera P., Pindera M., Szostak A., *Czas wolny dzieci*, „Nauczyciel i Szkoła” (2003) 1–2.
- Rechnio B., *Czas wolny – radość i problem*, „Wszystko dla Szkoły” (2004) 7–8.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 maja 2011 r. w sprawie rodzajów i szczegółowych zasad działania placówek publicznych, warunków pobytu dzieci i młodzieży w tych placówkach oraz wysokości i zasad odpłatności wnoszonej przez rodziców za pobyt ich dzieci w tych placówkach. Dz. U. Nr 109 poz. 631
- Smolińska-Theiss B., *Wychowanie pozalekcyjne i pozaszkolne – wkład Aleksandra Kamińskiego w rozwój pedagogiki społecznej*, [w:] *Aleksander Kamiński i jego twórczość pedagogiczna. Dyskusja o przeszłości wobec teraźniejszości i przyszłości*, red. E. Marynowicz- Hetka, H. Kubicka, M. Grenosik, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2004.
- Wilk T., *Niektóre obszary pracy opiekuńczo-wychowawczej i edukacyjnej szkoły oraz środowiska lokalnego*, Impuls, Kraków 2007.
- Winiarski M., *Organizacja czasu wolnego dzieci i młodzieży w rejonie zamieszkania*, WSIP, Warszawa 1979.
- Wołczyk J., Passini B., *Oświata równoległa, wychowanie równoległe*, [w:] *Wychowanie i środowisko*, red. T. Pilch, B. Passini, WSIP, Warszawa 1979.
- Wroczyński R., *Pedagogika społeczna*, PWN, Warszawa 1976.
- Zawadzka A., *Dziecko a zmienność nauki szkolnej: opieka rodzicielska, realizacja potrzeb biologicznych, obowiązków i wartość wypoczynku ucznia klasy trzeciej ze zmiany ранней lub popołudniowej*, Wrocław 1991.

Streszczenie

W artykule autorka, opierając się na analizie literatury przedmiotu oraz przeprowadzonych badaniach własnych, opisuje rolę zajęć pozaszkolnych w rozwoju dziecka i organizacji czasu wolnego oraz analizuje udział uczniów klas I–III w zajęciach pozaszkolnych w gminie Wieliczka. Z uwagi na walory programowe, organizacyjne i metodyczne zajęcia pozaszkolne stanowią istotne ogniwo w procesie organizowania czasu wolnego dzieci i młodzieży. Pełnią liczne zadania w dziedzinie wspomagania rozwoju, wychowania i kształcenia młodego pokolenia m.in. poprzez: rozwijanie różnorodnych umiejętności, zainteresowań, pozytywnych postaw społeczno-moralnych, uzdolnień, przygotowanie do uczestnictwa w kulturze, inspirowanie aktywności społecznej, podnoszenie kultury czasu wolnego. Zajęciom pozaszkolnym towarzyszy przyjazna atmosfera pozbawiona stresów i napięć, które są częstym zjawiskiem

w szkole. Praca w małych grupach pozwala na indywidualizację zajęć i budowanie pozytywnych, przyjacielskich więzi między dziećmi. Wspólna praca i zabawa pod opieką życzliwych instruktorów, którzy znając ich problemy i środowisko rodzinne potrafią otoczyć swych podopiecznych odpowiednią opieką. W dzisiejszej rzeczywistości zauważa się pewną prawidłowość – im większe miasto tym większa różnorodność ofert kierowanych do dzieci i młodzieży. Dlatego bardzo ważne jest zaangażowanie najbliższego środowiska, placówek kulturalno-oświatowych w organizację różnorodnych zajęć wspierających rozwój dziecka. Wobec takiej sytuacji należy wzbogacić i uatrakcyjnić oferty instytucji oraz podjąć społeczny wysiłek, by dotrzeć do jak najszerszej grupy odbiorców. Nierzadką praktyką jest działalność edukacyjna i wychowawcza w małych ośrodkach, które nie dysponują celowo powołanymi instytucjami kulturalno-wychowawczymi, ale potrafią zorganizować wspólnymi społecznymi siłami różnorodne przedsięwzięcia. Placówki wychowania pozaszkolnego pełnią w systemie oświaty bardzo ważną rolę, poszerzając funkcje szkoły oraz współpracując z rodziną i środowiskiem lokalnym. Organizatorami pozaszkolnych placówek kultury i oświaty mogą być państwowe i społeczne instytucje oświatowe, kulturalne, organizacje społeczne, stowarzyszenia oraz inne instytucje uprawnione do podejmowania intencjonalnej działalności wychowawczej. Pozaszkolne placówki systemu kultury i oświaty stanowią część składową systemu kształcenia równoległego będącego subsystemem całkowitego systemu kształcenia i wychowania.

Słowa kluczowe: czas wolny, zajęcia pozaszkolne, edukacja wczesnoszkolna, zainteresowania, wychowanie do czasu wolnego.

Way of Free Time – Extracurricular Activities for Students in Grades I–III in the Municipality of Wieliczka

Summary

In the article the author based on the analysis of literature and studies describes the role of after-school activities on child development and organization of leisure time and analyze the participation of students in grades I–III in extracurricular activities in the municipality of Wieliczka. Due to the advantages of the program, organizational and methodical extracurricular activities are an important link in the process of organizing free time for children and youth. Perform a number of tasks in the field of supporting the development, education and training among the young generation by: developing a variety of skills, interests, positive so-

cio-moral attitudes, abilities, preparing to participate in culture, inspiring social activity, raising the culture of leisure time. Extracurricular activity was accompanied by a friendly atmosphere free from the stresses and strains that are common in school. Working in small groups allows for individualization of classes and building positive, friendly ties between children. Working together and having fun under the care of friendly instructors who are already aware of their problems and the family environment are able to surround their subjects appropriate care. In today's reality, it is noted a pattern - the bigger the city, the greater the variety of offers to children and adolescents. Therefore, it is important to involve the nearest environment, cultural and educational institutions in organizing various activities to support the development of the child. In view of this situation, enrich and attractive offer social institutions and take the effort to reach the widest possible audience. It is common practice for education activities in small centers that do not have deliberately invoked cultural and educational institutions, but they can arrange joint ventures diverse social forces. Extracurricular education institutions play in the education system a very important role in expanding the functions of school and working with the family and the local community. The organizers of extracurricular cultural and educational institutions may be state and public institutions of educational, cultural, social organizations, associations and other institutions authorized to take intentional educational activity. Non-school institutions of culture and education system are part of a parallel education system which is running in an overall system of education and upbringing.

Keywords: leisure time, extracurricular activities, primary school, interests, education for leisure.

Adres do korespondencji:
Mgr Justyna Domoń
Szkoła Podstawowa z Oddziałami Integracyjnymi nr 4
im. Erazma Józefa Jerzmanowskiego w Wieliczce
e-mail: justynadomon@o2.pl

Marek Banach
Uniwersytet Pedagogiczny
im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

Wybrane aspekty czasu wolnego uczniów klas I–III szkoły podstawowej

Selected Aspects of Students' Free Time
in Primary-School Grades I–III

Pojęcie czasu wolnego

Zainteresowanie czasem ma swoje tradycje, czego efektem są liczne opracowania naukowe, a także znaczne różnicowanie terminologiczne. Zdaniem J. Pięty „czas wolny jest to czas bez obowiązków, przeznaczony na zajęcia dowolne. Czas ten wypełniony jest aktywnością, w którą człowiek angażuje się z własnej woli po wypełnieniu swoich obowiązków zawodowych, rodzinnych i społecznych”¹. W ujęciu J. Dumazediera „czas wolny obejmuje wszystkie zajęcia, którym jednostka może się oddawać z własnej chęci bądź dla odpoczynku, rozrywki, rozwoju swych wiadomości lub swego kształcenia (bezinteresownego), swego dobrowolnego udziału w życiu społecznym, po uwolnieniu się z obowiązków zawodowych, rodzinnych, społecznych”². Definicja czasu wolnego J. Dumazediera znalazła swoje zastosowanie w międzynarodowych badaniach problematyki czasu wolnego, prowadzonych pod auspicjami UNESCO. Na podstawie tej definicji przyjmuje się nie sposób wykorzystania wolnego czasu, lecz jego funkcje (wypoczynek, rozrywkę, rozwój osobowości). Ist-

¹ J. Pięta, *Pedagogika czasu wolnego*, Warszawa 2008, s. 11.

² Cyt. za: M. Banach, M. Orlińska, *Formy aktywności wolnoczasowej ludzi starszych*, [w:] *Formy spędzania czasu wolnego*, red. M. Banach, T.W. Gierat, Kraków 2013, s. 82.

nieje zasadnicza różnica między spędzaniem czasu wolnego przez dzieci i młodzież a wykorzystaniem go przez ludzi dorosłych. U człowieka dorosłego praca zawodowa, obowiązki rodzinne wyznaczają ilość czasu wolnego. Z kolei u dzieci i młodzieży nauka w szkole, obowiązek odrabiania lekcji są czynnikami determinującymi czas pozostały do ich dyspozycji. Pojęcie czasu wolnego w literaturze jest określane różnorodnie, najczęściej jako „ta część budżetu czasu, która nie jest zajęta przez pracę zarobkową normalną i dodatkową, ani przez systematyczne kształcenie się uczelniane, ani przez zaspokajanie elementarnych potrzeb fizjologicznych, ani przez stałe obowiązki domowe”³.

W życiu każdego człowieka praca lub nauka nieustannie przeplata się z czasem wolnym. Godziny pracy czy nauki oraz te wolne od obowiązków wyciskają piętno na każdym z nas. Są one w pewnym sensie przeciwstawne, ale jednocześnie ściśle ze sobą powiązane i konieczne dla pełnej harmonii i radości życia. Brak wolnego czasu ma silny i negatywny wpływ na zdrowie, osiągnięcia osobiste, relacje z ludźmi, zadowolenie z siebie i ze świata. Czas wolny racjonalnie wypełniony odpowiednimi zajęciami ma istotne, pozytywne znaczenie dla rozwoju osobowości i podnoszenia kultury całego społeczeństwa. Warto jednocześnie zaznaczyć, że czas wolny to określone treści, którymi jest on wypełniony, bowiem „sam fakt posiadania określonej liczby godzin czasu wolnego o niczym nie stanowi”⁴. Wykonując określoną czynność, raz realizujemy nasze działanie jako specyficzne dla czasu wolnego, a innym razem niekoniecznie. Jako przykłady takiego działania M. Ostrowska podaje czytanie książki – „raz jest przyjemnością jeśli czytamy pasjonujące nas dzieło, a innym razem już nie – tylko odrabianiem lekcji”⁵ związanym z obowiązkiem przeczytania lektury szkolnej.

Czas wolny spełnia w życiu każdego człowieka rozmaite, wzajemnie przenikające się funkcje. Mądrze wypełniony ma zasadnicze znaczenie dla rozwoju jednostki. E. Wnuk-Lipiński⁶ wyróżnia pięć jego podstawowych funkcji:

- edukacyjną, realizującą się poprzez bezinteresowne i niewymuszone poszerzanie wiedzy;
- wychowawczą, dzięki której przyswajamy zasady światopoglądowe, normy postępowania, styl bycia;
- integracyjną, związaną z wzmacnianiem więzi rodzinnych, rówieśniczych, towarzyskich, zaspokajających potrzeby uznania, przynależności, sukcesu;

³ J. Pięta, *Pedagogika czasu wolnego*, dz. cyt., s. 26.

⁴ M. Ostrowska, *Problemy czasu wolnego w pedagogice społecznej*, [w:] *Pedagogika społeczna. Dokonania-aktualność-perspektywy*, red. S. Kawula, Toruń 2005, s. 584.

⁵ Tamże, s. 384.

⁶ Cyt. za. M. Banach, M. Orlińska, *Formy aktywności wolnoczasowej ludzi starszych*, dz. cyt., s. 82.

- rekreacyjną, przyczyniającą się do redukcji zmęczenia i odnowy sił psychofizycznych organizmu;
- kompensacyjną w stosunku do treści czynności związanych z pracą lub nauką.

Inną, oryginalną koncepcję klasyfikacyjną funkcji czasu wolnego przedstawia Z. Dąbrowski, który wymienia cztery funkcje czasu wolnego: wypoczynek, rozrywkę, rozwój zainteresowań i uzdolnień oraz poszukiwanie własnego miejsca w społeczeństwie. Podstawową funkcją czasu wolnego jest regeneracja sił fizycznych i psychicznych organizmu, czyli wypoczynek. Wypoczywa się, aby odrodzić siły fizyczne i psychiczne. Przez pojęcie wypoczynek rozumie się odprężenie psychiczne i fizyczne po pracy, nauce, po różnych zajęciach, które są konieczne dla organizmu każdego człowieka. Codzienny wypoczynek przyczynia się do poprawy stanu zdrowia. Zapobiega przede wszystkim powstawaniu przemęczenia, które objawia się m. in.: zmniejszoną zdolnością do pracy lub nauki, brakiem normalnej koordynacji i rytmu ruchów, odpowiedniej postawy ciała, spadkiem zainteresowania, trudnością w skupieniu się i kojarzeniu myśli. Bardzo silne zmęczenie może doprowadzić do senności i apatii lub przeciwnie do bezsenności, niepokoju, agresywności, utraty zdolności samoistnej regeneracji organizmu. Wysiłek, praca, nauka i wynikające z nich zmęczenie, a potem wypoczynek stanowią naturalny, powtarzający się cykl życiowy. Powinno się zachować regularny rytm i stopień intensywności każdej fazy, stosownie do aktualnych możliwości, jak również wypracowanych wcześniej nawyków jednostki. Jeśli każdego dnia w tych samych godzinach kładziemy się spać i wstajemy, rozpoczynamy i kończymy naukę czy pracę, to wzrasta nasza zdolność do efektywnego wysiłku. Idealnym przejawem tego są wyniki ćwiczeń lekkoatletycznych, systematycznej gry na instrumencie, wyniki systematycznego uczenia się. Czas i forma wypoczynku są bardzo różne, zależą m. in. od indywidualnych potrzeb, warunków życiowych, wieku itp. Z reguły więcej wypoczywają ludzie starsi, w podeszłym wieku, zmęczeni pracą. Dzieci i młodzież częściej wykorzystują swój wolny czas na rozrywkę, rozwój zainteresowań, talentów, życie zespołowe.

Drugą funkcją czasu wolnego według Z. Dąbrowskiego jest zaspokojenie potrzeby rozrywki. Rozrywka to odpoczynek czynny, realizowany w działaniu stanowiącym cel dla siebie. Powinna przynieść nie tylko wypoczynek, ale także atrakcję, przygodę, zabawę, nowość, radość, emocje i przede wszystkim swobodę. Powinna spełniać pragnienia niezaspokojone przy wykonywaniu obowiązków. Dobra rozrywka przenosi nastrójżywienia i zapału do działania także na teren zajęć obowiązkowych.

Trzecią funkcją czasu wolnego wymienioną przez Z. Dąbrowskiego jest rozwój zainteresowań i uzdolnień. Różne mogą być kierunki roz-

woju osiąganego dzięki trwałym zainteresowaniom i systematycznym wysiłkom zarówno w pracy zawodowej, jak i w wolnym czasie. Jedni dążą do zaspokajania potrzeby poznania, inni pragną kształtować i doskonalić otoczenie, jeszcze inni przeżywają silniej wrażenia estetyczne i sami próbują twórczości artystycznej. Indywidualne dążenia każdego człowieka decydują zarówno o wyborze kierunku zawodowego, a także o rodzaju zainteresowań w czasie wolnym⁷.

Zajęcia kulturalne i oświatowe stanowić mogą dużą pomoc w rozwoju osobowości oraz doskonaleniu się w wybranej dziedzinie wiedzy, sztuki, techniki, życia społecznego i praktycznego. „Człowiek rozwija się w całej swej pełni fizycznej i duchowej przez pobudzanie sprawności mięśni, inteligencji, wyobraźni, smaku estetycznego, poczucia moralnego, świadomości społecznej, przez nabywanie postaw społecznych i potrzeby filozoficznego oglądu spraw realnych i abstrakcyjnych”⁸.

Ostatnią funkcją czasu wolnego jest poszukiwanie własnego miejsca w społeczeństwie. „Każda jednostka powinna znaleźć własne miejsce i rolę odpowiadającą jej ambicjom i możliwościom. Najłatwiej jest znaleźć ludzi zainteresowanych tą samą dziedziną, ceniących te same idee i styl życia, właśnie w czasie wolnym”⁹. Człowiek żyje i wychowuje się wśród innych ludzi. Obecność jednak wokół innych nie oznacza, że człowiek został włączony do organizmu społecznego. Często w tłumie bywa się bardziej samotnym niż na odludziu. Wszystko zależy od tego, jaki układ stosunków łączy nas z otoczeniem, z innymi członkami grup społecznych, do których należymy. Każdy człowiek powinien odnaleźć własne miejsce i rolę odpowiadającą jego ambicjom i możliwościom. Jednostki zdrowe i mocne psychicznie starają się stosownie do tego postulatu uzyskać jak najbardziej godne miejsca. Z kolei jednostki słabsze, wyobcowane rezygnują z walki o uznanie społeczne i usuwają się na marginesy życia społecznego. Najlepiej poszukiwać i natrafiać na grono towarzyszy zainteresowanych tą samą dziedziną, ceniących te same idee i styl życia w czasie wolnym. Bo ta jednostka ma swobodę wyboru pod każdym względem. Sama decyduje, gdzie chce działać, z kim, w jaki sposób, jak długo i jakie realizując cele. Człowiek, który przyłgnął sercem do tego, czym żyje zespół, grupa, czym żyją ludzie w otoczeniu, nie nudzi się nigdy w wolnym czasie i nie odczuwa bezcelowości nauki bądź pracy zawodowej.

⁷ Cyt. za I. Iwaniec, *Czas wolny młodzieży licealnej*, [w:] *Formy spędzania czasu wolnego*, red. M. Banach, T.W. Gierat, Kraków 2013, s. 44–45.

⁸ M. Banach, W. Gierat, K. Pach, *Czas wolny studentów*, [w:] *Z problematyki rodziny i szkoły w początkach XXI wieku*, red. Z. Brańska, Kraków 2008, s. 210.

⁹ M. Dragan, *Czas wolny młodzieży gimnazjalnej*, [w:] *Formy spędzania czasu wolnego*, dz. cyt., s. 16–17.

T.W. Gierat z kolei określa następujące funkcje czasu wolnego: regeneracyjna, suspensywna, kompensacyjna, kreatywna, kulturotwórcza, społeczna i humanistyczna. Realizacja tych funkcji w czasie wolnym wpływa pozytywnie na zachowanie homeostazy organizmu.

W literaturze wyróżnia się dwa rodzaje wypoczynku: bierny i czynny. Wypoczynek czynny zakłada aktywność fizyczną polegającą na zajęciach, które wymagają czynności odmiennych od tych, które wywołały osłabienie, wyczerpanie, np. zajęcia ruchowe są przeciwieństwem dla pracy umysłowej uczniów. Z kolei wypoczynek bierny polega na bezczynności, np.: leżeniu, wygodnym siedzeniu, spaniu. Wypoczynek bierny jest także konieczny, ale głównie po wyczerpanym wysiłku fizycznym i stosuje się go przez krótki okres czasu. Rozrywka zaś pozwala zaspokoić pragnienia, dostarcza różnorodnych przeżyć, wnosi elementy zmienności do codziennego życia. Drugą wymienioną funkcją czasu wolnego przez T. Wujka jest rozwój osobowości, który prowadzi do zaspokojenia zainteresowań, samodoskonalenia się¹⁰. Dominacja którejś z wymienionych funkcji oraz sposób spędzania czasu wolnego zależy w dużej mierze od splotu wielu uwarunkowań, takich jak np.: rodzaju zmęczenia, stanu psychicznego jednostki, charakteru pracy, pory dnia. W wypełnieniu funkcji czasu wolnego dużą rolę odgrywa rodzina, szkoła, instytucje społeczne, rozwijające działalność wśród ludzi w ramach ich wolnego czasu, placówki kulturalno-oświatowe, takie jak np.: świetlice, kluby, domy kultury¹¹.

Czas wolny w życiu każdego człowieka spełnia różnorodne funkcje. Czas wolny jest niezbędny dla prawidłowego rozwoju jednostki. Z kolei zaś jego brak ma ujemny wpływ na zdrowie, osiągnięcia, sukcesy, stosunek do innych ludzi. Czas wolny powinien służyć regeneracji sił fizycznych i psychicznych, powinien służyć także rozwojowi własnych zainteresowań, zamiłowań, pasji i talentów. Coraz większa ilość wolnego czasu zmusza rodziców i nauczycieli do przygotowywania dzieci i młodzieży do wyboru odpowiednich form aktywności, które wpłyną korzystnie na ich rozwój i kształtowanie się osobowości.

Czas wolny dziecka

Sposób spędzania czasu wolnego może przybierać przeróżne formy. „Czas wolny dzieci różni się od czasu wolnego młodzieży oraz osób dorosłych i starszych przede wszystkim dlatego, że w znacznym stopniu może

¹⁰ Por. B. Matyjas, *Czas wolny*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, red. T. Pilch, Warszawa 2003, t. 1, s. 560–561.

¹¹ Por. M. Banach, W. Gierat, K. Pach, *Czas wolny studentów*, [w:] *Z problematyki rodziny i szkoły w początkach XXI wieku*, red. Z. Brańka, Kraków 2008, s. 212.

być przeznaczony na zabawę”¹². Zabawa, będąc podstawową formą aktywności dziecka, w znacznym stopniu wpływa na jego rozwój psychiczny, fizyczny czy społeczny. „W zabawie formułują się mechanizmy, które kierują zachowaniem i postępowaniem dziecka. Uczy się ono oceniać stosunki społeczne, poznaje je, a także rozwiązuje różnorodne problemy. Pod wpływem zabawy dziecko uczy się postępować zgodnie z obowiązującymi regułami, przezwycięża swój egoizm i egocentryzm, staje się stopniowo zdolne do współżycia w zespole, uczy się życzliwości i szacunku dla innych ludzi, którzy wspólnie z nim stanowią tak złożoną strukturę, jaką jest społeczeństwo”¹³. Przyzwyczajają się poznawać i samodzielnie przekształcać otaczające go środowisko. „Gry i zabawy, w których dziecko bierze udział, oprócz radości, jakiej dostarczają, mają także na celu stymulowanie jego rozwoju i przygotowanie do podjęcia nauki w szkole. To właśnie zabawa wpływa u dzieci na umiejętność postrzegania, wdrażania do właściwego i swobodnego wypowiedziania się na dany temat, a ponadto rozwija percepcje analizy i syntezy, rozwija pamięć, uwagę i motywacje do działania”¹⁴. Zabawa jako naturalna forma aktywności dziecka jest elementem jego naturalnego rozwoju, przejawem spontanicznych działań, czasem na poznawanie i odkrywanie świata. Ważne, aby umieć w sposób umiętny wykorzystać tę naturalną aktywność dziecka i pomóc mu we właściwym ukształtowaniu jego osobowości.

Wielu autorów zwracało uwagę na szczególne uwarunkowania czasu wolnego dzieci. Jest to czas wolny, który pozostaje dziecku po zaspokojeniu potrzeb organizmu, wypełnieniu obowiązków szkolnych i domowych, w którym może ono wykonywać czynności według swojego upodobania, związane z wypoczynkiem, rozrywką i zaspokojeniem własnych zainteresowań. Warto również zaznaczyć, że z tej definicji nie wynika dowolność zajęć młodzieży szkolnej w czasie wolnym, w szczególności prac społecznych, udziału w zinstytucjonalizowanych formach zajęć pozaszkolnych. Aktywność społeczna dzieci i młodzieży może koncentrować się i rozwijać w organizacjach młodzieżowych, w samorządzie szkolnym, w akcjach społecznych realizowanych przez szkołę. Jest to kierunek aktywności kontrolowanej, wiąże się z planowaną pracą wychowawczą. Stwarza teren dla rozwoju inicjatywy i samodzielności dzieci i młodzieży, odreagowania poza zajęciami szkolnymi, stanowi zatem właściwą dziedzinę czasu wolnego. Czasu wolnego ucznia nie można traktować jako czasu zupełnie wolnego od obowiązków, ponieważ nie

¹² J. Matejek, *Rola seniorów w rodzinie w procesie organizacji czasu wolnego dzieci*, [w:] *Sociální pedagogika v kontextu životních etap élovika*, red. M. Bargiel, E. Janigowa, E. Jarosz, Brno 2013, s. 1128.

¹³ D. Hajdyla, *Rola zabawy w procesie wychowania dziecka*, [w:] *Mass media i zabawa jako kategorie czasu wolnego*, red. M. Banach, T.W. Gierat, Levoca 2010, s. 6.

¹⁴ J. Matejek, *Rola seniorów w rodzinie w procesie organizacji czasu wolnego dzieci*, dz. cyt. s. 1128.

oznacza on bezczynności czy negacji wszystkich obowiązków. W czasie wolnym dziecko powinno oddawać się wybranym zajęciom z własnej woli, chęci, nie będąc przez nikogo zmuszane. Jeśli nawet te zajęcia czy działalność w czasie wolnym wymagają pewnej dyscypliny, podporządkowania się, np.: harcerstwo, samorząd, służba społeczna w placówkach wychowania pozaszkolnego, to jednak ich wybór był dowolny.

Zdaniem K. Czajkowskiego czas wolny ucznia to ten okres dnia, który pozostaje do wyłącznej jego dyspozycji, po uwzględnieniu czasu przeznaczonego na naukę szkolną, posiłki, odrabianie zadań domowych, niezbędne osobiste zajęcia domowe. Czas wolny dziecka to czas, który może być przeznaczony na wypoczynek, rozrywkę i zaspokojenie osobistych zainteresowań¹⁵. Czas wolny dzieci i młodzieży to czas, który pozostaje po wypełnieniu czynności obowiązkowych, takich jak: sen, nauka szkolna i domowa, pomoc w pracach domowych. Czas wolny to ten okres dnia, którym dzieci i młodzież mogą dysponować według własnego uznania, przeznaczając go na odpoczynek, rozrywkę, zabawę, zaspokojenie własnych zainteresowań i rozwijanie talentów.

Formy zajęć wolnoczasowych

Sposób spędzania czasu wolnego przez dzieci i młodzież nie jest dowolny, powinien podlegać rygorom wychowawczym i być objęty swoją kontrolą przez dorosłe otoczenie. Kilkulatek czy nastolatek, zwłaszcza jeśli ma poczucie niezależności, wolności, swobody, może swą energię skierować na działania niepożądane, czasem szkodliwe dla niego samego lub otoczenia. Rodzice, pedagodzy, opiekunowie powinni pamiętać również, że dziecko może nie być zorientowane w różnorodnych ofertach zagospodarowania czasu wolnego, z jakich mogłoby korzystać w środowisku lokalnym. Formy i sposoby zagospodarowania czasu wolnego przez dzieci i młodzież powinny być tak dobrane, by właściwie rozwijały jednostkę. Nie wystarczy zagospodarowanie czasu wolnego i wyeliminowanie nudy, trzeba również rozwijać aktywność i twórczą postawę. Celem wychowania w czasie wolnym powinno być zaspokojenie potrzeb dzieci i młodzieży, ale także rozwijanie zainteresowań, pasji i talentów¹⁶.

Z kolei R. Wroczyński tak oto klasyfikuje sposoby spędzania czasu wolnego przez dzieci i młodzież:

- zabawy i gry ruchowe – sport;
- turystyka;
- uczestnictwo w imprezach artystycznych oraz amatorstwo artystyczne;

¹⁵ B. Matyjas, *Czas wolny*, dz. cyt., s. 560.

¹⁶ Tamże, s. 562.

- środki masowego przekazu (czytelnictwo, film, radio, telewizja);
- zajęcia techniczne;
- inne formy aktywności intelektualnej, np. samokształcenie;
- aktywność społeczna i towarzyska (m.in. w grupach rówieśniczych);
- inne formy aktywności (kolekcjonerstwo, różnego rodzaju indywidualne zamiłowania)¹⁷.

Jedną z kluczowych form zagospodarowania czasu wolnego przez dzieci i młodzież są zajęcia kulturalne. W ramach nich dokonuje się realizacja własnych zainteresowań, pasji, talentów. Ze względu na potrzebę rozwoju kulturalnego dzieci i młodzieży dominować powinny zajęcia ekspresyjne, np. uprawianie twórczości amatorskiej. Niestety obecnie istotną rolę wśród zajęć czasu wolnego odgrywa percepcja treści przekazywanych przez środki masowego przekazu, co staje się bardzo niepokojące. Racjonalnie zaplanowany i spędzony czas wolny wpływa m.in. na branie udziału w życiu społecznym, rozwijanie i kształtowanie uczuć moralnych, wdrażanie do przestrzegania zasad kultury życia codziennego, promocję zdrowego stylu życia itp. Czas wolny dzieci i młodzieży sprzyja nie tylko odnowie sił i zabawie, ale służy również poznaniu rzeczywistości, wyrabianiu nawyków, odpowiednich zachowań oraz nabieraniu doświadczeń życiowych. „Czas wolny jest zatem taką przestrzenią w życiu człowieka, którą mogą zapełnić różne treści. Należy jednak pamiętać, że sposoby i formy spędzania czasu wolnego przekazują dzieciom rodzice – opiekunowie i przede wszystkim w pierwszej kolejności to od nich zależy, jakie wzorce w tej kwestii w swoim życiu przyjmie dziecko”¹⁸. Rodzice, wychowawcy, opiekunowie dobierając optymalne formy spędzania czasu wolnego dla ich dzieci motywują je do kształtowania aktywnej i twórczej postawy. Aktywność jest tym elementem, który powoduje „rozwój osobowości każdej jednostki ludzkiej, przebiegającej na kilku równoległych płaszczyznach: społecznej – mówimy wtedy o aktywności społecznej; zawodowej – dotyczącej aspektów natury produkcyjno-ekonomicznej; oświatowej – odnoszącej się do problemów kształcenia; kulturalnej – związanej z uczestnictwem oraz działalnością kulturalną”¹⁹.

Czas wolny może być ujmowany także jako forma profilaktyki uzależnień czy dbałości o higienę psychofizyczną dzieci i młodzieży. Psychohigieniczne ujęcie czasu wolnego zakłada rozładowanie, usuwanie napięć, stresów i zmęczenia. Czas wolny jest procesem niezbędnym dla odnowy sił psychofizycznych każdego człowieka. Wiąże się to z przykry-

¹⁷ Cyt. za T.W. Gierat, *Czas wolny studentów*, [w:] *Formy spędzania czasu wolnego*, dz. cyt., s. 64.

¹⁸ J. Matejek, *Rola seniorów w rodzinie w procesie organizacji czasu wolnego dzieci*, dz. cyt., s. 1129.

¹⁹ M. Banach, *Edukacyjne aspekty pracy amatorskich zespołów folklorystycznych*, Kraków 2002, s. 41.

mi przeżyciami w szkole, w pracy czy w rodzinie. Problem redukcji stresu, napięcie poprzez racjonalnie zorganizowany wypoczynek, w obecnych czasach nabiera szczególnego znaczenia. Właściwie zorganizowane formy czasu wolnego zapobiegają powstawaniu wielu zaburzeń zdrowia psychicznego. Dzięki nim wyrabia się poczucie dystansu wobec problemów życia codziennego. A to z kolei daje szansę efektywniejszego i twórczego podejścia do pracy, nauki i innych obowiązków²⁰. Niewłaściwa organizacja czasu wolnego niesie za sobą liczne niebezpieczeństwa, m.in.: nałogi, przestępstwa, agresję, przemoc.

Formy spędzania czasu wolnego przez dzieci klas I–III

Właściwa organizacja wolnego czasu może stanowić antidotum na wszelkie niebezpieczeństwa i zagrożenia. Należy pamiętać, że organizowanie zajęć wolnoczasowych dla dzieci musi uwzględniać wszystkie jego funkcje. Jest to ważne także w odniesieniu do uczniów w klasach I–III. Dzieci te często przeżywają każdy dzień pobytu w szkole i koniecznością jest stosowne jego odreagowanie, wypoczynek czy regeneracja sił. Dlatego zajęcia organizowane dla dzieci w wieku 6–9 lat powinny być szczególnie atrakcyjne oraz angażujące ruchowo, emocjonalnie i intelektualnie. Powinny nieść znaczny ładunek zróżnicowania trudności i być w znacznym stopniu urozmaicone. Możliwość spełnienia tego warunku pojawia się w kontekście podstawowej formy aktywności dziecka, jaką jest zabawa. Zabawa, będąc z jednej strony czynnością spontaniczną, podejmowaną samodzielnie przez dziecko, pozwala mu kreować własną zabawową rzeczywistość, ale z drugiej strony, właściwie zaplanowana i dobrana przez rodzica czy nauczyciela, może być elementem rozwijającym postawy twórcze, kształtującym osobowość, wpływającym na budowanie właściwych wzorców zachowania. Zabawa z uwagi na swoje konstytutywne cechy, jakimi są: dobrowolność, przyjemność i radość z przeżywania, fikcyjność, niezarobkowość, normatywność, wyznaczenie swoistej przestrzeni czasu i miejsca, pozwala na osiągnięcie w pełni harmonijnego rozwoju u każdego dziecka. Z badań prowadzonych przez studentów Uniwersytetu Pedagogicznego i Akademii Ignatianum²¹ wynika, że najczęściej realizowaną formą zajęć wolnoczasowych jest właśnie zabawa przybierająca wszelkie możliwe formy. Od zabaw indywidualnych po zespołowe, od konstrukcyjnych po edukacyjne. W ramach tychże zabaw pojawiają się często bardzo zróżnicowane pod względem zaangażowanego czasu i wykorzystania środków formy. Można zaryzykować stwierdzenie, że jeszcze wszystko,

²⁰ Por. L. Lebioda, *Czas wolny*, „Wychowawca” (2004) 7–8, s. 17.

²¹ Prace licencjackie i magisterskie m.in.: A. Fischer, A. Szarek, A. Michór, K. Prusak, I. Iwaniec.

co robi dziecko w tym wieku jest formą aktywności o charakterze zabawowym. Także te zajęcia pozalekcyjne i pozaszkolne, które z założenia mają pomóc mu osiągnąć życiowy sukces, a które rodzice często indywidualnie dobierają pod kątem umiejętności, zainteresowań lub z uwagi na własne, często niezrealizowane ambicje.

Zabawa jako dominująca forma aktywności przejawia się we wskazaniach samych dzieci, co do podejmowanych form spędzania czasu wolnego. Dominują wśród nich te bierne, takie jak: korzystanie z komputera, oglądanie telewizji, rzadziej czytanie książek. Choć wydawałoby się, że wiek pomiędzy 7 a 13 rokiem życia sprzyja ruchowi, to paradoksalnie mamy go w formach zajęć wolnoczasowych, w tej grupie wiekowej, stosunkowo mało. Jeżeli już pojawiają się wśród odpowiedzi te, które opisują czynne, aktywizujące ruchowo formy, to należą do nich zajęcia sportowe w szkole, rzadziej poza nią, czyli w instytucjach sportowych, np. klubach sportowych, zajęcia taneczne realizowane w szkole lub ośrodkach kultury, czasami pojawiają się spacerzy czy wycieczki. Świadczyć to może o specyficznych upodobaniach ruchowych dzieci, ale także braku zainteresowania ze strony najbliższych i nie przykładania przez nich wagi do zajęć ruchowych. A przecież wszyscy doskonale zdajemy sobie sprawę z faktu, że aktywność ruchowa i kształtowanie nawyków dotyczących aktywnego spędzania czasu wolnego, już od najmłodszych lat, jest zasadniczym elementem z punktu widzenia kondycji całego społeczeństwa i z faktu, że w znaczący sposób wpływa ona na jakość funkcjonowania w kolejnych etapach naszego życia. Parafrazując, można stwierdzić „ruch to zdrowie”, „ruch to życie”, „ruszam się, więc żyję”. Rodzice powinni mieć tego świadomość i od najmłodszych lat powinni utrwalać nawyki ruchowe u swoich dzieci. Niestety często zaniedbują tę sferę funkcjonowania, koncentrując się na formach edukacyjnych, ale nie zawsze pozytywnie wpływających na zdrowie i kondycję fizyczną dziecka.

Wyniki badań CBOS pokazują, że rodzicom zależy na uczestnictwie ich dzieci w różnych formach spędzania czasu wolnego. „Obecnie prawie dwie piąte badanych mających dzieci w wieku szkolnym (37%, od ubiegłego roku spadek o 3 punkty) deklaruje, że któreś z nich już uczęszcza lub zamierza uczęszczać na dodatkowe płatne zajęcia”²². Głównie są to zajęcia pozalekcyjne lub pozaszkolne o odpłatnym charakterze. W świetle przygotowanego raportu największym zainteresowaniem cieszą się kursy języków obcych (25%), zajęcia sportowe (15%) i artystyczne (12%)²³. Rozważając podane wartości odnoszące się do poszczególnych form, można zastanawiać się, na ile są to formy preferowane przez same dzieci, a na ile przez samych rodziców.

²² Wydatki rodziców związane z nowym rokiem szkolnym opinii z lat 1997–2008. Komunikat z Badań, http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2008/K_160_08.PDF (dostęp: 26.01.2015).

²³ Tamże.

Oprócz tych najczęściej występujących form spędzania czasu wolnego, czyli różnorodnych kursów językowych, warto zwrócić uwagę także na te nietypowe, które pojawiają się jednak coraz częściej i nabierają coraz większego znaczenia w szeroko rozumianej edukacji dziecka. Jedną z takich form jest aktywność artystyczna i uczestnictwo dzieci w różnorodnych zespołach o takim właśnie charakterze. Działalność artystyczna to najczęściej forma, na którą decydują się rodzice dziecka, wybierając ją spośród różnych ofert palcówki czasu wolnego, głównie domów kultury. Zainteresowanie tańcem, śpiewem, muzyką, teatrem czy zajęciami plastycznymi jest domeną dziewcząt. Zdecydowanie częściej dziewczęta w tym wieku podejmują wymienione powyżej formy spędzania czasu wolnego. Jako przykład wystarczy przywołać skład osobowy w Zespole Pieśni i Tańca „Małe Słowianki” działającym w Centrum Kultury im. Dr Henryka Jordana w Krakowie czy Regionalnym Zespole Pieśni i Tańca „Lachy” w Nowym Sączu, gdzie wśród najmłodszych uczestników zdecydowanie dominują właśnie dziewczęta. Proporcja ta wśród uczestników jest szczególnie wyraźna w dużych grupach, a do takiej zaliczymy „Małe Słowianki” gdzie na około 150 uczestników w wieku 6–10 lat ponad 85% to właśnie dziewczęta²⁴. W zespole „Lachy” ta proporcja jest nieco mniejsza, a, co charakterystyczne, zwiększa się z wiekiem, ale też znacznie przeważają dziewczęta, których jest ponad 70%²⁵. Podobnie w innych zespołach o artystycznym charakterze. W rozmowie z jedną z instruktorek tańca z Katolickiego Domu Kultury w Krakowie wynika, że w szeregu grup tanecznych, jakie prowadzi, uczestnikami są same dziewczęta. Świadczy to z jednej strony o znacznym zainteresowaniu tymi formami wśród najmłodszych i ich rodziców, z drugiej zaś o preferencjach płciowych w zakresie wyboru ofert zajęć wolnoczasowych.

Jako przykład typowo chłopięcych wyborów w zakresie form spędzania czasu wolnego wymienić należy zajęcia sportowe, w tym cieszącą się szczególną popularnością piłkę nożną oraz, co jest zjawiskiem bardzo interesującym, sporty walki. Jednak, co wcale nie dziwi, wielu rodziców ma obawy związane z uprawianiem sztuk walki. Obawy te sprowadzają się do czterech podstawowych aspektów:

- zdrowie i bezpieczeństwo na treningach;
- wyzwolenie zachowań agresywnych w stosunku do innych, głównie rówieśników;
- ideologizacja, czyli przemycanie wartości, tradycji i duchowości wschodu;
- koszt i czas na treningi²⁶.

²⁴ Na podstawie rozmowy z pracownikami ZPiT „Małe Słowianki”.

²⁵ Por. J. Urbanek, A. Wilk, *Walory wolnoczasowe Regionalnego Zespołu Pieśni i Tańca „Lachy” w Nowym Sączu*, [w:] *Formy spędzania czasu wolnego*, dz. cyt., s. 186.

²⁶ Por. A. Ligęza, *Brazylijskie Jiu-Jitsu jako propozycja spędzania czasu wolnego dla dzieci i młodzieży*, [w:] *Formy spędzania czasu wolnego*, dz. cyt., s. 124–126.

Niestety rodzice nie uwzględniają często najważniejszego elementu, jakim powinno być zainteresowanie samym dzieckiem, jego możliwościami czy ograniczeniami. Wybierając sporty walki spośród bogatej oferty rynkowej, „rodzic nie zdaje sobie sprawy z cech charakterystycznych danej sztuki walki, z jej ograniczeń, oraz wpływu, jaki ma ono na dziecko”²⁷. Może to doprowadzić do poważnych naruszeń w jego prawidłowym harmonijnym rozwoju i to w równej mierze w sferze fizycznej jak i psychicznej. Wybór form sztuk walki dla dziecka musi uwzględniać jego dobro. „Mając na uwadze pożyteczny sposób wykorzystania czasu wolnego dziecka, wdrożyć mu propozycję treningów Brazylijskiego Jiu-Jitsu. Jeżeli dziecko zdecyduje się na treningi, to po jakimś czasie z pewnością odkryje w tej sztuce walki źródło osobistej satysfakcji i przyjemności. Natomiast rodzic będzie miał pewność, że oprócz nabywania praktycznych umiejętności samoobrony jego dziecko ma możliwość wszechstronnego i harmonijnego rozwoju”²⁸. Ważne jest, aby na zajęciach dziecko było nie tylko bezpieczne, ale by we właściwy sposób mogło się rozwijać.

Bardzo ciekawą formę wolnoczasową wykorzystywaną coraz częściej przez dzieci i rodziców opisuje A. Kowalik²⁹. Przedstawia ona centra handlowe jako alternatywne miejsce spędzania czasu wolnego przez rodzinę, dzieci i młodzież. Fenomen centrów handlowych już od jakiegoś czasu interesuje badaczy procesów społecznych. W coraz liczniejszych badaniach stwierdza się, że aspekt konsumpcyjny związany z zakupami już dawno przestał być zasadniczym elementem odwiedzania tych współczesnych „świątyń handlowych”. Okazuje się, że w centrach toczy się zwyczajne codzienne życie, że pojawiają się specyficzne kategorie klientów, wśród których można wymienić spacerowiczów, zadaniowców i szczurów supermarketu. To zróżnicowanie wynika z realizacji różnych funkcji centrów handlowych w stosunku do klientów. Wśród grupy klientów pojawiają się także dzieci w wieku wczesnoszkolnym. Podobnie jak pozostali wpisują się w przytoczone powyżej kategorie. Problem polega na fakcie, że często pojawiają się w tych miejscach sami bez nadzoru rodziców czy opiekunów. Jak sami przyznają „uwielbiamy centra handlowe, bo tu jest tyle sklepów i tyle wszystkiego, że w głowie się kręci – wypowiada się grupa 12-latek”³⁰. W podobnym tonie wypowiadają się rodzice odwiedzający centra razem ze swoimi dziećmi. Można zaryzykować twierdzenie, że codzienne czy w znaczącej większości weekendowe rodzinne pobyty w centrach handlowych stają się znaczącą pozycją w budżecie czasu wolnego rodziny, dorosłych, młodzieży i samych dzieci.

²⁷ Tamże, s. 122.

²⁸ Tamże, s. 126.

²⁹ Por. A. Kowalik, *Czas wolny w centrum handlowym*, [w:] *Formy spędzania czasu wolnego*, dz. cyt., s. 157.

³⁰ Tamże, s. 157.

Warto w tym miejscu podkreślić znaczącą rolę rodziny, w tym dziadków, w zakresie organizowania i towarzyszenia dzieciom w różnych formach wolnoczasowych. Zwraca na ten fakt uwagę J. Matejek³¹, wskazując na ważność takich działań ze strony babć i dziadków w stosunku do własnych wnuków. Czas wolny spędzany z babcią w świetle wypowiedzi respondentów owocował następującymi formami: „pomocą w codziennych czynnościach związanych z pracami domowymi: gotowanie, sprzątanie, pieczenie ciast (71%), oglądanie programów telewizyjnych (54%), wspólne zakupy (34%), oglądanie fotografii rodzinnych (29%), następnie spacer (26%), a także pracy w ogródku i na działce (17%)”³². I chociaż nie wszystkie one mają charakter ściśle związany z czasem wolnym, to często w taki właśnie sposób były przez dzieci odbierane, np. pomoc w pracach jako forma fajnej, interesującej zabawy. „Natomiast czas wolny z dziadkiem najczęściej upływał ankielowanym na spacerach (55%), grze w karty lub szachy (49%), słuchaniu historii z przeszłości (39%). Pojawia się jazda na rowerze (30%), rozwiązywanie krzyżówek i rebusów oraz układanie puzzli (28%), majsterkowanie (19%), praca na działce – w ogrodzie (18%), wspólne oglądanie programów telewizyjnych (16%)”³³. Jeżeli chodzi o sferę czysto zabawową, to pojawiają się w niej następujące formy: „gry planszowe (69%), następnie czytanie i opowiadanie bajek (60%), rysowanie, malowanie (56%) oraz lepienie z plasteliny, modeliny, masy solnej (37%). Na uwagę zasługują również zabawy tematyczne: w dom, w szkołę, fryzjera, w urząd pocztowy, w sklep, a także robienie ozdób z papieru, zabawy lalkami, nauka wierszy i piosenek”³⁴.

Podsumowanie

Czas wolny dla wszystkich brzmi jednakowo atrakcyjnie, a w szczególności dla dzieci, które pragną go mieć wręcz w nadmiarze. Przejawiają one w jego organizowaniu ogromną fantazję i realizują bogactwo form. Dotyczy to zwłaszcza tych form, które, tak jak zabawa, są podstawowym sposobem wyrażania ich aktywności. Warto jednak zdać sobie sprawę z ogromnej odpowiedzialności rodziców, nauczycieli i opiekunów – to jak ukształtują nawyki w zakresie spędzania czasu wolnego może odbijać się na kolejnych etapach życia dziecka i prowadzić do realizacji rozwoju na poziomie optymalnym lub ograniczać ten rozwój w znacznym stopniu. Dlatego tak ważnym wydaje się edukacja dziecka od najmłodszych lat, także na etapie edukacji wczesnoszkolnej, do właściwego

³¹ J. Matejek, *Rola seniorów w rodzinie w procesie organizacji czasu wolnego dzieci*, dz. cyt., s. 1131.

³² Tamże.

³³ Tamże, s. 1131.

³⁴ Tamże, s. 1132.

spędzania czasu wolnego. Do ukształtowania nawyku aktywności fizycznej niezbędnego w każdym okresie życia, do nawyku sięgania po rzeczy rozwijające, umożliwiające funkcjonowanie jednostki na właściwym poziomie fizycznym, psychicznym, społecznym i duchowym. Czas wolny można potraktować jako okres rozwoju i samorealizacji, czas na zdobywanie nowej wiedzy, nowych umiejętności i budowanie doświadczenia. Niestety czas wolny to także zagrożenia pojawiające się w postaci nudy, czynnika rozprężającego, prowadzącego do wykoślenia, demoralizacji czy wykluczenia społecznego. Rozpoczęcie edukacji szkolnej może być tym okresem, który pozwoli na zbudowanie pozytywnego obrazu związanego ze sposobem spędzania czasu wolnego i ważnym ogniwem w procesie wielostronnego wychowania. Uczestnictwo wolnoczasowe i bogata oferta zajęć dla dzieci może pozytywnie wpłynąć na zaspokajanie potrzeb rozwojowych, rozwijanie ich postawy twórczej i kreatywności.

Bibliografia

- Banach M., Gierat T.W., *Formy spędzania czasu wolnego*, Wyd. „Scriptum”, Kraków 2013.
- Banach M., Gierat T.W., Pach K., *Czas wolny studentów*, [w:] *Z problematyki rodziny i szkoły w początkach XXI wieku*, red. Z. Brańka, Wyd. Nauk. UP, Kraków 2008.
- Banach M., *Edukacyjne aspekty pracy amatorskich zespołów folklorystycznych*, Wyd. Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2002.
- Biała J., *Zagrożenia w wychowaniu dziecka we współczesnej rodzinie polskiej*, Wyd. Akademii Świętokrzyskiej, Kielce 2006.
- Sakowicz T., Gąsior K., Zawadzka B. (red.), *Dziecko w rodzinie, nadzieje i zagrożenia*, Wyd. UJK, Kielce 2011.
- Kowalik A., Czas wolny w centrum handlowym, [w:] *Formy spędzania czasu wolnego*, red. M. Banach, T.W. Gierat, „Scriptum”, Kraków 2013.
- Lebioda L., *Czas wolny*, „Wychowawca” (2004)7-8.
- Ligęza A., *Brazylijskie Jiu-Jitsu jako propozycja spędzania czasu wolnego dla dzieci i młodzieży*, [w:] *Formy spędzania czasu wolnego*, red. M. Banach, T.W. Gierat, „Scriptum”, Kraków 2013.
- Matejek J., *Rola seniorów w rodzinie w procesie organizacji czasu wolnego dzieci*, [w:] *Sociální pedagogika v kontextu životních etap ělovika*, red. M. Bargiel, E. Janigowa, E. Jarosz, Institut mezioborových studií Brno, ĚR, 2013.
- Matyjas B., *Czas wolny*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, T. Pilch (red.), t. 1., „Żak”, Warszawa 2003.
- Pięta J., *Pedagogika czasu wolnego*, Wyd. Almamater, Warszawa 2008.

Urbanek J., Wilk A., *Walory wolnoczynasowe Regionalnego Zespołu Pieśni i Tańca „Lachy” w Nowym Sączu*, [w:] *Formy spędzania czasu wolnego*, red. M. Banach, T.W. Gierat, „Scriptum”, Kraków 2013.

Wroczyński R., *Pedagogika społeczna*, PWN, Warszawa 1985.

Wydatki rodziców związane z nowym rokiem szkolnym opinie z lat 1997-2008. Komunikat z Badań, http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2008/K_160_08.PDF (dostęp: 26.01.2015 r.)

Streszczenie

W artykule poruszone zostały treści dotyczące pojęcia czasu wolnego, jego funkcje i aspekty. Czas wolny to czas, który spełnia w życiu każdego człowieka rozmaite, wzajemnie przenikające się funkcje. Najczęściej w literaturze jako podstawowe pojawiają się cztery funkcje czasu wolnego: wypoczynek, rozrywka, rozwój zainteresowań i uzdolnień oraz poszukiwanie własnego miejsca w społeczeństwie. Pojęcie to jest definiowane w różnych dyscyplinach naukowych od ekonomii po pedagogikę, gdzie pojawia się stosunkowo najczęściej. Wśród nich spotkać możemy definicje różnicujące czas wolny w zależności od grupy wiekowej, np. czas wolny dzieci, młodzieży dorosłych czy starszych. W każdej z grup pojawia się, pomimo licznych podobieństw, także sporo rozbieżności. Przez pojęcie czasu wolnego rozumie się czas poza pracą lub nauką, obowiązkami zawodowymi i szkolnymi, domowymi czy czynnościami fizjologicznymi. Jest to czas przeznaczony na wypoczynek, relaks, odnawianie sił życiowych, odprężenie psychiczne i fizyczne po pracy, nauce i innych zajęciach, które wymagają włożenia w nie określonego wysiłku. W opracowaniu skoncentrowano się przede wszystkim na czasie wolnym dzieci. Przedstawiono jego specyfikę i uwarunkowania. W dalszej kolejności przybliżono teoretyczne aspekty spędzania czasu wolnego przez dzieci klas I–III szkoły podstawowej oraz ich faktyczne preferencje w tym zakresie w oparciu o dostępny materiał badawczy. W artykule przedstawiono różnorodne sposoby spędzania czasu wolnego przez dzieci i młodzież, od zabaw i gier po różnorodne formy aktywności społecznej, rodzinnej i towarzyskiej. Zwrócono uwagę na konwencjonalne formy jego spędzania, np. uczestnictwo w zespołach artystycznych oraz takie, które coraz częściej pojawiają się w opracowaniach naukowych, jak spędzanie czasu wolnego w centrach handlowych czy zajęcia ze sportów walki.

Słowa kluczowe: czas wolny, czas wolny dzieci, funkcje czasu wolnego, formy spędzania czasu wolnego, wypoczynek, rekreacja.

Selected Aspects of Free Time of Students in Grades I–III Primary School

Summary

This article explores the concept of free time, including its various functions and aspects. Free time is time that fulfils various complementary functions within the life of every human being. According to the literature on this subject, leisure time has four basic functions: rest, entertainment, the development of one's interests and abilities, and the search for one's place in society. The concept has been defined in a variety of disciplines from economics to pedagogy, where it occurs relatively frequently. There are, *inter alia*, definitions distinguishing free time by age group: for example, the leisure time of children, young people, adults and the elderly, respectively. In each group, in spite of numerous similarities, there are also quite a few differences. The term is understood as time spent away from work or study, from the responsibilities associated with work, school and home, or from physiological activities. This is time intended for rest, relaxation and the renewal of one's vitality, and for mental and physical relaxation after work, school or other activities such as require a particular effort. The present elaboration focuses primarily on children's leisure time. I present its special characteristics and conditions. Furthermore, I attempt a closer view of the theoretical issues specifically connected with leisure time as it pertains to children from primary-school classes I to III, taking account of their actual preferences in this area on the basis of the currently available research. The article presents various ways in which free time is spent by children and young people, from fun and games to the various forms of social and family life. Attention is drawn to conventional ways of spending free time, such as participation in artistic groups, and to those that increasingly show up in research publications, such as the spending of one's free time in shopping malls, or attendance at martial arts classes.

Keywords: free time, children's leisure time, function of free time, ways of spending free time, leisure, recreation.

Adres do korespondencji:

Dr Marek Banach

Uniwersytet Pedagogiczny

im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie,

Instytut Pracy Socjalnej

Katedra Profilaktyki Problemów Społecznych

e-mail: banachprace@gmail.com

Jolanta Karbowniczek

Akademia Ignatianum w Krakowie

Klaudia Nowakiewicz

Przedszkole Niepubliczne Akademia Przedszkolaka w Siewierzu

Zajęcia dodatkowe w przedszkolu

Additional Classes in the Kindergarten

Zajęcia dodatkowe to zaplanowane, uporządkowane działania realizowane w formie kół zainteresowań i zespołów artystycznych, jest to także indywidualna praca dziecka nad doskonaleniem warsztatu twórczego, umiejętności, nad rozwijaniem uzdolnień kierunkowych oraz wyrównywaniem braków¹. Na tego typu zajęciach proponuje się dzieciom wszechstronne i atrakcyjne formy aktywności. Oprócz zajęć muzycznych realizujemy zajęcia techniczne, plastyczne, psychoedukacyjne, profilaktyczne, gry i zabawy oraz inne, które mogą odbywać się w przedszkolu lub poza nim. Warunkiem jest zapewnienie opieki nauczyciela, bądź odpowiednio przygotowanej kadry instruktorskiej².

Praca nieobowiązkowa, wykonywana w czasie wolnym, to działalność dziecka w obrębie przedszkola i poza nim, obejmująca zajęcia w organizacjach dziecięcych, kołach zainteresowań, w świetlicy, sali gimnastycznej lub na boisku czy też na placu zabaw. Zajęcia dodatkowe służą rozszerzeniu i pogłębieniu wiedzy, rozwijaniu zainteresowań nauką, sztuką, techniką i życiem społecznym³. Pełnią one przede wszystkim funkcję dydaktyczną (pogłębianie i utrwalanie wiedzy nabytej w przedszkolu) i wychowawczą (rozwój twórczej aktywności i samodzielności dziecka). A. Panek do tych funkcji zalicza:

¹ E. Jatulewicz, *Zagospodarowanie czasu wolnego dzieci i młodzieży*, „Dyrektor Szkoły” (2008)4, s. 21.

² Tamże.

³ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 2007, s. 328.

- pogłębianie uświadomienia politycznego, poszerzenie wykształcenia ogólnego dzieci oraz rozwijanie ich zainteresowań w różnych dziedzinach kultury, nauki, techniki, sztuki, wychowania fizycznego i sportu;
- rozwijanie aktywności i samodzielności dziecka oraz wciąganie go do udziału w życiu społeczne;
- wykrywanie i rozwijanie indywidualnych twórczych uzdolnień, upodobań, talentów dzieci w różnych dziedzinach kultury;
- organizowanie wolnego czasu tak, aby spędzały go w sposób kulturalny;
- organizowanie rozrywek przyczyniających się do wzmocnienia zdrowia, oraz sprawienie, aby dziecko czerpało radość z codziennego życia⁴.

Na funkcje tego typu zajęć nie należy patrzeć tylko od strony ich związku z procesem nauczania, ale także z perspektywy pracy wychowawczej. Co do wychowawczej funkcji zajęć dodatkowych, pedagogzy kładą nacisk na metody rozwijające zainteresowania dzieci biorących w nich udział. Kolejną funkcją zajęć jest funkcja opiekuńcza, gdzie w trakcie zajęć przedszkolaki otoczone są opieką. Zajęcia pozaprogramowe to nie tylko forma pożytecznego spędzania czasu wolnego pod opieką osoby dorosłej, ale i metoda nauki samodzielnego gospodarowania nim. Zatem nie można ich traktować jako uzupełnienie nauczania i przygotowania do pracy zawodowej, ale należy dostrzegać samodzielną funkcję w kształtowaniu kreatywnej i pełnomocnej jednostki. M. Żelazkiewicz⁵ wymienione wyżej funkcje zajęć dodatkowych poszerza o następujące zadania:

- zapewnienie wychowankom odpoczynku oraz regeneracji sił fizycznych i psychicznych;
- sprawowanie opieki wychowawczej i częściowo dydaktycznej, głównie w stosunku do dzieci jej pozbawionych;
- kształtowanie różnorodnych zainteresowań oraz rozwijanie zdolności;
- pobudzanie do twórczej aktywności;
- uspołecznianie jednostki i wdrażanie jej do działania zespołowego, motywowanie do pełnienia istotnych ról społecznych;
- indywidualne ukierunkowanie rozwoju dziecka;
- wzmacnianie pozytywnego stosunku do przedszkola, rozwijanie więzi z wychowawcą.

Z kolei J. Pięta wyróżnia cztery podstawowe funkcje zajęć pozalekcyjnych⁶:

⁴ A. Panek, *Zajęcia pozalekcyjne w reformowanej szkole – oczekiwania, a rzeczywistość*, Kraków 2002, s. 22.

⁵ M. Żelazkiewicz, *Skuteczność wychowawcza innowacji w zajęciach pozalekcyjnych*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” (1990)5, s. 22.

⁶ J. Pięta, *Pedagogika czasu wolnego*, dz. cyt., s. 60–61.

- wypoczynku – czyli regeneracji sił fizycznych i psychicznych, przywracających zdolność do sprawnego działania;
- zaspokajanie braków, które wynikły niekoniecznie ze zmęczenia, lecz po prostu z sytuacji, w jakich przebywaliśmy ostatnio;
- samokształcenia – czyli budowanie trwałych wartości w umyśle dziecka, opieranie się na uzyskanej wcześniej wiedzy;
- działalności społecznej – przy dziecku – pozycji aktywisty, organizatora lub wykonawcy poszczególnych zadań.

R. Winiarski dokonuje jeszcze innej klasyfikacji funkcji zajęć dodatkowych, dzieląc je na:

- wypoczynkowe – odnowa, regeneracja sił fizycznych i psychicznych;
- rozrywkowe – dostarczanie rozrywki i przyjemności;
- katartyczne – odreagowanie napięć i uwalnianie złych emocji;
- zdrowotne – pielęgnacja zdrowia, zapobieganie chorobom;
- edukacyjne – nabywanie nowych umiejętności i kształcenie umysłu oraz ciała;
- społeczne – tworzenie więzi międzyludzkich, integracja społeczna;
- estetyczne – dbałość o wygląd zewnętrzny;
- adaptacyjne – umiejętność przystosowywania się do zmieniających się warunków;
- emocjonalne – dostarczanie emocji, mocnych wrażeń i przeżyć;
- kompensacyjne – wyrównywanie braków i niedoborów np. ruchu⁷.

Wszystkie wyżej zaprezentowane funkcje powinny mieć odzwierciedlenie w przedszkolu oraz poza nim. W pracy wychowawczo-dydaktycznej nauczyciela istotna jest optymalizacja i różnicowanie zasad, metod, form pracy, środków dydaktycznych oraz uwzględnianie przede wszystkim indywidualnych predyspozycji dziecięcych, rozwijanie zdolności poznawczych oraz zainteresowań.

Zajęcia pozaprogramowe mające cechy działalności społecznej różnią się w sposób zasadniczy od innych podejmowanych w czasie wolnym. Zaspokajają one potrzebę współżycia międzyludzkiego, potrzebę dokonywania rzeczy o znaczeniu publicznym, poznawania świata oraz potrzebę „bycia pożytecznym”, zrobienia czegoś dla siebie i dla innych, a także na pożytek swojego otoczenia.

Rodzaje zajęć dodatkowych dla przedszkolaków

Realizację funkcji opiekuńczo-wychowawczej czasu wolnego wspomaga działalność placówek wychowania pozaprzedшкоlnego: dziecięcych domów kultury, pałaców młodzieży, międzyszkolnych ośrodków sportowych,

⁷ R. Winiarski, *Rekreacja i czas wolny*, Warszawa 2011, s. 24.

światlic osiedlowych i innych. Zróżnicowana oferta programowa tych placówek realizujących zadania oświatowe, kulturalne i rekreacyjne sprzyja kształtowaniu osobowości, zdobywaniu różnorodnych umiejętności oraz rozwijaniu u najmłodszych ich intelektualnych i estetycznych zainteresowań.

We współczesnych przedszkolach obserwuje się zróżnicowanie programowe w zakresie organizacji zajęć dodatkowych. Ich dobór warunkowany jest przede wszystkim indywidualizacją i zainteresowaniami jednostki. J. Oździński wymienia ich następujące rodzaje:

- sportowe i rekreacyjne;
- plastyczno-ceramiczne;
- rytmiczno-muzyczne;
- warsztaty teatralne;
- językowe⁸.

Dziecko korzystające z tej różnorodności, a także z inspiracji rodziców oraz z ofert przedszkola ma szansę odkryć w sobie wiele możliwości twórczych. Rozwija swoje zdolności, pasje i talenty, nawiązuje nowe przyjaźnie oraz aktywnie uczestniczy w życiu społecznym.

Zajęcia językowe

Powszechnie znana jest opinia, iż naukę języków obcych powinno rozpoczynać się jak najwcześniej, gdyż dziecięcy umysł jest bardzo chłonny, a narząd mowy plastyczny i zdolny do bezbłędnego odtwarzania poznawanych obcojęzycznych słów. Nauka wtedy odbywa się zupełnie naturalnie i w związku z tym istnieje duża szansa na osiągnięcie w późniejszym okresie przez dziecko dwujęzyczności. Akwizycja języka w wieku dziecięcym nieodłącznie związana jest z procesem poznawania świata. Nie wymaga więc wysiłku, nauki na pamięć, wykonywania ćwiczeń gramatycznych oraz tłumaczenia. Wymaga natomiast uwagi poświęconej przez inne osoby, pozytywnych bodźców, skojarzeń, a po stronie dziecka: chęci porozumiewania się i wyrażania swoich potrzeb. Nauczanie języka obcego w wieku przedszkolnym odbywa się najczęściej w formie zabawy, stymulującej proste wypowiedzi oraz zdolności naśladowcze dziecka, z wykorzystaniem różnych pomocy: plansz tematycznych, słowników obrazkowych, środków audio oraz video. Zajęcia językowe to forma zabawy, w trakcie której dzieci poznają otaczający je świat w języku obcym.

Współcześnie najbardziej popularnym językiem obcym nowożytnym jest język angielski, natomiast szczególnie dużym zainteresowaniem cieszy się sposób nauczania tego języka według metody Helen Doron Early

English. Jest to prosta, naturalna metoda odpowiednia dla każdego dziecka. Dzięki niej przyswaja ono język obcy tak łatwo, jak własny. Dzieci wielokrotnie słyszą te same dźwięki w swoim otoczeniu, poznając ich znaczenie z kontekstu, w ten sposób najpierw rozumieją język, a następnie – zachęcane przez rodziców – zaczynają mówić. Metoda Helen Doron to 4–5 lat nauki języka mówionego dla niemowląt i młodszych dzieci oraz 3 lata nauki czytania i pisanie dla dzieci starszych.

Zajęcia plastyczno-ceramiczne

Celem warsztatów plastyczno-ceramicznych jest rozwijanie umiejętności manualnych dzieci, wzbogacenie wyobraźni i wrażliwości estetycznej, swobody w posługiwaniu się linią, plamą, kształtem i barwą na płaszczyźnie. Zajęcia uwrażliwiają na otaczającą rzeczywistość, światło, barwę, linie, fakturę, ruch i przestrzeń. Realizowane są w formie twórczej, rozwijającej fantazję zabawy⁹.

Zajęcia plastyczne umożliwiają poznanie różnorodnych technik plastycznych, pozwalają rozbudzić poczucie estetyki i zamiłowania do piękna. Zajęcia z ceramiki są okazją do zapoznania się z naturalnym tworzywem, jakim jest glina, którą kształtuje się przy użyciu różnych technik lepienia ręcznego. Technika zajęć ceramicznych jest: lepienie i formowanie z gliny, masy solnej, ciastoliny, plasteliny oraz masy papierowej.

Zajęcia rytmiczno-muzyczne

Zajęcia rytmiczno-muzyczne są aktywną formą obcowania dziecka z muzyką poprzez: ruch, śpiew, improwizację. Do zajęć rytmiczno-muzycznych zaliczamy:

- rytmikę;
- taniec;
- logorytmikę;
- śpiew;
- grę na wybranym instrumencie¹⁰.

Rytmika służy wszechstronnemu rozwojowi człowieka. Celem zajęć rytmiczno-muzycznych nie jest tylko dbanie o rozwój muzyczny czy fizyczny, ale przede wszystkim uczynienie dziecka twórczym, aktywnym, myślącym, wrażliwym i otwartym. Podczas zajęć rytmicznych wprowadzane są ćwiczenia, których celem jest rozwijanie twórczej inwencji. Należą do nich między innymi improwizacje ruchowe, śpiew i gra na

⁹ I. Buszkowski, K. Michalec, *Prace plastyczne rozwijające wyobraźnię*, Warszawa 2009, s. 9.

¹⁰ Informacje uzyskane z rozmowy z Panią mgr Grażyną Bańską, logopedą w PPP w Siewierzu, która prowadzi rytmikę i logorytmikę w Przedszkolu Niepublicznym Akademia Przedszkolaka (będąc jednocześnie jego właścicielem).

instrumentach, elementy tańców ludowych i współczesnych. Taniec, to zajęcia bardzo zróżnicowane, ich celem jest nauka i doskonalenie układów tanecznych, rozwój predyspozycji i zainteresowań, pełniejszy fizyczny rozwój połączony z nabyciem koordynacji ruchowej. Dzieci przedszkolne poprzez zajęcia taneczne ćwiczą koordynację ruchów i poczucie rytmu, rozwijają wyobraźnię oraz uzdolnienia taneczne.

Logorytmika to program (zbiór) ćwiczeń muzyczno-ruchowych, realizowanych z dziećmi z zaburzeniami mowy i zachowania. Logorytmika stanowi swoistą formę połączenia rytmiki i terapii logopedycznej. Wykorzystuje bowiem możliwość oddziaływania na sferę słuchową, słuchowo-ruchową i ruchową w ścisłym połączeniu z metodologią pracy logopedycznej. Jest jedną z metod stosowaną w postępowaniu logopedycznym, oparta na rytmie muzycznym i tekstach słownych, zestrajanych przez muzykę i łączonych z ruchami całego ciała. Logorytmika jest swoistą formą połączenia rytmiki i terapii logopedycznej. Na bazie ćwiczeń muzyczno-ruchowych stosuje się ćwiczenia słowno-ruchowe, których wiodącym składnikiem jest rytm. Naturalny i swobodny ruch, będący obok muzyki podstawowym motywem ćwiczeń, umożliwia realizację zajęć rytmicznych ze wszystkimi dziećmi, niezależnie od poziomu ich intelektualnego, ruchowego i muzycznego rozwoju. Głównymi elementami muzyki będącymi podstawą ćwiczeń i zabaw są: rytm, metrum, tempo i dynamika. Deficyt sprawności ruchowej u dzieci może obejmować różne sfery motoryki. Przejawia się on w zaburzeniach różnych rodzajów koordynacji, orientacji przestrzennej, kierunkowej i czasowej oraz napięcia neuromięśniowego.

Zajęcia sportowe i rekreacyjne

Ruch jest naturalną potrzebą dziecka w wieku przedszkolnym, przejawiającą się poprzez różnorodne formy aktywności. Stanowi istotny czynnik w jego rozwoju fizycznym. Przez formy aktywności ruchowej, doskonalimy poszczególne czynności ruchowe u dzieci, nabywamy zręczność, wyrabiamy szybkość, zwinność i wytrzymałość. Dzięki aktywności ruchowej mają one okazję do gromadzenia wielu doświadczeń psychoruchowych, do podniesienia ogólnej sprawności ruchowej, rozwijania twórczej inwencji za pomocą ruchu, a przede wszystkim nabywają przeświadczenie o potrzebie ruchu i wyzwalają radość z czynnego uprawiania sportu. Zaszczepione w dzieciństwie nawyki na pewno zapoczną w dalszym życiu każdego z nich. Do celów zajęć sportowych i rekreacyjnych zaliczamy¹¹:

- rozwijanie i doskonalenie ogólnej sprawności ruchowej poprzez różnorodne formy aktywności;
- nabywanie ogólnej sprawności i zwinności;
- doskonalenie umiejętności utrzymywania równowagi;
- wzmacnianie grup mięśniowych odpowiedzialnych za prawidłową postawę;
- doskonalenie umiejętności pokonywania coraz trudniejszych zadań ruchowych;
- doskonalenie wytrzymałości fizycznej;
- nabywanie umiejętności rozładowywania napięć i emocji;
- zdobywanie orientacji w bliższym i dalszym otoczeniu podczas spacerów i wycieczek;
- rozwijanie koordynacji ruchowej.

Wychowanie do rekreacji staje się obecnie jednym z podstawowych obowiązków opiekuńczo-wychowawczych wobec dziecka. Rodzina wprowadza je w świat zabawy, uczy podstawowych umiejętności sportowych przez atrakcyjne gry motoryczno–ruchowe. Czas wolny spędzony wspólnie stanowi okazję do bliskich i stałych kontaktów rodziców z dzieckiem, do wspólnego przeżywania, poznawania i odkrywania. Wiek przedszkolny jest wyjątkowy pod każdym względem. Stanowi złoty okres rozwoju dziecka, okres intensywnego rozwoju sprawności fizycznej, nabywania wielu umiejętności, które dają mu poczucie panowania nad własnym ciałem. Dziecko z łatwością opanowuje takie czynności, jak: jazdę na nartach, łyżwach, wrotkach, na rowerze, szybko uczy się reguł różnych gier i zabaw ruchowych. Jest to możliwe dzięki stworzeniu mu zewnętrznych warunków i okazji do pełnej aktywności ruchowej, ale przede wszystkim dzięki stworzeniu możliwości samodzielnego próbowania, eksperymentowania i doświadczania¹².

Wychowanie do rekreacji ruchowej sprzyja integracji rodziny poprzez specyficzne sytuacje zabawowe. Dzieci ze swoją naturalną potrzebą motywują rodziców do aktywności ruchowej. Otwartość opiekunów na dziecięce potrzeby oraz umiejętne ich zaspokajanie, jednocześnie przy wspólnej realizacji, sprzyja rozwijaniu rekreacji ruchowej w rodzinie.

Do zajęć sportowych i rekreacyjnych w wieku przedszkolnym, oprócz gier i zabaw ruchowych zaliczamy także uczestnictwo dziecka w profesjonalnych zajęciach. Należą do nich: sztuki walki, piłka nożna, koszykówka, pływanie, gimnastyka artystyczna i wiele innych propozycji zależnych od indywidualnych potrzeb dziecka oraz pomysłowości rodziców.

¹² Tamże, s.7.

Warsztaty teatralne

Zabawy teatralne to elementarny element pracy wychowawczo-dydaktycznej nauczyciela przedszkola. Teatr będący syntezą sztuk, wykorzystuje wszelkie środki wyrazu artystycznego, charakterystyczne dla różnych rodzajów twórczości. Kontakt dzieci z teatrem to nie tylko uczestnictwo w spektaklach teatralnych, ale przede wszystkim zabawa w teatr. Rozbudzanie zainteresowania teatrem, odkrywania w sobie naturalnych predyspozycji i uzdolnień skłania do samodzielnej twórczości i działania. Dziecko w wieku przedszkolnym ma naturalną dla swojego wieku i etapu rozwoju potrzebę wyrażania ekspresji twórczej: w mowie, ruchu, geście, rysunku, śpiewie. Z uwagi na to, że w placówkach prowadzone są zajęcia aktywizujące spontaniczną kreatywność, zabawa w teatr może być jak najbardziej interesującym i wyrazistym efektem tej pracy, ujawniającym doświadczenia i osiągnięcia najmłodszych, a także wszechstronnie i innowacyjnie wpływającym na ich rozwój. Teatr jest rzeczywistością wyjątkową, w której wszystko może się zdarzyć, a odtwórca roli ma okazję realizować swoje marzenia, by stać się kimś innym. Wprowadzenie w świat sztuki poprzez zabawy teatralne przynosi wiele korzyści, rozwija wyobraźnię, doskonali mowę, która staje się wyrazista i melodyjna, sprzyja umuzykalnieniu, rozwija płynność ruchów oraz zwiększa poczucie własnej wartości. Jest również okazją do wspaniałej zabawy, dającej wiele satysfakcji. Udział dzieci w odtwarzaniu treści utworu skłania je do zapamiętywania, koncentrowania uwagi na określonej działalności, kulturze mówienia i zachowania się. Podczas zajęć z tej dziedziny przedszkolak może dowiedzieć się, w jaki sposób powstaje sztuka teatralna, wzbogacić swój słownik o takie pojęcia, jak np. reżyser, rekwizyty, dekoracja, kostiumy, ruch sceniczny, drama czy pantomima. Zabawy w teatr wywierają duży wpływ na postawy społeczno-moralne dzieci, wyostrzają zmysł obserwacji, kształtują osobowość i rozładowują nagromadzone emocje. Każde dziecko w wieku przedszkolnym pragnie sukcesu i uznania. To właśnie przedszkolne zajęcia teatralne stwarzają ku temu najlepsze warunki. W wychowaniu trzeba kłaść duży nacisk na przeżycia emocjonalne – uczyć cieszyć się i smuć, dostrzegać dobro i zło. Dziecko wcielając się w daną postać przeżywa losy bohaterów literackich, utożsamia się z nimi, często naśladując ich postępowanie. Dobra, radosna zabawa, w której można dostrzec przekazywane wartości wychowania teatralnego może być dla najmłodszych, nauczycieli i rodziców wielką niepowtarzalną atrakcją.

Współpraca rodziców i nauczycieli w organizowaniu czasu wolnego dzieci

Prawidłowa organizacja czasu wolnego sprzyja procesowi wychowania i socjalizacji. Aby zagwarantować prawidłowy rozwój dzieci

przy wypełnianiu im czasu wolnego przedszkole musi ściśle współpracować z rodzicami.

Wychowanie dzieci w pierwszej kolejności należy do rodziców. Jednak w dobie zachodzących zmian społecznych, rozwoju technologii, komputeryzacji, wydłużenia czasu pracy i innych czynników, rodzice w większości nie dysponują czasem wolnym, który w całości mogliby i pragnęliby poświęcić swoim najbliższym. Dlatego w inicjatywę zagospodarowania czasu wolnego powinno włączyć się przedszkole, jako placówka mająca na celu opiekę, wychowanie i edukowanie oraz dbanie o harmonijny i wszechstronny rozwój. Dlatego też w przedszkolu należy organizować takie zajęcia pozaprogramowe, które w atrakcyjny sposób wypełnią czas wolny, przyczyniając się do rozwoju dziecięcych zdolności poznawczych i zainteresowań. Należy zadbać o to, aby najmłodszy nie był tylko widzami/obserwatorami, lecz kreatywnymi i aktywnymi realizatorami. Zadaniem przedszkola w tym zakresie jest wychowanie dzieci do czasu wolnego oraz planowanie różnych form racjonalnego korzystania z tego czasu. Należy podkreślić także, że styl wychowawczy, atmosfera życia w rodzinie decydują o tym, w jaki sposób dziecko wykorzysta zdobyty wachlarz doświadczeń, jak ukształtują się jego ideały i uczucia¹³. U podstaw życia rodzinnego powinny znaleźć się wartości aksjologiczne: uczciwość, pracowitość, życzliwość dla osób bliskich i całego otoczenia. Rodzice powinni je wdramać poprzez:

- własny przykład – sposób zabawy, empatia, wzajemne poprawne relacje, stosunek do obowiązków, do rówieśników, do rozrywki;
- stworzenie dzieciom warunków, w których w sposób naturalny natrafiać będą na wartościowe treści i formy zabawy, nauki czy pracy;
- kontakt z dzieckiem – zostawiając mu znaczną i wciąż rosnącą swobodę, samodzielność i wolność.

W procesie wychowania i nauczania ważne jest to, aby wspomniane powyżej dwie, najważniejsze instytucje wychowawcze, rodzina i przedszkole, podjęły dialog, wzajemnie się uzupełniały, wspierały oraz systematycznie współpracowały ze sobą, racjonalnie wypełniając dziecku jego wolne chwile. Należy pamiętać o tym, że czas wolny powinien być przeznaczony przede wszystkim na zabawę.

Nauczyciel chcąc poznać opinię rodziców na temat sposobów jego spędzania czasu wolnego z dziećmi może na jednym ze spotkań zbiorowych z rodzicami w przedszkolu zaproponować niżej przedstawiony kwestionariusz ankiety do wypełnienia.

¹³ J. Raczkowska, *Jaka jesteś rodzino?*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” (1997)2, s. 2–9.

KWESTIONARIUSZ ANKIETY DLA RODZICÓW

Drodzy Rodzice!

Uprzejmie proszę o udzielenie odpowiedzi na zamieszczone pytania. Uzyskane opinie i informacje mają charakter wyłącznie anonimowy i zostaną wykorzystane jedynie w celach naukowych. Aby poprawnie wypełnić poniższy kwestionariusz ankiety, należy zaznaczyć jedną lub kilka odpowiedzi. W niektórych rubrykach można wpisać odpowiedź własną.

1. Czym zajmuje się Państwa dziecko w wolnym czasie?

- a) bawi się,
- b) ogląda telewizję,
- c) uczęszcza na dodatkowe zajęcia organizowane poza przedszkolem,
- d) interesuje się literaturą dziecięcą,
- e) spędza czas przed komputerem,
- f) zajmuje się czymś innym (proszę wpisać)

2. Jakie są obszary zainteresowań Państwa dziecka?

- a) sport,
- b) plastyka,
- c) słuchanie bajek, baśni,
- d. komputer,
- e) muzyka,
- f) film,
- g) kolekcjonowanie,
- h) inne (jakie? wpisać)

3. Ile czasu poświęcają Państwo każdego dnia na rozwijanie zainteresowań swojego dziecka?

- a) więcej niż godzinę,
- b) godzinę,
- c) pół godziny,
- d) kilkanaście minut i mniej.
- e) wcale nie poświęcamy.

4. Kto Państwa zdaniem ma największy wpływ na rozwijanie zainteresowań dziecka?

(proszę wybrać jedną odpowiedź)

- a) nauczyciele
- b) rodzice
- c) rówieśnicy
- d) zajęcia dodatkowe
- e) inne (jakie?)

5. Czy znają Państwo ofertę zajęć przeznaczonych dla dziecka w przedszkolu i poza nim?

- a) tak
- b) nie

6. Czy oferta zajęć odbywających się poza przedszkolem odpowiada potrzebom i zainteresowaniom Państwa dziecka?

- a) zdecydowanie tak
- b) tak
- c) nie
- d) zdecydowanie nie
- e) nie jest mi znana

7. W jakich zajęciach dodatkowych w przedszkolu bierze udział Państwa dziecko? (wpisać)

.....

8. W jakich zajęciach organizowanych poza przedszkolem uczestniczy Państwa dziecko?

- a) zajęcia z języka obcego: (podkreślić właściwą odpowiedź)
 - język angielski
 - język niemiecki
 - język francuski
 - inny (wpisać jaki)
 - nie uczęszcza wcale

- b) rytmikę,
- c) taniec,
- d) tenis,
- e) basen,
- f) szkoła muzyczna,
- g) ognisko muzyczne,
- h) prywatne lekcje muzyki,
- i) inne (jakie? wpisać)

9. Ile razy w tygodniu uczestniczy Państwa dziecko w zajęciach dodatkowych:

- a) codziennie (wpisać rodzaj zajęć)
- b) pięć razy w tygodniu (wpisać rodzaj zajęć)
- c) cztery razy w tygodniu (wpisać rodzaj zajęć)
- d) trzy razy w tygodniu (wpisać rodzaj zajęć)
- e) dwa razy w tygodniu (wpisać rodzaj zajęć)
- f) raz w tygodniu (wpisać rodzaj zajęć)
- g) co dwa tygodnie (wpisać rodzaj zajęć)
- h) raz w miesiącu (wpisać rodzaj zajęć)

i) nie uczestniczy wcale w takich zajęciach (dlaczego?)

.....

10. Które zajęcia przynoszą dziecku najwięcej satysfakcji?

a) muzyczne,

b) sportowe,

c) językowe,

d) plastyczne,

e) komputerowe,

f) inne (jakie?)

11. W jakim celu Państwa dziecko uczęszcza na zajęcia dodatkowe?
(proszę wpisać)

.....

.....

12. Według Państwa w ilu zajęciach dodatkowo płatnych dziecko
pięcioletnie powinno uczestniczyć:

a) w jednym,

b) w dwóch,

c) w trzech,

d) w czterech,

e) w pięciu i więcej,

f) nie powinno uczestniczyć wcale.

13. Czy częstotliwość prowadzenia zajęć dodatkowych odpowiadają
rozwojowi i potrzebom dziecka?

a) zdecydowanie tak,

b) raczej tak,

c) raczej nie,

d) nie,

e) nie mam zdania,

14. W jakim stopniu prowadzone zajęcia dodatkowe spełniają ocze-
kiwania Państwa? Proszę ocenić w skali 1 do 6, gdzie 1 – oznacza bardzo
niewielki stopień, 6 – bardzo duży stopień.

a) 1

b) 2

c) 3

d) 4

e) 5

f) 6

15. Czego oczekują Państwo od dziecka po odbyciu przez niego za-
jęć dodatkowych? (wpisać)

.....

Dziękuję za wypełnienie kwestionariusza

Bibliografia

Buszkowski I., K. Michalec, *Prace plastyczne rozwijające wyobraźnię*, Żak, Warszawa 2009.

Jatulewicz E., *Zagospodarowanie czasu wolnego dzieci i młodzieży*, „Dyrektor Szkoły” (2008)4.

Kielbasiewicz-Drozdowska I., W. Siwiński, *Teoria i metodyka rekreacji*, Wyd. Akademii Wychowania Fizycznego im E. Piaseckiego, Poznań 2001.

Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Żak, Warszawa 2007.

Owczarek S., *Gimnastyka przedszkolaka*, WSiP, Warszawa 2011.

Panek A., *Zajęcia pozalekcyjne w reformowanej szkole-oczekiwania, a rzeczywistość*, Wyd. Naukowe AP, Kraków 2002.

Pięta J., *Pedagogika czasu wolnego*, „DrukTur”, Warszawa 2004.

Raczkowska J., *Jaka jesteś rodzino?*, „Problemy Opiekuncho-Wychowawcze” (1997)2.

Winiarski R., *Rekreacja i czas wolny*, Łośgraf, Warszawa 2011.

Zelazkiewicz M., *Skuteczność wychowawcza innowacji w zajęciach pozalekcyjnych*, „Problemy Opiekuncho-Wychowawcze” (1990)5.

Streszczenie

Celem artykułu jest przedstawienie rodzaju zajęć dodatkowych oraz ukazanie współpracy rodziców z nauczycielem przedszkola w organizowaniu czasu wolnego, który może być wykorzystany ciekawie, twórczo i kreatywnie. Obecnie coraz bardziej powszechne staje się zapisywanie dzieci na zajęcia dodatkowe. Oferta wielu placówek wychowania przedszkolnego również jest bardzo urozmaicona. Zajęcia te niewątpliwie mają wiele zalet – dzięki nim dzieci mogą wzbogacać swoją wiedzę, rozwijać pasje i zainteresowania, zawierać nowe znajomości. Warto jednak pamiętać o tym że, aby korzystnie oddziaływały na dziecko trzeba zachować rozsądek i umiar w ich doborze, upewnić się, czy chce w nich uczestniczyć i czy nie stanowią one dla niego dodatkowego obciążenia. Wielu rodziców wychodzi z założenia, że abstynencja dziecka w tego typu zajęciach jest zaniedbywaniem jego rozwoju a czasem także nawet nie spełnianiem ich aspiracji. Zajęcia dodatkowe mają zatem na celu stymulowanie rozwoju, ułatwianie startu w przyszłość, odkrywanie pasji i talentów, realizację dążeń i zamierzeń. Decyzję warto podejmować wspólnie, choć dziecko powinno mieć tutaj głos decydujący. Zajęcia tego typu nie tylko mają dostarczać korzyści edukacyjnych, ale przede wszystkim sprawiać przyjemność.

Przedszkole to placówka oświatowa oferująca zajęcia dodatkowe, które stanowią wszechstronną i atrakcyjną formę aktywności dziecka, służą rozwijaniu zainteresowań nauką, sztuką, techniką i życiem społecznym.

Słowa kluczowe: zajęcia dodatkowe, formy aktywności, zainteresowania, rodzaje zajęć, dzieci w wieku przedszkolnym.

Additional Classes in the Kindergarten

Summary

Nowadays, enrolling children in additional classes is becoming more and more common. The program of many pre-school institutions is also very diversified. These activities undoubtedly have a lot of advantages, thanks to them children can enrich their knowledge, develop their passions and interests as well as make new acquaintances. It is worth to remember though that in order for them to have a positive impact on the child, it is required to keep common sense and moderation in their selection, make sure that the child wants to participate in them and that they are not an additional burden for him. Many parents assume that refusing to enroll their children in such classes means neglecting their development and will cause the child to lag behind other children. As a result, even one years-olds learn foreign languages because the sooner the better. All of that is supposed to stimulate their development, facilitate their start in the future, help in discovering their passions and talents. This decision is worth to be taken altogether, however, the child should have the casting vote here as additional classes are not only to provide educational benefits, but most of all, give pleasure. Kindergarten is an educational institution offering additional classes that are versatile and attractive form of child's activity. They serve the purpose of developing children's interests in science, art, technology and social life. They fulfil the didactic and the educational function. The purpose of this article is to present types of additional classes and to show the cooperation between parents and the teacher in organizing free time that may be utilized in a very creative, original and constructive way.

Keywords: additional classes, forms of activity, interests, types of classes.

Aneta Kamińska

Akademia Ignatianum w Krakowie

Pedagogika porównawcza

Recenzja książki:

Renata Nowakowska-Siuta.

*Pedagogika porównawcza.**Problemy, stan badań i perspektywy rozwoju,*

Impuls, Kraków 2014

Niniejsza pozycja została napisana przez doktor habilitowaną nauk humanistycznych Renatę Nowakowską-Siutę, która jest również profesorem nadzwyczajnym Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie oraz profesorem nadzwyczajnym Uniwersytetu Warszawskiego. Na Uniwersytecie Warszawskim wykłada od 1994 roku, początkowo na Wydziale Pedagogicznym, a obecnie w Centrum Kształcenia Nauczycieli Języków Obcych i Edukacji Europejskiej. Od 2009 roku jest profesorem na Wydziale Pedagogicznym Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie, gdzie kieruje Katedrą Dydaktyki i Pedagogiki Szkolnej. Od 2008 roku pełni funkcję eksperta w Fundacji Rozwoju Systemu Edukacji. Autorka licznych publikacji z zakresu pedagogiki porównawczej, pedagogiki oświatowej oraz pedagogiki szkoły.

Publikacja składa się z siedmiu rozdziałów. Jej punktem wyjścia są teoretyczne i metodologiczne podstawy pedagogiki porównawczej, w tym geneza oraz najważniejsze pojęcia (istotne dla zrozumienia zależności i złożoności tej subdyscypliny), a także teorie naukowe poszczególnych, znanych na przełomie dziejów komparatystów (począwszy do „ojca naukowej pedagogiki porównawczej” M. A. Julien de Paris (1775-1848) a skończywszy na czasach współczesnych – m.in. R. G. Paulston (ur.1950r.). Jednakże Autorka charakteryzuje niniejsze koncepcje skrótowo i nie wspomina o niektórych komparatystach, jak np. S. Silverman, których doro-

bek jest ważny z metodologicznego punktu widzenia tej subdyscypliny. Szerszego ujęcia zagadnienia teorii komparatystycznych należałoby szukać w innych opracowaniach, w tym głównie artykułowych.

Następnie zostało omówione funkcjonowanie systemów edukacyjnych wybranych krajów Unii Europejskiej i konsekwencje reform szkolnictwa wyższego w tych państwach, wybrane problemy edukacyjne w ujęciu porównawczym (poprzez wszystkie szczeble edukacyjne), kształcenie nauczycieli, pilne zadania polityki oświatowej UE oraz perspektywy rozwojowe pedagogiki porównawczej.

Do najbardziej interesujących rozdziałów mogą należeć szósty rozdział – *Pilne zadania stojące przed europejską polityką oświatową* oraz siódmy – *Perspektywy rozwoju pedagogiki porównawczej*, w których to Autorka dokonuje pewnej oceny bieżącej polityki edukacyjnej wskazując głównie na te zagadnienia, które wymagają pracy nad nimi i znacznego ulepszenia oraz stara się określić perspektywy pedagogiki porównawczej, jako nauki.

Niniejszą pozycję książkową należy traktować jako kompendium wiedzy z zakresu istotnych problemów oświatowych i rozwiązań systemowych. Może ona posłużyć jako podręcznik dla studentów, w tym pedagogiki i socjologii. Jednakże należałoby wiedzę z przedmiotu pedagogika porównawcza uzupełnić jeszcze innymi pozycjami zwartymi i artykułowymi. Autorka bowiem jedynie sygnalizuje niektóre zagadnienia edukacyjne, co jednakże może stanowić inspirację do dalszych własnych poszukiwań badawczych. Język publikacji jest zrozumiały dla przeciętnego odbiorcy a wszelkie specyficzne pojęcia są dokładnie wytłumaczone. Pozycja ma spójny i logiczny charakter. Może być wciągająca nawet dla osób, które nie interesują się pedagogiką porównawczą. Autorka prezentuje własne i oryginalne przemyślenia, które stanowią o wysokiej wartości pracy. Publikacja ta oparta jest na zagadnieniach teoretycznych i badaniach poczynionych przez innych Autorów oraz przez powołane do tego instytucje, stowarzyszenia i organizacje, w tym zawartych w międzynarodowej bazie danych *Eurydice*.

Jolanta Karbowniczek
Akademia Ignatianum w Krakowie

Rodzice i dzieci z klasy średniej. Dystynkcje w sferze edukacji

Recenzja książki:
Mirostawa Nyczaj-Drag,
*Edukacja dziecka
w narracjach rodziców z klasy średniej*,
Wydawnictwo Uniwersytetu Zielonogórskiego,
Zielona Góra 2015

W poprzednim systemie społeczno-ekonomicznym jedną z naczelnych wartości kształtujących stosunki międzyludzkie był egalitaryzm (*egalite* – równość), jawiący się jako równouprawnienie każdej jednostki ludzkiej, niezależnie od jej pochodzenia, wykształcenia czy też sytuacji materialnej. Wywodził się on z Wielkiej Rewolucji Francuskiej (obok braterstwa i wolności), został uznany przez zmiany ustrojowe, dokonujące się w Polsce po drugiej wojnie światowej i funkcjonował w społeczeństwie epoki socjalizmu do okresu transformacji ustrojowej – 1989 roku. Dopiero owa przemiana ustrojowa zaczęła z powrotem różnicować ludzi w zależności od ich statusu ekonomicznego, społecznego, kulturowego itp. Najczęstszym kryterium podziału społecznego stał się dostęp do środków materialnych, który następnie skutkował dostępem do dóbr kultury, szerszego i głębszego wykształcenia, rozwijania własnych zainteresowań, pasji i talentów. Kolejnym istotnym kryterium, według którego dokonywał się podział społeczeństwa, było miejsce zamieszkania wpływające na dostęp do dóbr wyższego rzędu. Wspomniane wyżej czynniki zapoczątkowały, a później utrwaliły podział polskiego społeczeństwa na klasy społeczne, których głównym jednakże kryterium roz-

warstwienia stał się status materialny. W ten właśnie sposób zaczęły kształtować się klasy społeczne: dominujące (tzw. elity), średnie i niższe.

Współczesne społeczeństwo wokół zachwianego pejzażu politycznego ulega dalszym zmianom społeczno-ekonomicznym, kulturowym, technologicznym i in., które oddziałują na nie w bardzo zróżnicowany sposób. Ta dynamika tworzy unikatowy konglomerat czynników mających priorytetowe znaczenie dla strategii życiowych ludzi oraz współczesnych rodzin i ich dzieci z różnych środowisk klasowych, w tym z klasy średniej. Status społeczny współczesnej a zarazem nowoczesnej rodziny urozmaica drogi edukacyjne dzieci. Utrzymanie właściwego statusu społecznego rodziny wymaga zatem od niej podejmowania odpowiednich, precyzyjnych decyzji, skierowanych między innymi ku edukacji jej dzieci. Edukacja jest czynnikiem tworzenia się nowej klasy średniej, tym czynnikiem, który stabilizuje przynależność dziecka i rodziców do tejże klasy. O jej jakość, różnorodność, innowacyjność starają się zadbać rodzice, mając na uwadze wielostronny i ponadprzeciętny rozwój dziecka. Według teorii P. Bourdieu ścieżki edukacyjne jednostki są uzależnione od habitusu klasowego, którym jest układ nabytych dyspozycji, myślenia, zachowań i gustu, charakterystycznych dla danej klasy oraz kapitału ekonomicznego, społecznego i kulturowego rodziny. O tych tak ważnych aspektach, dotyczących dwóch podmiotów z klasy średniej (mam na myśli rodziców i dzieci) oraz o dystynkcji w sferze edukacji w powiązaniu z teorią P. Bourdieu pisze w swojej publikacji dr M. Nyczaj-Drąg. Struktura publikacji jest adekwatna do założonej koncepcji badawczej. Obejmuje dziesięć rozdziałów logicznie ze sobą powiązanych i podrozdziałów kompatybilnych z podjętą przez Autorkę tematyką, odnoszącą się do tak istotnego zagadnienia, jakim są rodzice i dzieci z klasy średniej w odniesieniu do dystynkcji w sferze edukacji. Publikację otwiera wstęp, w którym Autorka erudycyjnie prezentuje własne inspiracje związane z problematyką, uzasadnia samą istotę podjętej tematyki oraz jej znaczenie, uwzględniając interdyscyplinarność i wielofunkcyjność nauki o społeczeństwie, opisując i analizując różnorodność faktów, zjawisk i procesów zachodzących w społecznym świecie rodziny środowisk klasy średniej. Każdy rozdział już we wstępie stanowi zwarte i ściśle wprowadzenie do opiniowanej publikacji. Przedstawia zarys koncepcji badań, zapowiadając i porządkując w jej świetle treści kolejnych rozdziałów i podrozdziałów, stanowiących uporządkowaną i zharmonizowaną całość. Publikacja ma charakter teoretyczno-empiryczny. Składa się z 272 stron. Pierwsze trzy rozdziały ujmują jej wartość teoretyczną, rozdział czwarty to metodologia badań własnych. Dalsze rozdziały (piąty, szósty, siódmy, ósmy, dziewiąty) dotyczą analizy i interpretacji wyników przeprowadzonych

badania o charakterze jakościowym. W dziesiątej, finalnej części pracy dokonano wnikliwej interpretacji teoretycznej tego, co zostało wcześniej wnikliwie i rzetelnie przedstawione oraz zanalizowane. Publikacja zawiera Zakończenie oraz Bibliografię.

W rozdziale pierwszym podzielonym na podrozdziały Autorka zapoznaje czytelnika z terminologią pojęcia „klasa średnia”, wskazując na mnogość znaczeń, zróżnicowanie kontekstów, brak jednolitości co do samego sposobu definiowania. Zwraca uwagę na identyfikację klasy średniej ze stanem majątkowym, dochodami, wykształceniem, zawodem etc. i inne liczne źródła wskazujące m.in. na specyficzny styl życia, orientację, normy, kierujące zachowaniem. Dalej odwołuje się do wartości analiz środowisk klasy średniej, słusznie uzasadniając jednocześnie, że klasa średnia to zjawisko wielopostaciowe, zróżnicowane, podlegające wielokierunkowym zmianom. Oscyluje wokół takiej problematyki jak: warstwy nowej klasy średniej, jej procesy, zasoby oraz rola. W podrozdziale trzecim elokwentnie prezentuje kategorie klasy średniej, odwołując się do refleksji i stanowisk prezentowanych przez J. Kurczewskiego, H. Domańskiego, E. Mokrzyckiego, J. Leszkowicza-Baczyńskiego i in., uwzględniając także trójdzielność koncepcji klasy średniej. Kolejny, czwarty podrozdział dotyczy problematyki stylu życia, wyeksponowanego przez Autorkę, jako główne kryterium charakterystyki środowisk klasy średniej.

Ze względu na wieloaspektowy charakter, wielość poglądów i stanowisk odnoszących się do „klasy średniej” Autorka aplikuje konieczność podjęcia dalszych badań empirycznych w tym zakresie, co moim zdaniem wydaje się być bardzo słuszne i pożyteczne. Rozdział pierwszy jest klarowny i interesujący.

Rozdział drugi odnosi się do kompleksu dystynktywnych cech współczesnej rodziny środowisk klasy średniej. Przedstawiono w nim profil rodziny z klasy średniej, syntetyczny model matki/żony, ojca/męża oraz wzrost dziecka. Autorka z wielkim zaangażowaniem wnika w istotę współczesnych problemów socjologii rodziny, analizując tę problematykę, posługując się przeglądem dotychczasowych badań w tym zakresie oraz powołując się na bardzo bogatą literaturę polską i obcojęzyczną. Można zatem uznać, że treści są tutaj zaprezentowane przystępnie i przejrzysto.

Z wielkim zainteresowaniem, odwołując się do refleksji poznawczej, przeczytałam rozdział trzeci, dotyczący teorii reprodukcji klasowej P. Bourdieu w kontekście teoretycznym badań własnych, która stanowi źródło, a więc opis i analizę perspektywy interpretacyjnej Autorki. W podrozdziale pierwszym dogłębnie zapoznaje ona czytelnika ze strukturalizmem konstruktywistycznym P. Bourdieu, w którego twórczości szczególne miejsce zajmują aspekty dynamiki stosunków w rodzinie i polityki

reprodukcji pozycji klasowej. „Przestrzeń społeczna” Bourdieu oraz jego socjologia codzienności stanowi o wyraźnym rodowodzie fenomenologicznym w odniesieniu do teorii wspólnego świata. Autorka uzasadnia dalej, odwołując się do teorii, że „struktury społeczne i kulturowe istnieją niezależnie od podmiotów działających i kierują ich zachowaniem, tworząc pola wyborów i możliwości, konstruując nowe, niepowtarzalne zjawiska społeczne i kulturowe” oraz analizuje wielorakość podejść krytycznych samego Bourdieu do strukturalizmu, zwracając uwagę na wielowymiarowość świata społecznego (przestrzeni), który poprzez wykrycie priorytetowych czynników różnicowania, odkrywanie rodzajów władzy czy też form kapitału może stać się skuteczny. Zatem o miejscu wielowymiarowej przestrzeni oraz o kierunkach zmian położenia społecznego decyduje rodzaj kapitału, jakim dysponują jednostki. W dalszych podrozdziałach Autorka wykazuje związek pomiędzy klasą społeczną a kapitałem, między praktykami a habitusem i polem, jako podstawowymi kategoriami uwzględnianymi w teorii tego francuskiego socjologa, antropologa i filozofa, przypisując szczególną rolę – rzecz oczywista – klasie średniej. Bardzo trafnie wskazuje na to, że edukacja i rodzina stanowią „mechanizm” selekcji i reprodukcji nierówności, akcentuje też, że socjalizacja przebiegająca w rodzinie z klasy średniej wzmacnia materialne i społeczne interesy tej grupy, zmierzając do odtworzenia struktury jej kapitału kulturowego, ekonomicznego, społecznego i edukacyjnego. Odwołuje się do aplikacji metodologicznych koncepcji P. Bourdieu w Polsce, wykazując stosowalność, użyteczność i wzrost coraz szerszego nią zainteresowania.

Wysoką wartość tych podrozdziałów stanowi przemyślana i dogłębna znajomość podejmowanej tematyki przez Autorkę. Jest ona ważna i słuszna zarówno dla teorii jak i jej egzemplifikacji w praktyce.

Rozdział czwarty otwiera część empiryczną badań własnych Autorki. Opracowując metodologię badań, posłużyła się Ona badaniami jakościowymi, które nawiązują do odniesień teoretycznych na gruncie paradygmatu interpretatywnego, szczególnie obejmują badania jakości edukacji dziecka. Zatem są bardzo wartościowe we współczesnej pedagogice, socjologii, psychologii etc. Badania powinny zawierać jakościowy opis oraz analizę badanych faktów, zjawisk i procesów. Ich cechą jest otwartość, możliwość eksploracji obszarów niedostępnych dla badań ilościowych, trafność oraz nastawienie na rozumienie zjawiska. Badania własne w tej publikacji opierają się na zasadach konstruktywizmu. Projektując procedurę badawczą Autorka odniosła się do własnej refleksji poznawczej, proponując podrozdziały: 1. Interpretatywność w badaniu jakości dziecka, 2. Przedmiot i cele badań, 3. Sposób gromadzenia materiału badawczego, 4. Grupa badawcza i teren badań, 5. Procedura interpretacji

wyników badań. Moim zdaniem, bardziej wartościowy pod względem metodologicznym jest tradycyjny schemat postępowania badawczego, który czytelnie i bardzo przejrzysto ujmuje hierarchizację badań empirycznych, ale biorąc pod uwagę założenia metodologiczne P. Bourdieu i odwołując się do jego procedury badawczej, inteligencji i innowacyjności metodologicznej, organizując badania empiryczne „zabrania się zabraniać”, można zatem uwzględnić propozycję badawczą M. Nyczaj-Draż. Konkretnie przedstawiła orientację badawczą, dotyczącą podmiotowej interpretacji doświadczeń badanych rodziców, związanych z edukacją ich dzieci. Przedmiot badań został określony poprawnie. Każdy z celów jest w pełni dookreślony i adekwatny do przedmiotu poznania, który jest jego źródłem. W pracy we właściwy sposób zaprezentowano cele, są one zatem jasne i precyzyjne. Autorka w badaniach empirycznych posłużyła się metodą biograficzną, wywiadem narracyjnym. Zaprezentowała interpretacyjne badania narracyjno-biograficzne, które mają istotne znaczenie praktyczne w edukacji. Dalej, wykorzystwała celowy dobór próby badawczej, merytorycznie uzasadniając swój wybór. Wybrała rozmówców, wśród rodziców uczniów klas I–III szkoły podstawowej, które powstały na zasadzie zapisów dziecka do wybranego nauczyciela i które w momencie badań wymienione zostały, jako najlepsze. Oczywiście, zgodnie z tematem pracy, prezentowały one środowiska klasy średniej. Przeprowadzono i zarejestrowano 24 wywiady, po 12 z matkami i ojcami z trzech kategorii klasy średniej w latach 2009 do 2011, a następnie poddano je transkrypcji, dzięki temu teksty wypowiedzi stały się przedmiotem analizy. Analiza została umiejscowiona w tym przypadku w grupie metod deskryptywno-analityczno-typologicznych. W przyjętej przez Autorkę strategii analitycznej występuje analiza sekwencyjna oraz analiza komparatywna, która umożliwiła metodologicznie bardzo wartościowe porównania. Zaprezentowaną analizę fenomenologiczną przedstawił moim zdaniem, jak najbardziej słusznie w dwóch trafnych aspektach: opisowym i strukturalnym, co znacznie podkreśla wartość poznawczą rozdziału metodologicznego w niniejszej publikacji. Poza tym można skupić się tutaj na superlatywach, które dotyczą: trafnej znajomości rodzajów badań jakościowych, przemyślanego doboru celów, problemów, metod, technik i narzędzi badawczych, które są adekwatne do założeń metodologicznych, dużej rzetelności w przygotowaniu badań, samej procedury stosowania metod jakościowych w empirii, dociekliwości w poszukiwaniu informacji, dokładnego opisu procedur i samego przebiegu tych badań, prezentującego tok myślenia Autorki.

W rozdziale piątym Autorka samodzielnie i wnikliwie opisuje, analizuje oraz innowacyjnie interpretuje dane uzyskane w przeprowadzo-

nych przez nią badaniach. Wszystkie podrozdziały skupione są wokół edukacji: jako wartości instrumentalnej, jako wyrazu oczekiwań rodziców, jako planu i projektu do zrealizowania przyszłości, jako drogi do sukcesu oraz jako problemu źródła niepokoju i lęków. Bardzo szczegółowo prezentuje w nich różnorodność i osobistość narracji rodziców na temat edukacji własnych dzieci, która dotyczy ich przyszłości, podkreślając jako czynnik gwarantujący postęp cywilizacyjny również ideę merytokracji. Istotę stanowią wartości, które odnoszą się do wszechobecnej kultury indywidualizmu, na co z głęboką refleksją poznawczą zwraca uwagę M. Nyczaj-Drąg. Rozdział jest interesująco napisany i rzetelnie opracowany, poparty niezwykle cenną i tematycznie wartościową literaturą polską oraz zagraniczną, dzięki wykorzystaniu, której Autorka w sposób bardzo oryginalny i elastyczny potrafi merytorycznie i wartościowo łączyć własne myśli, odnosząc się do innych, prezentowanych przez pedagogów, socjologów, psychologów, filozofów i in. Ponadto, nie ukrywając swojej pasji czy też fascynacji rodzicami i dziećmi z klasy średniej, umie też patrzeć na ten rozdział w sposób zobiektywizowany, pisząc o trudnościach i konkretnie wskazując na nie.

Kolejny szósty rozdział zatytułowany „Zasoby inwestowane w polu edukacji dziecka” uwzględnia charakterystykę trzech rodzajów kapitału, które respondenci inwestują w edukację dzieci, przyczyniając się tym samym do (re)produkcji kapitału edukacyjnego. Autorka bardzo precyzyjnie udowadnia, że dzięki odpowiednim warunkom życia rodziny i posiadanemu habitusowi, rodzice wspierają dzieci na wiele sposobów w polach edukacji, natomiast poczynione inwestycje stają się w konsekwencji formą i źródłem kapitału edukacyjnego dziecka. Zatem uprzywilejowane znaczenie przypisują dziecku, wzmacniając jego pełnomocność i autonomię. Interesujące jest odwołanie się zatem do współczesnego i coraz bardziej uwzględnianego w pedagogice rodziny syndromu „cenionego dziecka”, którego decyzja rodziców o jego posiadaniu wskazuje na fundament emocjonalno-duchowy. Dalej, biorąc pod uwagę europeizację działań we współczesnym społeczeństwie, koniecznością staje się „produkcja dzieci wysokiej jakości”, doinwestowanych, kosztownych czasowo, wysiłkowo i emocjonalnie. Na ten jakże trafny aspekt ściśle zwraca uwagę Autorka, która także w swoich cennych interpretacjach elokwentnie dokonuje analizy porównawczej wyników przeprowadzonych badań z teorią P. Bourdieu, dotyczącą edukacji dziecka, która to jawi się, jako szeroka, wieloaspektowa inwestycja rodzicielska, wymagająca trzech rodzajów kapitału: społecznego, ekonomicznego i kulturowego oraz odpowiedniego habitusu rodziców. Niniejszy rozdział świadczy o dużej dojrzałości analizy i interpretacji metodologicznej Autorki oraz o wysokim poziomie Jej

świadomości i dużym zaangażowaniu w niezwykle dogłębne poznanie naukowe problematyki niniejszej publikacji.

Na uwagę zasługuje rozdział siódmy, który odnosi się do rodzicielskich praktyk edukacyjnych, które zdaniem M. Nyczaj-Drąg są „inwestycją” w dziecko. Zaprezentowano tutaj praktyki, które mają miejsce w szkole, poza szkołą, w domu rodzinnym, w czasie wolnym – czyli praktyki ekskluzywne, wyrafinowane, pretensjonalne, wybierane i organizowane przez rodziców lub indywidualnie przez dzieci. Zwrócono tutaj szczególną uwagę na praktyki edukacyjne rodziców, jako pochodną kapitału i habitusu rodziców, co stanowi ambitną próbę analizy tak istotnego problemu. Należy dalej podkreślić, iż wyraźnie zaznaczono ich związek ze stylem życia, będących przedmiotem poznania klasy średniej. Odnosząc się do dystynkcji, rodzice z klasy średniej, jak wynika z opisów Autorki, prezentują dwa typy nastawienia wobec edukacji dziecka, czego skutkiem jest właśnie produkcja dystynktywnych form praktyk edukacyjnych, jak np. korepetycje, zajęcia pozaszkolne i pozalekcyjne. Zwykle rodzice (priorytetowa rola matki) wybierają takie, które wzmacniają ich klasową dystynkcję. Czytając z wielkim zainteresowaniem i ten rozdział należy wskazać na jego ścisłość, przejrzystość i implikacyjny charakter. Chciałabym zwrócić także uwagę na analizy, które są logicznie i wyczerpująco opisane.

W rozdziale ósmym podjęto próbę rekonstrukcji obrazu współczesnego dziecka i dzieciństwa w rodzinie klasy średniej, jasno i wyraźnie przedstawiono model młodych championów, ekspansywnych indywidualistów oraz refleksyjnych autorów własnej przyszłości. Dobitnie wskazano i poddano refleksji również kategorię przeciążonego dzieciństwa, dowodząc tym samym, że w rodzinach ze środowisk klasy średniej spełnia ono wiele, trudnych i skomplikowanych ról, wykonując często nietypowe obowiązki. Bardzo trafnie odniesiono się do skracania dzieciństwa, jego solaryzacji, biurokratyzacji, technologizacji itp., oraz do samej taloryzacji życia rodzinnego. Z uzyskanych przez Autorkę wyników badań wynika, że współczesne dziecko, określa się jako „supernowoczesne dziecko”, którego edukacja i socjalizacja odbywają się w organizacji różnych typów aktywności, w wielu miejscach i w różnych funkcjach. Rodzice z klasy średniej ze swoimi doświadczeniami, kapitałem, habitusem oraz praktykami w zakresie edukacji i wychowania uczestniczą w dzieciństwie własnych dzieci, a one same wychowywane są pod presją czasu i wykonują wiele różnych obowiązków, na co wyraźnie w swoim podsumowaniu zwraca uwagę Autorka.

Z kolei w dziewiątym rozdziale publikacji M. Nyczaj-Drąg jasno i klarownie prezentuje obraz współczesnych rodziców z klasy średniej

(status społeczno-ekonomiczny, styl życia, wartości), ich postawy wobec edukacji, proces wychowania – jego cechy, zasady, metody oraz trudności wychowawcze. Swoje analizy interpretacyjne skupia wokół dwóch typów rodziców: refleksyjnych partnerów i krytycznych konsumentów, wskazuje na profil nowej grupy rodziców, która jest przesycona ambitnymi i sprecyzowanymi celami, co do przyszłości swoich dzieci, ale jednocześnie dba o ich prawidłowy rozwój, bezpieczeństwo, ideał wychowawczy, stanowczość i konsekwencję. Rodzice charakteryzują się postawą refleksyjnego partnerstwa, nieco mniej natomiast prezentują postawę krytycznego konsumenta. Bardzo trafnie używa terminologii „rodziny edukogenne”, zwłaszcza w odniesieniu do tych rodzin, które zaspakajają dziecięce potrzeby, stwarzając im wartościowe środowisko wychowawcze. Rozdział uważam, za jak najbardziej wyczerpujący.

Rozdział dziesiąty zredagowany jest niezwykle starannie. Autorka w sposób nader inspirujący poznawczo przedstawia ponowoczesny obraz rodziny z klasy średniej, który w zakresie posiadanego habitusu, kapitału oraz stylu życia stanowi jej egzemplifikację, odkrywa postmodernistyczną formę funkcjonowania rodziców i dzieci. Zwraca szczególną uwagę na istotne kategorie, wyznaczające ponowoczesny obraz rodziny typu: zmienność, pluralizm, indywidualizację, instytucjonalizację, pedagogizację i medializację i in. oraz na współczesne dzieciństwo, które stanowi paradygmatycznie wytwarzany „artefakt” społecznego chaosu. Z rzetelnych analiz wynika, że współcześnie mamy do czynienia z wielopostaciowością dzieciństwa w zakresie zróżnicowanych kontrastów: biedne, bezdomne, zaniedbane „dzieci ulicy” (niska hierarchiczność) oraz konsumenckie, zjaponizowane, działające według programu rodziców, reprezentujące zindywidualizowany charakter „dzieci wysokiej jakości”. Autorka wskazuje na emancypację, autonomizację dzieciństwa, odejście od paternalistycznych postaw pedagogicznych, na dialog demokratyczny, a także na cyrkularność edukacji i socjalizacji dziecka. Zaprezentowana w niniejszej publikacji koncepcja kapitału P. Bourdieu, stanowi idealne teoretyczne tło dla dokonania charakterystyki form praktyk edukacyjnych, stosowanych przez rodziców z klasy średniej i związanych z nimi zasobów kulturowych, finansowych i społecznych, jakie umiejscawiają w polu edukacji dziecka. Autorka rzeczowo podkreśla, że istotnym predyktorem dobrostanu dziecka są warunki społeczne, kulturowe i ekonomiczne, w jakich się ono wychowuje i podlega socjalizacji.

M. Nyczaj-Draż pisze poprawnie, wyraziście i przejrzysto. Jej styl oceniam jako wzorowy. Posługuje się bogatą i nowatorską terminologią naukową o charakterze interdyscyplinarnym w obrębie wielu dyscyplin naukowych, wokół których relacjonuje bardzo ciekawie temat. Należy

zdecydowanie docenić staranność przygotowania tekstu publikacji, a przede wszystkim wyjątkową dbałość Autorki o przypisy. Na podkreślenie zasługuje również konsekwencja w podsumowaniu rozdziałów empirycznych. Narracja prowadzona jest elastycznie i płynnie.

Podsumowując, publikacja pt. *Edukacja dziecka w narracjach rodziców z klasy średniej* stanowi wartościowe i oryginalne pod względem naukowym studium poznawcze, o wysokim poziomie merytorycznym i metodologicznym. Wyróżnia się ono klarownością postawionych pytań, wnikliwością i niezwykle rzetelnością w sposobie zbierania materiału empirycznego, a przy tym imponującym dla mnie i bardzo innowacyjnym przeglądem bibliografii polskiej i zagranicznej, jej dogłębną znajomością, zawiera również oryginalne wnioski. Uważam ją za dojrzałą pracę naukową, napisaną z wielką pasją, a kompetencje teoretyczne i badawcze oceniam celująco. Publikacja wnosi jak najbardziej nowatorskie podejście w spojrzeniu na podjęty problem, jak również weryfikuje jego praktyczne urzeczywistnienie. Treści zawarte w książce są bardzo przydatne dla studentów pedagogiki ogólnej, pedagogiki wczesnoszkolnej, socjologii, psychologii, filozofii i in., oraz wszystkich tych, którzy są zainteresowani tym tematem. Mają one charakter w pełni interdyscyplinarny i w pełni naukowy.

Krystyna Zabawa
Akademia Ignatianum w Krakowie

Podręczna pomoc dla pedagoga – nie tylko wczesnoszkolnego

Recenzja książki:
Mały leksykon pedagoga wczesnoszkolnego,
red. Jolanta Karbowniczek,
Instytut Wydawniczy Erica, Warszawa 2014

Czy w XXI wieku w dobie Internetu potrzebujemy leksykonów, słowników, encyklopedii, wydanych klasycznie w postaci książki? Odpowiedź jest wciąż twierdząca. Jeśli ktoś poszukuje wiedzy rzetelnej, popartej badaniami, praktyką, doświadczeniem, nieanonimowej, to znaczy takiej, za wiarygodność której autorzy biorą odpowiedzialność podpisując się własnym nazwiskiem, powinien sięgnąć właśnie po tego typu opracowanie. Leksykon jest szczególnym rodzajem książki informacyjnej: sytuuje się pomiędzy słownikiem, definiującym na ogół zwięźle znaczenie terminów a encyklopedią, w której kolejne hasła to mniej lub bardziej rozbudowane artykuły naukowe. Autorzy leksykonu dążą do maksymalnej zwięzłości, nie rezygnując jednak z poszerzenia definicji o przykłady, a nawet krótkie komentarze. Wszystkie wymienione pozycje cechuje układ alfabetyczny. W leksykonach i encyklopediach zazwyczaj podaje się także odnośniki do wybranej literatury przedmiotu.

Mały leksykon pedagoga wczesnoszkolnego pod redakcją Jolanty Karbowniczek – profesora Akademii Ignatianum w Krakowie, pedagoga z 30-letnim bagażem doświadczeń w zakresie edukacji elementarnej – spełnia wszystkie wymagania, stawiane tego typu wydawnictwom. Re-

daktor naukowa tomu zebrała imponujące grono kilkudziesięciu naukowców i praktyków, nie tylko polskich, ale również zagranicznych, którzy skonstruowali hasła związane z dziedziną ich zainteresowań badawczych i doświadczeń pedagogicznych. Warto podkreślić, że pomimo takiej ilości zaangażowanych autorów, publikacja zachowuje spójność, podobny układ i sposób opracowywania tematów. Udało się nawet ujednolicić teksty stylistycznie. Jest to styl naukowy, nieprzeładowany jednak specjalistyczną terminologią. Zdania są na ogół niezbyt rozbudowane, ułatwiające percepcję i szybkie zrozumienie oraz przyswojenie omawianego przedmiotu. Autorzy posługują się wyliczeniem (numerując jego kolejne człony), przykładem, czasem metaforą lub wyrażeniem potocznym, jeśli pozwalają one na przybliżenie i skonkretyzowanie terminu. Stąd można się zgodzić z redaktorką całości, która we wstępie zaznacza, że kieruje leksykon zarówno do początkujących, jak i doświadczonych nauczycieli, pedagogów przedszkolnych i szkolnych, psychologów, socjologów, a także do rodziców, „którzy chętnie i coraz częściej uczestniczą w procesie edukacyjnym, mając niezbywalne prawo do podejmowania kluczowych decyzji, chociażby w sprawie startu szkolnego swoich dzieci”. Należy tu jeszcze dodać studentów kierunków pedagogicznych i tych, którzy zdobywają dodatkowe uprawnienia pedagogiczne po innych kierunkach studiów. Recenzowana pozycja powinna stanowić wyposażenie również ich prywatnych biblioteczek.

Zważywszy, że ostatni tego typu, naukowo opracowany tom ukazał się kilkanaście lat temu (B. Milerski, B. Śliwerski, *Łeksykon tematyczny PWN. Pedagogika*, 1999), nie wspominając wydawnictw słownikowych i encyklopedycznych, omawiana książka wypełnia dotkliwą lukę. Jest przy tym pierwszym takim opracowaniem, skupiającym się na pedagogice wczesnoszkolnej. Można mieć nadzieję, że spełni przy tym niezwykle istotną rolę międzynarodowej integracji środowisk naukowców i praktyków, została bowiem zaplanowana do wydania w trzech wersjach językowych: polskiej, słowackiej i angielskiej. Nie trzeba przypominać, jak wielką rolę w dzisiejszej „globalnej wiosce” odgrywają inicjatywy, mające na celu ujednolicenie terminologii oraz zapoznavanie badaczy z różnych ośrodków z dorobkiem zagranicznych kolegów. Zwłaszcza w naszej części Europy jest pod tym względem jeszcze wiele do zrobienia.

Przechodząc do opisu merytorycznej zawartości leksykonu, trzeba podkreślić, że redakcja (w Komitecie Redakcyjnym znaleźli się: Anna Klim-Klimaszewska, Jolanta Góral-Półrola, Ewa Jagiełło, Anna Królikowska, Grzegorz Łuszczak) szeroko i interdyscyplinarnie potraktowała podjęty obszar naukowy, włączając węg terminy właściwe dla logopedii, pedagogiki specjalnej, historii wychowania, psychologii, filozofii. Taką

rozpiętość tematyczną zapewniają autorzy, scharakteryzowani we wstępie jako „pracownicy naukowcy z Polski i z zagranicy, (...) nauczyciele szkół i przedszkoli, doradcy metodyczni, terapeuci, logopedzi, pedagodzy szkolni, psychologowie”. W tym miejscu wypada wyrazić żal, iż nie został zamieszczony w leksykonie indeks osobowy autorów lub choćby nie zostali oni uwzględnieni przy spisie haseł na końcu książki. Każde hasło wewnątrz leksykonu jest, co prawda, podpisane, ale czytelnik mógłby znaleźć także łatwiej badacza, którego prace go szczególnie interesują. Tym bardziej, że nie brakuje wśród autorów wybitnych autorytetów naukowych w swoich dziedzinach, takich jak Krystyna Chałas (nb. równocześnie autorka i „przedmiot” jednego z haseł biograficznych), Marian Śnieżyński, Renata Stojeczka-Zuber czy Jolanta Szempruch.

Leksykon obejmuje 524 hasła przedmiotowe oraz 73 biogramy. Te ostatnie mogłyby stanowić podstawę osobnego wydawnictwa, poświęconego osobom ważnym dla rozwoju szeroko rozumianych nauk o wychowaniu. Zaczynając od Arystotelesa, czytelnik może poznać postaci, których prace stanowią kamienie milowe w badaniach nad edukacją, zarówno na świecie jak i w Polsce. Są to np.: Jan Amos Komeński, John Locke, Jean Jacques Rousseau, Grzegorz Piramowicz, Johann Heinrich Pestalozzi, Friedrich Fröbel, John Dewey, Maria Montessori, Jean Piaget, Janusz Korczak, Helena Radlińska, Stefan Szuman, Aleksander Kamiński, Bogdan Suchodolski. Nie brakuje także nazwisk współcześnie żyjących naukowców, choć tu wybór jest skromniejszy i bardziej dyskusyjny, co jest oczywiste ze względu na brak historycznego dystansu. Istotne wydają się także hasła poświęcone wydawanym obecnie czasopismom, poświęconym edukacji elementarnej („Bliżej Przedszkola”, „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce”, „Journal of Preschool and Elementary Education”, „Nowa Szkoła”, „Wychowanie na co Dzień”, „Wychowanie w Przedszkolu”, „Życie Szkoły”). Można by upomnieć się jeszcze o wydawane w Instytucie Pedagogiki Uniwersytetu Gdańskiego „Problemy Wczesnej Edukacji. Issues on Early Education”, a zwłaszcza o reprezentatywny wybór ważnych pism zagranicznych.

Uwagę zwracają grupy haseł, tworzące rodzaj „podleksykonu”, zbierającego pokrewne terminy, np. z zakresu aksjologii (aksjologia edukacji, aksjologia pedagogiczna), metodyki (ćwiczenia fonetyczne, ćwiczenia grafomotoryczne, ćwiczenia słownikowo-frazeologiczne, ćwiczenia słuchowe...), teorii języka i teorii wychowania (dyskurs, dyskurs pedagogiczny, dyskurs funkcjonalistyczno-behawiorystyczny, dyskurs humanistyczno-adaptacyjny, dyskurs konstruktywistyczno-rozwojowy...), metodologii (metoda badań pedagogicznych, metoda biograficzna, metoda Carla Orffa, metoda czynna...). Podobnie rozbudowa-

ne są obszary semantyczne związane z pojęciem edukacji (23 hasła), rozwoju (8 hasła) czy wychowania (8 hasła).

Podsumowując, z pewnością warto sięgnąć po *Mały leksykon pedagoga wczesnoszkolnego* pod redakcją Jolanty Karbowniczek i podjąć jego lekturę, nie tylko w poszukiwaniu doraźnie potrzebnego terminu, ale także według któregoś z podanych powyżej lub samodzielnie dobranych kluczy. Jeśli czytelnik zainteresuje się szkicowo przedstawionym hasłem, może łatwo dotrzeć do polecanych przez autorów, aktualnych i sprawdzonych pozycji literaturowych, dających możliwość poszerzenia wiedzy, jak również mogących stanowić inspirację do własnych poszukiwań badawczych.

Małgorzata Gogolewska-Tońska
Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztora

Sprawozdanie z Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej „Kreatywność postrzegania świata przez dziecko”

Ogólnopolska Konferencja Naukowa pt. „Kreatywność postrzegania świata przez dziecko” odbyła się 22 lutego 2015 roku w Puławach. Organizatorem konferencji było Towarzystwo Naukowe EDUCARE Sekcja Edukacji Międzykulturowej we współpracy z Akademią Humanistyczną im. Aleksandra Gieysztora reprezentowaną przez członków Zakładu Kultur Starożytnych Katedry Archeologii i Antropologii Wydziału Historycznego, a także Zakładu Pedagogiki Przedszkolnej, Wczesnoszkolnej i Edukacji Muzycznej Wydziału Pedagogicznego. Obrady odbyły się w murach Uczelni, a inauguracji konferencji dokonał Dziekan Wydziału Pedagogicznego – dr Tadeusz Cichorz.

W skład komitetu naukowo-organizacyjnego wchodziła przedstawicielka nauk humanistycznych i społecznych:

– *dr hab. Maciej Kołodziejski*, prof. AH – Kierownik Zakładu Pedagogiki Przedszkolnej, Wczesnoszkolnej i Edukacji Muzycznej Wydziału Pedagogicznego Akademii Humanistycznej im. Aleksandra Gieysztora w Puławach;

– *dr Maria Szymańska* – Prezes Towarzystwa Naukowego EDUCARE;

– *dr Małgorzata Gogolewska-Tońska* – Przewodnicząca Sekcji Studiów nad Regionem Towarzystwa Naukowego EDUCARE, Prodziekan Wydziału Pedagogicznego Akademii Humanistycznej im. Aleksandra Gieysztora w Puławach;

– dr Andrzej Lasota – Wiceprezes Towarzystwa Naukowego, Przewodniczący Sekcji Promocji i Technologii Informacyjnych Towarzystwa Naukowego EDUCARE;

– dr Joanna Popielska-Grzybowska – Przewodnicząca Sekcji Edukacji Międzykulturowej Towarzystwa Naukowego EDUCARE, Kierownik Zakładu Kultur Starożytnych Katedry Archeologii i Antropologii Wydziału Historycznego Akademii Humanistycznej im. Aleksandra Gieysztora w Puławach;

– dr Agnieszka Regulska – Członek Sekcji Działań na rzecz Uczestnictwa Społecznego Towarzystwa Naukowego EDUCARE;

– mgr Katarzyna Długoszevska – Sekretarz Generalny Towarzystwa Naukowego EDUCARE, asystent Wydziału Pedagogicznego Akademii Humanistycznej im. Aleksandra Gieysztora w Puławach;

– mgr Katarzyna Mamrocha – Zastępca Sekretarza Zarządu Towarzystwa Naukowego EDUCARE, Kierownik Dziekanatu Wydziału Pedagogicznego Akademii Humanistycznej im. Aleksandra Gieysztora w Puławach;

– mgr Maria Ordak – Zastępca Skarbnika Zarządu Towarzystwa Naukowego EDUCARE, absolwentka Wydziału Pedagogicznego Akademii Humanistycznej im. Aleksandra Gieysztora w Puławach;

– Joanna Rosińska – Członek Sekcji Sztuki oraz Sekcji Edukacji Międzykulturowej Towarzystwa Nauk EDUCARE, studentka Wydziału Pedagogicznego Akademii Humanistycznej im. Aleksandra Gieysztora w Puławach.

Głównym celem konferencji było propagowanie rozbudzania i rozwijania kreatywności dzieci i młodzieży. Podczas obrad omówione zostały metody pracy z dziećmi oraz metody samorozwoju pedagogów. Konferencja skupiła przedstawicieli z ośrodków naukowych z całej Polski.

Wykład wprowadzający w pierwszą część obrad, zatytułowany *Twórczość – mity i realia*, wygłosiła dr hab. Hanna Żuraw, prof. Pedagogium WSNS w Warszawie, przybliżając stereotypy i dylematy pojawiające się w skojarzeniu z twórczością. Następnie głos zabrali mgr Teresa Lasota i dr Andrzej Lasota z wystąpieniem *Kreatywna wizja świata dziecka w filmie na przykładzie wybranych dzieł filmowych*. Wśród najistotniejszych, poruszanych w wystąpieniu zagadnień należy wymienić pobudzenie wyobraźni jako formę kompensacji zaniedbania emocjonalnego u dzieci, efekty izolacji emocjonalnej w okresie przedszkolnym prowadzące do fantazjowania patologicznego oraz wybrane mechanizmy (techniki zniekształcania rzeczywistości) obronne jako zabezpieczenie ego w momencie konfliktu.

W dalszej kolejności głos zabrała mgr Katarzyna Długoszevska z wystąpieniem *Wizja twórczości w kategorii pedagogicznej*, zwracając uwagę, iż pojęcie „twórczości” jest niezmiernie trudne do zdefiniowania, ponie-

waż w literaturze naukowej brakuje jego powszechnie przyjętej definicji. Powodem tych trudności zapewne jest złożoność samego zjawiska oraz dyscyplinarna różnorodność przyjmowanych założeń teoretycznych w definiowaniu tego pojęcia. Kolejne wystąpienie, zatytułowane: *Jak pomóc doświadczać świat tym, którym jego postrzeganie sprawia trudności?*, wygłosiła mgr Maria Ordak, poruszając kwestie aktywności twórczej osób z niepełnosprawnością intelektualną. Autorka szczególnie zaakcentowała, iż każde dziecko posiada w sobie potencjał twórczy, który należy uaktywnić poprzez pobudzanie płynności i giętkości myślenia oraz za pomocą technik stymulujących, zachęcających do samodzielnej twórczości. Piąty referat zatytułowany *Mity, baśnie i opowieści a kreatywne postrzeganie świata przez dziecko* został przedstawiony przez dr Joannę Popielską-Grzybowską i zawierał w sobie opowieść będącą elementem warsztatów egiptologicznych dla dzieci. Część pierwszą obrad plenarnych zamknął referat dr Krystyny Kamińskiej *Język podstawą kreatywności dziecka*.

Po przerwie odbyła się druga część konferencji, w której wykład wprowadzający wygłosił dr hab. Maciej Kołodziejski, prof. Akademii Humanistycznej im. Aleksandra Gieysztora w Pułtusk, zwracając uwagę na konieczność rozróżnienia dwóch pojęć „twórczość” oraz „kreatywność”. Autorzy pięciu kolejnych wystąpień podjęli następujące tematy: dr Agnieszka Regulska: *Twórczość artystyczna w pracy opiekuńczo-wychowawczej z dzieckiem*, Joanna Rosińska: *Filozofowanie z dziećmi metodą M. Lipmana*, mgr Marta Sobocińska: *Zabawy edukacyjne narzędziem kreatywnego postrzegania świata i kształcenia umiejętności językowych*, mgr Lidia Ambroziak: *Mapy myśli w kreatywnym przyswajaniu wiedzy przez uczniów* oraz dr Maria Szymańska: *Wyobrażenia moralna dziecka w odbiorze treści bajek*. Omawiane zagadnienia zwracały uwagę, jak współcześnie niezmiernie ważne stało się wyrobienie w dzieciach takich zdolności, które są istotne niezależnie od zmieniających się czasów, np. krytycyzmu, umiejętności rozwiązywania problemów, dyskusowania czy logicznego myślenia. Uaktywnienie potencjalności moralnej dziecka może pójść w różnych kierunkach. Dlatego też ważną rzeczą jest, by wychowawca, w szerokim tego słowa znaczeniu, odpowiedzialnie operował słowem, mając na uwadze podział wyobraźni, jaki proponuje Vigen Guroian, klasyfikując wyobraźnię na: *idyllic, idolatrous, diabolic, enriched*.

Konferencji towarzyszyły: 1) Przedstawienie pt. *Czy wydawało Wam się kiedyś, że... tu byliście*, wg scenariusza Julii Wiktorii Grzybowskiej, uczninicy I klasy Publicznego Gimnazjum im. Ks. Biskupa Andrzeja Noskowskiego w Pułtusk. Wykonane przez dzieci z Miejskiego Przedszkola nr 4 w Pułtusk, ze śpiewem Martyny Ćwik, uczennicy I klasy Publicznego Gimnazjum im. Ks. Biskupa Andrzeja Noskowskiego w Pułtusk;

Sprawozdania z konferencji/Reports from Conferences

2) Wystawa prac wykonanych w ramach zajęć Humanistycznego Uniwersytetu dla Dzieci oraz w ramach warsztatów egiptologicznych przeprowadzonych przez dr Joannę Popielską-Grzybowską w Przedszkolu Miejskim nr 4 w Pultusku; 3) Przedstawienie w wykonaniu studentów Wydziału Pedagogicznego przygotowanych pod kierunkiem mgr Jolanty Siarkowskiej pt. *Powróćmy jak za dawnych lat w zaczarowanych bajek świat z Julianem Tuwimem*.

Aktualność poruszanych kwestii, jak również atmosfera stworzona przez organizatorów i wszystkich uczestników konferencji, z licznym udziałem studentów, pozwala wyrazić nadzieję na dobre owoce tegoż spotkania.

Paweł Herod

Akademia Ignatianum w Krakowie

Sprawozdanie z Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej „Edukacja artystyczna – dylematy teorii i praktyki”

W dniach 20–21 października 2014 roku w Akademii Ignatianum w Krakowie, pod patronatem JM Rektora ks. dr. hab. Józefa Bremera SJ prof. Ignatianum, odbyła się Ogólnopolska Konferencja Naukowa *Edukacja artystyczna – dylematy teorii i praktyki*. Organizatorami konferencji byli pracownicy Katedry Edukacji Artystycznej, której kierownikiem jest prof. dr hab. Irena Popiołek-Rodzińska.

Konferencja była poświęcona edukacji artystycznej skierowanej do różnych grup wiekowych, pojmowanej jako całościowy proces wychowania i samowychowania. Jej celem było zebranie wyników badań oraz refleksji dotyczących szeroko rozumianych problemów edukacji artystycznej, a także dyskusja środowisk naukowych różnych specjalności oraz praktyków na temat współczesnych dylematów skupionych wokół wychowania estetycznego. Źródłem zainteresowania były wszystkie rodzaje edukacji artystycznej, czyli edukacja muzyczna, plastyczna, literacka, teatralna, muzealna i inne, zarówno w wymiarze teoretycznym jak i praktycznym. Organizatorzy chcieli ukazać problemy i dylematy powszechnej edukacji artystycznej w różnych środowiskach kulturalno-oświatowych, z pominięciem szkół artystycznych kształcących profesjonalistów, jak również przedstawić Kraków jako miasto z wielowiekową tradycją wychow-

wania estetycznego oraz jako przestrzeń sprzyjającą działaniom artystycznym, również w obszarze edukacyjnym.

Organizatorzy konferencji, zapraszając do dyskusji, sformułowali następujące zagadnienia, skoncentrowane wokół niniejszych problemów:

– Jakie jest miejsce edukacji artystycznej na poszczególnych etapach kształcenia w Polsce (od przedszkola po szkoły wyższe)?

– Jakie są w tym zakresie doświadczenia innych państw? Czy możemy z nich czerpać w naszej rzeczywistości edukacyjnej?

– Jak zmieniają się modele, programy edukacyjne oraz praktyka związana z wychowaniem przez sztukę? (Spojrzenie na historię z próbą wyciągnięcia wniosków dla teraźniejszości)

– Jakie są priorytety poszczególnych obszarów edukacji artystycznej? Jak rozkładają się akcenty między wychowaniem do sztuki (przekazywanie wiedzy) a wychowaniem przez sztukę (odbiór dzieła sztuki, twórczość)?

– Jak wygląda przekazywanie wiedzy o sztuce (popularyzacja biografii artystów, analiza i interpretacja poszczególnych dzieł, zagadnienia z historii i teorii sztuki)? Jak stosuje się tu metody i narzędzia?

– Jaki jest udział folkloru w edukacji artystycznej? Czy wykorzystuje się artystyczne bogactwo miejscowości, regionu w edukacji przedszkolnej, szkolnej, uniwersyteckiej?

– Jak przebiega pozaszkolna edukacja artystyczna (instytucjonalne i pozainstytucjonalne inicjatywy lokalne, regionalne czy ogólnopolskie)? Do jakich grup jest kierowana? Jaki jest jej zasięg, zainteresowanie społeczne?

– Jak przebiega edukacja artystyczna w rodzinie? Czy rodzice dbają o edukację artystyczną dzieci, jeśli tak – w jaki sposób ta dbałość się przejawia?

– Jaki jest stosunek społeczeństwa (jego poszczególnych grup) do sztuki i edukacji artystycznej?

– Jakie są/powinny być kompetencje nauczyciela/instruktora/wychowawcy, zajmującego się edukacją artystyczną? Czy można mówić o nowym modelu „wychowawcy estetycznego” w XXI wieku? Co zmieniło się (jeśli się zmieniło) w stosunku do modelu nakreślonego przez Stefana Szumana na początku ubiegłego stulecia?

– Czy współczesna edukacja artystyczna powinna obejmować obszary związane z nowymi mediami, np. gry komputerowe, sztukę związaną z Internetem, telewizją, kulturą popularną...? Jeśli tak, to w jakim zakresie i w jaki sposób?

W odpowiedzi na zaproszenie i tak postawione pytania zgłosiło się wielu uczestników z całej Polski zainteresowanych dyskusją. Swoje wystąpienia zadeklarowali wybitni specjaliści, profesorowie, naukowcy

i badacze oraz doktoranci, studenci i pasjonaci sztuki i edukacji z takich ośrodków jak: Uniwersytet Śląski w Katowicach (dr Małgorzata Wójcik-Dudek, *Zagłada w obrazach – o „szkolnym” czytaniu ikonografii dotyczącej Holocaustu*); Uniwersytet Przyrodniczo Humanistyczny w Siedlcach (dr Elżbieta M. Kur, *Edukacja mądrościowa a edukacja artystyczna*); Uniwersytet Marii Skłodowskiej-Curie w Lublinie (dr Joanna Jemielnik, *Zainteresowania muzyczne młodzieży ze środowisk szczególnego ryzyka*); Uniwersytet Rzeszowski (dr Anna Steliga, *Idea wychowania przez sztukę/ do sztuki a współczesne wychowanie plastyczne gimnazjalistów*); Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie (dr Romualda Ławrowska, *Wychowanie muzyczno-ruchowe wobec medio-morfozy człowieka*, dr Aleksandra Litawa, *Funkcjonowanie amatorskiego ruchu chóralnego Krakowa w świetle badań własnych*, mgr Monika Dąbrowska, *Edukacja plastyczna dzieci w wieku wczesnoszkolnym. Inspiracje, metody, praktyka*); Uniwersytet Jagielloński w Krakowie (dr Renata Pater, *Edukacja artystycznej a rozwój kompetencji kulturowych*); Uniwersytet Jana Pawła II w Krakowie (ks. dr hab. Robert Tyrała, *Wychowanie i formacja na przykładzie Federacji Pueri Cantores*); Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie (dr Marzena Bogus, *Arterapia a zajęcia szkolne*); Akademia Muzyczna w Krakowie (dr Anna Kalarus, *Mistrz i Uczeń – na przykładzie badań przeprowadzonych w Akademii Muzycznej w Krakowie*, mgr Aleksandra Flach, *Dziecko w muzyce polskiej II połowy XX wieku*); Akademia Ignatianum w Krakowie (prof. dr hab. Irena Popiołek-Rodzińska, *Sztuka w życiu człowieka – dekoracja czy znak Duchowości?*, prof. dr hab. Krystyna Duraj-Nowakowa, *Dylematy metodologii, teorii i – zorientowanych na artyzm/mistrzostwo – praktyk pisarskich humanistów*, prof. nadzw. dr hab. Bożena Grochmal-Bach, *Terapia kreatywna osób zdrowych i z niepełnosprawnościami*, dr hab. Bożena Sieradzka-Baziur, *WYOBRAŻENIA jako pojęcie*, dr hab. Krystyna Zabawa, *Tomik poetycki – szansa na zintegrowane zajęcia artystyczne*, dr Lilianna Dorak-Wojakowska, *Kultura ludowa w edukacji teatralnej na przykładzie działalności Teatru Węgajty*, dr Renata Kowalczyk, *Co (wy)myśli animator kultury o współczesnym nauczaniu? O metodycznych, dydaktycznych i twórczych inspiracjach w animacji kultury*, dr Katarzyna Jarkiewicz, *Edukacyjna rola obrazka dewocyjnego w kontekście walki ideologicznej o kształt kultury religijnej w Polsce po II wojnie światowej*, dr Małgorzata Lubieniecka, *Nauczanie muzyki wczoraj i dziś. Ukazanie różnic i wspólnych mianowników w muzycznej edukacji podstawowej szkolnictwa galicyjskiego i szkolnictwa współczesnego*, mgr Marta Kosowska-Ślusarczyk, *Rola twórczości artystycznej dzieci w przezwyciężaniu lęku komunikacyjnego*, mgr Ewelina Sołtysik, *Kształtowanie świadomości metaforycznej uczniów klas 1–3 jako element edukacji literackiej*, mgr Paweł Herod,

Muzyka i jej wychowawcze oraz edukacyjne oddziaływanie na dzieci w wieku szkolnym, mgr Marek Łatkowski, *NASZ ELEMENTARZ CZY NIE NASZ? Kilka uwag o plastycznej stronie darmowego podręcznika dla klas pierwszych na rok szkolny 2014/15*, mgr Marek Stoszek, *Udział folkloru w edukacji artystycznej w powiecie myślenickim na przykładzie działalności Reprezentacyjnego Folklorystycznego Zespołu Piesni i Tańca „Ziemia Myślenicka”*, Sylwia Sternalska, *Drama jako aktywizująca metoda pracy z dzieckiem w wieku wczesnoszkolnym wpływająca na twórczość artystyczną oraz wzrost kompetencji emocjonalnych*; Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Koninie (mgr Wiesława Kozłowska, *Priorytety studenckie w obszarze edukacji literackiej – praktyczne działania pozalekcyjne*); Kolegium Nauczycielskie w Bytomiu (mgr Grażyna Leśniczak, *Teatr muzyczny jako miejsce wychowania teatralnego dzieci w wieku przedszkolnym na przykładzie działalności Opery Śląskiej*); Młodzieżowy Dom Kultury w Warszawie (mgr Maria Szreder, *Nauczyciel muzyki i jego partnerzy w muzycznej edukacji*).

Podczas konferencji, co warto podkreślić, zarówno w czasie obrad, dyskusji, jak i spotkań kularowych, panowała bardzo życzliwa atmosfera, sprzyjająca twórczej wymianie opinii, doświadczeń, spostrzeżeń, myśli. Zaprezentowane referaty, a następnie dalsze rozmowy, stawiane pytania i wyrażane niepokoje z pewnością nie wyczerpały zgłębianego tematu, jednak niewątpliwie stanowią ważny i cenny wkład w prowadzoną w środowiskach naukowych i edukacyjnych dyskusję, dotyczącą szeroko rozumianej edukacji artystycznej.

Wszystkich zainteresowanych tematem zachęcamy do lektury przygotowywanej przez Katedrę Edukacji Artystycznej publikacji, w której znajdują się teksty referatów wygłoszone podczas Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej *Edukacja artystyczna – dylematy teorii i praktyki* zorganizowanej w październiku 2014 roku w Akademii Ignatianum w Krakowie.

Roland Łukasiewicz

Wyższa Szkoła Menedżerska w Warszawie
Akademia Humanistyczna w Puławach

Sprawozdanie z konferencji Mazowieckiej Sieci Edukacyjnej „Edukacja narzędziem rozwoju lokalnego”

W dniach 21–22 lutego 2015 roku w Warszawie odbyła się konferencja szkoleniowa Mazowieckiej Sieci Edukacyjnej pod hasłem „Edukacja narzędziem rozwoju lokalnego”.

Konferencja była efektem stworzenia integracyjnej sieci inicjatyw pozarządowych na Mazowszu, której celem jest zmiana tradycyjnego postrzegania edukacji i uznanie jej za narzędzie rozwoju regionu. Konferencja zebrała wiele organizacji pozarządowych zajmujących się ogólnie problematyką szkolnictwa i edukacji na każdej płaszczyźnie i w każdym środowisku. Poza członkami organizacji uczestnikami byli także przedstawiciele szkół, głównie podstawowych i gimnazjalnych oraz fundacje i stowarzyszenia realizujące zadania z zakresu edukacji i zajęć pozaszkolnych o różnej tematyce (chemia, plastyka, survival). Uczestnicy wspólnie uznali, że współpraca i rozwój sieci edukacyjnej ma mieć charakter wspierania się w działaniach, których perspektywa jest wieloletnia i wymaga oparcia się na komplementarne traktowanej edukacji formalnej i pozaformalnej¹. Oznacza to, że indywidualne oferty i działania powinny się uzupełniać w sposób przemyślany i skoordynowany. Korzyść

¹ Z deklaracji współtwórców MSE, Warszawa 2015.

zaś odniesiona będzie przez wszystkie podmioty działania, zarówno te, które oferują pewne „usługi”, jak i ich beneficjentów.

W programie przyjętym przez uczestników podjęto się realizacji działań przede wszystkim w obszarze przywrócenia prawdziwego znaczenia pojęciu „uczenie się przez całe życie” oraz próby odpowiedzi na trudności, jakie edukacja publiczna napotyka w dostosowaniu się do potrzeb lokalnych rynków pracy i społeczeństwa opartego na wiedzy. Ponadto położono nacisk na poszerzanie kompetencji osób pozostających poza edukacją formalną oraz wyrównujące szanse osób o specjalnych potrzebach. Ważne kwestie to również rozwój wszelkich form dobrowolnej współpracy, np. przez klastry czy partnerstwa, promowanie inicjatyw edukacyjnych w społeczeństwie i zapewnianie im znaczącego miejsca w strategiach lokalnych i regionalnych. Rozpatrywano również wiele innych elementów przyjętych podczas prowadzonych dyskusji na spotkaniach panelowych.

Pomysłodawcy, twórcy, uczestnicy widzą Mazowiecką Sieć Edukacyjną jako koalicję eduNGO na rzecz realizacji uznanych celów. Federacja Inicjatyw Oświatowych jest gotowa wziąć na siebie rolę koordynacyjną i doradczą oraz zapewnić obsługę uzgodnionych działań, jeśli okaże się to zgodne z wolą współczłonków MSE.

W toku spotkania dyskutowano na temat założeń oraz weryfikowano i ustalano kolejne spotkania i pierwsze działania. Uczestnicy Konferencji już w kuluarach podjęli pierwsze kroki dla nawiązania szerszej współpracy, wymiany doświadczeń i własnych ofert. Na konferencji ustalono, iż prace kontynuowane będą 11 kwietnia 2015 roku, podczas kolejnego spotkania Sieci w ramach Mazowieckiego Forum Inicjatyw Oświatowych w Warszawie.

W ramach wstępnych działań MSE stworzono – na bazie infrastruktury internetowej FIO – platformę komunikacji między organizacjami na stronie <http://srw.fio.org.pl/> w celu ułatwienia współpracy i wymiany informacji. W ramach stworzonej Sieci Edukacyjnej działa Towarzystwo Naukowe „Educare”, którego reprezentantem na konferencji był Roland Łukasiewicz. W trakcie dwudniowych obrad nawiązano kontakty, które w mniemaniu uczestników skryształizują się w formę współpracy na rozmaitych płaszczyznach. Tym bardziej, że bardzo szerokie spektrum działań uczestników, od szkolnictwa podstawowego aż po wyższe, obiecująco rokuje na przyszłość.

Tatiana Konderak
Szkoła Języków Obcych „TINA” w Krakowie

Scenariusz zajęć z języka francuskiego dla dzieci przedszkolnych

Une souris verte qui courait dans l’herbe

«Une souris verte¹»

Une souris verte
Qui courait dans l’herbe,
Je l’attrape par la queue,
Je la montre a ses messieurs.
Ses messieurs me disent:
Trempez-la dans l’huile,
Trempez-la dans l’eau,
Ça fera un escargot ...
tout chaud!

Temat: Przygody zielonej myszki

I. Cele

A. Ogólne:

- osłuchanie uczniów z językiem francuskim;
- kształtowanie umiejętności aktywnego słuchania;
- rozwijanie sprawności rozumienia ze słuchu;
- wdrażanie nowych słów w wypowiedź ustną;
- wyrabianie spostrzegawczości i umiejętności kojarzenia;
- utrwalenie poznanego słownictwa.

¹ *Les plus belles chansons des petits lascars*. Livre avec un CD audio, Didier, 2002.

B. Operacyjne:

Uczeń:

- rozumie proste wypowiedzi nauczyciela, reaguje w sposób pokazujący zrozumienie poleceń;
- rozpoznaje i nazywa czynności i przedmioty występujące w piosence na podstawie gestów, zdjęć, ilustracji i rysunków;
- samodzielnie i ze zrozumieniem śpiewa piosenkę *Une souris verte*;
- używa nowo poznane słowa w grach i zabawach językowych;
- słucha ze zrozumieniem.

II. Metody pracy: bezpośrednie i percepcyjne (prezentacja materiału), TPR – metoda reagowania całym ciałem, audiolingwalne, komunikacyjne i aktywizujące, wykorzystanie elementów teatru i dramy (inscenizacja piosenki), gry i zabawy językowe.

III. Formy pracy: praca indywidualna i grupowa.

IV. Pomoce dydaktyczne:

- pluszowa, zielona myszka;
- kolorowa ilustracja piosenki (zał.1) oraz podwójny zestaw rysunków ilustrujących poszczególne frazy/fragmenty utworu (zał.2);
- płyta CD z nagraniem utworu, magnetofon;
- papierowe opaski na głowę z uszami myszy do kolorowania, kredki i bibuła w tych samych 3-4 kolorach (w tym zielony);
- maska lub opaska na głowę ze ślimakiem i druga z uszami kota, zszywacz;
- wszelkiego rodzaju zwierzątka (pluszowe, plastikowe, drewniane, materiałowe etc.);
- dwa kartonowe pudełka, klej, wycięte z gazet zdjęcia kobiet i mężczyzn (na każdym muszą być co najmniej dwie osoby);
- ilustracje w małym formacie (jak do gry w memo) przedstawiające znane już dzieciom treści;
- dwie średniej wielkości miski na kolorowe kuleczki;
- mała butelka oleju, wody, dwie kromki chleba, papierowe chusteczki do wytarcia rąk;
- czarodziejski worek;
- opaska do zawiązania oczu;
- miękka piłka;
- do konkursu piosenki: ilustracje poznanych wcześniej utworów w formacie A4.

V. Przebieg zajęć

Część I, wprowadzająca:

Nauczyciel wyciąga pluszową, zieloną myszkę, i przedstawia ją dzieciom: *Elle s'appelle Souris Verte*. Następnie dzieci podają ją sobie w kole witając się. Każde dziecko biorąc ją do rąk mówi: *Bonjour Souris Verte!*

Nauczyciel pokazuje dzieciom ilustrację nowej piosenki, pyta ich, o czym ona jest, a po wysłuchaniu różnych sugestii, opowiada ją dzieciom po polsku.

Następnie odtwarza dwukrotnie nagranie piosenki w języku francuskim, pokazując jednocześnie na ilustracji odpowiednie fragmenty utworu.

Wspólnie z dziećmi wymyśla gesty do poszczególnych fraz utworu. Każde dziecko ma możliwość wymyślić i zaproponować nawet kilka gestów. Następnie wspólnie wybierane są ze wszystkich propozycji te, które wszystkim najbardziej się podobają.

Wszyscy razem słuchając nagrania, ilustrują ruchem jego treść.

Część II, utrwalająca materiał leksykalny:

Przygotowujemy po kilka kredek w 3–4 kolorach (w tym zielony), których nazwy dzieci znają już w języku obcym. Rozdajemy papierowe opaski z uszami myszek i słuchając piosenki, każde dziecko koloruje ją na wybrany przez siebie kolor. W tym czasie nauczyciel przygotowuje opaskę ze ślimakiem, która będzie potrzebna do inscenizacji piosenki.

Gdy wszystkie opaski są już gotowe, dzieci zamieniają się w myszki mówiąc po kolei np.: *Je suis une souris grise / orange / verte etc.* W tym czasie nauczyciel spina zszywaczem opaskę, i zakłada ją myszce na głowę. Gdy wszyscy są już gotowi, nauczyciel zaprasza dzieci do wspólnej zabawy.

Prowadzący umawia się z dziećmi, że za chwilę dywan w sali zamieni się w ogródek z pięknym trawnikiem. Aby tak było, należy zasiać trawę. Każde dziecko otrzymuje kawałek uciętej z rolki zielonej, marszczonej bibuły. Musi ją rozwinąć, potargać na kawałki i wrzucić do ogródka mówiąc *dans l'herbe*.

Następnie ochotnik staje z zawiązanymi oczami koło ogródka. Nauczyciel wskazuje dwie myszki, które do niego wchodzi. Na ustalony znak, dzieci zaczynają biegać po ogródku, nauczyciel ściąga ochotnikowi opaskę, a pozostałe dzieci liczą z nauczycielem po francusku do 3 i zadają pytanie: *Un, deux, trois, qui courait dans l'herbe?* Gdy skończą opaska wraca na oczy ochotnika, który musi teraz powiedzieć z pamięci, jakie myszki biegały w trawie, np.: *J'ai vu une souris grise et une souris rouge qui couraient dans l'herbe*. Zabawę powtarzamy z innymi ochotnikami. Ilość dzieci biegających w ogródku możemy zmieniać w zależności od wieku uczniów: im starsze, tym może ich być więcej, a przy najmłodszych tylko jedna myszka.

Zabawa z piłeczką – uczestnicy zabawy siedzą w kole i zanim jedno z dzieci rzuci piłkę do wybranego kolegi wypowiada słowa np.: *Kasia, attrape!* Dziecko musi odpowiedzieć: *Je l'attrape!* zanim piłeczka trafi do niego. Teraz ono wybiera kolegę, lub koleżankę, do której chce rzucić piłkę i w ten sposób należy kontynuować zabawę, aż wszystkie dzieci wezmą w niej udział.

Berek – jedna osoba jest kotem, a reszta dzieci to myszki. Dzieci-myszki zakładają przygotowane wcześniej opaski i przewiązują sobie w pasie wstążkę z bibuły, której jeden koniec swobodnie zwisa tworząc ogonek (*la queue*). Kotek zakłada kocią opaskę, biega po sali i stara się złapać wszystkie myszki. Kogo złapie, pociąga lekko za ogonek mówiąc: *Je l'attrape par la queue!*, a złapane dziecko kuca. Aby móc wrócić do zabawy, ktoś musi do niego podbiec i dotykając w ramię podać hasło: *Une souris verte*. Jeśli złapany poda odzew: ... *qui courait dans l'herbe!*, może bawić się dalej.

Ćwiczenie dramatyczne – nauczyciel trzyma znaną dzieciom *Souris Verte* za ogonek mówiąc, że bardzo się wybrudziła i zanim ją zanurzymy w wodzie, żeby znów była czyściutka, musimy ją sobie podawać trzymając ją albo za ogonek: *par la queue*, albo za łapkę: *par la patte* tak aby znowu się nie ubrudziła. Dzieci podają sobie myszkę i wypowiadają odpowiednią frazę. Na koniec myszka trafia do woreczka, w którym będzie czekała na kąpiel.

Zbieramy punkty – nauczyciel wyciąga ilustracje w formacie jak do gry w memo, przedstawiające znane już dzieciom treści. Następnie wybiera rysunek, pokazuje go wybranemu dziecku mówiąc np.: *Je la montre (cette image)* a Zosia. Jeśli Zosia nazwie poprawnie to, co znajduje się na rysunku, zatrzymuje go, co stanowi jeden zdobyty punkt.

Sprzątamy – nauczyciel przygotowuje dwa kartonowe pudełka. Na jednym nakleja zdjęcia mężczyzn (*les messieurs*), a na drugim kobiet (*les dames*). Wspólnie z dziećmi segreguje zdjęcia, każde dziecko bierze jedno mówiąc: *Je prends ces messieurs lub Je prends ces dames*. Gdy zdjęcia są już przyklejone, nauczyciel kładzie pudełka na środku. Teraz każdy mówiąc odpowiednią frazę, może zdecydować, którą zabawkę, do którego pudełka włożyć, czyli komu chciałby ją pokazać: *Je la montre a ces messieurs*, czy *Je la montre a ces dames*.

Listy z magicznego pudełka – prowadzący zajęcia przygotowuje magiczne pudełko, w którym znajdują się obrazkowe liściki, a każdy z nich zawiera coś innego. Listy powinny zawierać coś zaskakującego, śmiesznego, zadziwiającego lub ciekawego, tak aby wzbudziły w dzieciach emocje. Po wylosowaniu listu i sprawdzeniu jego zawartości, każde dziecko może go pokazać tylko jednej osobie, którą wybierze słowami: *Je la montre a* + imię dziecka.

Następnie nauczyciel prezentuje dzieciom przedmioty, które przyniósł na zajęcia: małą butelkę oleju, małą butelkę wody, 2 kromki chleba, oraz trzy małe spodeczki. Do dwóch nalewa oleju (jeden do „dotykania”, a drugi do kosztowania), a do trzeciego trochę wody. Kto z dzieci ma ochotę może dotknąć, powąchać, a nawet skosztować. Można porównać, jaki jest w dotyku olej, a jaka jest woda. Podczas tej zabawy towarzyszą nam słowa *Toucher / goûter l'huile (d'olive) i l'eau (minérale)*.

Nauczyciel przygotowuje dwie plastikowe miseczki. Z żółtych i niebieskich kawałków bibuły lub kolorowych kartek robi kropelki oleju i wody, które będą potrzebne do inscenizacji poznanej piosenki. Każde dziecko zrobiwszy kuleczkę-kropelkę, wrzuca ją do odpowiedniej miseczki mówiąc: *dans l'huile lub dans l'eau*.

Następnie prowadzący dzieli dywan na 3 części za pomocą pasków bibuły lub papieru toaletowego. Jedna część to trawa (*l'herbe*), druga to woda (*l'eau*), a trzecia olej (*l'huile*). Zabawę prowadzi nauczyciel mówiąc, na którą część trzeba przeskoczyć, np.: *Dans l'huile! Dans l'herbe!* etc. Kto się pomyli, siada z boku. Zwycięzcę (lub zwycięzców) nagradzamy gromkimi brawami.

Podczas kolejnej zabawy nauczyciel dzieli grupę na dwie drużyny o równej liczbie dzieci. Rozdaje wszystkim po kilka stron ze starych gazet. Zespoły siadają naprzeciwko siebie, metr od podzielonego wcześniej na 3 części dywanu, który znajduje się między nimi. Zabawa polega na „zanurzeniu”, czyli celnym wrzuceniu papierowej kulki do tej części, którą wskaże drużyna przeciwna. Przykładowo jedna osoba z drużyny A mówi: *Trempez-la dans l'eau!* i wówczas każde dziecko z drużyny B rzuca jedną papierową kulkę do tej części, która oznacza wodę mówiąc: *Dans l'eau!* Ze starszymi dziećmi można zabawę utrudnić, sadzając ich w większej odległości od dywanu, a jeżeli lubią w zabawie element rywalizacji, można zliczać celne rzuty.

Kalambury – nauczyciel przygotowuje zestaw 12-15 rysunków przedstawiających rzeczy znane dzieciom z wcześniejszych zajęć językowych, jak również rysunek ślimaka z piosenki. Na początku należy przypomnieć sobie słownictwo, które będzie potrzebne podczas zabawy. Prowadzący wrzuca nazwane rysunki do magicznego worka. Ochotnik losuje jeden rysunek i stara się jak najlepiej pokazać gestem, co znajduje się na nim, a pozostałe osoby muszą zgadnąć, co to jest. Każdą propozycję dzieci poprzedzają zwrotem *Ça fera...* np.: *Ça fera une souris! Ça fera Madame la tigresse!* etc. Kto pierwszy zgadnie, prowadzi dalej zabawę: losuje kolejny rysunek i ilustruje go odpowiednimi gestami. Mając do dyspozycji tablicę, można zabawić się w wersję rysunkową kalamburów. Reguły pozostają takie same.

Siedząc w kole podajemy sobie piłeczkę (ze starszymi dziećmi może to być niewidzialny przedmiot), która jest bardzo, bardzo zimna. Podajemy ją sobie powtarzając: *Tout froid, tout froid!* Nagle stała się bardzo gorąca, więc przekazujemy ją dalej szybko mówiąc: *Tout chaud, tout chaud!* A teraz jest bardzo ciężka, więc podajemy ją z trudem i powoli wypowiadając słowa: *Tout lourd, tout lourd!* I znów jest bardzo gorąca, jak ślimak w poznanej piosence, a więc dzieci powtarzają *Tout chaud, tout chaud!*

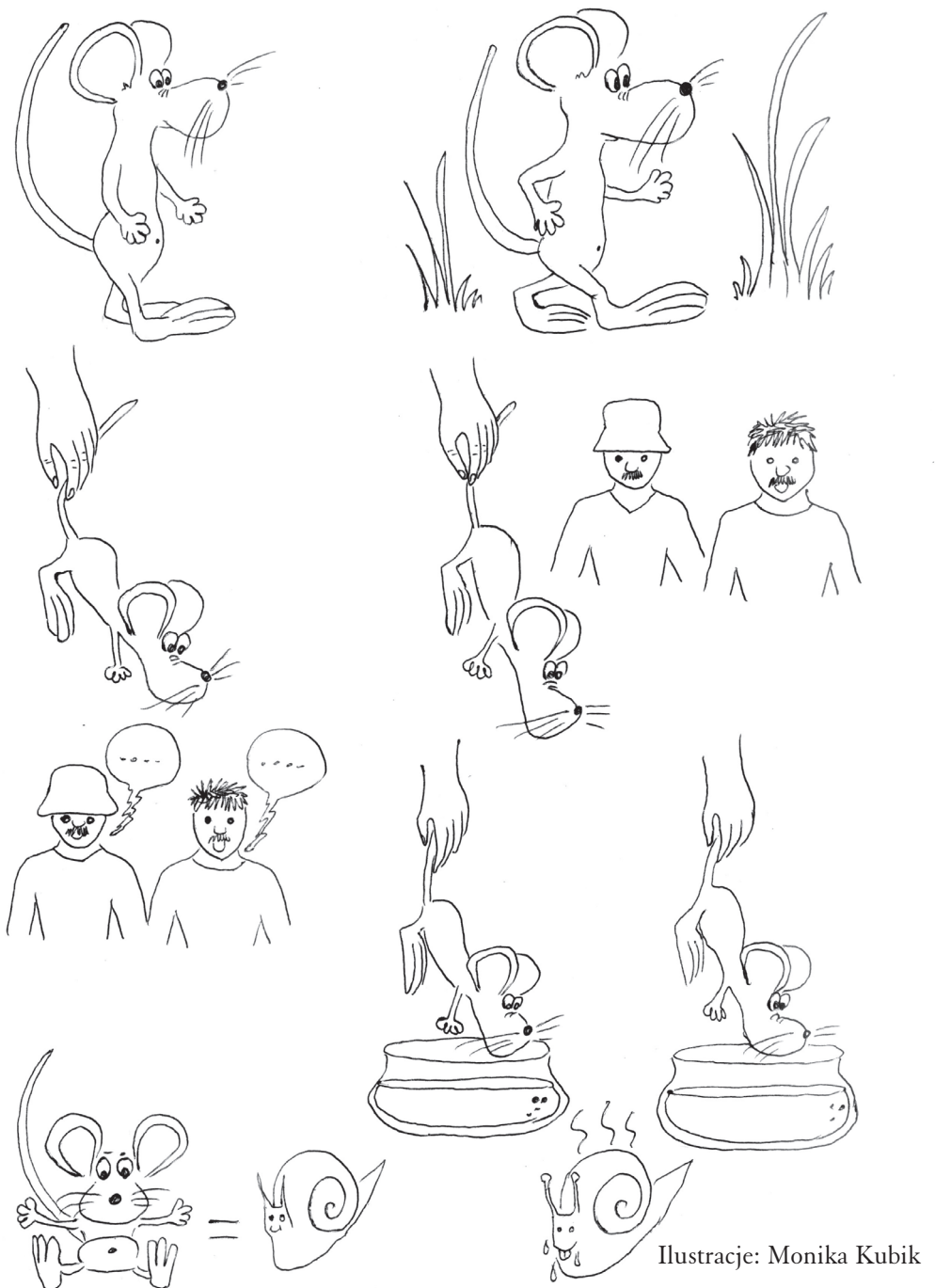
Część III, podsumowująca:

Inscenizacja piosenki – w przedstawieniu bierze udział 4-5 dzieci: zielona myszka, narrator oraz 2-3 panów występujących w piosence. Scenkę możemy odegrać wiele razy, aby każde dziecko mogło odegrać kilka ról, jeżeli tylko będzie miało na to ochotę. Wykorzystujemy rekwizyty z zajęć: pokolorowane przez dzieci papierowe opaski myszki i bibułowe ogonki, opaskę ze ślimakiem, potarganą, zieloną bibułę tworzącą trawnik, miski z żółtymi i niebieskimi kulkami z bibuły i papieru.

Konkurs piosenki – na zakończenie pracy z nowym utworem, można zorganizować konkurs piosenki, obejmujący wszystkie znane dzieciom utwory. Przydadzą nam się do takiej powtórki ilustracje poznanych utworów w formacie A4. Warto również pomyśleć o przygotowaniu drobnych nagród takich, jak naklejki, pieczątki lub dyplomy. Bardzo dobrze sprawdzają się małe rysunki do kolorowania, które dzieci uwielbiają kolekcjonować. Mogą to być przykładowo różne wersje myszki i ślimaka narysowane przez nauczyciela. Za każde zaśpiewanie piosenki (samodzielnie, w parze, lub w przypadku dzieci nieśmiałych w małej grupce) dziecko otrzymuje konkursową nagrodę.

Muzyczne animacje – jako nauczyciel języka francuskiego często wykorzystuję na zajęciach wideoklipy do nauczanych piosenek, wyliczanek i rymowanek, dostępne w serwisie internetowym YouTube. Na pierwszych zajęciach z nową piosenką dzieci mogą zapoznać się nie tylko z melodią i rytmem nowego utworu, ale również obejrzeć jego treść przedstawioną w tym krótkim nagraniu. Gdy już piosenkę znamy, oglądamy i śpiewamy ją razem, indywidualnie, lub w parach, a następnie odgrywamy scenki czerpiąc pomysły z obejrzanego teledysku. Do naszej piosenki o zielonej myszce można znaleźć w sieci kilka bardzo ciekawych wersji.

Załącznik 1: Ilustracja

Bożena Łucka,
Ewa Marchut,
Małgorzata Wiercioch
Przedszkole nr 6 im. H. Jordana w Krakowie

Kształtowanie postaw patriotycznych w przedszkolu

Ojczyzna to kraj dzieciństwa,
miejsce urodzenia
to jest ta mała
najbliższa Ojczyzna...
(T. Różewicz)

Wiek przedszkolny jest okresem, w którym dziecko z zainteresowaniem chłonie obrazy świata, zadaje wiele pytań. Dlatego od najmłodszych lat powinniśmy przybliżać dziecku region, w którym żyje. Należy szukać takich wartościowych rozwiązań, aby dzieci systematycznie mogły więcej dowiadywać się o swoim miejscu urodzenia, zamieszkania, lepiej go poznawać i doświadczać w różnych sferach. Kraków jest bogaty w dzieje, historię, zabytki – trzeba się zastanowić co wybrać, aby stały się one bliskie małym dzieciom.

W ubiegłym roku szkolnym w Samorządowym Przedszkolu nr 6 im. Henryka Jordana w Krakowie powstał i nadal jest realizowany projekt Koła regionalnego „Żółta Ciżemka”. Po roku działalności, w trakcie ewaluacji stwierdzono potrzebę rozszerzenia działań edukacyjnych związanych z tą tematyką.

We wrześniu 2014 roku, opracowano plan działań Koła Plastyczno-Regionalnego „W moim mieście Krakowie”. Projekt zawiera program zajęć plastycznych i propozycje tematów kompleksowych. Jego głównym założeniem jest poznawanie historii, zabytków, tradycji miasta Krakowa

czyli naszej małej Ojczyzny poprzez legendy, prace plastyczne i opracowane do nich tematy. Treści poznawanych legend i podań oraz elementy historii i architektury przekazujemy dzieciom na zajęciach, w małych zespołach. Czas zajęć dostosowany jest do możliwości i zainteresowań dzieci oraz ich indywidualnych potrzeb. Do grup należą dzieci 5 i 6 latnie, uzdolnione i wykazujące zainteresowania plastyczne. Zajęcia warsztatowe odbywają się 2 razy w miesiącu, zarówno w budynku głównym jak i oddziałach dodatkowych przedszkola. Dzieci biorące udział w zajęciach rozwijają swoje zdolności plastyczne poznając równocześnie historię, legendy i ciekawostki związane z naszym regionem.

W trakcie prowadzonych zajęć zauważono, że dzieci wykazują bardzo duże zainteresowanie proponowaną tematyką, są twórcze, pomysłowe, a wraz z upływem czasu wykazują się coraz większym zasobem wiadomości i informacji o Krakowie.

Wychodząc naprzeciw potrzebom i zainteresowaniom naszych wychowanków powstał nowy pomysł: stworzenie dzieciom możliwości zdobycia tytułu „Małego Miłośnika Krakowa” a tym samym umożliwienie im podzielenia się wiedzą o Krakowie i wykazanie własnym talentem. Nowy projekt wszedł w życie w styczniu 2015 roku i potrwa do końca maja 2015 roku. Składa się z 5 etapów, w których biorą udział dzieci wraz ze swoimi rodzicami. W każdym miesiącu przewidziane jest jedno zadanie do wykonania.

1 zadanie – zaprezentowanie wybranego przez siebie wiersza lub piosenki o tematyce krakowskiej;

2 zadanie – rozpoznanie co najmniej 5 charakterystycznych zabytków naszego miasta – quiz wiedzy;

3 zadanie – sprawdzenie znajomości 5 legend związanych z Krakowem;

4 zadanie – wykonanie wspólnie z rodzicami pracy plastycznej w formacie A-3 związanej z Krakowem. Najciekawsze prace zostaną wyeksponowane na wystawie w holu przedszkola;

5 zadanie – zaprezentowanie zdjęć lub albumu potwierdzającego zwiedzenie co najmniej 5 ciekawych miejsc w Krakowie.

Zwieńczeniem tej akcji będzie uroczyste nadanie tytułu „Małego Miłośnika Krakowa” na corocznym Festynie Rodzinnym pod koniec roku szkolnego. Celem nadrzędnym podjętych działań jest kultywowanie zwyczajów, przybliżenie historii, tradycji regionu, wzmocnienie więzi rodzinnych, poczucia dumy z ukochanego Krakowa.

Fot. 1 Odwiedzamy ciekawe miejsca – Muzeum Inżynierii Miejskiej

Fot. 2 Poznajemy herby kamienic

Z wizytą w.../Visiting the...

Fot. 3 Przedszkolaki podczas zajęć koła regionalno-plastycznego

Fot. 4 Prace plastyczne dzieci do legendy

Anna Piestrzyńska
Akademia Ignatianum w Krakowie

Migać każdy może

Z wizytą w Niepublicznym Przedszkolu
„Czas dziecięcych marzeń”
w Ochotnicy Dolnej

Niepubliczne Przedszkole „Czas dziecięcych marzeń” w Ochotnicy Dolnej jest przedszkolem integracyjnym. Rozpoczęło swoją działalność 4 marca 2013 roku. Przedszkole powstało w ramach projektu „Przedszkolaki to fajne dzieciaki” dofinansowanego ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.

Przedszkole jest czynne w godzinach 6.30 – 17.00. W bieżącym roku szkolnym do przedszkola uczęszcza 40 dzieci, w tym 6 dzieci niepełnosprawnych. Wśród nich są dzieci niepełnosprawne intelektualnie oraz dzieci niesłyszące. Zajęcia są organizowane w 3 grupach wiekowych: 3, 4, 5-latków. W ramach projektu zapewnia się całodzienne wyżywienie, dowóz dzieci i zajęcia dodatkowe, między innymi zajęcia z języka angielskiego i rytmiki. Dzieciom z deficytami rozwojowymi zapewniona jest opieka psychologa, pedagoga specjalnego i logopedy.

Integracja to nie tylko bycie „wśród”, ale też bycie „z”, a więc wspólna nauka, zabawa i czerpanie radości z możliwości przebywania razem. Ważne jest, by od najmłodszych lat kształtować u dzieci wrażliwość, akceptację i otwarcie się na drugiego człowieka. Z tego względu inicjator projektu – Cezary Schiff zorganizował naukę języka migowego dla całej społeczności przedszkola: dla dzieci niesłyszących, dla ich rówieśników oraz dla wychowawców. Warsztaty stwarzające dzieciom i wychowawcom szansę nabycia nowych umiejętności w zakresie komunikowania się w grupie integracyjnej przygotowała i poprowadziła autorka niniejszego tekstu.

Zajęcia dla wychowawców zostały zorganizowane podczas wakacji. W kursie „Podstawy języka migowego dla wychowawcy dobrego” uczestniczyło osiem osób. Celem teoretycznym było uwrażliwienie na potrzeby i problemy dzieci niesłyszących, zapoznanie z podstawową wiedzą o wadach słuchu i ich konsekwencjach dla funkcjonowania społecznego z uwzględnieniem tożsamości środowiskowej i kulturowej osób z uszkodzonym słuchem, natomiast celem praktycznym – nauka języka. Wychowawcy opanowali daktylografię oraz podstawowe znaki i zwroty ideograficzne pogrupowane w bloki tematyczne: dom, rodzina, zdrowie, uczucia, emocje, zabawki, itd., przydatne w pracy pedagoga. Poprzez ćwiczenia w kształtowaniu precyzji, miękkości i płynności ruchów i układów rąk, ćwiczenia w odczytywaniu i tłumaczeniu znaków ideograficznych w izolacji oraz w zdaniach, samodzielne budowanie dłuższych wypowiedzi – opowiadań – wychowawcy mieli okazję nabycia podstawowych umiejętności porozumiewania się innym – migowym sposobem, tym bardziej, że część zajęć prowadzona była metodą gestowo-mimiczną, bez użycia głosu.

Zajęcia dla dzieci zatytułowane „By wszystkie dzieci wiedziały, że język migowy jest wspinały” były realizowane w każdej grupie wiekowej osobno. Tych samych treści, choć nieco innymi metodami uczyły się maluchy, czterolatki oraz przedszkolaki z grupy najstarszej. Najmłodszym w nauce towarzyszyła balonowa papużka, z którą każde dziecko musiało się przywitać na początku zajęć (znakami migowymi: „cześć papużko”) oraz pożegnać (znakami migowymi: do widzenia papużko) na zakończenie. Starsze dzieci uczyły się migać wykorzystując piosenki, wiersze, pantomimy, zagadki, karty pracy (Rys. 1). Z kolei niesłyszące uczyły się języka migowego w ramach zajęć indywidualnych. Praca rewalidacyjna przynosiła widoczne i wymierne efekty. Dziecko niesłyszące wiedząc, że ma możliwość wykorzystania konkretnego narzędzia komunikowania się – gestu, korzystało z tej możliwości w kontakcie z wychowawcami oraz z rówieśnikami. Dało się zauważyć wyraźną poprawę w relacjach rówieśniczych. Znajomość podstawowych znaków i zwrotów języka migowego pozwoliła przełamać bariery codziennego funkcjonowania wśród słyszących rówieśników. Dzieci z wadą słuchu były mniej izolowane przez słyszących przedszkolaków. Z nowo poznanej formy porozumiewania się chętnie korzystały też dzieci słyszące. Podczas jednego z posiłków, gdy niesłyszący chłopiec radośnie rozlewał zupę, przedszkolaki podchodziły do niego i wskazując na talerz i ławkę wykonywały znak „nie wolno”. Oczywiście towarzyszyła temu adekwatna mimika, a my – wychowawcy, nie zwracając uwagi na pobrudzony stół i podłogę cieszyliśmy się, że nowy – adekwatny sposób komunikowania się coraz bardziej zakorzenia się w świadomości dzieci.

Nauka języka migowego kształtuje wrażliwość na potrzeby i problemy osób niesłyszących, kształtuje postawę otwartości i chęci niesienia pomocy oraz postawę szacunku względem innych form komunikowania się. Ponadto, pomaga w przyjęciu języka migowego jako pełnoprawnego sposobu porozumiewania się. Dla dzieci w wieku przedszkolnym korzyści jest o wiele więcej. Do podstawowych należy rozwój sprawności manualnej, wspieranie rozwoju koordynacji ruchowej, rozwój wyobraźni przestrzennej, rozwój słownictwa oraz wdrażanie do korzystania z komunikacji niewerbalnej.

Pomysł, aby języka migowego uczyła się cała społeczność przedszkola, okazał się bardzo trafiony. Mamy nadzieję, że inne placówki, w których przebywają dzieci z wadą słuchu wezmą przykład z Niepublicznego Przedszkola „Czas dziecięcych marzeń” z Ochotnicy Dolnej. Doświadczenia (autorki) wskazują, że dzieci chętnie i pilnie uczą się języka migowego. Trzeba tylko dać im tę szansę.

Fot. 1. Budynek przedszkola w Ochotnicy Dolnej

Z wizytą w.../Visiting the...

Fot. 2 Bal karnawałowy

Fot. 3 Zabawy z chustą

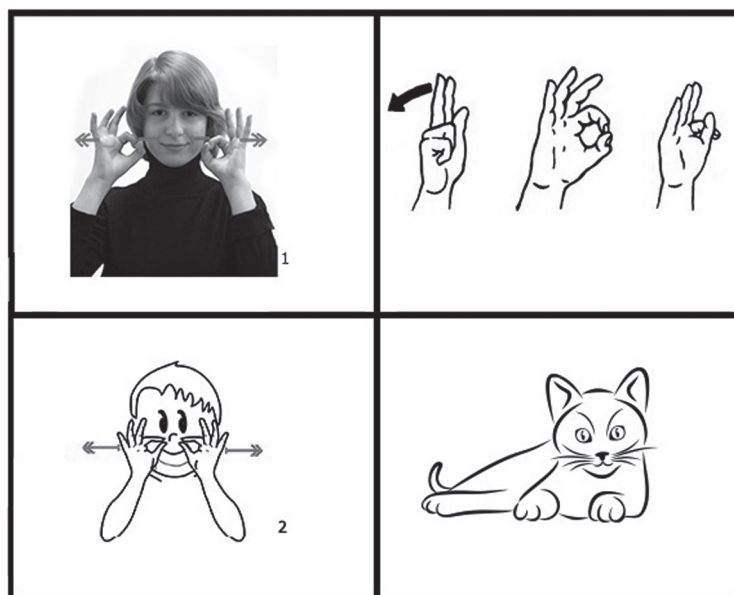
Fot. 4 Wspólny posiłek

Fot. 5 Nauka języka migowego. Zajęcia indywidualne.

Z wizytą w.../Visiting the...

Rys. 1. Przykładowa karta pracy (układanka)

Źródło: opracowanie własne

Anna Płusa

PBP RODN „WOM” w Częstochowie

Czas wolny dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym

Zestawienie bibliograficzne
w wyborze sporządzone w oparciu o zbiory
Publicznej Biblioteki Pedagogicznej RODN „WOM”
w Częstochowie i jej filii

Publikacja zwarte

Borzymowska Barbara,
*Jak się bawić: Co zrobić z wolnym czasem. Tysiąc sposobów na relaks
i rozrywkę*, ASTRUM, Wrocław 1996.

Dawidowicz Aleksander, Eberhardt Andrzej, Ronikier Aleksander,
Zmęczenie, wypoczynek, Wiedza Powszechna, Warszawa 1978.

Grochmal Stanisław (red.),
Teoria i metodyka ćwiczeń relaksowo-koncentrujących, Państwowy
Zakład Wydawnictw Lekarskich, Warszawa 1986.

Hansen Arwid,
O sztuce wypoczynku, IWZZ, Warszawa 1983.

Jaroszevska Barbara,
Dla zdrowia i urody, IWZZ, Warszawa 1982.

Kielbasiewicz-Drozdowska Iwona, Siwiński Wiesław (red.),
Teoria i metodyka rekreacji: (zagadnienia podstawowe), Wyd. AWF,
Poznań 2001.

Zestawienie bibliograficzne/Bibliography

Knopik Tomasz,
Czas wolny... od nudy: zrównoważony rozwój uczniów zdolnych w ramach zajęć pozalekcyjnych, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2014.

Kuś Wojciech M., Sołtysiak Jerzy,
Stecińska-Majkowska Elżbieta, Wyszogrodzki Piotr (red.),
Czas wolny, rekreacja i zdrowie, IWZZ, Warszawa 1981.

Parnicka Urszula,
Rekreacja w rodzinie, Towarzystwo Krzewienia Kultury Fizycznej, Warszawa 2003.

Romanowski Wiesław (red.),
Teoria i metodyka ćwiczeń relaksowo-koncentrujących, Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, Warszawa 1973.

Siek Stanisław,
Treningi relaksacyjne, Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa 1990.

Szysko-Bohusz Andrzej,
Relaks – prawdziwy odpoczynek, PWN, Warszawa 1975.

Toti Gianni, Feldin B., Zawadzki Z. (tłum.),
Czas wolny, Książka i Wiedza, Warszawa 1963.

Winiarski Ryszard (red.),
Rekreacja i czas wolny: studia humanistyczne, Oficyna Wyd. Łośgraf, Warszawa 2011.

Wujek Tadeusz,
Praca domowa i czynny wypoczynek ucznia, Państwowy Zakład Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1969.

Artykuły

Błazejczyk Gabriela,
Rekreacja fizyczna a czas wolny, „Lider” (2008) 2, s. 15–16.

Denek Kazimierz,
Pedagogiczne aspekty czasu wolnego, „Lider” (2006) 12, s. 8–14.

Godlewska Aleksandra,
Wakacyjne próby sił, „Życie Szkoły” (2014) 7, s. 26–27.

Godlewska Aleksandra,
Wreszcie odpocząć, „Życie Szkoły” (2012) 7, s. 16–17.

Grysko Iwona,
O czasie wolnym młodzieży, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” (2009) 6, s. 50–56.

Jurewicz Monika,
Czas wolny uczniów szkół podstawowych, „Nowa Szkoła” (2007) 9, s. 44–48.

Karczeńska Joanna,
Czas wolny a bezpieczeństwo dziecka, „Nauczanie Początkowe” (2008/2009) 1, s. 7–14.

Kownacka Barbara,
Czas wolny naszych pociech, „Nauczanie Początkowe” (2000/2001) 6, s. 52–55.

Kurek Roman,
Bezpieczne wakacje, „Częstochowski Biuletyn Oświatowy” (2003) 2, s. 65–67.

Mysior Radosław,
Czas wolny młodzieży – próba analizy, „Edukacja i Dialog” (2014) 7/8, s. 38–44.

Olesińska Jolanta,
Jaki odpoczynek? leżakowanie czy relaks?, „Wychowanie w Przedszkolu” (2006) 7, s. 52–53.

Olesińska Jolanta,
Odpoczynek trzylatków, „Wychowanie w Przedszkolu” (2004) 7, s. 44–45.

Orłowska Małgorzata,
Prawo do lenistwa współczesnego człowieka – wybór czy przymus?, „Auxilium Sociale” (2004) 2, s. 181–192.

Zestawienie bibliograficzne/Bibliography

Peter Tadeusz,

Zbyt długie wakacje?, „Nowa Szkoła” (2014) 7, s. 61–62.

Rembies Tomasz,

Rola nauczyciela w kreowaniu aktywnego spędzania czasu wolnego, „Lider” (2002) 6, s. 19.

Słyk Małgorzata,

Racjonalna organizacja roku szkolnego: (propozycje zmian), „Nowa Szkoła” (2001) 2, s. 14–17.

Sowa-Behtane Ewa,

Czas wolny i wakacje dzieci, „Edukacja i Dialog” (2014) 7–8, s. 45–48.

Świerzbńska Katarzyna,

Czas wolny to problem pedagogiczny, „Edukacja i Dialog” (2004) 2, s. 37–41.

Toczek-Werner Sylwia,

Czas wolny ucznia – nowe wyzwanie dla działalności edukacyjnej w szkole, „Wychowanie na co Dzień” (2007) 7/8, s. 6–12.

Van Laere Karolina,

Scenariusze zajęć profilaktycznych dla młodzieży [temat: Mój czas w moich rękach], „Remedium” (2014) 9, s. 14–16.

Woitás-Ślubowska Donata,

Wpływ pięciodniowego systemu pracy szkół na rozkład dnia uczniów klas IV-VIII, „Lider” (1993) 10, s. 12–13.

Zaręba Lidia,

Czas wolny jako stymulator rozwoju dziecka - propozycje działań plastycznych, „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce” (2009) 1, s. 28–34.

Dane kontaktowe do redakcji czasopisma

Adres kontaktowy:

Redakcja Kwartalnika „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce”

ul. Kopernika 26, 31-501 Kraków

adres e-mail: edu.redakcja@ignatianum.edu.pl

Redaktor naczelny

dr hab. Jolanta Karbowniczek prof Ignatianum

e-mail: jkarbow@poczta.onet.pl

Zastępca redaktora naczelnego

dr Martyna Szczotka

e-mail: edu.redakcja@ignatianum.edu.pl

Sekretarz redakcji

dr Katarzyna Szewczuk

e-mail: katarzyna.szewczuk@wp.pl

Dane kontaktowe wydawnictwa

Wydawnictwo Akademii Ignatianum

ul. Kopernika 26, 31-501 Kraków

budynek Zofijówka p. 6

tel. 12 39 99 620, faks 12 39 99 501

e-mail: wydawnictwo@ignatianum.edu.pl

www.wydawnictwo.ignatianum.edu.pl

Tematy kolejnych numerów:

1. **Metodyczne aspekty realizowania koncepcji kształcenia zintegrowanego w przedszkolach i klasach I–III**
(termin nadsyłania do 01.06.2015)
2. **Programy i podręczniki stosowane w pracy z dziećmi**
– przeszłość, teraźniejszość, przyszłość
(termin nadsyłania do 15.09.2015)

Warunki prenumeraty **Kwartalnika „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce”**

Roczna prenumerata kwartalnika od roku 2012 wynosi 32 zł (za cztery numery).
Cena 1. egz. w sprzedaży detalicznej wynosi 10 zł, w prenumeracie 8 zł.

Zamówienia prosimy kierować na adres:
Akademia Ignatianum w Krakowie
Redakcja Kwartalnika „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce”
ul. Kopernika 26, 31-501 Kraków
lub na adres e-mail: edu.redakcja@ignatianum.edu.pl

Wpłaty należy dokonać na:
Konto bankowe: BANK BPH O/KRAKÓW 53 1060 0076 0000 3210 0016 0058
z dopiskiem: prenumerata roczna Edukacja Elementarna